

Αφιερώνω τη πτυχιακή μου εργασία στην οικογένειά
μου και στο Γρηγόρη με αγάπη.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος	1
Εισαγωγή	4
2. Παραδοσιακές Τέχνες και Επαγγέλματα στον ελληνικό χώρο και ειδικότερα στην Κύπρο.	14
3. Οι παραδοσιακές τέχνες και επαγγέλματα στη Λεμεσό.	19
3.1 Παραδοσιακές Τέχνες και Επαγγέλματα που δεν ασκούνται σήμερα	
3.1.1 Καλλικός (Πεταλωτής)	21
3.1.2 Σαμαράς	25
3.1.3 Πελεκάνος (Μαραγκός)	28
3.1.4 Βαρελάς	31
3.1.5 Εφημεριδοπώλης	33
3.1.6 Λούστρος	35
3.1.7 Ξυλογλύπτης (Ταλιαδώρας)	37
3.1.8 Πιθαράς	43
3.1.9 Χαλκωματάς (Καζαντζής)	45
3.1.10 Γανωματής	49
3.1.11 Μαχαιροποιός (Πιτσιακσιής) – Ακονιστής Μαχαιριών	52
3.1.12 Τεχνίτρια μεταξουργίας	55
3.1.13 Μεταξάς	59
3.1.14 Αμαξάς	62
3.1.15 Πλανόδιος φωτογράφος	63
3.1.16 Πλανόδιοι Πωλητές	64

3.1.17 Αρτοποιός	66
3.1.18 Τελάλης	70
3.2. Παραδοσιακές Τέχνες και Επαγγέλματα που ασκούνται και σήμερα	
3.2.1 Παπλωματάς	72
3.2.2 Κουρέας	77
3.2.3 Αγγειοπλάστης	82
3.2.4 Ράφτης	93
3.2.5 Υποδηματοποιός	98
3.2.6 Καρεκλάς	108
3.2.7 Σιδεράς (Κωμοδρόμος)	116
3.2.8 Καλαθοπλέκτης	122
3.2.9 Κηροπλάστης	127
3.2.10 Τενεκετζής	132
3.2.11 Υφάντρια	139
3.2.12 Κεντήστρα	147
4. Συμπεράσματα – Προτάσεις	153
Γλωσσάριο	159
Κατάλογος Εικόνων	167
Πηγές – Βιβλιογραφία	170
Παράρτημα:	176
Συνέντευξη 1:Νικολάου Μαρία – Τεχνίτρια Μεταξουργίας	
Συνέντευξη 2:Αβραάμ Κώστας – Παπλωματάς	
Συνέντευξη 3:Αδάμου Ηρακλής – Κουρέας	

- Συνέντευξη 4:Ηλίαδης Κώστας – Αγγειοπλάστης
- Συνέντευξη 5:Ιωάννου Θεοδόσης – Ράφτης
- Συνέντευξη 6:Κυριάκου Μιχάλης – Υποδηματοποιός
- Συνέντευξη 7:Νικολαΐδης Μάρκος – Καρεκλάς
- Συνέντευξη 8:Νικολάου Ανθίας – Σιδεράς (Κωμοδρόμος)
- Συνέντευξη 9:Πολυκάρπου Ονούφριος και Αμαλία – Καλαθοπλέκτες
- Συνέντευξη 10:Προκοπίου Άθως – Κηροπλάστης
- Συνέντευξη 11:Φιλίππου Λεωνίδας – Τενεκετζής
- Συνέντευξη 12:Χαραλάμπους Νίκη – Υφάντρια
- Συνέντευξη 13:Χατζηστυλλή Μέλπω – Κεντήστρα

Πρόλογος

Το ενδιαφέρον της παρούσας πτυχιακής μελέτης εστιάζεται στην καταγραφή και παρουσίαση των τεχνών και επαγγελμάτων της πόλης της Λεμεσού και της ευρύτερης περιοχής της, τόσο εκείνων που υπήρξαν κάποτε στη συγκεκριμένη περιοχή, όσο και των επαγγελμάτων που συνεχίζουν να υπάρχουν ακόμη και σήμερα, καθώς και της μορφής στην οποία έχουν αυτά εξελιχθεί.

Η επιλογή του συγκεκριμένου θέματος έγινε λόγω του αυξημένου ενδιαφέροντός μου για τα πολιτισμικά θέματα, ιδιαίτερα μετά την παρακολούθηση αντίστοιχων μαθημάτων κατά τη διάρκεια του πρώτου και δεύτερου έτους των σπουδών μου. Το εναρκτήριο έναυσμα έδωσαν αντίστοιχες εργασίες οι οποίες εκπονήθηκαν στα πλαίσια των μαθημάτων αυτών. Καθοριστικό ρόλο για την επιλογή του θέματος, διαδραμάτισε επίσης και η μεγάλη αγάπη μου για τον τόπο καταγωγής μου, τη Λεμεσό. Επιθυμώ με αυτό τον τρόπο να συμβάλω στη διατήρηση του πολιτισμού και της παράδοσής της.

Στόχος της παρούσας μελέτης είναι η συγκέντρωση μαρτυριών σχετικά με τις παραδοσιακές τέχνες και τα επαγγέλματα της Λεμεσού, οι οποίες θα αποτελέσουν εφόδιο των επόμενων γενεών για τη βιώσιμη ανάπτυξη της πόλης και θα συντελέσουν επίσης στη διαφύλαξη του παραδοσιακού της πολιτισμού.

Το πρώτο μέρος της μελέτης αναφέρεται στην ιστορία και στην τοπογραφία της Λεμεσού. Στη συνέχεια, γίνεται αναφορά στις παραδοσιακές τέχνες και τα επαγγέλματα στον ελληνικό χώρο και ειδικότερα στην Κύπρο. Στην ενότητα αυτή υπάρχουν στοιχεία σχετικά με την ιστορία των τεχνών και των επαγγελμάτων, τα ιδιαίτερά τους χαρακτηριστικά, την εξέλιξή τους κατά το πέρασμα των χρόνων και τις διάφορες συνθήκες που συντέλεσαν σ' αυτή.

Ακολούθως, γίνεται ειδικότερη αναφορά στις παραδοσιακές τέχνες και τα επαγγέλματα στην πόλη της Λεμεσού, τα οποία χωρίζονται σε δύο κατηγορίες: σε αυτά που έχουν σβήσει και δεν ασκούνται σήμερα και σε αυτά που συνεχίζουν να ασκούνται μέχρι και τις μέρες μας. Στην πρώτη ενότητα παρουσιάζονται τα επαγγέλματα του πεταλωτή, του σαμαρά, του μαραγκού, του βαρελά, του εφημεριδοπώλη, του λούστρου, του ξυλογλύπτη, του πιθαρά, του χαλκωματά, του γανωματή, του μαχαιροποιού – ακονιστή μαχαιριών, της τεχνίτριας μεταξουργίας, του μεταξά, του αμαξά, του

πλανόδιου φωτογράφου, των πλανόδιων πωλητών, του αρτοποιού και του τελάλη, ενώ στη δεύτερη αυτά του παπλωματά, του κουρέα, του αγγειοπλάστη, του ράφτη, του υποδηματοποιού, του καρεκλά, του σιδερά, του καλαθοπλέκτη, του κηροπλάστη, του τενεκετζή, της υφάντριας και της κεντήστρας. Και στις δύο ενότητες αναφέρονται τα γενικά στοιχεία των επαγγελμάτων, τα εργαλεία και υλικά και οι τεχνικές κατασκευής του κάθε επαγγέλματος. Επίσης, υπάρχει φωτογραφικό υλικό που αποτελείται κυρίως από δημοσίευτες φωτογραφίες, η φωτογράφιση των οποίων έγινε από εμένα, και από μερικές παλαιότερων ερευνητών, η πηγή των οποίων αναφέρεται.

Στο τέλος, παρατίθενται τα συμπεράσματα στα οποία κατέληξα κατά τη διεξαγωγή αυτής της μελέτης και μερικές προτάσεις σχετικά με τη βιώσιμη ανάπτυξη της πόλης με βάση τον παραδοσιακό πολιτισμό, καθώς και οι πηγές και η βιβλιογραφία που χρησιμοποιήθηκαν κατά την εκπόνηση της μελέτης αυτής.

Την μελέτη συμπληρώνει παράρτημα το οποίο περιέχει τις συνεντεύξεις που μου παραχώρησαν διάφοροι τεχνίτες, το κείμενο των οποίων παρατίθεται χωρίς τροποποιήσεις. Το παράρτημα περιλαμβάνει, επίσης, κατάλογο των εικόνων που υπάρχουν στη παρούσα μελέτη καθώς και γλωσσάριο.

Αρχική επιδίωξη ήταν να διεξαχθεί στατιστική έρευνα ανάμεσα στους παραδοσιακούς επαγγελματίες της Λεμεσού παράλληλα με τη λήξη συνεντεύξεων. Δυστυχώς όμως, ο αριθμός των επαγγελματιών δεν ήταν αρκετός για την πραγματοποίηση της έρευνας αυτής. Θα ήθελα ακόμη να αναφέρω ότι ιδιαίτερες δυσκολίες δεν παρουσιάστηκαν κατά τη διάρκεια της έρευνας που έγινε. Όλοι οι επαγγελματίες έδειξαν ιδιαίτερο ενδιαφέρον και προθυμία για να δώσουν πληροφορίες.

Κλείνοντας αυτόν τον πρόλογο, θα ήθελα να εκφράσω τις θερμές μου ευχαριστίες σε όλους όσους βοήθησαν στην εκπόνηση αυτής της μελέτης. Στην επιβλέπουσα επίκουρη καθηγήτρια κυρία Ευαγγελία Γεωργιτσογιάννη για την αμέριστη συμπαράσταση και τις πολύτιμες συμβουλές που μου παρείχε κατά τη διάρκεια της πορείας της μελέτης, καθώς και τις λέκτορες κυρίες Ελένη Θεοδωροπούλου και Ρόϊδω Μητούλα, που συμμετείχαν στην τριμελή επιτροπή της πτυχιακής μου και που βοήθησαν στην ολοκλήρωση αυτής της εργασίας.

Ευχαριστώ, επίσης, τους Αβραάμ Κώστα, Αδάμου Ηρακλή, Ηλιάδη Κώστα, Ιωάννου Θεοδόση, Κυριάκου Μιχάλη, Νικολαΐδη Μάρκο, Νικολάου Ανθία, Νικολάου

Μαρία, Πολυκάρπου Ονούφριο και Αμαλία, Προκοπίου Άθω, Φιλίππου Λεωνίδα, Χαραλάμπους Νίκη και Χατζηστυλλή Μέλπω για τις συνεντεύξεις που μου παραχώρησαν. Η βοήθεια τους ήταν πολύτιμη, αφού χωρίς αυτούς δεν θα ήταν δυνατή η καταγραφή και παρουσίαση των παραδοσιακών αυτών τεχνών και επαγγελμάτων που συνεχίζονται μέχρι τις μέρες μας.

Τέλος θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά την αγαπημένη μου οικογένεια και το σύντροφό μου, που στάθηκαν δίπλα μου από την αρχή ως το τέλος της παρούσας εργασίας, υποστηρίζοντάς με και δίνοντάς μου κουράγιο.

1. Εισαγωγή

Η επαρχία Λεμεσού καταλαμβάνει μεγάλο μέρος του νοτίου τμήματος της Κύπρου. Προς τα βόρεια συνορεύει με την επαρχία Λευκωσίας, στα δυτικά με την επαρχία Πάφου και στα ανατολικά με την επαρχία Λάρνακας. Ολόκληρη η διοικητική έκταση της επαρχίας βρίσκεται στο ελεύθερο μέρος του νησιού. Στα διοικητικά της όρια εμπίπτει και η μεγάλη στρατιωτική βάση Ακρωτηρίου – Επισκοπής, η οποία όμως αποτελεί έδαφος της Βρετανίας. Η περιοχή Λεμεσού καταλαμβάνει 1392 τετραγωνικά χιλιόμετρα (χμ²) και καλύπτει το 15% της ολικής έκτασης της Κύπρου, που είναι 9250 χμ², ενώ γύρω στα 80 χιλιόμετρα βρέχονται από τη θάλασσα¹.



Εικόνα 1: Η πόλη της Λεμεσού

Πηγή: Christodoulides Ch., Economides M., *Limassol*, Λεμεσός 1994, σ.12.

Οι κυριότεροι κόλποι της επαρχίας είναι αυτοί της Επισκοπής και του Ακρωτηρίου. Οι κυριότεροι ποταμοί είναι του Κούρη, της Αυδήμου, του Παραμαλίου, ο ποταμός Γαρύλλης και ο ποταμός της Γερμασόγειας, οι οποίοι πηγάζουν από την

¹ Α. Παυλίδης, «Λεμεσός», *Μεγάλη Κυπριακή Εγκυκλοπαίδεια «Φιλόκυπρος»*, Λευκωσία 1998, τόμος 8^{ος}, σ.353.

οροσειρά του Τροόδους². Οι περιορισμένες πηγές νερού, η συνεχώς αυξανόμενη ανάγκη για άρδευση, καθώς επίσης τουριστικοί και βιομηχανικοί λόγοι, οδήγησαν στην δημιουργία φραγμάτων στην προσπάθεια να αυξηθούν τα αποθέματα νερού. Το φράγμα του Κούρη, που είναι και το μεγαλύτερο, το φράγμα της Γερμασόγειας και το φράγμα των Πολεμιδιών αποτελούν τα τρία μεγαλύτερα φράγματα της Λεμεσού³. Το κλίμα της Λεμεσού είναι περίπου το ίδιο με εκείνο των άλλων παράλιων πόλεων της Κύπρου, δηλαδή με θερμό και ξηρό καλοκαίρι και σχετικά βροχερό, αλλά ήπιο χειμώνα⁴.

Η πόλη της Λεμεσού είναι η πρωτεύουσα της ομώνυμης επαρχίας. Είναι κτισμένη στην παράκτια πεδιάδα της Λεμεσού, στον ομώνυμο κόλπο και ανάμεσα στις σημαντικές αρχαίες πόλεις της Αμαθούντας και του Κουρίου⁵ (Εικόνα 2, 3). Καταλαμβάνει έκταση 3450 εκτάρια σε υψόμετρο 20 μέτρων στα νότια και 100 στα βόρεια προάστια⁶. Στα βόρεια, η πόλη περιβάλλεται από λόφους που αποτελούν προέκταση της οροσειράς του Τροόδους. Είναι η δεύτερη μεγαλύτερη σήμερα σε πληθυσμό (με βάση την απογραφή του πληθυσμού του 2001) από τις έξι πόλεις της Κύπρου. Συγκεκριμένα ο πληθυσμός της ανέρχεται στους 201.057 κατοίκους⁷.



Εικόνα 2: Η αρχαία πόλη της Αμαθούντας **Εικόνα 3:** Το θέατρο του Κουρίου
Πηγή: Christodoulides Ch., Economides M., *Limassol*, Λεμεσός 1994, σ.σ. 16 - 17

² Ό.π., σ.319

³ Α. Σοφοκλέους, Εγκυκλοπαίδεια «Πάπυρος», Αθήνα 1994, τόμος 35^{ος}, σ. 77.

⁴ Ch.Christodoulides, M. Economides, *Limassol*, Λεμεσός, 1994, σ.41.

⁵ L. P. Censola, *Cyprus: Its Ancient Cities, Tombs and Temples*, Cyprus American Archaeological Research Institute, Λευκωσία 1991, σ.29.

⁶ www.limassolmunicipal.com.cy

⁷ http://www.pio.gov.cy/dsr/greek/key_figures/population_census/district.htm

Στα γεωγραφικά όρια της Λεμεσού εμπίπτουν προϊστορικοί οικισμοί και οικισμοί των ιστορικών χρόνων, μεταξύ των οποίων και δύο από τις σημαντικές πόλεις – βασιλεία της αρχαίας Κύπρου, το Κούριον και η Αμαθούς⁸. Η πόλη της Λεμεσού βρίσκεται κτισμένη στη μέση περίπου των δύο αυτών πόλεων της αρχαιότητας. Αυτός ήταν και ο λόγος που αρχικά είχε ονομασθεί Ανάμεσος, σταδιακά έγινε Νέμεσος και με τον καιρό, λόγω της δυσκολίας των ξένων να την προφέρουν σωστά, έγινε Λεμεσός⁹. Η πόλη πιθανότατα κτίστηκε μετά την καταστροφή της πόλης της Αμαθούνας το 1191 από τον Ριχάρδο τον Λεοντόκαρδο.

Η Λεμεσός κατοικήθηκε από τα πολύ παλιά χρόνια και τάφοι οι οποίοι βρέθηκαν εκεί χρονολογούνται γύρω στο 2000 π.Χ., ενώ άλλοι γύρω στον 8^ο και 4^ο αιώνα π.Χ.¹⁰. Τα ελάχιστα αρχαία ευρήματα που έχουν βρεθεί δείχνουν ότι εκεί υπήρχε ένας μικρός οικισμός, ο οποίος όμως δεν κατάφερε να αναπτυχθεί. Παρ' όλα αυτά οι αρχαίοι συγγραφείς δεν αναφέρουν τίποτε για την ίδρυση της πόλης. Σύμφωνα με την Σύνοδο της Χαλκηδόνας το 451 μ.Χ. ο Επίσκοπος της Θεοδοσιανής καθώς και οι Επίσκοποι της Αμαθούνας και της Αρσινόης ήταν αυτοί οι οποίοι συνέβαλαν στην ίδρυση της πόλης της Λεμεσού¹¹.

Η ιστορία της πόλης γίνεται σαφέστερη από τον 12^ο αιώνα και εξής, όταν τερματίστηκε η βυζαντινή κυριαρχία στην Κύπρο. Ο βασιλιάς της Αγγλίας Ριχάρδος ο Λεοντόκαρδος ταξίδευε στους Αγίους Τόπους το 1191 μ.Χ.¹². Με διαφορετικό πλοίο τον ακολουθούσαν η αρραβωνιαστικιά του Βερεγγάρια και η αδελφή του Ιωάννα, βασίλισσα της Σικελίας. Εξαιτίας μιας κακοκαιρίας το πλοίο με τις βασίλισσες παρεξέκλινε από το δρόμο του και έφθασε στη Λεμεσό. Ο βυζαντινός αυτοκράτορας της Κύπρου Ισαάκιος Κομνηνός, επειδή δεν συμπαθούσε τους Φράγκους και επειδή ήταν και σύμμαχος με τον Σουλτάνο Σαλαντίν που είχε κυριέψει το φράγκικο βασίλειο της Ιερουσαλήμ¹³, δεν επέτρεψε στις βασίλισσες να κατέβουν από το πλοίο ούτε τους παραχώρησε καμία βοήθεια. Ακολούθως, ο Ισαάκιος κυνηγήθηκε και νικήθηκε από τον Ριχάρδο με αποτέλεσμα η Κύπρος να περιέλθει στην κυριαρχία των Σταυροφόρων. Στις 12 Μαΐου

⁸ Κληρίδης Ν., *Χωριά και Πολιτείες*, Λευκωσία, 1961, σ. 123.

⁹ Δημητρίου Κ.Χ., *Ιστορία της Κύπρου*, Λευκωσία, 1978, σ. 28.

¹⁰ Ch. Christodoulides, M.Economides, ό.π (σημ.4), σ.47.

¹¹ Ρ. Ανδρεδάκη, «Λεμεσός – Η ιστορία μιας πόλεως», *Λεμεσιανός Τύπος*, (Αύγουστος 2002), σ. 39.

¹² Α. Παπαγεωργίου, «Η βυζαντινή και μεταβυζαντινή τέχνη στην Κύπρο», *Κύπρος – Η λεηλασία ενός πολιτισμού*, Εκδόσεις Ιτάνος, Αθήνα 1998, σ.126.

¹³ Α. Ταρσούλη, *Κύπρος*, Εκδόσεις «Άλφα», Αθήνα 1955, τόμος Α', σ. 41.

του 1191 ο Ριχάρδος παντρεύτηκε τη Βερεγγάρια στο εκκλησάκι του Μεσαιωνικού κάστρου που σώζεται μέχρι σήμερα¹⁴. Την ίδια μέρα η Βερεγγάρια στέφθηκε βασίλισσα της Αγγλίας. Με την αγγλική κατάκτηση τελείωσε η Βυζαντινή αυτοκρατορία στην Κύπρο.

Ο Ριχάρδος κατέστρεψε την Αμαθούντα και οι κάτοικοι της μεταφέρθηκαν στην Λεμεσό. Ένα χρόνο αργότερα, η Κύπρος πωλήθηκε στους Ναΐτες, πλούσιους μοναχούς και ιππότες οι οποίοι είχαν ως μοναδικό σκοπό την προστασία του Αγίου Τάφου στην Ιερουσαλήμ¹⁵. Οι ιππότες επέβαλαν ψηλή φορολογία στο νησί στην προσπάθειά τους να πάρουν πίσω όσα λεφτά έδωσαν για την αγορά της Κύπρου. Το γεγονός αυτό οδήγησε στον ξεσηκωμό των Κυπρίων με αποτέλεσμα οι Ναΐτες να απαιτήσουν την ακύρωση της συμφωνίας αγοράς του νησιού. Στη συνέχεια ο Ριχάρδος πώλησε την Κύπρο στον ευγενή Γκυ Ντε Λουζινιάν, ιδρυτή της δυναστείας των Λουζινιανών βασιλιάδων του Μεσαιωνικού Κυπριακού Βασιλείου.

Για τρεις περίπου αιώνες (1192 – 1489) η Λεμεσό έζησε μια αξιοσημείωτη περίοδο άνθησης κατά την οποία ένας μεγάλος αριθμός Λατίνων επισκόπων επισκέφθηκε την πόλη και διέμεινε σ' αυτήν. Λατινικά τάγματα τα οποία ίδρυσαν μοναστήρια εγκαταστάθηκαν στη Λεμεσό. Η εγκατάσταση επίσης εμπορών στην Κύπρο και ειδικά στη Λεμεσό τον 13^ο αιώνα οδήγησε στην οικονομική ευμάρεια από την οποία επωφελήθηκαν οι κάτοικοι¹⁶. Το λιμάνι της πόλης ως κέντρο μεταφορών και εμπορίου συνέβαλε τα μέγιστα στην οικονομική και πολιτιστική ανάπτυξη του τόπου.

Το 1228, έφθασε στη Λεμεσό συνοδευόμενος από τις ισχυρές δυνάμεις του ο βασιλιάς της Γερμανίας Φρειδερίκος Β', ο οποίος εκμεταλλευόμενος τις εσωτερικές έριδες που κυριαρχούσαν στο βασίλειο της Κύπρου προσπάθησε να θέσει υπό τον έλεγχό του το νησί. Στη Λεμεσό συναντήθηκε με τον αντιβασιλέα του νησιού Ιωάννη Ιβελίνο προκειμένου να ζητήσει την συνεργασία του. Δεν επιτεύχθηκε, όμως, η συνεννόηση μεταξύ τους και ο Γερμανός βασιλιάς κατέλαβε τη Λεμεσό και άλλες πόλεις και διόρισε δικούς του κυβερνήτες¹⁷. Οι δυνάμεις του, όμως, ηττήθηκαν τελικά το 1229 από τους

¹⁴ Εγκυκλοπαίδεια «Κύπρος – Εκκλησία – Τέχνες – Γράμματα», Λευκωσία 1987, τόμος 6^{ος}, σ. 80.

¹⁵ Κ. Χατζηδημητρίου, *Ιστορία της Κύπρου*, Λευκωσία, 1987, σ.157.

¹⁶ Α. Σοφοκλέους, ό.π.(σημ 3), σ.76.

¹⁷ Ρ. Ανδρεδάκη, ό.π.(σημ 11), σ. 40.

Ιβελίνους. Η έκβαση της μάχης σήμανε την αρχή της ελευθερίας της Κύπρου από τους Γερμανούς.

Η Λεμεσός, που αναπτύχθηκε απότομα μετά την άφιξη των Φράγκων, σύντομα περιέπεσε και πάλι σε παρακμή εξαιτίας των συμφορών που την έπληξαν, όπως ο καταστροφικός σεισμός του 1222, η υπερχειλίση του ποταμού Γαρύλλη το 1330 που προκάλεσε τον πνιγμό πάνω από δύο χιλιάδων ατόμων και την ολοκληρωτική σχεδόν καταστροφή της πόλης, οι επιδρομές και οι λεηλασίες των Γενουατών το 1373-74 και η εισβολή των Μαμελούκων το 1426¹⁸.

Η Φραγκοκρατία τερματίστηκε το 1489, με την προσφορά της Κύπρου από την βασίλισσα Αικατερίνη Κορνάρο στην Βενετία. Η σύντομη περίοδος της Βενετοκρατίας δεν πρόσφερε τίποτε στο νησί¹⁹. Οι Βενετοί ενδιαφέρθηκαν μόνο για την όσο το δυνατό σκληρότερη εκμετάλλευση των πόρων της Κύπρου, και φυσικά και της Λεμεσού, χωρίς κανένα ενδιαφέρον για τον ίδιο τον τόπο. Κατέστρεψαν το Κάστρο της Λεμεσού και λόγω της σκληρής φορολογίας που επέβαλαν, προκάλεσαν την οικονομική εξαθλίωση του ντόπιου πληθυσμού της Κύπρου.

Οι Τούρκοι εισέβαλαν στην Κύπρο το 1570-1571 και την κατέλαβαν. Η Λεμεσός κατακτήθηκε τον Ιούλιο του 1570 χωρίς καμία αντίσταση, όταν οι Τούρκοι ρήμαξαν και έκαψαν την πόλη²⁰. Κατά τη διάρκεια της τουρκικής κυριαρχίας, παρατηρήθηκε μια γενικότερη στασιμότητα στην Κύπρο, καθώς οι Τούρκοι δεν ενδιαφέρθηκαν για την πρόοδο και την ανάπτυξη του νησιού. Η τουρκική σκλαβιά λύτρωσε από τη μια μεριά την Ορθόδοξη Εκκλησία από την πίεση του Λατινικού κλήρου, αναγνωρίζοντας με τον καιρό τα προνόμια της Αυτοκέφαλής Εκκλησίας της Κύπρου και επιστρέφοντας τις βυζαντινές εικόνες στους χριστιανούς²¹. Από την άλλη, όμως, στάθηκε βαριά και τυραννική για το ελληνικό γένος σε όλο το διάστημα της κυριαρχίας της στην Κύπρο. Εξαθλίωση, υψηλή και αβάσταχτη φορολογία, παρακμή στα γράμματα, στις τέχνες, στο εμπόριο, ελάττωση του πληθυσμού και άλλα πολλά δεινά γνώρισε τότε ο τόπος.

¹⁸ Ίδρυμα Αναστάσιου Λεβέντη, *Η ζωή στην Κύπρο στα χρόνια της Φραγκοκρατίας και της Βενετοκρατίας*, Έκδοση Δήμου Λευκωσίας, Λευκωσία 1985, σ. 56.

¹⁹ Χ. Μαλτέζου, «Φράγκοι και Βενετοί στην Κύπρο», *Κύπρος – Η λεηλασία ενός πολιτισμού*, Εκδόσεις Ιτάνος, Αθήνα 1998, σ. 98.

²⁰ Α. Παυλίδης, ό.π.(σημ.1), σ. 370.

²¹ Α. Ταρσούλη, ό.π.(σημ.13), σ. 62.

Με την τουρκική κατάκτηση το πνευματικό επίπεδο των Κυπρίων έπεσε πολύ χαμηλά, εξαιτίας της αδιαφορίας αλλά και της αρνητικής στάσης των Τούρκων για την εκπαίδευση του κυπριακού λαού. Η μεγάλη καταπίεση και η βαριά φορολογία δεν άφηναν δυνατότητες στους Κυπρίους να φροντίσουν για την πνευματική ανάπτυξη των παιδιών τους²². Ο ρόλος της Εκκλησίας στα χρόνια της Τουρκοκρατίας ήταν πολύ σημαντικός. Αποτέλεσε το συνεκτικό δεσμό στην υπόδουλη κυπριακή κοινωνία. Η θρησκεία και η Εκκλησία είναι αυτή που στήριξε και συγκράτησε τον κυπριακό λαό στα δύσκολα αυτά χρόνια. Φυσικά σε αυτό συντέλεσε και η ίδια η Οθωμανική Αυτοκρατορία με τα προνόμια που της παραχώρησε. Η Εκκλησία έπαιξε ιδιαίτερα καθοριστικό ρόλο στην εκπαίδευση της Κύπρου κατά τη χρονική περίοδο 1754 – 1821. Αυτά τα χρόνια ιδρύθηκαν νέα σχολεία σε όλες τις πόλεις και Έλληνες διανοούμενοι δίδασκαν Ελληνική Ιστορία, Τούρκικα και Γαλλικά. Στην πόλη της Λεμεσού λειτουργούσε το Ελληνικό Σχολείο, το οποίο ιδρύθηκε το 1841 και το Σχολείο Θηλέων το οποίο ιδρύθηκε το 1861²³.

Η ανάπτυξη της Λεμεσού άρχισε με την έναρξη της Αγγλοκρατίας, η οποία ξεκίνησε το 1878 μετά από μυστική συμφωνία των Άγγλων με τους Τούρκους. Ο πρώτος Άγγλος Κυβερνήτης, συνταγματάρχης Warren, επέδειξε ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την πόλη και τις πρώτες κιόλας μέρες διακυβέρνησης του, η κατάκτηση της Λεμεσού βελτιώθηκε. Οι δρόμοι καθαρίστηκαν και επιδιορθώθηκαν, τα ζώα μετακινήθηκαν από το κέντρο της πόλης, δενδροφυτεύθηκαν αρκετοί ανοικτοί χώροι, δόθηκαν οι πρώτες ελληνικές ονομασίες δρόμων της πόλης και τοποθετήθηκαν και πινακίδες. Επίσης κατασκευάστηκαν ειδικές αποβάθρες για την φόρτωση και εκφόρτωση καραβιών, τα οποία προσάραζαν μακριά από την ακτή²⁴.

Από τα πρώτα χρόνια της Αγγλικής κυριαρχίας άρχισαν τη λειτουργία τους το πρώτο ταχυδρομείο, το πρώτο τηλεγραφείο και το πρώτο νοσοκομείο. Το 1880 φωτίστηκαν και οι κεντρικοί δρόμοι με φανάρια ενώ, ο ηλεκτροφωτισμός τους άρχισε το 1912. Το 1880, επίσης, λειτούργησε το πρώτο τυπογραφείο, όπου πρωτοεκδόθηκαν οι εφημερίδες «Αλήθεια» και «Αναγέννηση» το 1897²⁵. Υποκαταστήματα τραπεζών

²² Κ. Χατζηδημητρίου, ό.π. (σημ. 15), σ. 269.

²³ <http://www.limassolmunicipal.com.cy>

²⁴ Α. Σοφοκλέους, ό.π. (σημ.3), σ. 78.

²⁵ <http://www.limassolmunicipal.com.cy>

άρχισαν να λειτουργούν από τις αρχές του 20^{ου} αιώνα. Οι αλλαγές τις οποίες επέφεραν οι Βρετανοί συνέβαλαν στην ανάπτυξη της πολιτιστικής ζωής του νησιού. Σχολεία, θέατρα, γκαλερί τέχνης, μουσικές αίθουσες και ποδοσφαιρικά σωματεία δημιουργήθηκαν και έπαιξαν ένα σημαντικό ρόλο στην πολιτιστική ζωή της Λεμεσού.

Η θεαματική και αλματώδης ανάπτυξη της Λεμεσού σημειώθηκε μετά την ανεξαρτησία της Κύπρου το 1960 και το μεγάλο ενδιαφέρον που έδειξε η κυπριακή κυβέρνηση για την πρόοδο και οργάνωση στις βάσεις μιας σύγχρονης πόλης.

Σήμερα η πόλη της Λεμεσού είναι ένα σημαντικό εμποροβιομηχανικό, εμπορικό και τουριστικό κέντρο που διαθέτει πλούσια ενδοχώρα και ποικιλία φυσικών πόρων²⁶. Είναι το διοικητικό, θρησκευτικό, εκπαιδευτικό, πνευματικό και πολιτιστικό κέντρο της επαρχίας Λεμεσού. Πρόκειται για μια πόλη με αξιόλογο ιστορικό παρελθόν και παράδοση, αρχαιολογικούς θησαυρούς, αλλά και γνωστή για τη διασκέδαση που προσφέρει, το Καρναβάλι της, τη Γιορτή του Κρασιού και τις καλλιτεχνικές της διοργανώσεις.

Η τεράστια ανάπτυξη της πόλης οφείλεται σε διάφορους λόγους, και κατ'αρχάς στην προνομιά γεωγραφική της θέση, αφού είναι τοποθετημένη στο μέσο μιας πλούσιας πεδιάδας με μεγάλη ενδοχώρα και έχει όλους τους απαραίτητους φυσικούς πόρους για γεωργική ανάπτυξη και τροφοδοσία με πρώτες ύλες για τη βιομηχανική της ανάπτυξη. Περιλαμβάνει ακόμη το πλέον ενδιαφέρον τμήμα της οροσειράς του Τροόδους και τα κυριότερα παραδοσιακά ορεινά θέρετρα, όπως είναι οι Πλάτρες²⁷.

Καθοριστικό ρόλο διαδραματίζει και το λιμάνι της πόλης. Μετά την κατάληψη της Αμμοχώστου από τα τουρκικά στρατεύματα στην εισβολή που πραγματοποιήθηκε τον Αύγουστο του 1974 και την αδράνεια του λιμανιού της, που ήταν το μεγαλύτερο της Κύπρου τότε, η εμπορική και επιβατική λιμενική της κίνηση διοχετεύθηκε προς τα λιμάνια της Λάρνακας και της Λεμεσού, τα οποία εκσυγχρονίστηκαν προκειμένου να ανταποκρίνονται στις νέες ανάγκες²⁸. Το λιμάνι της Λεμεσού είναι σήμερα το μεγαλύτερο λιμάνι της ελεύθερης Κύπρου και συμβάλλει τα μέγιστα στην πρόοδο και ανάπτυξη της πόλης, καθιστώντας την έτσι σημαντικό κέντρο τοπικού και διεθνούς εμπορίου. Από αυτό διακινείται μεγάλο μέρος του εισαγωγικού και εξαγωγικού εμπορίου

²⁶ Α. Παυλίδης, ό.π. (σημ.1), σ. 347.

²⁷ Ό.π., σ. 348.

²⁸ Α. Σοφοκλέους, ό.π. (σημ.3), σ. 76.

της Κύπρου. Εξάγονται όχι μόνο τα γεωργικά και άλλα προϊόντα της επαρχίας Λεμεσού, αλλά και εκείνα της πόλης και επαρχίας Πάφου που δεν διαθέτει μεγάλο σύγχρονο λιμάνι, καθώς και μεγάλο μέρος εκείνων της επαρχίας Λευκωσίας²⁹. Το λιμάνι της πόλης διεκπεραιώνει, επίσης, το μεγαλύτερο μέρος της θαλάσσιας επιβατικής κίνησης προς και από την Κύπρο.

Ακόμη μία συνέπεια της κατάληψης των τουριστικών περιοχών του βορείου τμήματος του νησιού από τους Τούρκους το 1974, και κυρίως της Αμμοχώστου και της Κερύνειας, είναι η καθιέρωση της πόλης της Λεμεσού ως μεγάλο τουριστικό κέντρο, αλλά και πύλη εισόδου των τουριστών για το σύνολο σχεδόν του νησιού³⁰. Εσπευσμένα κτίστηκαν και λειτούργησαν μεγάλες και σύγχρονες ξενοδοχειακές μονάδες στην παραλιακή περιοχή ανατολικά της πόλης, μαζί με πλήθος από συναφείς υπηρεσίες, όπως εστιατόρια, νυκτερινά κέντρα, καταστήματα κλπ. Η αλματώδης, λοιπόν, οικιστική και οικοδομική ανάπτυξη, η οποία παρατηρείται τα τελευταία χρόνια στην Λεμεσό δημιούργησε σοβαρά προβλήματα στην πόλη και αλλοίωσε τον χαρακτήρα της. Η Λεμεσός έχασε πλέον οριστικά τη γραφικότητά της και τη ζεστή ατμόσφαιρα των παλαιότερων χρόνων.

Ιδιαίτερα σημαντική είναι η απότομη πληθυσμιακή αύξηση που γνώρισε η πόλη μετά την τουρκική εισβολή του 1974, λόγω της εγκατάστασης σ' αυτήν μεγάλου αριθμού Ελληνοκυπρίων εκτοπισμένων από όλες σχεδόν τις κατεχόμενες περιοχές της Κύπρου³¹. Οι Τουρκοκύπριοι κάτοικοι της πόλης, υπακούοντας στην εντολή της Άγκυρας, μεταφέρθηκαν στο βόρειο τμήμα της Κύπρου που βρισκόταν υπό τουρκική στρατιωτική κατοχή.

Η Λεμεσός είναι πλέον ένα μεγάλο κέντρο απασχόλησης και παροχής υπηρεσιών, το δεύτερο μεγαλύτερο της Κύπρου μετά την Λευκωσία. Οι σημαντικότεροι τομείς της οικονομικής δραστηριότητας είναι η μεταποίηση, οι κατασκευές, η βιομηχανία, το εμπόριο, ο τουρισμός, οι μεταφορές και άλλες υπηρεσίες³². Μετά το 1960 παρατηρείται σταθερή αύξηση των βιομηχανιών στην πόλη. Η ανοδική πορεία της βιομηχανικής παραγωγής συνέβαλε, ώστε ο τομέας αυτός να γίνει ο σημαντικότερος όλων των

²⁹ <http://www.limassolmunicipal.com.cy>

³⁰ Α. Σοφοκλέους, ό.π. (σημ.3), σ.77.

³¹ Α. Παυλίδης, ό.π. (σημ.1), σ.348.

³² Ch. Christodoulides, M. Economides, ό.π. (σημ.4), σ.σ. 44-47.

οικονομικών της δραστηριοτήτων³³. Σ' αυτήν επίσης βρίσκονται τα τελευταία χρόνια εγκαταστημένες και διοικήσεις αρκετών υπεράκτιων εταιρειών³⁴.

Η Λεμεσός, λοιπόν, σήμερα, με την τεράστια ανάπτυξη που έχει σημειωθεί, ιδίως τα τελευταία χρόνια, σε όλους τους τομείς, έχει την όψη μιας ευρωπαϊκής μεγαλουπόλεως του 21^{ου} αιώνα. Έχει 201.057 κατοίκους, η έκτασή της έχει περάσει πέρα από τα δημοτικά όρια της πόλης και έχει περιλάβει τα γύρω χωριά, τα οποία αποκαλούνται πλέον περίχωρα. Μεγάλοι δρόμοι, λεωφόροι τετραπλού κυκλοφορίας, υπερσύγχρονα κτιριακά συγκροτήματα, καταστήματα, κατοικίες και πολυτελέστατα ξενοδοχεία, σε ένα άρτιο πολεοδομικό σχέδιο, με πάρκα και πεζοδρόμους, σχηματίζουν την επέκταση και ανοικοδόμηση της πόλης. Το λιμάνι, το μεγαλύτερο της Κύπρου, αναβαθμίζεται συνεχώς για να ανταποκρίνεται στην εμπορική και τουριστική κίνηση της Κύπρου. Ο κόσμος της Λεμεσού, προοδευτικός, δημιουργικός, φιλόξενος και γλεντζές, συνεχώς αναβαθμίζει το βιοτικό επίπεδο του Λεμεσιανού πολίτη. Η δραστηριότητα των δημοτικών αρχών είναι εμφανής στον καλλωπισμό της πόλης, τόσο, που την κάνει να φαίνεται πανέτοιμη να συμπαραταχθεί και αναμετρηθεί με τις άλλες κοσμοπολίτικες πόλεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Παρόλα αυτά, η Λεμεσός διατηρεί και προστατεύει την πολιτιστική της κληρονομιά, την παράδοση, τα ήθη και έθιμα του τόπου και την ιστορία της, η οποία είναι ιδιαίτερα πλούσια και αξιόλογη.

³³ Α. Σοφοκλέους, ό.π. (σημ.3), σ. 77.

³⁴ Α. Παυλίδης, ό.π. (σημ.1), σ. 372.



Εικόνα 4: Η δημοτική βιβλιοθήκη της πόλης



Εικόνα 5: Το μουσείο Λαϊκής Τέχνης



Εικόνα 6: Το Δημαρχείο της Λεμεσού

Πηγή: Christodoulides Ch., Economides M., *Limassol*, Λεμεσός 1994, σ.σ. 25 - 27

2. Οι παραδοσιακές τέχνες και επαγγέλματα στον ελληνικό χώρο και ειδικότερα στην Κύπρο

Ο 18^{ος} αιώνας υπήρξε καθοριστικός για την πορεία του υπόδουλου Ελληνισμού και κυρίως για την οικονομική και πνευματική του ανάπτυξη. Η κατάργηση του εξισλαμισμού, που μέχρι τον 17^ο αιώνα ήταν υποχρεωτική για την κατάληψη ορισμένων αξιωμάτων από τους χριστιανούς, της σκληρής φορολογίας και του παιδομαζώματος είχαν σαν αποτέλεσμα τη δημιουργία ευνοϊκών συνθηκών στη χώρα. Κάτω από τις συνθήκες αυτές ο Ελληνικός λαός άρχισε να ανασυντάσσει τις πνευματικές και υλικές του δυνάμεις³⁵. Με αργό αλλά σταθερό ρυθμό οργανώθηκε το οικονομικό σύστημα του τόπου και δημιουργήθηκε πνευματική ανάπτυξη.

Παράλληλα με τη μεγάλη οικονομική και πνευματική άνθηση οι Έλληνες εκμεταλλευόμενοι και την παρακμή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, προετοιμάστηκαν για την απελευθέρωσή τους με το θεσμό των κλεφτών και των αρματολών³⁶. Η γενική οικονομική και πνευματική ανάπτυξη που χαρακτήριζε την Ελλάδα του 18^{ου} αιώνα είχε ως φυσικό αποτέλεσμα την αναζωπύρωση των καλλιτεχνικών ανησυχιών των κατοίκων, τη δημιουργία της λαϊκής τέχνης και την ανάπτυξη διαφόρων επαγγελμάτων³⁷.

Κατά τη περίοδο αυτή η γεωργία, η κτηνοτροφία, η ναυτική ζωή, οι οικιστικές δυνατότητες, οι οικοτεχνίες και βιοτεχνίες, το εμπόριο καθώς και άλλοι πόροι ζωής ακολουθούν ανοδική πορεία³⁸.

Οι Έλληνες πάντοτε έδιναν μεγάλη σημασία στη γεωργία, η οποία αναπτύσσεται ιδιαίτερα τα χρόνια αυτά. Η καλλιέργεια ελιάς, δημητριακών, βαμβακιού καθώς και η αμπελουργία ήταν οι βασικές απασχολήσεις των αγροτών³⁹. Εξίσου σημαντική είναι και η ανάπτυξη της ελληνικής κτηνοτροφίας, η οποία εκτός από την οικονομική της σημασία συντελεί και στην ανάπτυξη πολλών από τα είδη της λαϊκής τέχνης και της ψυχαγωγίας μας, όπως είναι τα πλεκτά και τα υφαντά με τα συμβολικά σχέδια, τα ξυλόγλυπτα, το τραγούδι, ο χορός κλπ. Μετά τη γεωργία και τη κτηνοτροφία, ένα τρίτο στοιχείο

³⁵ Π. Ζώρα, *Ελληνική Λαϊκή Τέχνη*, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1994, σ.13.

³⁶ Ο.π., σ. 14.

³⁷ Π. Ζώρα, «Λαϊκή Τέχνη», *Εγκυκλοπαίδεια Πάπυρος*, Αθήνα 1994, τόμος 57^{ος}, σ.σ. 115-116.

³⁸ Δ.Σ. Λουκάτος, «Λαϊκός Βίος», *Ιστορία Ελληνικού Έθνους*, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1975, τόμος ΙΑ', σ. 273.

³⁹ Ο.π., σ. 274.

βιοπορισμού στην Ελλάδα ήταν πάντοτε το ψάρεμα. Το επαγγελματικό ψάρεμα είχε τη δική του ανάπτυξη στα νησιά και ιδιαίτερα σ' αυτά που είχαν αλιευτική παράδοση όπως η Λευκάδα στο Ιόνιο, οι Σπέτσες στον Σαρωνικό, η Μυτιλήνη στο Αιγαίο κ.ά.⁴⁰.

Παράλληλα με την ανάπτυξη της γεωργίας, της κτηνοτροφία και της αλιείας, εξίσου σημαντική ήταν και η ανάπτυξη της οικοσκευής και της οικοτεχνίας. Οι Έλληνες στην προσπάθειά τους να καλύψουν τις διάφορες ανάγκες τους για οικοσκευή και επίπλωση των σπιτιών τους ανέπτυξαν τα επαγγέλματα του κτίστη, του ξυλουργού, του τουβλοποιού, του αγγειοπλάστη κ.ά. Η αγγειοπλαστική αρχικά ήταν οικογενειακή βιοτεχνία που κάλυπτε τις ανάγκες της κοινότητας για τα μαγειρικά και υδροφόρα σκεύη, αλλά σταδιακά έγινε περιζήτητη και στην ευρύτερη αγορά⁴¹. Η σημαντικότερη όμως οικοτεχνία, που αποτέλεσε σταθμό στην ελληνική οικογενειακή ζωή, υπήρξε η υφαντική, με την εγκατάσταση του αργαλειού στα σπίτια. Με τη βοήθεια του αργαλειού καλύπτονταν όλες οι ανάγκες της οικογένειας για ντύσιμο και ρουχισμό. Βαθμιαία όμως με τη χρήση και των νεότερων υλών της εποχής, του μεταξιού και του λιναριού, άνοιξε ο δρόμος και για εμπορική οικοτεχνία. Ο 18^{ος} αιώνας, λοιπόν, είναι για την ελληνική οικοτεχνία ο αιώνας του αργαλειού. Σε ολόκληρη τη χώρα ύστερα από την απλή πλεκτική, οι κάτοικοι ασχολήθηκαν με την υφαντική και τη σηροτροφία, που έδινε τη πρώτη ύλη, το μετάξι, καθώς και με την κεντητική⁴². Η κεντητική συναντάται κυρίως στα έργα που προορίζονται για το στολισμό του σπιτιού, όπως σεντόνια, κρεβατόγυρους κεντημένα με μετάξι καθώς και στις παραδοσιακές φορεσιές⁴³.

Η λαϊκή τέχνη της Κύπρου είναι η τέχνη που άνθησε κυρίως το 18^ο και 19^ο αιώνα, όπως γνωρίζουμε μέσα από γραπτές πηγές και τα διάφορα έργα που έχουν διασωθεί. Ωστόσο, αποτελεί συνέχεια της προηγούμενης περιόδου και είναι επίσης η σημαντικότερη καλλιτεχνική έκφραση που διαμορφώθηκε στον τόπο κατά τη διάρκεια της Τουρκοκρατίας⁴⁴.

Η γεωγραφική θέση της Κύπρου, στο σταυροδρόμι της Ανατολής και της Δύσης, έχει ασφαλώς συμβάλει σε τεράστιο βαθμό στη διαμόρφωση του πολιτισμού και

⁴⁰ Ο.π., σ. 274.

⁴¹ Ο.π., σ.σ. 274 – 275.

⁴² Ο.π., σ. 277.

⁴³ Π. Ζώρα, ό.π.(σημ.37), σ. 117.

⁴⁴ E. Papademetriou, *Cyprus Folk Art*, The Cyprus Folk Art museum – Society of Cypriot Studies, Λευκωσία 1996, σ. 1.

ειδικότερα της λαϊκής τέχνης⁴⁵. Το γεγονός ότι η Κύπρος ήταν σημαντικός σταθμός εμπορίου αλλά και πλούσια σε φυσικούς πόρους, αποτέλεσε πόλο έλξης για πολλούς κατακτητές. Συνέπεια των αλληπάλλληλων κατακτητών ήταν, φυσικά, να επηρεαστεί η κυπριακή Λαϊκή Τέχνη και να διαμορφωθεί ο ιδιότυπος χαρακτήρας της⁴⁶. Παρά το ότι αφομοίωσε τα ξένα στοιχεία, διατήρησε τον εθνικό και συντηρητικό της χαρακτήρα, γιατί ανάμεσα στα χαρακτηριστικά του Ελληνικού λαού, δεν είναι μόνο η δημιουργική δύναμη, αλλά και η αναπλαστική και αφομοιωτική ικανότητα, που καταφέρνει να μετουσιώνει ξενόφερτα πολιτιστικά στοιχεία σε γνήσιες ελληνικές δημιουργίες⁴⁷.

Κατά τη διάρκεια της Τουρκοκρατίας, η λαϊκή τέχνη με τα διάφορα επαγγέλματα που αναπτύχθηκαν, παράλληλα με την καλλιτεχνική τους σημασία διαδραμάτισαν ένα σημαντικό εθνικό και κοινωνικό ρόλο. Εξωράισαν τα σκληρά χρόνια του Οθωμανικού ζυγού και διατηρούσαν ζωντανή την παράδοση του λαού, εξασφαλίζοντάς του ένα τρόπο ζωής και αντίστασης που τον βοήθησε να επιβιώσει μέσα στον ευρύτερο ελληνικό χώρο μέχρι τα νεότερα χρόνια⁴⁸.

Στα χρόνια της Τούρκικης κυριαρχίας, η πλειονότητα του πληθυσμού ήταν γεωργοί – καλλιεργητές, με μικρή κτηματική περιουσία και μηδαμινούς οικονομικούς πόρους, εξαιτίας της αστάθειας του γεωργικού εισοδήματος καθώς και της υποχρεωτικής καταβολής ενός δεκάτου των προϊόντων τους, της «δεκάτης», για τη συντήρηση του γενιτσαρικού σώματος. Για τους λόγους αυτούς διαμορφώθηκε μια μεικτή γεωργική και χειροτεχνική οικονομία, οργανωμένη με βάση την οικονομική εργασία. Η μεγαλύτερη μονάδα παραγωγής έργων λαϊκής τέχνης ήταν η οικογένεια με εργαστήριο την κατοικία, όπου το δυναμικό ήταν κυρίως γυναίκες, ιδιαίτερα όσον αφορά την υφαντική και το κέντημα⁴⁹. Η εργαστηριακή παραγωγή περιοριζόταν στα αντρικά επαγγέλματα. Στις πόλεις οργανώνονταν συστηματικά μεγάλες συντεχνίες τα γνωστά *ισνάφια*, όπου συγκέντρωναν τα μαγαζιά τους οι τεχνίτες σε ορισμένους δρόμους, τα οποία τα χρησιμοποιούσαν και ως εργαστήρια, όπως ραφτάδικα, καζαντζίδικα, σιδηρουργεία⁵⁰.

⁴⁵ Νεώτερον Εγκυκλοπαιδικό Λεξικόν Ηλίου, (λ. *Ελληνική Λαϊκή Τέχνη*), Τόμος Ζ', σ. 970.

⁴⁶ Π. Ζώρα, ό.π.(σημ.37), σ. 14.

⁴⁷ Ό.π., σ. 116.

⁴⁸ E. Papademetriou, ό.π.(σημ. 44), σ. 1.

⁴⁹ Ό.π., σ. 5.

⁵⁰ Γ. Ν. Αικατερινίδης, «Λαογραφία», *Εγκυκλοπαίδεια Πάπυρος*, Τόμος 37^{ος}, σ. 30.

Ένας από τους κυριότερους λόγους που αναπτύχθηκαν τα διάφορα επαγγέλματα στην Κύπρο, εκτός από τη δεξιοτεχνία των χειροτεχνών, ήταν και η αφθονία πρώτων υλών όπως βαμβάκι, λινάρι, μετάξι, μαλλί για την υφαντική και κεντητική, ξύλο πεύκου και καρυδιάς για την ξυλογλυπτική, χώμα για την αγγειοπλαστική, καλάμια για την καλαθοπλεκτική – ψαθοπλεκτική⁵¹.

Το πέραςμα του νησιού στην Αγγλική κυριαρχία, το 1878, ήταν μια κρίσιμη στιγμή που επηρέασε τα επαγγέλματα που υπήρχαν στο νησί. Από τότε τα βιομηχανικά προϊόντα διοχετεύτηκαν στην νέα αποικία της Αγγλίας και σταδιακά εκτόπισαν τα ντόπια χειροποίητα. Με την εισαγωγή της βιομηχανικής τεχνολογίας, τα επαγγέλματα αυτά υποχώρησαν σταδιακά πρώτα από τις πόλεις και κατόπιν, γύρω στα μέσα του 20^{ου} αιώνα, και από την ύπαιθρο, για να παραχωρήσουν τη θέση τους στα προϊόντα μαζικής παραγωγής που πλημμύριζαν τις αγορές της Κύπρου⁵².

Τέλος, η Τούρκικη εισβολή του 1974 κατέστρεψε μαζί με άλλους θησαυρούς της πολιτιστικής μας κληρονομιάς, έργα λαϊκής τέχνης ανυπολόγιστης αξίας. Αυτά ήταν κυρίως οικογενειακά κειμήλια, που φύλαγαν από γενιά σε γενιά σε όλα σχεδόν τα σπίτια της κατεχόμενης σήμερα περιοχής, στην Καρπασία, την Κερύνεια, τη Μόρφου και τη Μεσαορία, που ήταν από τα σημαντικότερα κέντρα λαϊκών τεχνών της Κύπρου⁵³. Μαζί μ' αυτά, καταστράφηκαν και εργαστήρια σπουδαίων τεχνιτών που υπήρχαν στις περιοχές αυτές, όπως τα ξακουστά αγγειοπλάστρια της Λαπίθου. Για το λόγο αυτό τόσο οι ιδιωτικές όσο και οι δημόσιες συλλογές Λαϊκής Τέχνης που βρίσκονται στις ελεύθερες περιοχές του νησιού, αποκτούν ιδιαίτερη σημασία, αφού είναι τα μοναδικά τεκμήρια της πολιτιστικής και εθνικής μας ταυτότητας.

Οι κυριότεροι κλάδοι της κυπριακής Λαϊκής Τέχνης είναι η υφαντική, η κεντητική, η αγγειοπλαστική, η ξυλοτεχνία, η μεταλλοτεχνία και η καλαθοπλεκτική – ψαθοπλεκτική⁵⁴.

Η επανάσταση στη βιομηχανία και η παράλληλη ανάπτυξη των αστικών κέντρων με όλα τα επακόλουθά τους, άλλαξαν ριζικά τη θέση και το ρόλο των παραδοσιακών επαγγελμάτων. Η μαζική παραγωγή τυποποιημένων προϊόντων αντικατέστησε τη

⁵¹ Α. Παυλίδη, «Λαϊκοί Τεχνίτες», *Μεγάλη Κυπριακή Εγκυκλοπαίδεια «Φιλόκυπρος»*, Λευκωσία 1998, τόμος 7^{ος}, σ. 179.

⁵² Ε. Papademetriou, ό.π.(σημ. 44), σ. 1.

⁵³ Εγκυκλοπαίδεια «Κύπρος - Εκκλησία – Γράμματα», Λευκωσία 1987, τόμος 6^{ος}, σ. 85.

⁵⁴ Γ. Ν. Αικατερινίδης, ό.π.(σημ. 50), σ.σ. 31 – 32.

μοναδικότητα των χειροποίητων έργων. Η αλλαγή στον τρόπο παραγωγής κατάστρεψε τη σχέση κατασκευαστή – αγοραστή⁵⁵. Το έντονα παραδοσιακό τοπικό χρώμα υποχώρησε μπροστά στο ενιαίο αστικό βιομηχανικό γούστο. Η εμπορικότητα του προϊόντος αντικατέστησε το *μεράκι*⁵⁶. Το χειροτέχνημα, είδος πρώτης ανάγκης, έγινε τώρα ένα διακοσμητικό στοιχείο. Καμιά από τις παραδοσιακές τέχνες δεν επιζεί πια με την παλιά της μορφή.

⁵⁵ Θ. Χ. Κάνθος, «Λαϊκοί Τεχνίτες της Κύπρου», *Οργανισμός Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς και Δήμος Λευκωσίας*, Λευκωσία 1981, σ. 8.

⁵⁶ Δ. Στάμελος, *Νεοελληνική Λαϊκή Τέχνη, Πηγές Προσανατολισμοί και Κατακτήσεις από τον ΙΣΤ΄Αιώνα ως την εποχή μας*, Εκδόσεις Gutenberg, 1993, σ. 181.

3. Οι παραδοσιακές τέχνες και επαγγέλματα στη Λεμεσό

Οι τέχνες στην πόλη της Λεμεσού διαδραμάτισαν καθοριστικό ρόλο στην επιβίωση και ανάπτυξη της πόλης. Κατά τη διάρκεια της Τουρκοκρατίας η Λεμεσός, παρόλο που ήταν μια αρκετά μεγάλη πόλη και με μεγάλο πληθυσμό βρισκόταν σε κατάσταση παρακμής, όπως και ολόκληρο το νησί, λόγω της αδιαφορίας των κατακτητών⁵⁷.

Κάτω από αυτές τις συνθήκες, της φτώχειας και της εξαθλίωσης, οι τεχνίτες της πόλης προσπάθησαν να ικανοποιήσουν με την τέχνη και τα υλικά που τους προσφέρονταν τις βασικές τους ανάγκες⁵⁸. Με βάση όχι θεωρητικές καταρτίσεις, αλλά την πείρα αιώνων διαμόρφωσαν δικούς τους ρυθμούς αρμονικά δεμένους με την παράδοση και τα δεδομένα του τόπου. Έτσι δημιουργήθηκαν τα διάφορα παραδοσιακά επαγγέλματα στη πόλη⁵⁹. Ανάμεσα τους οι τεχνίτες της πέτρας, που διακοσμούσαν με σκαλιστές πέτρες τόσο τις εκκλησίες όσο και τα αρχοντικά σπίτια και οι αγγειοπλάστες, οι οποίοι δημιουργούσαν πλήθος αγγείων πολλών τύπων για όλες τις ανάγκες.

Οι ανάγκες των ανθρώπων για τροφή, ένδυση και υπόδηση είχαν σαν αποτέλεσμα την ανάπτυξη των επαγγελμάτων του υποδηματοποιού, του ράφτη, του καρεκλά, του παπλωματά, του αρτοποιού και ένα σωρό άλλων. Για την κάλυψη των αγροτικών, κυρίως, αλλά και όλων των εργασιών αναπτύχθηκαν τα επαγγέλματα του καλαθά, του σιδερά, του τενεκετζή, του μαχαιροποιού, του σαμαρά και του βαρελά, που ήταν ιδιαίτερα σημαντικός για την πόλη της Λεμεσού, αφού μία από τις κυριότερες ασχολίες των κατοίκων της ήταν η παραγωγή και εξαγωγή κρασιού. Έτσι οι βαρελάδες ήταν περιζήτητοι από τα εργοστάσια της οينوβιομηχανίας για την κατασκευή των βαρελιών, για να μπορέσει να γίνει η εξαγωγή κρασιών⁶⁰.

Οι τεχνίτες αυτοί κατασκεύαζαν τα καθιερωμένα αντικείμενα και μέσα από την τεχνική και λειτουργικότητά τους προσπαθούσαν να εκφράσουν τη δική τους προσωπικότητα. Η παρουσία τους γινόταν γνωστή στα πανηγύρια ή με την καθημερινή

⁵⁷ Ξ. Π. Φαρμακίδου, *Ιστορία της Λεμεσού*, Λεμεσός 1942 σ. 59.

⁵⁸ Α. Χ. Μιχαηλίδης, *Λεμεσός – Η παλιά πολιτεία*, Λευκωσία 1981, σ. 46.

⁵⁹ Θ. Χ. Κάνθος, ό.π.(σημ.55), σ.10

⁶⁰ Χ. Σαββίδης, «Οι βαρελιτζήδες», *Εβδομαδιαία Λεμεσός*, (25 Οκτωβρίου 2002), σ.17.

επίδειξη των έργων τους σε συγκεκριμένους δρόμους, γύρω από το παντοπωλείο τους πόλης⁶¹.

Οι γυναίκες, εκτός από τις σκληρές εργασίες που έκαναν καθημερινά, εξέτρεφαν μεταξοσκώληκες και παρήγαγαν μετάξι που το ύφαιναν στον αργαλειό τους. Δημιουργούσαν οι ίδιες τα απαραίτητα για το νοικοκυριό τους, όχι μόνο από μετάξι αλλά και από λινάρι, βαμβάκι και μαλλί. Επίσης ασχολούνταν με τα κεντήματα, στα οποία έδιναν ιδιαίτερη σημασία λόγω του θεσμού της προίκας που επικρατούσε σε ολόκληρο το νησί. Υπήρχε ένα είδος συναγωνισμού για το ποια κοπέλα θα είχε τα καλύτερα προικιά⁶².

Κατά τη διάρκεια του 18^{ου} και 19^{ου} αιώνα δεν σημειώνονται ιδιαίτερες αλλαγές στα υλικά, τις τεχνικές κατασκευής και στα προϊόντα που παράγονται. Με το τέλος του Β' Παγκοσμίου πολέμου (1945) η Λεμεσός, όπως και ολόκληρη η Κύπρος, μπήκε στο κατώφλι των μεγάλων ανακατατάξεων και ραγδαίων αλλαγών στον κόσμο⁶³. Έτσι, υπό την πίεση της τεχνολογίας πολλά ήταν τα επαγγέλματα που έσβησαν σιγά – σιγά, όπως του βαρελά, του λούστρου, του σαμαρά, του αμαξιά, ενώ άλλα, όπως του κουρέα, του κηροπλάστη, του αγγειοπλάστη, του υποδηματοποιού, του καρεκλά κ.ά., διατηρούνται μέχρι σήμερα, αλλά όχι στη μορφή που ήταν παλιά.

Το κύμα της τεχνολογικής προόδου, που σαρώνει χωρίς διάκριση κάθε τι παλιό δημιουργώντας ένα νέο πολιτισμό, απειλεί να εξαφανίσει τον παραδοσιακό πολιτισμό. Οι ευκολίες που παρέχει ο τεχνικός μας πολιτισμός και οι συνεχώς πολλαπλασιαζόμενες απαιτήσεις του ακόρεστου καταναλωτικού κοινού, αφαίρεσαν από τη ζωή μας την ποίηση των έργων του χεριού⁶⁴.

Καθήκον και προσπάθεια όλων μας είναι να περισώσουμε, να συντηρήσουμε και να εντάξουμε στη σύγχρονη ζωή την παραδοσιακή λαϊκή τέχνη. Στους δύσκολους καιρούς που περνούμε σήμερα, είναι φανερό πόση σημασία έχει η αναδρομή στις ρίζες μας. Για να μπορέσουμε να έχουμε μια ολοκληρωμένη εικόνα θα μελετηθούν τόσο τα επαγγέλματα που δεν ασκούνται σήμερα όσο και αυτά που συνεχίζουν και υφίστανται στην πόλη της Λεμεσού.

⁶¹ Χ. Σαββίδης, *Περιδιαβάζοντας τη Λεμεσό*, Λεμεσός 1991, σ. 76.

⁶² Ε. Papademetriou, ό.π.(σημ. 44), σ. 25.

⁶³ Κ. Πιλαβάκης, *Η Λεμεσός σ' άλλους καιρούς*, Β' Έκδοση, Εκδόσεις «Ονήσιλος», Λεμεσός 1997, σ. 216.

⁶⁴ Θ. Χ. Κάνθος, ό.π.(σημ.55), σ.10.

3.1 Παραδοσιακές Τέχνες και Επαγγέλματα που δεν ασκούνται σήμερα

3.1.1 Καλλικάς (πεταλωτής)

Γενικά

Στις εποχές που κύριο μέσο μεταφοράς ήταν τα γαϊδούρια και τα μουλάρια, και το όργωμα γινόταν με τα βόδια, το επάγγελμα του καλλικά, δηλαδή του πεταλωτή, είχε πάρα πολύ ζήτηση σε ολόκληρη τη Κύπρο και στη Λεμεσό φυσικά. Όλα τα ζώα, ανάλογα με την εργασία που έκαναν και τις αποστάσεις που διάνυναν φορτωμένα, έπρεπε μία φορά το χρόνο συνήθως να *καλλικωθούν* (να πεταλωθούν) γιατί διαφορετικά μεγαλώνανε τα νύχια τους και δεν μπορούσαν να περπατήσουν⁶⁵.

Στην ύπαιθρο, οι *καλλικάδες* ήταν συνήθως γεωργοί, οι οποίοι ασκούσαν το επάγγελμα κατά τις ανάπαυλες της καθημερινής τους εργασίας. Δέχονταν πελάτες καθημερινά στο χωριό που ήταν το σπίτι τους. Δεν είχαν εργαστήριο γι' αυτό και κάθε Κυριακή, πήγαιναν στα τριγύρω χωριά αναζητώντας την πελατεία τους στα καφενεία, καθώς και στα πανηγύρια της περιοχής τους. Το πετάλωμα γινόταν στην αυλή του *καλλικά* (πεταλωτή) ή του πελάτη⁶⁶.

Στην πόλη, υπήρχαν μία – δύο περιπτώσεις που οι κωμοδρόμοι (σιδεράδες) εξασκούσαν και το επάγγελμα του *καλλικά* (πεταλωτή), αφού αυτοί είναι που κατασκεύαζαν τα πέταλα και τα καρφιά. Έτσι, στο εργαστήριο που διατηρούσαν στο κέντρο της πόλης το χρησιμοποιούσαν και για αυτό το σκοπό.

Το πετάλωμα των ζώων μπορούσε να γίνει σε οποιαδήποτε περίοδο του χρόνου, σε κάποια στιγμή που σταματούσανε οι γεωργικές εργασίες. Συνήθως όμως τα ζώα έπρεπε να πεταλωθούν στις αρχές του καλοκαιριού, γιατί μετά τους περίμενε σκληρή δουλειά. Τα βόδια και τα μουλάρια θα βοηθούσαν στο αλώνισμα, και τα γαϊδούρια δεν θα έπαιρναν ανάσα από το κουβάλημα προς και από το αλώνι. Η εντατική εργασία πάνω στο στεγνό και σκληρό χώμα του καλοκαιριού επέβαλλε την καλή κατάσταση των πετάλων όλων των ζώων που βοηθούσαν⁶⁷.

⁶⁵ Α. Τζινίκου – Κακουλή, *Λαογραφικοί Αντίλαλοι του Βελβεντού*, Θεσσαλονίκη 1992, σ.σ.116 -117.

⁶⁶ Ι. Ιωνάς, *Παραδοσιακά Επαγγέλματα της Κύπρου*, Δημοσιεύματα του Κέντρου Επιστημονικών Ερευνών, Αρ. XXXVII, Λευκωσία 2001, σ.173.

⁶⁷ Ο.π., σ.σ. 175 -179.

Εργαλεία και υλικά⁶⁸

Τα εργαλεία που χρησιμοποιούσαν οι πεταλωτές ήταν τα ακόλουθα (Εικόνα 7):
Ζοντάκρα: Είναι τανάλια που χρησίμευε για την αφαίρεση των *καλλικόριζων* (πεταλοκαρφιών).

Ματσίν: Είναι ξύλινο κουπάνι (κόπανος) με το οποίο κτυπιόταν ο *παρτάς* (μπαλτάς) για να κόψει το νύχι.

Παρτάς: Είναι μεγάλο και βαρύ μαχαίρι, το οποίο κατασκεύαζαν οι σιδεράδες και χρησίμευε στο κόψιμο της περιφέρειας των νυχιών.

Ράσπα: Χρησίμευε για το λιμάρισμα των νυχιών.

Ρινίν: Χρησίμευε για το ακόνισμα του ψαλιδιού.

Σφυρί: Χρησίμευε για το κάρφωμα και ξεκάρφωμα των *καλλικόριζων* (πεταλοκαρφιών).

Τάκκος: Είναι ξύλινο υποπόδιο, συνήθως κομμάτι από κορμό, πάνω στο οποίο τοποθετείτο το ένα πόδι του ζώου όταν το άλλο σηκωνόταν για να καθαριστεί.

Ταγράς: Είναι λάμα με κοφτερή κόψη με κάθετη μακριά χειρολαβή για επίπεδο κόψιμο και καθάρισμα του κάτω μέρους του νυχιού.

Ψαλίδι: Χρησίμευε για το κούρεμα της χαίτης των γαϊδουριών, των μουλαριών και των αλόγων.

Τα υλικά των πεταλωτών ήταν τα *καλλίκια* (πέταλα) τα οποία αγόραζαν έτοιμα από τους σιδεράδες, οι οποίοι συνήθως χρησιμοποιούσαν μέταλλο από παλιά ηγία του αρότρου που ήταν άχρηστα πλέον. Τα πέταλα των γαϊδουριών δεν ήταν ίδια με αυτά των μουλαριών και των αλόγων. Είχαν μορφή μεταλλικής πλάκας που κάλυπτε ολόκληρο το πέλμα του νυχιού. Τα πέταλα των βοδιών ήταν πιο μικρά και έμπαιναν δύο σε κάθε πόδι.

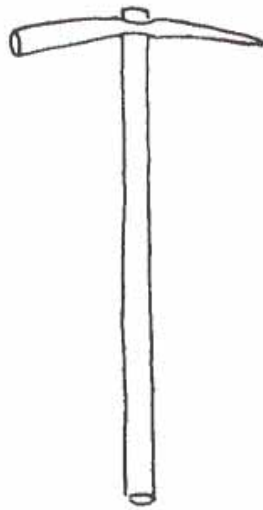
⁶⁸ Ι. Ιωνάς, ό.π. (σημ.66), σ.175.



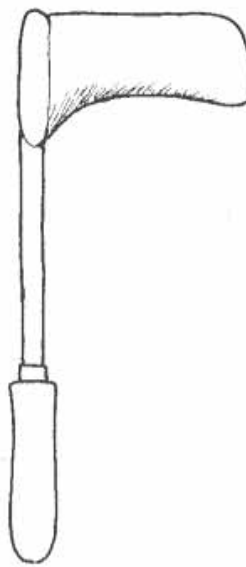
Το ματσίν.



Η ζωντάκρα.



Το σφυρί.



Ο παγράς.



Το ψαλίδι.



Το ρινί.



Η ράσπα.



Ο πλαριάς.

Εικόνα 7: Τα εργαλεία του πεταλωτή (καλλικά)

Πηγή: Ι. Ιωνάς, *Παραδοσιακά Επαγγέλματα της Κύπρου*, Δημοσιεύματα του Κέντρου Επιστημονικών Ερευνών, Αρ. XXXVII, Λευκωσία 2001, σ.174.

Διαδικασία Πεταλώματος⁶⁹

Πετάλωμα των γαϊδουριών και των μουλαριών

Για να *καλλικώσσει* (πεταλώσει) ένα γαϊδούρι ή ένα μουλάρι, ο *καλλικός* χρειαζόταν πάντοτε τη βοήθεια ακόμη δύο ατόμων, για την περίπτωση που απαιτείτο η συγκράτηση και ακινητοποίηση του ζώου.

Οι βοηθοί έπαιρναν το ζώο και έδεναν το σχοινί της *μουτταρκάς*⁷⁰ του πάνω σε δέντρο για να μην κινείται εύκολα. Το έβαζαν να πατήσει σε ένα χαμηλό *τάκκο* (ξύλινο υποπόδιο) και βοηθούσαν τον *καλλικά* (πεταλωτή) να διπλώσει το ένα από τα πόδια του ζώου και να το γυρίσει προς τα πάνω, δένοντας το με ένα σχοινί. Ο ιδιοκτήτης του ζώου κρατούσε ακινητοποιημένο σταθερά το πόδι του για να αρχίσει τη διαδικασία του καλιγώματος ο πεταλωτής.

Το πρώτο πράγμα που έκανε ο πεταλωτής ήταν να αφαιρέσει τα παλιά καρφιά με το πέταλο που ήταν ήδη καρφωμένο πάνω στο νύχι. Ίσιωνε τη στρέβλωση που είχαν οι ρίζες, τοποθετούσε τη *ζοντάκρα* (τανάλια) στη μύτη τους και κτυπούσε λίγο δυνατά με ένα σφυρί. Έτσι οι ρίζες προχωρούσαν και εμφανίζονταν από την άλλη μεριά του νυχιού, και τις έβγαζε με τη *ζοντάκρα* (τανάλια). Μετά, ο πεταλωτής καθάριζε και έκοβε το νύχι χρησιμοποιώντας τον *παρτάν* (ξύλινος κόπανος) και το *ταγγράν* (λάμα) για να αφαιρέσει ό,τι περιττό υπήρχε και να δημιουργήσει την κατάλληλη γωνία με την οποία το πέλμα θα πατούσε στο έδαφος. Η τελική ομαλοποίηση του νυχιού γινόταν με τη *ράσπα*. Στο καθαρισμένο νύχι καρφωνόταν καινούριο πέταλο με τρία καρφιά από τη μια και τρία από την άλλη μεριά. Τα καρφιά διαπερνούσαν το νύχι, στρέβλωναν και ξανάμπαιναν στην από πάνω μεριά του νυχιού για να μην χαλαρώνει το πέταλο. Ακολουθώς, ξεδενόταν το πόδι του ζώου και το έβαζαν να ακουμπήσει πάνω σε *τάκκο* (ξύλινο υποπόδιο), για να μπορέσει ο πεταλωτής να ροκανίσει με τη βοήθεια της *ράσπας* τις προεξοχές στον περίγυρο του πετάλου. Με την ίδια διαδικασία πετάλωναν ένα – ένα τα πόδια του ζώου.

Ο πεταλωτής μετά το καλίγωμα προέβαινε σε περιποίηση της χαίτης κουρεύοντας τις τρίχες που προεξείχαν με το ψαλίδι.

⁶⁹ Ό.π., σ.σ.177 -178.

⁷⁰ Είδος καπιστριού που κατασκευάζεται με σχοινί και περνά πάνω από τη μύτη και γύρω από την κεφαλή των κατσικιών.

Πετάλωμα των βοδιών

Το πετάλωμα των βοδιών διαφέρει από αυτό των μουλαριών και των γαϊδουριών. Εδώ, χρειάζονταν τέσσερα άτομα για να ξαπλώσουν το ζώο σιγά – σιγά χάμω σε μαλακό τόπο, να το γυρίσουν σχεδόν ανάσκελα και να το συγκρατούν για να μην μπορεί να κινηθεί. Για την πλήρη ακινητοποίηση του ζώου έδεναν τα τέσσερα πόδια του σε δοκάρια, αφήνοντας τα λίγο ανοικτά και μετά ο πεταλωτής έπιανε ένα – ένα τα δεμένα πόδια, αφαιρούσε τα καρφιά και τα πέταλα, καθάριζε τα νύχια και έβαζε καινούρια πέταλα.

Σήμερα, βέβαια, δεν υπάρχουν πεταλωτές στην Λεμεσό, όπως και σε όλη τη Κύπρο, αφού εδώ και χρόνια ο άνθρωπος χρησιμοποιεί τα αυτοκίνητα για να μετακινείται και τα σύγχρονα μηχανήματα στις διάφορες γεωργικές εργασίες.

3.1.2 Σαμαράς

Γενικά

Παλιά, όταν το κύριο συγκοινωνιακό και μεταφορικό μέσο ήταν τα ζώα, και μάλιστα τα μεγαλόσωμα κυπριακά γαϊδούρια και μουλάρια, γεννήθηκε το επάγγελμα του σαμαρά ή *στρατουρά*⁷¹. Η ειδικότητα του κατασκευαστή σαμαριών ήταν πολύ διαδεδομένη γιατί κάθε σπίτι είχε το γαϊδούρι του για τις ανάγκες της οικογένειάς του και τη μεταφορά διαφόρων πραγμάτων, όπως ξύλα, ελιές, φόρτωμα για άλεσμα στο μύλο κ.ά.⁷². Στη Λεμεσό, οι σαμαράδες που υπήρχαν, όχι πολλοί σε αριθμό ήταν εγκατεστημένοι κοντά στα χανιά της πόλης, όπου εκεί συγκεντρώνονταν συνήθως οι οδοιπόροι και οι αγωγιάτες⁷³.

Εργασία και υλικά

Το κυρίως υλικό στο επάγγελμα αυτό είναι το ξύλο. Το ξύλο που χρησιμοποιείτο για την κατασκευή των σαμαριών ήταν από μαυρομάτα, βελανιδιά και ιτιά. Ο σαμαράς αγόραζε τα ξύλα από το ξυλουργό και τα δούλευε μόνος του για να τους δώσει το σχήμα

⁷¹ Κ. Πιλαβάκης, ό.π.(σημ.63), σ. 225.

⁷² Α. Αναγνωστάτος, *Ιστορικά και Λαογραφικά Ανάλεκτα της Ιθάκης*, Εκδόσεις Σπύρος Δενρδινός, 1986, σ.26.

⁷³ Ι. Ιωνάς, ό.π. (σημ.66),σ. 391.

που ήθελε⁷⁴. Χρησιμοποιούσε επίσης το *σακκόπανο* που ήταν πολύ χοντρό βαμβακερό ύφασμα, το οποίο χρησίμευε για την εξωτερική επιφάνεια του σαμαριού και το ύφαιναν οι γυναίκες στα χωριά. Ακόμη χρειαζόταν *τοξεμένο* (τοξευμένο) μαλλί προβάτου για την κατασκευή του *κετσιέ*, ο οποίος κάλυπτε την επιφάνεια που ακουμπούσε στο σώμα του ζώου και άχυρο για το γέμισμα του στρατουριού⁷⁵.

Τα εργαλεία που χρησιμοποιούσε ο σαμαράς είναι τα ακόλουθα⁷⁶:

Σκεπάρνι: Χρησιμοποιείτο για το πελέκημα των ξύλων

Ψαλίδια: Χρησιμοποιούνταν για το κόψιμο των ξύλων.

Ρουκάνιν (Ροκάνι): Χρησιμοποιείτο για το ροκάνισμα και γυάλισμα του ξύλου.

Σουγλί: Χρησιμοποιείτο για το άνοιγμα των τρυπών.

Σακκοράφι: Είναι μεγάλο βελόνι που χρησιμοποιείτο για το ράψιμο.

Τεχνικές κατασκευής

Το σαμάρι αποτελείται από ξύλινο σκελετό, ο οποίος εφαρμόζει στο σχήμα της ράχης του ζώου. Για να μην πληγώνεται όμως το ζώο τοποθετείται κάτω από το σκελετό κάτι σαν μαξιλάρι, του οποίου η εξωτερική επιφάνεια είναι από *σακκόπανο* (πολύ χοντρό βαμβακερό ύφασμα) και η επιφάνεια που ακουμπά στο σώμα του ζώου γινόταν με *κετσιέ*. Ο *κετσιές* γινόταν από τοξευμένο μαλλί προβάτου κακής ποιότητας. Το μαλλί αυτό το έριχνε στο πάτωμα ο σαμαράς πάνω σε ύφασμα που είχε τις επιθυμητές διαστάσεις. Άπλωνε το μαλλί σε μικρές τούφες, το ράντιζε, το πατούσε, το τύλιγε, το ξετύλιγε και έριχνε τις τούφες μαλλιού. Συνέχιζε τη διαδικασία αυτή μέχρι που ο *κετσιές* αποκτούσε το επιθυμητό πάχος, ένα εκατοστό περίπου, και γινόταν μια ομοιογενής μάζα που δε ξεφτούσε και προστάτευε το σώμα του ζώου από το βάρος του φορτίου. Στη ράχη του σαμαριού γινόταν ένα Π με δερμάτινο κύλινδρο που εσωτερικά ήταν παραγεμισμένος με άχυρα.

Ο σαμαράς δούλευε πάντοτε καθισμένος στο πάτωμα. Έκοβε με δυνατό ψαλίδι και έραβε με το *σακκοράφι*, στο οποίο περνούσε σπάγκο από καννάβι κλωσμένο από τον

⁷⁴ Θ. Αθανασόπουλος, *Σοφάδες – Ο τόπος μας Επαγγέλματα στην αχλύ του μύθου*, Μέρος Β', Αθήνα 1998, σ.379.

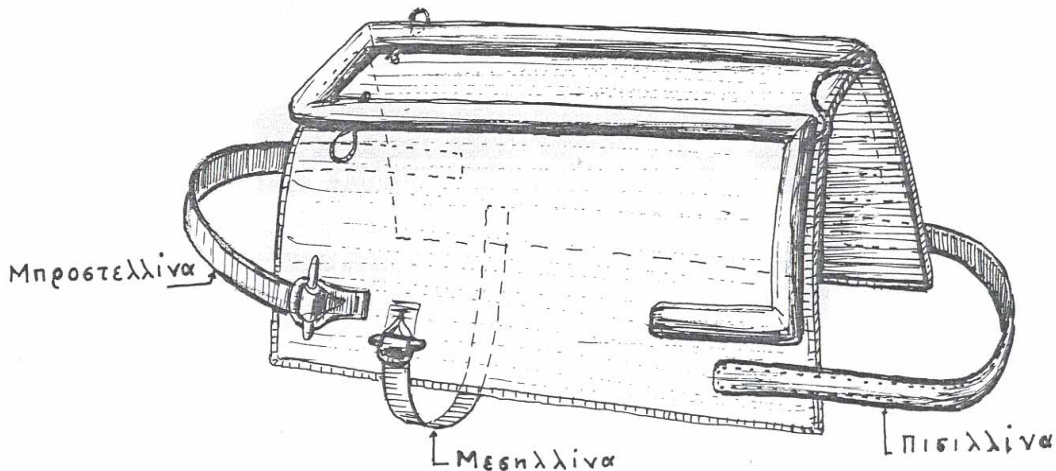
⁷⁵ Θ.Χ. Κάνθος, ό.π.(σημ. 55), σ.139.

⁷⁶ Γ. Μπασλής, « Οι τέχνες που χάνονται : ο σαμαράς », Πρακτικά Γ' Συνεδρίου «Παραδοσιακές Τέχνες και Επαγγέλματα για τους εκπαιδευτικούς του νομού Αρκαδίας», (10 – 11 Νοεμβρίου 2000), Λαογραφικό Μουσείο Στεμνίτσας, Αθήνα 2002, σ. 172.

ίδιο. Για να τρυπά εύκολα το υλικό του, βουτούσε το *σουγλί* και το *σακκοράφι* σε μείγμα από κερί και λίπος που φύλαγε σε κέρατο βοδιού. Ο *σαμαράς* δυνάμωνε τα μέρη του *σαμαριού* που δέχονταν μεγαλύτερη πίεση, ντύνοντάς τα με μαλακό επεξεργασμένο δέρμα κατσίκας, τη *βούρκα*⁷⁷.

Το *σαμάρι* ριχνόταν στη ράχη του ζώου και στερεωνόταν με τη βοήθεια της *μπροστελλίνας* (πλεχτού λουριού που είχε τη μορφή ταινίας), η οποία περνούσε μπροστά από το στήθος του ζώου. Κάτω από τη κοιλιά του τοποθετείτο η *μεσηλλίνα* (μαλακή στερεά υφαντή ζώνη) και κάτω από την ουρά του τοποθετείτο η *πισιλλίνα* (σκληρός και πλατύς ιμάντας από δέρμα ή πυκνούφαντο ύφασμα). Η *πισιλλίνα* συγκρατούσε το *σαμάρι* στην πλάτη του ζώου όταν αυτό θα έπιανε κατήφορο με το φορτίο στην πλάτη του⁷⁸ (Εικόνα 8).

Στις μέρες έχει εκλείψει σχεδόν τελείως το επάγγελμα του *σαμαρά*. Πιθανόν να υπάρχουν ελάχιστοι ακόμη στα χωριά.



Εικόνα 8: Τα μέρη του *σαμαριού*

Πηγή: Θ. Χ. Κάνθος, «Λαϊκοί Τεχνίτες της Κύπρου», *Οργανισμός Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς και Δήμος Λευκωσίας*, Λευκωσία 1981, σ. 137.

⁷⁷ Εγκυκλοπαίδεια «Κύπρος – Εκκλησία – Τέχνες – Γράμματα», τόμος 6^{ος}, Λευκωσία 1987, σ. 93.

⁷⁸ Ι. Ιωνάς, ό.π. (σημ.66), σ. 393.

3.1.3 Πελεκάνος (μαραγκός)

Γενικά⁷⁹

Κατά τα παλιά χρόνια *πελεκάνος* στην Κύπρο ονομαζόταν ο οποιοσδήποτε είχε σχέση με την κατεργασία του ξύλου. Το όνομά του το παίρνει από τον πέλεκη και το ρήμα *πελεκώ*. Η σύγχρονη τεχνολογία, όμως, επέδρασε αρνητικά στην εργασία αυτών των επαγγελματιών, ώστε κατόρθωσε σχεδόν να την εξαλείψει.

Παλιότερα οι *πελεκάνοι* κατασκεύαζαν το μεγαλύτερο εσωτερικό και εξωτερικό μέρος του σπιτιού, όπως το πάτωμα, τα κουφώματα, τα μπαλκόνια, τις σκάλες, τις πόρτες, τα παράθυρα, τις ξύλινες οροφές, τα ντουλάπια κουζίνας, τις ντουλάπες σε διάφορα δωμάτια και ό,τι άλλο χρειαζόταν και γινόταν από ξύλο σε ένα σπίτι. Επίσης έφτιαχναν και διάφορα πράγματα που χρειάζονταν οι γεωργοί, όπως το άροτρο.

Σήμερα αρκετές κατασκευές από αυτές, όπως το στρώσιμο του δαπέδου σε μεγάλο ποσοστό αντικαταστάθηκε από τα πλακάκια ή το μωσαϊκό. Επίσης τις περισσότερες εξωτερικές πόρτες μπαλκονιών καθώς και τα παράθυρα τα κατασκευάζουν από αλουμίνιο, με αποτέλεσμα το επάγγελμα του *πελεκάνου* να δεκτεί πολύ μεγάλο πλήγμα, όπως και τα περισσότερα παραδοσιακά επαγγέλματα της Λεμεσού. Στη Λεμεσό αυτές τις μέρες υπάρχουν κυρίως βιομηχανίες επίπλου ίσως και κάποιοι ανεξάρτητοι επιπλοποιοί οι οποίοι έχουν εκσυγχρονιστεί για να μπορέσουν να αντεπεξέλθουν στις απαιτούμενες συνθήκες.

Εργασία και υλικά

Τα ξύλα τα οποία χρησιμοποιούσαν κυρίως οι *πελεκάνοι* ήταν ο πεύκος, η *λατζιά* (βελανιδιά), το πουνάρι, η καρυδιά, η συκαμιά, το κυπαρίσσι, η χαρουπιά, η μαυρομάτα και η ελιά, ανάλογα με την τιμή και τη συμφωνία που έκανε με τον πελάτη. Τα ξύλα αυτά οι *πελεκάνοι* τα προμηθεύονταν από τους ροκόπους και αργότερα εισάγονταν από το εξωτερικό. Προς το δεύτερο μισό του 20^{ου} αιώνα άρχισε να χρησιμοποιείται ευρέως η εισαγόμενη από τις σκανδιναβικές χώρες ξυλεία, σε τέτοιο βαθμό ώστε το κυπριακό

⁷⁹ Ό.π., σ. 355.

ξύλο παραμερίζεται σταδιακά και χρησιμοποιείται μόνο για τις καρέκλες, το σκελετό των επίπλων και τις κατασκευές που χρειάζονταν οι γεωργοί⁸⁰.

Από όλους τους ξυλοτεχνίτες που υπήρχαν, ο *πελεκάνος* είναι εκείνος που χρησιμοποιούσε τα περισσότερα εργαλεία, γιατί το πεδίο δράσης του είναι το πιο ευρύ. Τα κυριότερα εργαλεία που χρησιμοποιούσε είναι τα εξής⁸¹:

Πάγκος: Ήταν μεγάλο τραπέζι εργασίας πάνω στο οποίο υπήρχε ξύλινη μέγγενη για σταθερή συγκράτηση των ξύλων κατά την επεξεργασία.

Σκεπάρνι: Είναι εργαλείο που χρησιμοποιείτο για το πελέκημα ξύλων μικρού πάχους για τη διαμόρφωση των σχημάτων και των αιχμών που επιθυμούσαν. Επίσης χρησιμοποιείτο για το κάρφωμα των ξύλων και το βγάλσιμο των μεγάλων καρφιών που στρέβλωναν.

Ζοντάκρα (τανάλια): Είναι εργαλείο που χρησιμοποιείτο για το βγάλσιμο των καρφιών που στρέβλωναν.

Τόρνος: Εργαλείο με το οποίο στρογγύλευαν τα σημεία που ήθελαν.

Μέγγενη: Ξύλινο εργαλείο που ήταν μόνιμα στερεωμένο στον πάγκο του *πελεκάνου*. Με αυτή πιάνονταν και σφίγγονταν για να κρατούνται σταθερά τα μικρά ξύλα, όταν χρειάζονταν τοπικό ροκάνισμα ή τρύπημα.

Πέσσα: Πένσα

Πριόνι: Χρησίμευε για το σχίσιμο των μικρών ξύλων.

Σιγάτσα: Είδος πριονιού με μια χειρολαβή για το σχίσιμο των όχι πολύ χοντρών ξύλων.

Σβανάς: Είδος πριονιού με μια χειρολαβή, μικρότερο από τη *σιγάτσα*, για το κόψιμο λεπτών ξύλων ή σανιδιών στα νεότερα χρόνια.

Ρουκάνιν (Ροκάνι): Εργαλείο για ξύσμα και ομαλοποίηση της επιφάνειας των διαφόρων κομματιών ξύλου.

Πλάνια (Πλάνη): Μεγάλο ροκάνι με λεπίδα τεσσάρων – πέντε εκ. για ξύσμα και πλήρη επιπεδοποίηση της επιφάνειας των ξύλων.

Λίμα: Χρησιμοποιείτο για το ακόνισμα των λεπίδων των ροκανιών.

Ράσπα: Χρησιμοποιείτο για το φάγωμα και την εξομάλυνση των στρογγυλών μερών.

Σκαρπέλλο: Εργαλείο που κτυπιόταν με τον κόπανο και ανοίγονταν οι τετράγωνες και ορθογώνιες τρύπες πάνω στα ξύλα και τα σανίδια.

⁸⁰ Ο.π., σ.σ. 357 – 359.

⁸¹ Κ. Πιλαβάκης, ό.π.(σημ. 63), σ.σ. 228 – 229.

Κουπάνιν: Είναι βαρύς ξύλινος κόπανος, με τον οποίον χτυπιόταν το σκαρπέλο για άνοιγμα τρύπας στο ξύλο.

Γυαλόχαρτο: Χρησιμοποιείτο για το τελικό γυάλισμα των επιφανειών με τρίψιμο.

Τεχνικές κατασκευής⁸²

Η κατασκευή πορτών και παραθύρων

Για την κατασκευή των παλιών παραδοσιακών πορτών στα σπίτια χρησιμοποιούνταν τρία – τέσσερα χοντρά σανίδια, των οποίων μόνο η μπροστινή όψη ροκανιζόταν. Τα σανίδια αυτά συγκρατούνταν μεταξύ τους με τη βοήθεια τριών *εγκάρσιων ζυγών*⁸³, καρφωμένων με καρφιά. Οι πόρτες στερεώνονταν στο πλαίσιο με *διπλорίζους*⁸⁴ που κατασκεύαζαν οι σιδεράδες και έκλειναν με τη βοήθεια κλειδαριάς. Τελευταίες, έμπαιναν οι *πάσες*, δηλαδή λουρίδες ξύλου στην περιφέρεια του πλαισίου για να κλείνουν οι ανωμαλίες, που πιθανόν να υπήρχαν στα ανοίγματα.

Με τον ίδιο σχεδόν τρόπο γίνονταν και τα παράθυρα, με τη διαφορά ότι χρησιμοποιούνταν πιο λεπτά σανίδια.

Η κατασκευή τραπεζιών

Όταν ο *πελεκάνος* θα κατασκεύαζε ένα τραπέζι, έπαιρνε ένα κορμό, τον έζυνε, τον «τετραγώνιζε» με τα πιο πάνω εργαλεία, το σημάδευε και το έσχιζε ώστε να βγάλει από αυτόν τα ξύλα για τα τέσσερα πόδια. Μετά έβγαζε τέσσερις σανίδες, που θα ήταν τα *πλαϊνά* του τραπέζιου καθώς και σανίδες για το επίπεδο πάνω μέρος του τραπέζιου. Όλα τα ξύλα και τα σανίδια έπρεπε να γίνουν επίπεδα. Η επιπεδοποίηση γινόταν αρχικά με το ροκάνι για τη χοντρή δουλειά και ύστερα με την πλάνη.

Ακολουθώς, τórνευε τα τέσσερα πόδια για να στρογγυλέψουν και για να διαμορφωθούν στην περιφέρειά τους ανάγλυφοι διακοσμητικοί δακτύλιοι διαφόρων διαστάσεων. Με διαδοχικές τρύπες, που γίνονταν πάνω στα πόδια με τη βοήθεια της αρίδας και τη δημιουργία υποδοχών, μπορούσαν να εφαρμόζουν τα *πλαϊνά* του

⁸² Ι. Ιωνάς, ό.π. (σημ.66), σ.σ. 360 – 361.

⁸³ Ζυγοί ονομάζονταν τα ξύλα που έμπαιναν στην πίσω μεριά της πόρτας ή του παραθύρου και πάνω σε αυτά καρφώνονταν οι σανίδες.

⁸⁴ Διπλорίζοι ήταν τα μεγάλα καρφιά που είχαν αιχμή και στα δύο άκρα τους, και διπλώνονταν ούτως ώστε να σχηματιστεί μικρός κύκλος στη μια μεριά και κοινή διπλή μύτη στην άλλη.

τραπεζιού. Για σταθερή συγκόλληση και συγκράτηση των διαφόρων μερών χρησιμοποιείτο πετσόκολλα ή ψαρόκολλα. Τέλος, έμπαιναν πλάι – πλάι οι σανίδες της επίπεδης επιφάνειας, οι οποίες αφού κόβονταν στο σχήμα και το επιθυμητό μέγεθος, συγκολλούνταν μεταξύ τους και ξύνονταν, επιπεδοποιούνταν και γυαλίζονταν για να δεχτούν στο τελικό στάδιο, μαζί με τα υπόλοιπα μέρη του τραπεζιού, αλλεπάλληλα επιχρίσματα λαδιού για γυάλισμα.

Γνωστοί *πελεκάνοι* της Λεμεσού ήταν ο Σπαναχίδης και ο Κώστας Σκελέας.

3.1.4 Βαρελάς

Γενικά

Ακόμα ένα παλιό γραφικό επάγγελμα, αυτό του βαρελά ή του *βαρελιτζή*, όπως συνηθίζεται να λέγεται στην Κύπρο, το έχει σκεπάσει η λήθη και παραμένει μόνο στη θύμηση παλιών Λεμεσιανών. Στη Λεμεσό οι βαρελάδες ήταν όλοι συγκεντρωμένοι στην οδό Γενεθλίου Μιτέλλα και εκεί χαλούσαν τον κόσμο με τα κτυπήματα και το θόρυβο που έκαναν⁸⁵.

Οι πρώτοι βαρελάδες ήρθαν από την Ελλάδα το 1932. Από αυτούς έμαθαν την τέχνη και οι Λεμεσιανοί Χριστοφής, Μάχος, Αχιλλέας, Βουδάσκας, Κώστας και Νικόλας Μηλίσης, Τσικουρής και Χριστόδουλος. Πριν πενήντα περίπου χρόνια, οι βαρελάδες ήταν περιζήτητοι από τα εργοστάσια της οινόβιομηχανίας που υπήρχαν στη Λεμεσό γιατί η κατασκευή βαρελιών, με τα οποία γινόταν η εξαγωγή των κρασιών ήταν απαραίτητη, αφού χωρίς βαρέλια δεν μπορούσε να γίνει η εξαγωγή⁸⁶.

Οι οινόβιομηχανίες χρησιμοποιούσαν επίσης, τα βαρέλια για την παλαίωση του κονιάκ και άλλων οινοπνευματωδών ποτών που η αξία τους κρινόταν ανάλογα με το πόσα χρόνια βρίσκονταν μέσα στα βαρέλια. Οι βαρελάδες ήταν συνήθως μισθωτοί στους οινέμπορους. Ήταν απαραίτητοι ακόμη, γιατί διόρθωναν τα βαρέλια όταν είχαν διαρροή ή χαλούσαν.

Με την εισαγωγή, όμως σε μεγάλο βαθμό των έτοιμων βαρελιών αλλά και του πλαστικού που σε πολλές περιπτώσεις αντικατέστησε το ξύλο, σταμάτησε η ντόπια

⁸⁵ Κ. Πιλαβάκης, ό.π.(σημ. 63), σ. 230.

⁸⁶ Χ. Σαββίδης, ό.π.(σημ. 60), σ.17.

κατασκευή βαρελιών και οι βαρελάδες της Λεμεσού αναγκάστηκαν να αλλάξουν επάγγελμα για να επιβιώσουν⁸⁷.

Εργαλεία και υλικά

Το υλικό που χρησιμοποιείτο για την κατασκευή των βαρελιών ήταν το ξύλο. Συνήθως κατασκευάζονταν από ξύλο του δρυ, τα δρύινα βαρέλια που ήταν και τα καλύτερα, συκαμινιάς ή σκλήδρου⁸⁸.

Τα κυριότερα εργαλεία τα οποία χρησιμοποιούσαν ήταν τα πιο κάτω⁸⁹:

Διαβήτη: Χρησίμευε για το σχεδιασμό του πάτου του βαρελιού

Πλάνιες μικρές: Χρησιμοποιούνταν για να πλανίζει τα ξύλα και να τελειοποιείται η επιφάνειά τους.

Σκεπάρνα: Ήταν σαν κανονικό σκεπάρνι με πολύ πιο πλατιά και κυρτή κόψη για να μπορεί να «φάει» το ξύλο εκεί που χρειαζόταν.

Ματζάλα: Ήταν σίδερο που το χρησιμοποιούσαν για να δώσουν στο βαρέλι τη φόρμα του. Με τη βοήθειά της γινόταν το κτύπημα των *τζιλήνδρων ή βραχιόλων* (στεφάνια) για να πάνε στη θέση τους.

Σφυριά: Υπήρχαν σε διάφορα μεγέθη.

Τεχνικές κατασκευής⁹⁰

Ο βαρελάς αρχικά χρησιμοποιούσε το διαβήτη του για να σχεδιάσει τον πάτο του βαρελιού. Από εκεί υπολόγιζε πόσες οκάδες κρασί θα χώραγε το βαρέλι. Μετά, έκοβε τις σανίδες των δύο πάτων και τις περνούσε μία – μία στη φωτιά. Αφού ζεσταινόταν η σανίδα στη μέση, λύγιζε εύκολα. Έτσι, ο βαρελάς έβαζε τη ζεσταμένη σανίδα ανάμεσα σε καρφωμένα στον τοίχο παλούκια για να πάρει το κυρτό σχήμα που θα χρειαζόταν το βαρέλι. Με τον ίδιο τρόπο λύγιζε όλες τις σανίδες, τις άφηνε να κρυώσουν και να πάρουν το τελικό τους σχήμα. Τα ξύλινα αυτά τεμάχια ονομάζονταν *δούγιες*. Μετά έκανε τις μεταλλικές *τζιλήνδρες ή βραχιόλες* (στεφάνια), ανάλογα με το πάχος του βαρελιού.

⁸⁷ Κ. Πιλαβάκης, ό.π.(σημ. 63), σ. 230.

⁸⁸ Χ. Σαββίδης, *Η Λεμεσός του χθες και του σήμερα – Παραδοσιακά έθιμα του λαού μας*, Λεμεσός 1999, σ.104.

⁸⁹ Θ. Αθανασόπουλος, ό.π. (σημ. 74), σ. 48.

⁹⁰ Χ. Σαββίδης, ό.π.(σημ. 60), σ.17.

Στη συνέχεια έβαζε τη μια σανίδα δίπλα στην άλλη. Για το στήσιμο του βαρελιού απαιτούνταν ακόμη δύο άτομα. Ανάμεσα στις δύο σανίδες έβαζε βρεγμένο *φλούδιν* (ψαθί). Αφού έβαζε τον πάτο, χάραζε μια αυλακιά στο κάτω μέρος της σανίδας σαν υποδοχή για να στερεώνονται καλύτερα. Τοποθετούσε τη πρώτη *τζιλήνδρα* (στεφάνι), μετά τη δεύτερη και στη συνέχεια τα άλλα. Με τη *ματζάλα* χτυπούσε τις *τζιλήνδρες* και γυρίζοντας και χτυπώντας γύρω από το βαρέλι, έσφιγγε τις *τζιλήνδρες*. Όταν έφτανε στο επάνω μέρος και πριν χτυπήσει πολύ καλά τη τελευταία *τζιλήνδρα*, έβαζε και τον άλλο πάτο. Χτυπώντας και πάλι τη *τζιλήνδρα* έσφιγγε ο πάτος. Το βαρέλι ήταν έτοιμο και μπορούσε να χρησιμοποιηθεί για το κρασί. Στο κάτω μέρος του βαρελιού άφηνε την τρύπα για να γεμίζει το βαρέλι, ενώ στο πάνω μέρος υπήρχε μια δεύτερη τρύπα περίπου, που χρησίμευε για τη δοκιμή του κρασιού χωρίς να ανοίγεται το βαρέλι.

Τα βαρέλια αυτά τα έπαιρναν οι οινοβιομηχανίες και αποθήκευαν τα κρασιά για ένα χρονικό διάστημα. Μετά, γινόταν η εξαγωγή τους από τη «μικρή αποβάθρα των βαρελιών», που διέθετε ρόγες για να κυλούν τα βαρέλια με ευκολία μέχρι την άκρη της αποβάθρας. Ύστερα τα φόρτωναν σε μαούνες ή τα έριχναν στη θάλασσα, τα έδεναν με σχοινιά το ένα πίσω από το άλλο, και με την βοήθεια μασούνας ή βάρκας τα έσερναν μέχρι το πλοίο που τα ανάσερνε από τη θάλασσα με τη βοήθεια των γερανών του για φόρτωση στο αμπάρι. Τα πλοία τα μετέφεραν στη χώρα που προορίζονταν.

3.1.5 Εφημεριδοπώλης⁹¹

Την εποχή του 1930 περίπου στη Λεμεσό υπήρχαν εφτά με οκτώ εφημεριδοπώλες. Ανάμεσά τους ο Ιωάννης Βασιλείου άλλως «Γιάννατσος», ο οποίος είναι ο μόνος επιζώντας από τους παλιούς εφημεριδοπώλες της Λεμεσού, ο Μήτρος, ο Γιώρκος, ο Αντωνής, ο Κόκος Συμεωνίδης και ο Γιάγκος.

Εργάζονταν όλοι στο πρακτορείο εφημερίδων του Γεωργιάδη. Μετά από συμφωνία που έκαναν μεταξύ τους οι εφημεριδοπώλες, χώριζαν τη Λεμεσό σε τομείς ώστε ο καθένας να πωλεί εφημερίδες και περιοδικά μόνο στον τομέα του. Ο καθένας πωλούσε περίπου 600 με 800 φύλλα εφημερίδες, όταν όμως αναφέρονταν σε κανένα

⁹¹ Χ. Σαββίδης, «Οι εφημεριδοπώλες της Λεμεσού στα παλιά χρόνια», *Εβδομαδιαία Λεμεσός*, (25 Οκτωβρίου 2002), σ.16.

συνταρακτικό επεισόδιο, τότε οι πωλήσεις μπορούσαν να φτάσουν μέχρι και τα 1000 φύλλα.

Μόλις έρχονταν από τη Λευκωσία οι εφημερίδες, οι εφημεριδοπώλες κοίταζαν τους τίτλους και τότε σαν χείμαρρος εξορμούσανε από το πρακτορείο και φωνάζανε μεγαλοφώνως «εφημερίδες, πάρτε , συνταρακτικά νέα». Μερικοί από αυτούς ήταν πεζοί και άλλοι με ποδήλατο. Η τιμή της εφημερίδας ήταν μία δεκάρα, μετά έγινε μισό γρόσι, ένα γρόσι και αργότερα μισό σελίνι.

Το κύριο χαρακτηριστικό ήταν ότι οι παλιοί εφημεριδοπώλες διαλαλούσανε στους δρόμους τα νέα των εφημερίδων και προκαλούσαν τη προσοχή και το ενδιαφέρον του κοινού. Σε αντίθεση, σήμερα οι λιγοστοί εφημεριδοπώλες που υπάρχουν στη Λεμεσό γυρίζουν με τη μοτοσικλέτα τους και διανέμουν εφημερίδες και περιοδικά στην πελατεία τους, στα σπίτια, στο γραφείο και στα καταστήματά τους. Κάτω από οποιεσδήποτε συνθήκες οι λιγοστοί εφημεριδοπώλες έπρεπε να κάνουν τη δουλειά τους για να βγει το μεροκάματο, αλλά και γιατί η μόνη πληροφόρηση του κόσμου τότε ήταν οι εφημερίδες.

Κατά τη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, όταν υπήρχαν συνταρακτικά νέα οι εφημερίδες εξέδιδαν και έκτακτα παραρτήματα με τηλεγραφήματα του Ρέουτερ και πωλούνταν όπως και οι εφημερίδες. Οι εφημερίδες που αρχικά κυκλοφορούσαν στη Λεμεσό ήταν *η Ελευθερία*, *ο Κυπριακός Φύλακας*, *η Πρωτεύουσα*, *η Κύπρος Εσπερινή*, *ο Φιλελεύθερος*, *ο Αγώνας* και συνεχώς ιδρύονταν νέες εφημερίδες, όπως *η Ελευθεροτυπία* κ.ά.

Σήμερα όμως, το επάγγελμα του εφημεριδοπώλη έχει σχεδόν χαθεί εντελώς, αλλά κυρίως έχει αλλάξει ριζικά ο τρόπος άσκησης του καθώς και η λαχτάρα που είχαν οι άνθρωποι παλιότερα να περιμένουν τις εφημερίδες, αφού σήμερα τα νέα μαθαίνονται αμέσως από την τηλεόραση και το ραδιόφωνο.

3.1.6 Λούστρος

Γενικά

Παλιά, ο λούστρος ήταν ο απαραίτητος επαγγελματίας που περιφερόταν σε διάφορα στέκια της πόλης και έβαφε τα παπούτσια των πελατών του. Εξυπηρετούσε με ευγένεια και γρηγοράδα τον πελάτη του, που ήταν πάντοτε βιαστικός αλλά και ευχαριστημένος από την εργασία που του πρόσφερε⁹². Στη Λεμεσό κατά τη δεκαετία του 1950 - 60 ήταν αρκετοί αυτοί που ασκούσαν το επάγγελμα του λούστρου. Συνήθως είχαν το στέκι τους στην πλατεία Ηρώων, στην περιοχή του λιμανιού και του Παντοπωλείου⁹³.

Το επάγγελμα του λούστρου όπως και πολλά άλλα έχουν εκλείψει σήμερα, μετά τις τόσες εύκολες βαφές παπουτσιών που κυκλοφορούν στο εμπόριο και μπορεί ο καθένας να βάψει εύκολα τα παπούτσια του. Άλλωστε, τα παπούτσια μας σήμερα δεν σκονίζονται τόσο πολύ αφού οι δρόμοι είναι ασφαλτοστρωμένοι και δεν έχουν την σκόνη που είχαν τότε⁹⁴.

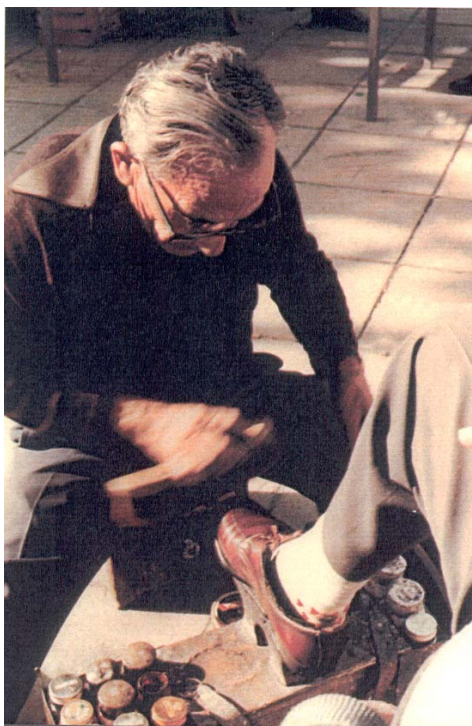
Ο τελευταίος λούστρος που υπήρχε στη Λεμεσό ήταν ο Αριστοφάνης Κ. Πεπόνιας, 70 ετών, που ασκούσε το επάγγελμα αυτό για σαράντα περίπου χρόνια. Κατά τη δεκαετία του 1950 - 1960, οι λούστροι εργάζονταν από το πρωί μέχρι τα μεσάνυχτα για να μπορέσουν να εξυπηρετήσουν τους πελάτες τους (Εικόνα 9). Τα έσοδα τους ήταν αρκετά υψηλά, περίπου έφθαναν σε £5 - £10 την ημέρα. Τα τελευταία χρόνια όμως, πρόσφερε τις υπηρεσίες του μερικές μόνο ώρες της ημέρας. Εργαζόταν μέχρι και πέρσι στο στέκι του, στην πλατεία Ηρώων, όπου σταμάτησε για λόγους υγείας αλλά και γιατί δεν υπήρχε πλέον πελατεία. Συνέχιζε να εργάζεται από μεράκι και προπάντων γιατί μ' αυτό τον τρόπο ερχόταν σε επαφή με παλιούς του φίλους και πελάτες και παράλληλα γέμιζε και τις ώρες του⁹⁵.

⁹² Θ. Αθανασόπουλος, ό. π.(σημ. 74), σ. 258.

⁹³ Κ. Πιλαβάκης, ό.π.(σημ. 63), σ. 310.

⁹⁴ Κ. Μπαλαφούτης, Παραδοσιακά Επαγγέλματα και Συνήθειες, Καλαμάτα 1995, σ. 55.

⁹⁵ Χ. Σαββίδης, ό.π.(σημ. 88), σ. 97.



Εικόνα 8: Ο τελευταίος λούστρος της Λεμεσού

Πηγή: Κ. Πιλαβάκης, *Η Λεμεσός σ' άλλους καιρούς*, Εκδόσεις «Ονήσιλος», Λεμεσός 1997, σ. 322.

Εργαλεία και υλικά⁹⁶

Ο εξοπλισμός που διέθετε ο λούστρος ήταν ένα ξύλινο κασελάκι, *το κασετί*, που στις πλαϊνές του θήκες είχε τις μπογιές των παπουτσιών, τις βούρτσες ή *φρούτσες*, όπως τις έλεγαν και ότι άλλο χρειαζόταν για το καθαρισμό και το γυάλισμα των παπουτσιών. Το κασελάκι αυτό με ένα μακρύ, γερό, δερμάτινο λουρί κρεμιόταν στον ώμο του ιδιοκτήτη, ο οποίος στο άλλο χέρι κρατούσε ένα μικρό καρεκλάκι.

Διαδικασία⁹⁷

Αρχικά ο πελάτης τοποθετούσε το πόδι του στην ειδική βάση που ήταν στη μέση της κασέλας. Αμέσως ο λούστρος ξεσκόνιζε τα μπατζάκια του παντελονιού του πελάτη του με ειδική βούρτσα για τα ρούχα και τα δίπλωνε προς τα επάνω. Μετά, έπαιρνε μια μικρή σπάτουλα και καθάριζε τις λάσπες που ήταν κολλημένες στα παπούτσια και στις σόλες, και με τη σκληρή βούρτσα ξεσκόνιζε τη σόλα και το τακούνι. Πριν

⁹⁶ Θ. Αθανασόπουλος, ό.π. (σημ. 74), σ. 258.

⁹⁷ Κ. Μπαλαφούτης, ό.π.(σημ. 94), σ. 56.

χρησιμοποιήσει τη μπογιά, τοποθετούσε δύο κομμάτια χαρτόνια στα πλαϊνά του παπουτσιού για να μη λερώσει τις κάλτσες του πελάτη. Στη συνέχεια, από το μπουκαλάκι το οποίο είχε το χρώμα της μπογιάς, όμοιο με των παπουτσιών, έριχνε στο φυσικό σφουγγαράκι και χρωμάτιζε το παπούτσι. Μόλις τελείωνε, με τη κόχη της βούρτσας χτυπούσε το κασελάκι για να αντιληφθεί ο πελάτης ότι έπρεπε να αλλάξει πόδι και ακολουθούσε την ίδια διαδικασία και για το άλλο παπούτσι. Με νέο κτύπημα τον ειδοποιούσε να φέρει το πρώτο πόδι για να βάλει γλυκερίνη. Μετά έπαιρνε την τσόχα και τα γυάλιζε και αυτά άστραφταν.

3.1.7 Ξυλογλύπτης (Ταλιαδώρας)

Γενικά⁹⁸

Ο ξυλογλύπτης ή αλλιώς *ταλιαδώρας*, όπως λέγεται στην Κύπρο, είναι ο τεχνίτης με την ειδικότητα του σκαλιστή του ξύλου. Η ξυλογλυπτική είναι μια τέχνη που άκμασε στη Κύπρο από πολύ παλιά, για το λόγο ότι ήταν πλούσια σε ξυλεία και χωρίζεται σε δύο κατηγορίες: την εκκλησιαστική ξυλογλυπτική και την κοσμική ξυλογλυπτική.

Οι *ταλιαδώραι* που ασχολούνταν με την εκκλησιαστική ξυλογλυπτική εργάζονταν ως μέλη καλά ιεραρχημένων συνεργείων με επικεφαλής το *μάστρο*, για την κατασκευή και διακόσμηση των ξύλινων τέμπλων αλλά και όλων των άλλων ξύλινων εγκαταστάσεων και επίπλων της εκκλησίας, όπως τα εικονοστάσια, τα προσκυνητάρια, οι δεσποτικοί θρόνοι, οι άμβωνες, οι σκάμνοι κ.ά. Για κατασκευές που αφορούσαν τον απλό κόσμο, δούλευε ο καθένας από μόνος του.

Οι διάφορες τεχνικές που υπάρχουν στην ξυλογλυπτική, όσον αφορά τη διακόσμηση των διαφόρων μοτίβων είναι:

- ❖ *Εσώγλυφη*: Είναι η απλούστερη μορφή έκφρασης που αποδίδεται με άβαφες χαρακιές πάνω στην επίπεδη επιφάνεια του ξύλου.
- ❖ *Εξώγλυφη*: Με αυτή την τεχνική σκαλίζονται τα διάφορα διακοσμητικά μοτίβα και στη συνέχεια αφαιρείται το φόντο.
- ❖ *Ανάγλυφη*: Σε αυτή την τεχνική οι όγκοι των σχημάτων αποδίδονται με μειωμένη απεικόνιση του πραγματικού.

⁹⁸ Θ.Χ. Κάνθος, ό.π. (σημ. 55), σ. 67.

- ❖ *Ολόγλυφη*: Με την τεχνική αυτή οι όγκοι των σχημάτων αποδίδονται ομοιόμορφα προς όλες τις διαστάσεις και με σμίκρυνση της πραγματικής κλίμακας.

Κύριο στοιχείο της ξυλογλυπτικής τέχνης ήταν ο συμβολισμός. Τα βασικά σύμβολα ήταν τα πουλιά, τα οποία συμβόλιζαν την αγάπη, ο λύκος και το λιοντάρι, που ήταν σύμβολα δύναμης, ο σταυρός που ήταν σύμβολο του καλού, τα κυπαρίσσια ήταν σύμβολα της αθανασίας, οι άγγελοι που συμβόλιζαν τους φύλακες – προστάτες, οι μαργαρίτες που συμβόλιζαν τους κύκλους της ζωής, τα κλαδιά της αμπέλου τα οποία συμβόλιζαν την αγαθότητα και αγιοσύνη του Χριστού και πολλά άλλα.

Η ξυλογλυπτική άκμασε κυρίως στη Λάπηθο περίπου στα μέσα του 19^{ου} αιώνα. Στη Λεμεσό παλιά υπήρχαν αρκετοί *ταλιαδώραι*, οι οποίοι όμως σήμερα έχουν σταματήσει λόγω των δύσκολων οικονομικών συνθηκών. Μερικοί από αυτούς στράφηκαν προς το επάγγελμα του μαραγκού (*πελεκάνου*), λόγω της συγγένειας των δύο επαγγελμάτων.

Εργαλεία και υλικά

Το σημαντικότερο υλικό των *ταλιαδώραν* ήταν το ξύλο. Για την κατασκευή σκαλιστών τέμπλων χρησιμοποιούσαν κυπριακή καρυδιά, ενώ για άλλα ξυλόγλυπτα χρησιμοποιούσαν κυρίως ξύλο κυπαρισσιού και πεύκου και πιο σπάνια καρυδιάς. Τα ξύλα τα προμηθεύονταν από ροκόπους των χωριών της Πιτσιλιάς, περιοχή που βρίσκεται στην επαρχία Λεμεσού. Εκεί οι καρυδιές κυρίως αφθονούσαν λόγω των πολλών νερών και του κλίματος. Το κόστος, η αποστολή, όταν προοριζόταν για την εκκλησία και η μεγάλη διάρκεια ζωής των έργων του σκαλιστή επέβαλλαν προσεκτική διαλογή και αποξήρανση των ξύλων που θα χρησιμοποιούνταν⁹⁹.

Τα εργαλεία που χρησιμοποιούσαν οι *ταλιαδώραι* (ξυλογλύπτες) είναι τα πιο κάτω¹⁰⁰ (Εικόνα 10):

Πάγκος: Ήταν ένα μεγάλο τραπέζι πάνω στο οποίο τοποθετούνταν τα ξύλα που θα σκαλίζονταν.

Πριόνια: Χρησιμοποιούνταν για το κόψιμο και σχίσιμο των ξύλων που θα χρειάζονταν.

Σημαδούρες: Χρησιμοποιούνταν για το σημάδεμα των μοτίβων πάνω στο ξύλο.

⁹⁹ Ι. Ιωνάς, ό.π. (σημ.66), σ.σ. 365 – 366.

¹⁰⁰ Κ. Πιλαβάκης, ό.π.(σημ. 63), σ.σ. 233 – 234.

Σφικτήρες: Χρησίμευαν για το πιάσιμο και την ακινητοποίηση του κομματιού του ξύλου πάνω στο οποίο θα γινόταν το σκάλισμα.

Γωνιές: Βοηθούσαν για το τέλειο σημάδεμα και κόψιμο των ξύλων, έτσι που να αρμόζουν πλήρως κατά τη συναρμολόγηση των διαφόρων μερών που αποτελούν ένα έργο.

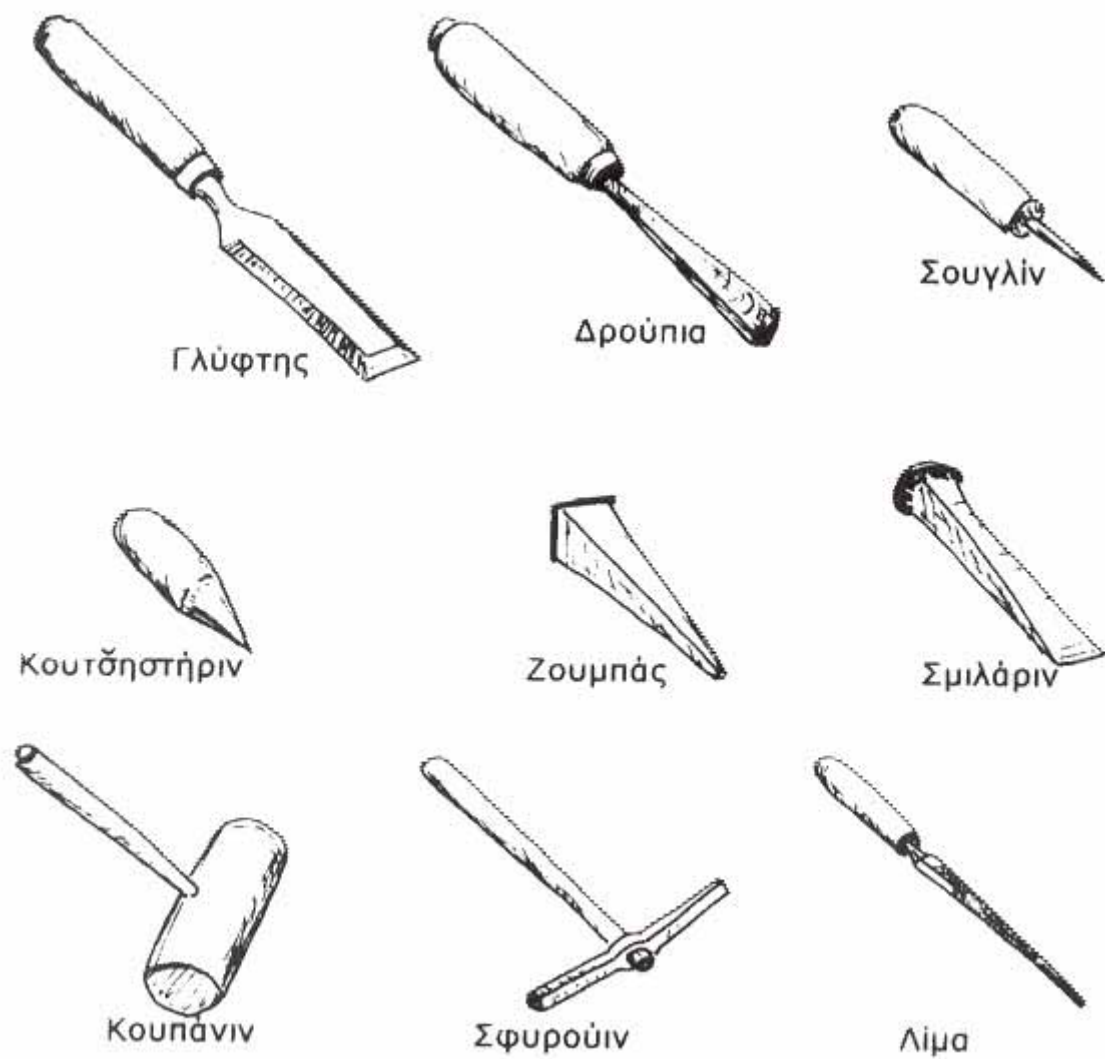
Πλάνια (πλάνη): Χρησίμευε για την επιπεδοποίηση του ξύλου στα σημεία που χρειαζόταν.

Ρουκάνια (ροκάνια): Χρησιμοποιούνταν για το φάγωμα του ξύλου όπου παρουσίαζε ανωμαλίες πριν το σκάλισμα.

Γλύφτες: Ήταν είδος σκαρπέλων που είχαν λεπιδωτές κόψεις και δεν χτυπιούνταν με σφυρί ή κόπανο.

Δρούπιες: Ήταν σκαρπέλα λεπτά που δεν χτυπιούνταν με κόπανο. Υπήρχαν οι στρογγυλές, οι ίσιες, οι μεσαίες και οι στενές.

Κουπάνιν (κόπανος): Χρησίμευε για το κτύπημα πάνω στο σκαρπέλο.



Εικόνα 10: Τα εργαλεία του ξυλογλύπτη (ταλιαδώρου)

Πηγή: Ι. Ιωνάς, *Παραδοσιακά Επαγγέλματα της Κύπρου*, Δημοσιεύματα του Κέντρου Επιστημονικών Ερευνών, Αρ. XXXVII, Λευκωσία 2001, σ.366.

Τεχνικές κατασκευής

Εκκλησιαστικά Έργα¹⁰¹

Η κατασκευή των εικονοστασίων και των άλλων εκκλησιαστικών έργων δεν γινόταν στο εργαστήριο, αλλά σε ένα σημείο στο πίσω μέρος της εκκλησίας. Εκεί πήγαινε ο *ταλιαδώρος* (ξύλογλύπτης) με τους βοηθούς του και έκαναν όλη την εργασία. Τα μοτίβα των διαφόρων έργων είχαν για πηγή έμπνευσης κυρίως το φυτικό βασίλειο, αλλά και εικόνες με πρόσωπα της Παλαιάς Διαθήκης.

Το πρώτο βήμα για την κατασκευή ενός τέμπλου ήταν το ίσιωμα των ξύλων. Όλα τα όρθια μέρη του εικονοστασίου, όπως οι κίονες, διαμορφώνονταν με τη χρήση του *σκεπαρνιού* και του *γλύφτη* (σκαρπέλο). Το σκάλισμα των μετώπων γινόταν με *γλύφτες* διαφόρων μεγεθών, πάνω σε ίσιες σανίδες. Ο *μάστρος* ζωγράφιζε πάνω στο ξύλο το σχέδιο και μετά άρχιζε το σκάλισμα, στο οποίο συμμετείχαν και οι βοηθοί του. Αυτοί που είχαν λιγότερη πείρα έκαναν το χοντρό μέρος του σκαλίσματος, ενώ αυτοί που δούλευαν με το *μάστρο* τουλάχιστον τρία χρόνια αναλάμβαναν το φινίρισμα και τα λεπτά μέρη των εξώγλυφων, ανάγλυφων και ολόγλυφων μερών.

Η ζωγραφική ήταν ένα από τα πιο δύσκολα σημεία του επαγγέλματος, γιατί απαιτούσε έμπνευση για τα μοτίβα αλλά και ταλέντο. Πολύ παλιά, όταν δεν υπήρχαν οι *λαδόκολλες* (χαρτί καλκ) η αντιγραφή γινόταν με τη χρήση χαρτονιών. Πάνω σε αυτά ανοίγονταν, χωρίς λεπτομέρειες, τρύπες για τα βαθουλώματα των ανάγλυφων μοτίβων, ενώ ο περίγυρος σημειωνόταν με μολύβι.

Μέχρι να τελειώσουν όλα τα μέρη του τέμπλου χρειαζόταν πολύς καιρός, ανάλογα με τις λεπτομέρειες. Μπορεί να κρατούσε και μέχρι ένα χρόνο και στοίχιζε αρκετά λεφτά.

Κοσμικά Έργα¹⁰²

Κατά τις προηγούμενες περιόδους, το σκάλισμα αφορούσε κάποια πορτοπαράθυρα, το ερμάρι, τον καθρέφτη, το κρεβάτι, τις καρέκλες, τις *σουβάντζες* (ράφια), τα σεντούκια (κασέλες), ανάλογα με την κοινωνική θέση του σπιτιού. Ένα από τα λίγα προϊόντα της τέχνης του σκαλιστή που είχε ευρεία χρήση σε όλα τα νοικοκυριά

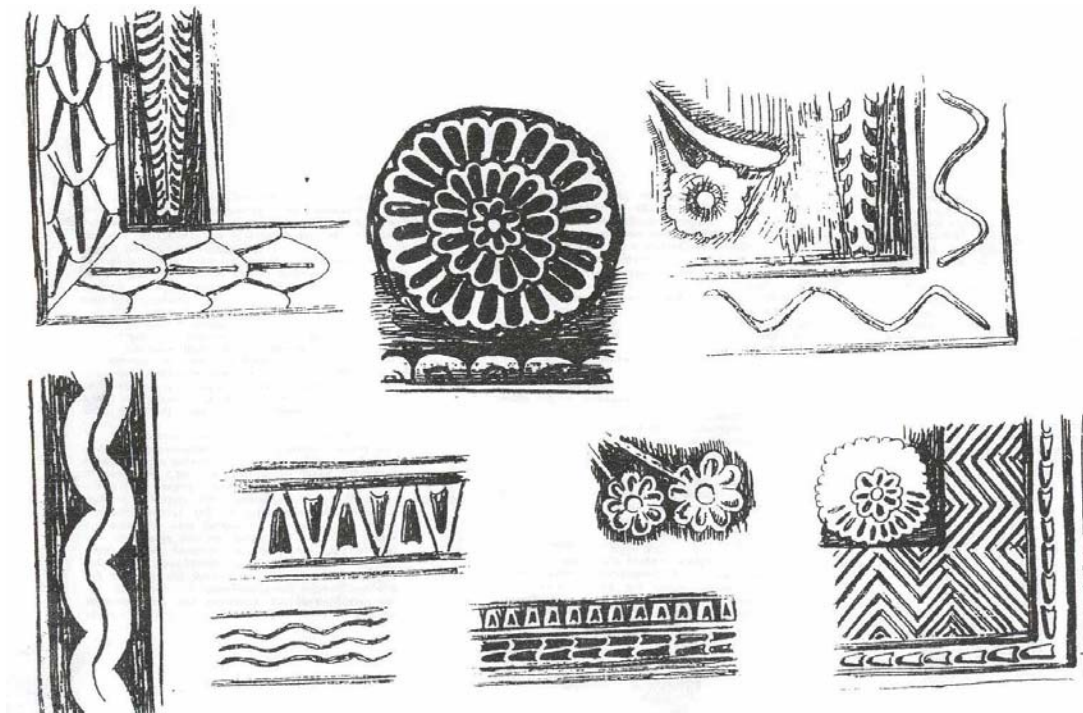
¹⁰¹ Ι. Ιωνάς, ό.π. (σημ.66), σ.σ. 368 – 371.

¹⁰² Εγκυκλοπαίδεια «Κύπρος – Εκκλησία – Τέχνες – Γράμματα», τόμος 6^{ος}, Λευκωσία 1987, σ.86.

ήταν το *τυπάρι*, με το οποίο σφραγίζονταν τα πρόσφορα των μνημοσύνων, καθώς και τα σεντούκια, γιατί ήταν το κυριότερο έπιπλο κάθε νέου ζευγαριού αφού σ' αυτό φυλάγονταν τα προικιά της νύφης.

Για τα καλούπια των *σουβάντζων* (ραφιών) και των σεντουκιών χρησιμοποιούνταν μοτίβα όπως ο δικέφαλος αετός, η άμπελος, τα λουλούδια, οι άγγελοι, τα οξυκόρυφα κυπαρίσσια και κάποια γεωμετρικά σχέδια (Εικόνα 11).

Συνήθιζαν να βάφουν τα ξυλόγλυπτα με φαιόχρωμα (τέρρα όμπρα) διαλυμένο σε αραιή διάλυση *ψαρόκολλας* (κόλλα για ξύλα) ή να μένουν στο φυσικό χρώμα του ξύλου. Σε άλλα ξυλόγλυπτα χρησιμοποιούσαν σκούρο φαιόχρωμα σε όλη την επιφάνεια με πράσινο και κόκκινο χρώμα σε κάποια σημεία.



Εικόνα 11: Σχέδια σεντουκιών

Πηγή: Θ. Χ. Κάνθος, «Λαϊκοί Τεχνίτες της Κύπρου», *Οργανισμός Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς και Δήμος Λευκωσίας*, Λευκωσία 1981, σ. 69.

3.1.8 Πιθαράς

Γενικά

Το επάγγελμα του πιθαρά, ήταν πάρα πολύ διαδεδομένο σε όλη την Κύπρο και ειδικά στην Λεμεσό και στα χωριά της, όπου η κυριότερη ασχολία τους ήταν η παραγωγή κρασιού. Οι πιο ξακουστοί ήταν οι πιθαράδες από το Φοινί, οι οποίοι κατασκεύαζαν και μικρά αλλά κυρίως μεγάλα πιθάρια για κρασί, χωρητικότητας από 128 – 640 οκάδες. Τα πιθάρια αυτά χρησιμοποιούνταν επίσης και για την αποθήκευση του σιταριού και των υπόλοιπων δημητριακών καθώς και των οσπρίων και του λαδιού¹⁰³.

Οι πιθαράδες ξεχώριζαν από τους άλλους αγγειοπλάστες για το λόγο ότι αυτοί δεν εργάζονταν αποκλειστικά σε δικούς τους χώρους, αλλά υποχρεώνονταν να οργανώνουν χώρο με τις απαραίτητες εγκαταστάσεις και καμίνι στον τόπο όπου διέμενε ο εκάστοτε παραγγελιοδότης. Ο λόγος που γινόταν αυτό, ήταν το μεγάλο μέγεθος των πιθαριών και η μεγάλη δυσκολία που υπήρχε για την ασφαλή μεταφορά τους, αφού τότε δεν υπήρχαν τα αυτοκίνητα¹⁰⁴.

Οι οινοβιομηχανίες που δημιουργήθηκαν στη Λεμεσό επί Αγγλοκρατίας, συγκέντρωναν σχεδόν όλη τη παραγωγή σταφυλιών με αποτέλεσμα οι παραγωγοί να μη χρειάζονται πλέον μεγάλο αριθμό πιθαριών. Τα πιθάρια στις οινοβιομηχανίες αντικαταστάθηκαν πλήρως με δεξαμενές και ξύλινα βαρέλια. Η έλλειψη ζήτησης για κατασκευή πιθαριών που υπήρχε από την περίοδο αυτή και μετά, ανάγκασε τους πιθαράδες να στραφούν προς άλλα επαγγέλματα¹⁰⁵.

Σήμερα οι πιθαράδες έχουν εκλείψει παντελώς. Ως απόγονος αυτών των πιθαράδων ο κ. Θεοφάνης Πιλαβάκης γύρω στο 1970 μετέτρεψε το παραδοσιακό του σπίτι στο Φοινί σε ένα εξαιρετικό Μουσείο πιθαριών, που το επισκέπτονται πολλοί τουρίστες από όλο κόσμο¹⁰⁶.

¹⁰³ Κ. Πιλαβάκης, ό.π.(σημ. 63), σ. 256.

¹⁰⁴ Ι. Ιωνάς, ό.π. (σημ.66), σ. 428.

¹⁰⁵ Ο. π., σ. 430.

¹⁰⁶ Κ. Πιλαβάκης, ό.π.(σημ. 8), σ. 256.

Εργαλεία και υλικά¹⁰⁷

Η πρώτη ύλη για την εργασία των πιθαράδων ήταν το χοντρό πορώδες χώμα, που υπάρχει στις παρυφές του χωριού Φοινί.

Τα εργαλεία τα οποία χρησιμοποιούσαν ήταν η τσάπα, ο *κούσπος* (κασμάς) και το φτυάρι, τα οποία χρησιμοποιούνταν για την εξαγωγή και την τοποθέτηση του χώματος μέσα σε *συρίζες* (δύο καλάθια ενωμένα), οι οποίες θα μεταφέρονταν με το γαϊδούρι στον τόπο εργασία τους, δηλαδή είτε στο χώρο του πιθαρά είτε εκεί που ζούσε ο πελάτης.

Η ετοιμασία του πηλού γινόταν μέσα σε σκάφη με τη βοήθεια ξυλόφτυαρου. Για τη διαμόρφωση της βάσης του πιθαριού, πάνω στην οποία υπήρχε και εξωτερική προεξοχή, ο *πιθαράς* χρησιμοποιούσε ένα αναποδογυρισμένο κοφίνι. Κατά το στήσιμο και τη διαμόρφωση του τοιχώματος των πιθαριών χρησιμοποιούσε το *πάνιστρον*, που ήταν ένα κομμάτι ξύλου ή καλαμιού. Το τελικό σφουγγάρισμα των επιφανειών του πιθαριού γινόταν με κομμάτια ρούχου, τα οποία βουτούσε μέσα σε λεκάνη με νερό.

Τεχνικές κατασκευής

Το πρώτο στάδιο κατασκευής πιθαριού είναι το στήσιμο. Ο *πιθαράς* ξεκινούσε την κατασκευή διαμορφώνοντας αρχικά μέσα στη χούφτα του τη βάση, που έμοιαζε με μεγάλη μαστοειδή προεξοχή. Συνέχιζε, τοποθετώντας τη βάση μέσα σε μικρό λακκάκι που ήταν στο έδαφος ή πάνω στο κοφίνι. Το χτίσιμο του τοιχώματος των πιθαριών γινόταν με ολόγυρη καθημερινή προσθήκη ενός *κουλουριού* (φιτιλιού) από πηλό. Κάθε μέρα προσθέταν ένα *κουλούρι* και έτσι μπορούσε να στεγνώσει καλά ο πηλός. Για να είναι δυνατή η συγκόλληση των *κουλουριών*, ύστερα από το μερικό στέγνωμα, η επιφάνεια του τελευταίου *κουλουριού* καλυπτόταν με φύλλα ή βρεγμένο ρούχο. Η διαδικασία αυτή μέχρι να διαμορφωθεί το τοίχωμα του πιθαριού και να γίνει το χείλος, διαρκούσε περίπου σαράντα μέρες. Παράλληλα ο *πιθαράς* έφτιαχνε τρία με έξι *πιθάρια*. Στο μέσο περίπου του ύψους των πιθαριών, προσκολλιόταν εξωτερικά πήλινη ζώνη, το *ζωνάριν*, και σκοπός του ήταν να προστατεύει το πιθάρι όταν αυτό θα κυλιόταν πλευρικά για να μπει στο σημείο που ήθελε ο ιδιοκτήτης¹⁰⁸.

¹⁰⁷ Ι. Ιωνάς, ό.π. (σημ.66), σ.σ. 427 - 428.

¹⁰⁸ Μ. Ψαροπούλου, *Οι Τελευταίοι Τσουκαλάδες του Ανατολικού Αιγαίου*, Ναύπλιο 1981, σ.20.

Το δεύτερο στάδιο της διαδικασίας είναι το ψήσιμο στο καμίνι. Το καμίνι των πιθαράδων είχε υπόκαυστο όπως και εκείνα των αγγειοπλαστών. Αυτό έμοιαζε με φούρνο των ψωμιών και τα ξύλα για την πυράκτωσή του τοποθετούνταν μέσα στο θόλο, ενδιάμεσως των πιθαριών, και μπροστά από μικρή οπή που αφηνόταν ύστερα από το γέμισμα και το χτίσιμο της πόρτας. Το καμίνι ήταν πλάτους 15 ποδιών, έτσι που να χωρεί τρία – τέσσερα πιθάρια όρθια και το άναβαν με ξύλα περίπου 1000 κιλών.

Η δύναμη της φωτιάς έπρεπε να είναι εξελικτική, δηλαδή ξεκινούσε με πολύ μικρή φλόγα, σχεδόν έξω από το καμίνι και μεγάλωνε σταδιακά, μέχρις ότου το καμίνι ζεσταθεί αρκετά και μεταδοθεί η φωτιά στα πρόσθετα ξύλα που βρίσκονταν ενδιάμεσα των πιθαριών. Η διαδικασία αυτή διαρκούσε τρεις μέρες και η θερμοκρασία κυμαινόταν μεταξύ 800 – 1000 βαθμούς Κελσίου. Μετά, τα πιθάρια παρέμεναν για ένα ακόμα εικοσιτετράωρο μέσα στο καμίνι για να κρύνει τελείως το πιθάρι, εκτός και αν αυτό προοριζόταν για τη φύλαξη του κρασιού και σ' αυτή την περίπτωση έπρεπε να πισσωθεί. Το πίσσωμα αποσκοπούσε στο κλείσιμο των πόρων του πηλού και την πλήρη στεγανοποίησή του. Υποχρεωτικά γινόταν όταν τα πιθάρια ήτα ακόμα ζεστά, για να διατηρείται η πίσσα σε υγρή κατάσταση και να μπορεί να κυκλοφορεί, με ανακινήσεις σε διάφορες κλίσεις, σε όλο το εσωτερικό χώρο.

Οι πιθαράδες του Φοινιού ήταν ειδικοί για την κατασκευή πιθαριών σε διάφορα μεγέθη. Το μέγεθος των πιθαριών εξαρτιόταν από τη χωρητικότητά τους. Υπήρχαν τα πιθάρια του ενός *γομαρκού*¹⁰⁹, των δύο και μέχρι και πέντε *γομαρκών* και κάποτε των δέκα *γομαρκών*. Κατασκεύαζαν επίσης *δάνες* και *δανιά* που ήταν σε σχήμα μισού πιθαριού χωρίς αφτιά, και χρησιμοποιούνταν για την περισυλλογή του εξαγόμενου λαδιού από το πιεστήριο, τη συγκέντρωση του μούστου από το ληνό και την αποθήκευση νερού για το πότισμα των ζώων¹¹⁰.

3.1.9 Χαλκωματάς (Καζαντζής)

Γενικά

Ο χαλκωματάς πήρε το όνομα του από την ελληνική λέξη *χαλκός* και είναι ο τεχνίτης ο οποίος επεξεργάζεται πλάκες χαλκού με τις οποίες φτιάχνει διάφορες

¹⁰⁹ 1 γομάρι = 128 οκάδες

¹¹⁰ Ι. Ιωνάς, ό.π.(σημ. 66), σ.σ. 428 – 429.

κατασκευές, κυρίως όμως οικιακά σκεύη. Συχνά ονομάζεται και καζαντζής (από την τούρκικη λέξη kazancı), που στην Ελληνική μεταφράζεται ως κατασκευαστής καζανιών. Σήμερα όμως, οι δύο αυτές λέξεις θεωρούνται συνώνυμες¹¹¹.

Από πολύ παλιά ασκείται το επάγγελμα του χαλκωματά στην Κύπρο, επειδή υπήρχε άφθονος χαλκός στο νησί. Οι χαλκωματάδες είχαν μόνιμο εργαστήριο στο οποίο εργάζονταν ολόχρονα και κατασκεύαζαν ή επισκεύαζαν οτιδήποτε γινόταν από χαλκό. Τα προϊόντα τους τα διέθεταν, είτε απευθείας στο ίδιο το εργαστήριο τους είτε, στα πανηγύρια που φρόντιζαν να επισκεφτούν. Στη Λεμεσό, ήταν όλοι μαζεμένοι στην οδό Ελευθερίας και στην περιοχή του Κάστρου, και όποιος περνούσε από εκεί άκουγε το ρυθμικό θόρυβο που έκαναν με το σφυρί τους όταν σφυρηλατούσαν τα φύλλα χαλκού¹¹².

Κατά το παρελθόν τα μαγειρικά σκεύη που χρησιμοποιούσαν όλες οι οικογένειες ήταν από χαλκό ή από πηλό. Τα σκεύη μεγάλης χωρητικότητας που έμπαιναν στη φωτιά, ήταν από χαλκό, γιατί υπήρχε ο φόβος ότι τα πήλινα με το μεγάλο τους βάρος, καθώς και εκείνο του περιεχομένου τους, δεν επέτρεπαν σήκωμα και μετακίνησή τους από τη φωτιά. Σε αντίθεση, τα χάλκινα σκεύη ήταν άθραυστα, ελαφριά και ζεσταίνονταν γρήγορα. Επίσης είχαν τόση μακροζωία που μπορούσαν να περάσουν από γενεά σε γενεά και η κατασκευή τους ήταν αρκετά οικονομική¹¹³.

Οι κατασκευές των τεχνιτών αυτών, που τις ονόμαζαν γενικώς χαλκώματα, ήταν πολλές. Κατασκεύαζαν μεγάλη ποικιλία χάλκινων ειδών απαραίτητων για την καθημερινή ζωή των κατοίκων και για τις διάφορες εργασίες, όπως καζάνια και λέβητες για απόσταξη, ιδιαίτερα της ζιβανίας, μπρίκια, χαρτζιά (πολύ μεγάλα δοχεία) για το πλύσιμο των ρούχων, για μπάνιο και μαγείρεμα (σε περίπτωση γιορτών και γάμων που μαγείρευαν μέσα το ρέσι – παραδοσιακό φαγητό), λεκάνες για το μεταξά, κουδούνια, μαγκάλια όπου άναβαν μέσα φωτιά και πολλά άλλα¹¹⁴. Έφτιαχναν επίσης και εκκλησιαστικά σκεύη, όπως κολυμπήθρες, σκεύη προθέσεως για φτωχές εκκλησίες, σφυρηλάτα κηροπήγια, σταυρούς, καντήλια, φανάρια κλπ¹¹⁵.

Από τη στιγμή που εμφανίστηκαν οι εισαγόμενες χύτρες και άρχισε να χρησιμοποιείται το αλουμίνιο στην κατασκευή σκευών, μειώθηκε πάρα πολύ η δουλειά

¹¹¹ Ν. Συναδινός, *Οι τεχνίτες της Στεμνίτσας – Λαογραφία*, Αθήνα 1997, σ.121.

¹¹² Κ. Πιλαβάκης, ό.π.(σημ. 63), σ. 258.

¹¹³ Ι. Ιωνάς, ό.π. (σημ.66), σ.σ. 266 – 267.

¹¹⁴ Θ.Χ. Κάνθος, ό.π. (σημ. 55), σ. 47.

¹¹⁵ Ν. Συναδινός, ό.π. (σημ. 111), σ. 124.

τους. Σήμερα, στη Λεμεσό δεν υπάρχει κανένας. Υπάρχουν ελάχιστοι στην υπόλοιπη Κύπρο, οι οποίοι κατασκευάζουν ορισμένα σκεύη που απευθύνονται κυρίως προς τον τουρισμό και συντηρούν παλιά χάλκινα αντικείμενα, που υπάρχουν στα σπίτια για διακόσμηση.

Εργαλεία και υλικά¹¹⁶

Το υλικό που χρησιμοποιούσαν οι χαλκωματάδες για να κατασκευάσουν τα διάφορα αντικείμενα ήταν χάλκινες πλάκες, οι οποίες ήταν εισαγόμενες και είχαν διαστάσεις δύο επί ένα μέτρο. Το πάχος τους εξαρτιόταν από το μέγεθος και το είδος του αντικειμένου που θα κατασκεύαζαν. Κυμαινόταν από τρία τέταρτα μέχρι και ενάμισι *μιλλίμετρο* (χιλιοστό).

Στο εργαστήριο τους, οι χαλκωματάδες είχαν το *ουτζάκκιν* ή *καμίνιν* με το *φουσερό*, δηλαδή εστία με πετροκάρβουνα που βρισκόταν πάνω σε μεταλλικό πάγκο, όπου γινόταν με πετροκάρβουνα το ανέβασμα της θερμοκρασίας για να ζεσταθεί ο χαλκός και η απότομη του ψύξη. Οι ζεστές πλάκες μετακινούνταν από τη φωτιά σε πιθάρι ή βαρέλι με νερό, με τη βοήθεια των *μασιών*.

Τα εργαλεία που χρησιμοποιούσαν οι χαλκωματάδες είναι τα πιο κάτω (Εικόνα 12):

Κουμπάσος: Είναι μεγάλος διαβήτη που χρησίμευε για σχεδιασμό των κύκλων που έπρεπε να κοπούν από τις χάλκινες πλάκες.

Ψαλίδι: Για το κόψιμο των χάλκινων πλακών.

Μασιές: Μεγάλες λαβίδες για το πιάσιμο του μετάλλου, όταν αυτό βρίσκεται πάνω στη φωτιά.

Σίδερο: Είναι αμόνι που μοιάζει με παλούκι και χρησιμοποιόταν για να κρατά κόντρα όταν το μεταλλικό έλασμα κτυπιέται για να δοθεί σχήμα στο σκεύος που κατασκευάζεται. Υπήρχαν διάφορα είδη ανάλογα με το σκεύος.

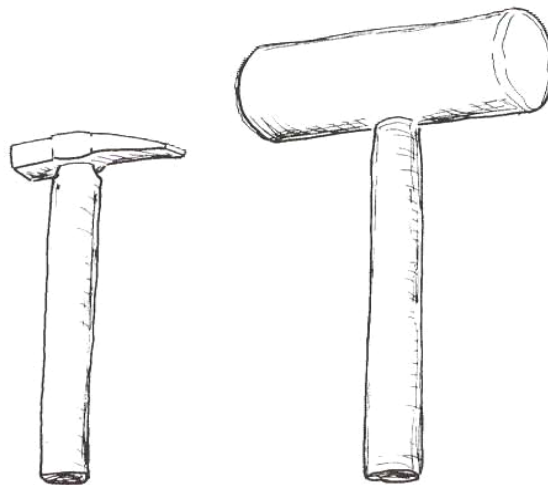
Σφυρί: Χρησιμοποιόταν για σφυρηλάτημα των χάλκινων πλακών πάνω στο σίδερο και υπήρχαν διάφορα μεγέθη.

Καγμάς: Είναι ξύλινος κόπανος, ο οποίος χρησιμοποιείτο για τη δημιουργία του κοίλου μέρους του πυθμένα των σκευών.

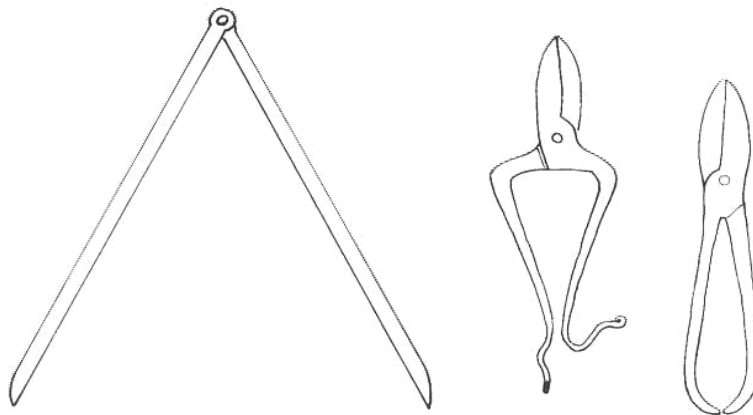
¹¹⁶ Ι. Ιωνάς, ό.π. (σημ.66), σ.σ. 267 – 268.

Ξυλόγαρος: Είναι είδος σίδερου που χρησιμοποιείτο για τη κατασκευή των χαρτιών (πολύ μεγάλα δοχεία) και των πολύ βαθιών μαγειρισσών. Είναι κατακόρυφο μακρύ σίδηρο στερεωμένο στην ενδιάμεση οριζόντια μπάρα ενός ξύλινου δίποδα, που εισχωρεί μέσα στο κοίλο μέρος του χαρτζιού και κρατά κόντρα στα σφυρηλατήματα που γίνονταν πάνω στα εξωτερικά μέρη.

Ζουμπάς: Χρησιμοποιείτο για τη δημιουργία τρυπών.



Σφυρι και καμμάς.



Κουμπάτσους.

Ψαλίδι.

Εικόνα 12: Τα εργαλεία του χαλκοματά

Πηγή: Ι. Ιωνάς, *Παραδοσιακά Επαγγέλματα της Κύπρου*, Δημοσιεύματα του Κέντρου Επιστημονικών Ερευνών, Αρ. XXXVII, Λευκωσία 2001, σ.269.

Τεχνικές κατασκευής¹¹⁷

Η κατασκευή των χάλκινων σκευών άρχιζε σημαδεύοντας με τον *κουμπάσο*, κύκλο πάνω σε πλάκα χαλκού πάχους 1.5 εκ. Ο σημαδεμένος κύκλος κοβόταν με ψαλίδι για να βγει η μόλα του σκεύους. Το στρογγυλό κομμάτι της πλάκας ζεσταινόταν και έμπαινε απότομα στο νερό για να μαλακώσει ο χαλκός και με σφυρηλατήματα που γίνονταν στο πάτωμα του εργαστηρίου και με τη χρήση του *καγμά* (κόπανος), άρχιζε να δημιουργείται η βαθουλή κοίλη του σκεύους. Η διαδικασία αυτή επαναλαμβανόταν μέχρι και επτά φορές μέχρι να πάρει το σχήμα του το σκεύος. Το σφυρηλάτημα με τον *καγμά* (κόπανος) συνεχιζόταν στη μεριά που θα διαμορφωνόταν το εσωτερικό κοίλο του σκεύους, αφού τοποθετείτο πάνω σε χοντρό σίδηρο στο έδαφος, για να δημιουργηθεί το σώμα μέχρι το ύψος των χειλιών.

Στη συνέχεια, ο τεχνίτης καθόταν μπροστά από κομμάτι χοντρού κορμού, πάνω στο οποίο υπήρχε λαξευμένη βαθιά τρύπα για να μπαίνει ένα χοντρό μεταλλικό παλούκι. Με δύο – τρία ζεστάματα και συνεχές σφυρηλάτημα με τη χρήση μεταλλικού σφυριού, τέλειωνε ο σχηματισμός του σώματος και διαμορφωνόταν το χείλος πάνω στο οποίο θα καθόταν το πόμα. Ο χαλκωματάς σφυρηλατούσε συνεχώς το σκεύος πάνω στο σίδηρο και παράλληλα το περιέστρεφε συνεχώς για να ανοίξει με τα κτυπήματα ο χαλκός στα σημεία που έπρεπε.

Το *στερέωμα* ήταν η τελική φάση του σφυρηλατήματος, γιατί έπρεπε ο χαλκός να κτυπηθεί για να δημιουργηθεί σε όλο το σώμα του σκεύους διαδοχικά μικρά βαθουλώματα, τα οποία σκλήρυναν το μέταλλο και το έκαναν μη ελατό. Κάθε σκεύος που τελείωνε έπρεπε να λιμαριστεί με μεταλλική λίμα για να ομαλοποιηθεί πλήρως το χείλος του και να στιλβωθεί ύστερα από βράσιμο και συνεχές τρίψιμο για να αφαιρεθεί η μαυρίλα της φωτιάς και του σφυρηλατήματος.

3.1.10 Γανωματής

Γενικά

Το επάγγελμα του γανωματή ήταν πολύ σημαντικό στο παρελθόν. Δουλειά του ήταν να *γανώνει* (επικασσιτερώνει) τα διάφορα σκεύη, κυρίως χάλκινα, που από τη

¹¹⁷ Θ.Χ. Κάνθος, ό.π. (σημ. 55), σ. 47.

χρήση και τον καιρό είχαν οξειδωθεί. Τα χάλκινα σκεύη δεν μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν χωρίς γάνωμα, δηλαδή χωρίς προκαταρκτική επικασσιτέρωση των εσωτερικών τους επιφανειών, γιατί τότε ήταν πολύ τοξικά και τυχόν χρησιμοποίησή τους θα προκαλούσε τροφική δηλητηρίαση, η οποία μπορούσε να οδηγήσει και σε θάνατο¹¹⁸.

Γανωματήδες υπήρχαν σε όλη την Κύπρο, αλλά οι πιο ξακουστοί ήταν αυτοί που ζούσαν στην ενορία του Άι Γιάννη της Λάρνακας. Οι γανωματήδες ονομάζονταν διαφορετικά και *μάντηδες*. Και στη Λεμεσό υπήρχαν αρκετοί, ορισμένοι από τους οποίους ήταν Τουρκοκύπριοι. Οι περισσότεροι από αυτούς δεν είχαν εργαστήριο, ήταν γυρολόγοι. Πήγαιναν από χωριό σε χωριό για να ασκήσουν το επάγγελμα τους με τα γαϊδούρια. Εγκαταστήνονταν πρόχειρα κάτω από κάποιο δέντρο ή αν έκανε κρύο έβρισκαν στέγη σε ένα ατέλειωτο ή ακατοίκητο σπίτι. Εκεί έστηναν πρόχειρη εστία και διέμεναν μέχρι να γανώσουν όλα τα σκεύη που είχε ανάγκη το χωριό.

Γύριζαν όλη τη χρονιά εκτός από το χειμώνα και η δουλειά τους έφτανε στο αποκορύφωμα της τον Ιούνιο μέχρι τον Οκτώβριο, που ήταν η εποχή της παρασκευής του τραχανά και του σουτζούκκου¹¹⁹. Κατά τις άλλες περιόδους του έτους, το γάνωμα γινόταν ύστερα από παραγγελία και πρόσκληση από τους πελάτες που δεν είχαν καταφέρει να γανώσουν τα σκεύη τους προηγουμένως.

Τη συγκέντρωση των σκευών στο πρόχειρο εργαστήριο, δηλαδή εκεί που διέμεναν προσωρινά, αναλάμβανε πολλές φορές η γυναίκα του γανωματή, η *μάντισσα*, η οποία γύριζε με μια σακούλα στον ώμο από σπίτι σε σπίτι και ρωτούσε αν οι ένοικοι είχαν τίποτε για γάνωμα. Μάζευε *χαρτιά* (μεγάλα δοχεία), τηγάνια, *σινιά* (μεγάλους δίσκους), κουτάλες και πολλά άλλα, τα οποία επέστρεφε η ίδια μετά το γάνωμα. Η πληρωμή γινόταν και με χρήματα, αλλά πολλές φορές γινόταν σε είδος¹²⁰.

Επίσης, οι γανωματήδες κατασκεύαζαν και όλα τα είδη κόσκινων σε περιόδους που δεν είχαν δουλειά στο γάνωμα. Τα κόσκινα, τα οποία χρησιμοποιούνταν μεταξύ άλλων και για το κοσκίνισμα του σιταριού και του κριθαριού που προορίζονταν για άλεσμα και παραγωγή της αλεύρου με την οποία θα ζυμωνόταν το ψωμί, γίνονταν

¹¹⁸ Α. Περόγαμβρος, «Στεμνιτσιώτες Καλαντζήδες», Πρακτικά Γ' Συμποσίου «Παραδοσιακές Τέχνες και Επαγγέλματα για τους εκπαιδευτικούς του νομού Αρκαδίας», (10 – 11 Νοεμβρίου 2000), Λαογραφικό Μουσείο Στεμνίτσας, Αθήνα 2002, σ. 159.

¹¹⁹ Σουτζούκκος παραδοσιακό παρασκεύασμα που παράγεται μετά από επαναλαμβανόμενη βάπτιση κλωστών στις οποίες είναι περασμένα αμύγδαλα ή καρύδια σε μουσταλευριά.

¹²⁰ Ι. Ιωνάς, ό.π. (σημ.66), σ.σ. 274 – 278.

ύστερα από παραγγελία. Συχνά όμως, οι γανωματήδες είχαν κατά τις περιπλανήσεις τους και έτοιμα, τα οποία πρότειναν στους πελάτες που εξυπηρετούσαν για το γάνωμα.

Σήμερα, όμως το επάγγελμα αυτό έχει σβήσει. Στη Λεμεσό δεν υπάρχει κανένας γανωματής, ίσως σε κάποια άλλη πόλη να υπάρχουν μερικοί. Μέχρι πριν λίγα χρόνια υπήρχαν ένας – δύο και στη Λεμεσό, οι οποίοι γάνωναν στο σπίτι τους. Η δουλειά όμως ήταν ελάχιστη, αφού οι πελάτες έπαιρναν μόνο ορισμένα σκεύη που είχαν τα οποία ήταν διακοσμητικά και δεν χρησιμοποιούνταν πλέον.

Εργαλεία και υλικά¹²¹

Τα υλικά που χρησιμοποιούσε ο γανωματής ήταν το *κκεζάψιου* (υδροχλωρικό οξύ), το *νισιατήριν* (χλωριούχα αμμωνία), το *καλάιν* (κασσίτερος) και βαμβάκι.

Ούτε όμως χρειαζόταν πολλά εργαλεία. Χρησιμοποιούσε σφυριά σιδερένια και ξύλινα για να ισιώνουν τα στραβά χαλκώματα, καρφιά και κομμάτια φύλλα χάλκινα από παλιά χαλκώματα για να μπαλώνουν τα τυχόν χαλασμένα σκεύη, μια μεταλλική κούπα, *τη λεένη*, το *φουσερό* και μερικές βούρτσες. Από εκεί και πέρα ήταν θέμα φωτιάς και μαστοριάς.

Διαδικασία¹²²

Το γάνωμα γινόταν σε δύο στάδια. Πρώτα ο τεχνίτης καθάριζε τη σκουριά και το παλιό *καλάι* του προηγούμενου γανώματος από τα σκεύη, βράζοντάς τα και τρίβοντάς τα με ψιλοκοπανισμένη σκουριά ή χοντρή άμμο και βρεγμένο πανί . Η κοπανισμένη σκουριά περιλάμβανε μείγμα κατάλοιπων πολύ σκληρών μετάλλων, που ο τεχνίτης έπαιρνε από χώρους καμινιών αρχαίων μεταλλείων χαλκού.

Όταν το σκεύος ήταν πολύ μεγάλο, το τρίψιμο μπορούσε να γίνει και με τα πόδια, αφού πρώτα τα τύλιγε με ένα παλιό κομμάτι ρούχου. Ο γανωματής έβαζε το σκεύος στο έδαφος κοντά σε τοίχο ή κορμό δένδρου και όρθιος έβαζε τα πόδια του μέσα και στηριζόμενος στον τοίχο ή στο δέντρο στριφογύριζε δεξιά – αριστερά τα πόδια του και

¹²¹ Θ. Αθανασόπουλος, ό.π. (σημ. 74), σ. 54.

¹²² Θ.Χ. Κάνθος, ό.π. (σημ. 55), σ. 55.

μαζί το σώμα του. Κάτω από το βάρος του κορμιού του εξαφανιζόταν και η πιο επίμονη ακαθαρσία.

Σε δεύτερη φάση, το σκεύος πλενόταν και καθαριζόταν καλά με *κκεζάψιου* (υδροχλωρικό οξύ) και έμπαινε πάνω σε πρόχειρη εστία, στην οποία κατέληγε και ο σωλήνας του φυσερού και με συνεχή αλλαγή του τρόπου που καθόταν πάνω στη φωτιά, ζεσταινόταν καλά σε όλο του το σώμα. Έτσι, όπως ήταν ζεστό, πασπαλιζόταν με *νισιατήριν* (χλωριούχα αμμωνία) το εσωτερικό του για να απαλλαγεί και χημικά πλέον από οποιαδήποτε κατάλοιπα οξειδωσης και να επιτραπεί στον κασσίτερο να πιάνει πάνω στο χαλκό. Καθαρό από τα οξείδια του χαλκού το σκεύος, ήταν έτοιμο να δεκτεί το γάνωμα. Έκοβαν και έριχναν μέσα κομμάτια κασσίτερου, τα οποία έπρεπε μόλις έλιωναν και υγροποιούνταν να απλωθούν σε όλη την εσωτερική επιφάνεια και τα χείλη του δοχείου, με άμεσο και συνεχή σφουγγάρισμα που γινόταν με βαμβάκι.

Το επικασσιτερωμένο σκεύος έπαιρνε μια ασημένια εμφάνιση και ήταν πλέον έτοιμο για χρήση καθ' όλη τη διάρκεια της χρονιάς που θα ακολουθούσε, χωρίς κανένα κίνδυνο τροφικής δηλητηρίασης.

3.1.11 Μαχαιροποιός (Πιτσιακσιής) – Ακονιστής Μαχαιριών

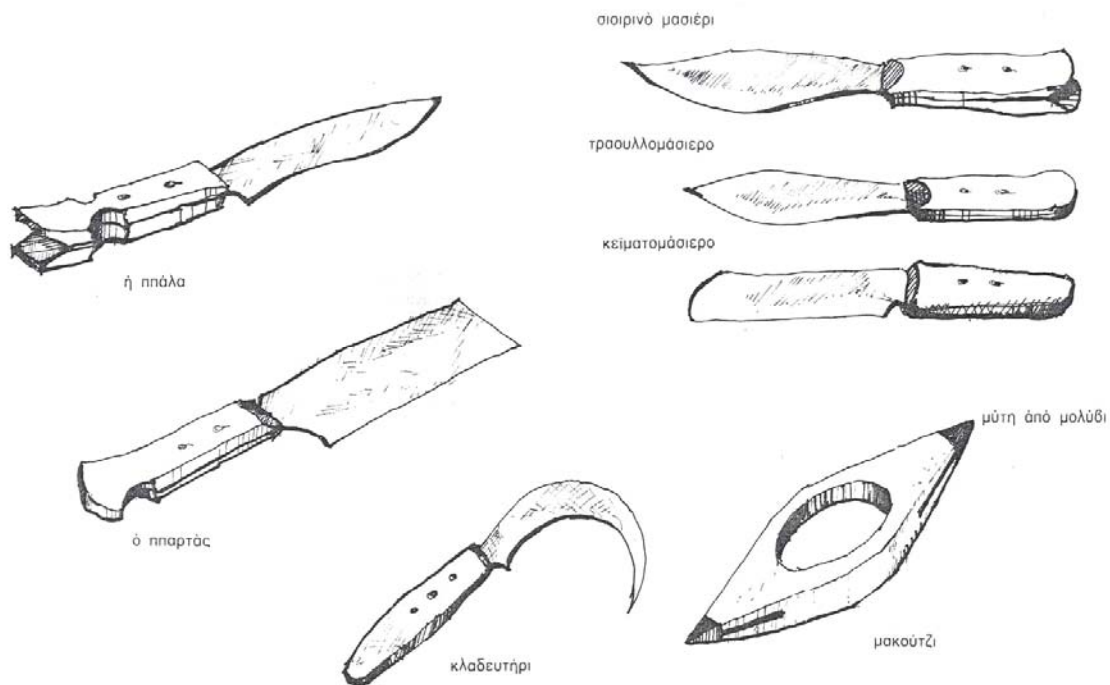
Γενικά

Ο μαχαιροποιός ή αλλιώς *πιτσιακσιής*, όπως λέγεται στην Κύπρο, κατασκεύαζε από ατσάλι κυρίως όλη τη σειρά μαχαιριών που χρειάζονταν για επαγγελματικούς σκοπούς οι χασάπηδες, για οικιακές ανάγκες οι νοικοκυρές και για γεωργικούς σκοπούς οι αγρότες.

Κατασκεύαζε για τους χασάπηδες μαχαίρια για σφάξιμο των ζώων, για το γδάρσιμο, για το ξεκοκάλισμα του κρέατος, για την αφαίρεση της πέτσας από το κρέας, πάλες και μπαλτάδες για το κομμάτιασμα του κρέατος (Εικόνα 13). Για τις οικιακές ανάγκες κατασκεύαζε μπαλτάδες και μαχαίρια για την κουζίνα, μαχαίρια για το τραπέζι, τα πολυμαχαιρίδια τσέπης, που δίπλωνε η λεπίδα τους, οι σουγιάδες κλπ. Για τους γεωργούς κατασκεύαζε μπολιαστήρια, κλαδευτήρια, *δρεπάνια του χόρτου*, *δρεπάνια του*

θέρους και ακόμα το μαχαίρι της κόζας με φηκάρι (θηκάρι) δηλαδή μαχαίρι που έμπαινε σε ξύλινη θήκη ντυμένη με δέρμα και που φορούσαν οι αγρότες στη μέση παλιά¹²³.

Το επάγγελμα αυτό παρόλο που παλιά ήταν απαραίτητο και υπήρχαν αρκετοί που ασχολούνταν με αυτό, έχει σταματήσει να υπάρχει εδώ και είκοσι χρόνια περίπου στη Λεμεσό. Το ίδιο συμβαίνει και με τον ακονιστή των μαχαιριών. Ένας πολύ καλός τεχνίτης στο επάγγελμα αυτό ήταν ο Αρμένιος Καραπέτ Παρσουνιάν που διατηρούσε για αρκετά χρόνια κατάστημα στην οδό Αγίου Ανδρέου. Δυστυχώς όμως σήμερα δεν ασχολείται κανείς με κανένα από τα δύο επαγγέλματα¹²⁴.



Εικόνα 13: Προϊόντα Μαχαιροποιού (Πιτσιακινή)

Πηγή: Θ. Χ. Κάνθος, «Λαϊκοί Τεχνίτες της Κύπρου», *Οργανισμός Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς και Δήμος Λευκωσίας*, Λευκωσία 1981, σ. 64.

¹²³ Κ. Πιλαβάκης, ό.π.(σημ. 63), σ. 272.

¹²⁴ Χ. Σαββίδης, ό.π.(σημ. 88), σ.101.

Εργαλεία και υλικά

Το υλικό που χρησιμοποιούσε ο μαχαιροποιός είναι η ατσάλινη λάμα, με την οποία κατασκεύαζε τα μαχαίρια. Η λαβή των μαχαιριών γινόταν από κέρατο, κόκαλο ζώου ή ξύλο.

Στο εργαστήριο του μαχαιροποιού οι εγκαταστάσεις και τα εργαλεία που χρησιμοποιούσε είναι τα εξής¹²⁵:

Φυσερό: Είναι δερμάτινος σάκος με δύο μεγάλα στρογγυλεμένα σανίδια στα πλευρά, τα οποία καταλήγουν σε χειρολαβές. Στο κέντρο της κάθε μιας από τις σανίδες υπάρχει μια τρύπα που κλείνεται με κομμάτι δέρματος, το οποίο στερεώνεται με χαλαρούς δεσμούς και απορροφάται αέρας με το άνοιγμα των χειρολαβών.

Αμόνι: Είναι μάζα ατσαλιού με τη μια μεριά τετράγωνη και την άλλη να καταλήγει σε κώνο, πάνω στην οποία σφυρηλατείται η ατσάλινη λάμα.

Καρφιά: Χρησιμοποιούνταν για το στερέωμα της λεπίδας στη λαβή.

Μασιές: Τανάλιες, μικρού και μεγάλου μεγέθους που χρησιμοποιούνταν για πιάσιμο και συγκράτηση του καυτού ατσαλιού, καθόλη τη διάρκεια της διαδικασίας.

Σφυριά: Χρησιμοποιούνταν για τη σφυρηλάτηση.

Αρίδα: Ήταν πολύ λεπτή και χρησιμοποιείτο για τη διακόσμηση στις λαβές των μαχαιριών.

Ο ακονιστής μαχαιριών χρησιμοποιούσε το λαδάκονο με τροχό ο οποίος ήταν πάνω σε τριπόδι που γύριζε με την μανιβέλα. Η μυλόπετρα του ήταν, είτε από ειδική εισαγόμενη πέτρα, είτε από μολύβι. Χρησιμοποιούσε, επίσης, το *καΐσιν* (καΐσι), που ήταν εργαλείο με χειρολαβή και δύο τεντωμένες λωρίδες δέρματος στα πλευρά, νερό και ελαιόλαδο.

Τεχνικές κατασκευής

Η τέχνη του μαχαιροποιού βασιζόταν στο ζέσταμα της ατσάλινης λάμας σε *φωτιά* με *φυσερό* και μετά τη σφυρηλάτησή της στο αμόνι για να πάρει τη μορφή που απαιτείτο. Στη λεπίδα των μαχαιριών και των δρεπανιών γίνονταν διακοσμήσεις με ανάγλυφες

¹²⁵ Θ.Χ. Κάνθος, ό.π. (σημ. 55), σ. 63.

μεταλλικές σφραγίδες. Στις λεπίδες των *μαχαιριών της κόζας* γράφονταν με μικρές κουκκίδες ερωτικά ή άλλα δίστιχα ή το όνομα του κατόχου ή του κατασκευαστή. Στις λαβές, τα *μανίκια*, των μαχαιριών, που ήταν από κόκαλο, κέρατο ή ξύλο, γίνονταν με πολύ λεπτή αρίδα διακοσμήσεις με μικρούς κύκλους.

Η μορφή της λαβής, ιδιαίτερα στο μαχαίρι για το σφάξιμο των ζώων, έπρεπε να είναι τέτοια που να ταιριάζει στερεά στην παλάμη και να έχει αυλακωτή εγκάρσια σχισμή στο πάνω μέρος που εξέχει κατά δύο – τρία εκ. για να αποκτά σταθερότητα και δύναμη το χέρι κατά τη σφαγή. Για την κατασκευή της σχισμής το άκρο της λαβής ζεσταινόταν και λυγιζόταν προς τα έξω. Σε άλλα μαχαίρια γινόταν αυλακωτή βαθουλωτή σχισμή και δύο εξογκώματα με το λύγισμα των δύο άκρων της λαβής για να συγκρατείται το χέρι και να μη γλιστρά ή να ξεφεύγει κατά τη χρήση¹²⁶.

Τα μαχαίρια όμως θέλανε και ακόνισμα, γι' αυτό δημιουργήθηκε το επάγγελμα του ακονιστή μαχαιριών και ψαλιδιών. Ο τεχνίτης όταν ακόνιζε, γύριζε με το ένα του χέρι τη μυλόπετρα και κρατούσε με το άλλο χέρι το μαχαίρι ή το ψαλίδι ανοιχτό, για να αγγίζει η μια από τις δύο του κόψεις πλαγιαστά πάνω στη πέτρα. Το φάγωμα του μεγάλου γινόταν με πολλή προσοχή και με τη χρήση λαδιού, πράγμα που έκανε το μαχαίρι/ψαλίδι να γλιστρά πάνω στη μυλόπετρα που γύριζε και να ψιλοτρώγεται, χωρίς την παραμικρή στρέβλωση της κόψης. Για τα ξυράφια, το ακόνισμα άρχιζε με τον τροχό και τελείωνε με το *καϊσασμαν*, δηλαδή το φάγωμα τυχόν μικρών ανωμαλιών που μπορεί να υπήρχαν. Η αμοιβή του ήταν μισό σελίνι¹²⁷.

3.1.12 Τεχνίτρια Μεταξουργίας

Γενικά

Σε παλαιότερες εποχές το μετάξι αποτελούσε ένα από τα σημαντικότερα προϊόντα της Κύπρου που προορίζονταν τόσο για τις επιτόπιες ανάγκες όσο και για εξαγωγή. Ήταν μάλιστα κάποτε ένα από τα κύρια εξαγωγικά είδη της Κύπρου. Παραγόταν σε όλες τις περιοχές της Κύπρου, σε άλλες περισσότερο και σε άλλες λιγότερο. Η Λεμεσός ήταν από τις περιοχές που περιοχές που παρήγαγε μικρές

¹²⁶ Ό.π., σ. 63.

¹²⁷ Χ. Σαββίδης, ό.π.(σημ. 88), σ.σ 101 – 102.

ποσότητες μεταξιού. Σε αντίθεση, στη Λάπηθος όλοι σχεδόν οι κάτοικοι ασχολούνταν με την εκτροφή μεταξοσκωλήκων¹²⁸.

Οι περισσότερες πληροφορίες για τη διαδικασία παραγωγής μεταξιού στα παλιά χρόνια, είναι από προσωπική συνέντευξη από τη κυρία Νικολάου Μαρία, που υπήρξε σπυροτρόφος στη Λάπηθο, τόπο καταγωγής της, και η οποία απεβίωσε πριν ένα χρόνο. Η συνέντευξη πάρθηκε για την εκπόνηση εργασίας στα πλαίσια του μαθήματος «Πολιτισμικά Θέματα» με διδάσκουσα τη κ. Ε. Γεωργιτσογιάννη, στο Γ' Εξάμηνο και υπάρχει αυτούσια στο Παράρτημα Συνέντευξη Νο 1.

Διαδικασία παραγωγής μεταξιού¹²⁹

Η εκτροφή του μεταξοσκώληκα, *το ανάγιομα του καματερού*, γινόταν σε μία περίοδο που δεν υπήρχαν επείγουσες γεωργικές εργασίες, γιατί οι γυναίκες που ήταν υπεύθυνες συνήθως για την εκτροφή, βοηθούσαν και το σύζυγό τους στις διάφορες γεωργικές εργασίες. Τότε, από τα μέσα περίπου Μαρτίου που *ξηπούλλιαζε* (έβγαίνε) ο σπόρος ως τις αρχές Ιουνίου που ωρίμαζαν τα κουκούλια, οι γυναίκες του σπιτιού βρίσκονταν σε συνεχή απασχόληση. Εκτός από αυτές, όλη η οικογένεια βοηθούσε στο μάζεμα και τη μεταφορά των φύλλων συκομουριάς, στο τάισμα και τη σχολαστική καθαριότητα των μεταξοσκωλήκων.

Το πρώτο στάδιο της διαδικασίας ήταν η εκκόλαψη του κουκουλόσπορου. Στον Καραβά το 1935, λειτουργούσε μηχανή του *καματερού* για το *ξηπούλλιασμα* του σπόρου. Η μηχανή ήταν σαν έπιπλο με συρτάρια – τελάρα από βαμβακερό ύφασμα, τις λεγόμενες *τατσιές*, στις οποίες άπλωναν το σπόρο στις 25 Μαρτίου. Κάτω από τα συρτάρια τοποθετούσαν ένα αναμμένο καντήλι και σε δεκαπέντε μέρες πρόσθεταν και δεύτερο, για να ανεβεί η θερμοκρασία. Τότε άρχιζε να ανοίγει ο σπόρος και να φαίνονται τα πρώτα σκουλήκια. Μετά τα τοποθετούσανε πάνω σε φρέσκα φύλλα συκομουριάς, *συκαμιάς*. Από κάθε φύλλο υπολογίζαμε ότι θα βγάzaμε τέσσερις – πέντε οκάδες κουκούλια, *μια καλαμωτή καματερό*.

Το επόμενο στάδιο είναι η εκτροφή του μεταξοσκώληκα, που απαιτούσε ιδιαίτερη προσοχή και γνώση. Κατά την πρώτη τους εβδομάδα τα σκουλήκια τρέφονταν

¹²⁸ Α. Παυλίδης, «Μεταξάς», Μεγάλη Κυπριακή *Εγκυκλοπαίδεια «Φιλόκυπρος»*, Τόμος 7^{ος}, Λευκωσία 1998, σ. 47.

¹²⁹ Βλέπε Παράρτημα, συνέντευξη Νο 1.

με τρυφερά φύλλα άγριας μουριάς μέσα σε πανέρια. Ύστερα τα μετάφεραν σε δωμάτια, κατάλληλα διαρρυθμισμένα για αυτό το σκοπό. Τα δωμάτια αυτά ήταν ευρύχωρα με καλό εξαερισμό, προφυλαγμένα από θορύβους, δυνατές μυρωδιές και ρεύματα αέρα, γιατί ο μεταξοσκώληκας ήταν πολύ ευαίσθητος και υπήρχε η πιθανότητα να προσβληθεί από κάποια αρρώστια, όπως ίκτερο, πιπερίτιδα και μαλάκυνση, με αποτέλεσμα να καταστραφεί η παραγωγή όλου του χρόνου. Γι' αυτό και οι γυναίκες αυτές έπαιρναν τις απαραίτητες προφυλάξεις ιδιαίτερα από το κακό μάτι, όπως το ότι απαγόρευαν την είσοδο στο δωμάτιο με τους μεταξοσκώληκες σε ξένους¹³⁰.

Οι γυναίκες, σε μία προσπάθειά τους να αυξηθεί η παραγωγή του μεταξοσκώληκα, μόλις έβλεπαν το πρώτο χελιδόνι, έπαιρναν στα χέρια τους μια πέτρα, όσο πιο βαρετή μπορούσαν, την έριχναν ψηλά και έλεγαν: « Του βάρου του να κάμουμεν μετάξι» και έτρεχαν αμέσως να αγγίξουν κάποιο τοίχο και έλεγαν «Του βάρου του». Αυτό σήμαινε ότι όσο βάρος είχε ο τοίχος τόσο να είναι και το βάρος της παραγωγής κουκουλιών.

Η εκτροφή του μεταξοσκώληκα γινόταν σε ειδικές θέσεις, τις *κρεμμασταρκές* ή *ψαθαρκές* ή *καλαμωτές*, που ήταν καλαμένιες ψάθες κρεμασμένες από το ταβάνι για να προστατεύονται οι μεταξοσκώληκες από τα μυρμήγκια. Σ' αυτές τι ψάθες ο μεταξοσκώληκας περνούσε όλα τα στάδια της ζωής του μέχρι που συμπλήρωνε το πλέξιμο του κουκουλιού, δηλαδή περίπου πενήντα μέρες. Οι μεταξοσκώληκες τρέφονταν με σκληρά και καλά στεγνωμένα φύλλα συκομουριάς. Το είδος της συκομουριάς επηρέαζε την ποιότητα μεταξίου, γι' αυτό προτιμούσαν να τα ταΐζουν με φύλλα άγριας συκομουριάς.

Ο μεταξοσκώληκας από τα τέλη Απριλίου ως τα μέσα Ιουνίου είχε τέσσερις ηλικίες. Η μετάβαση από τη μια φάση στην άλλη γινόταν με μια περίοδο νηστείας, *ύπνου*. Ο πρώτος ονομαζόταν *που την μίαν του*, ο δεύτερος *που τες δκυο του*, ο τρίτος *που τες τρεις του* και ο τελευταίος *που το φαν του*. Το *καματερό* καθώς μεγάλωνε, γινόταν όλο και πιο λαίμαργο, ιδιαίτερα όταν ξυπνούσε από τον τελευταίο ύπνο του.

Μετά τον τελευταίο του ύπνο ο μεταξοσκώληκας άρχιζε να βγάζει κλωστή από το στόμα του, και τότε οι γυναίκες έλεγαν *ότι γυρίζει του κλαδικιού*, δηλαδή ότι είναι έτοιμος

¹³⁰ Κ. Μπάδα, «Δράσεις της υλικής κουλτούρας και μνήμης: Το Καλαματιανό μετάξι από την πλευρά των υφάντριων», *Θητεία Τιμητικό Αφιέρωμα στον καθηγητή Μ.Γ. Μερακλή*, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών και Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Αθήνα 2002, σ. 439.

να ανέβει στα κλαδιά να πλέξει το κουκούλι του. Τα κλαδιά που έβαζαν στις *καλαμωνιές*, για να ανεβούν τα σκουλήκια και να πλέξουν το κουκούλι, ήταν συνήθως αρωματικοί θάμνοι από το βουνό, θρουμπιά, θυμάρι, κλαδιά πεύκου και συκομουριάς.

Το επόμενο στάδιο ήταν το μάζεμα των κουκουλιών από τους θάμνους, το *ξηθρούμπισμα*, το οποίο γινόταν σε μία μέρα με τη βοήθεια των συγγενών, των φίλων και των γειτόνων. Ήταν μία εργασία που γινόταν σε χαρούμενη ατμόσφαιρα.

Τα κουκούλια από τα οποία έβγαζαν το μετάξι διαχωρίζονταν σε τρεις ποιότητες: *Πρώτο, δεύτερο και τρίτο πράμα*, όπως χαρακτηριστικά τις έλεγαν. Τα καθάριζαν από το βαμβακώδες περίβλημά τους, τη *λινατσιάν*, και τα άπλωναν στον ήλιο στις επίπεδες στέγες των σπιτιών, για να ηλιαστούν και να πεθάνουν μέσα οι χρυσαλλίδες και να μην τρυπήσουν τα κουκούλια. Τα διπλάσια σε μέγεθος κουκούλια, *τους διπλούς*, τα οποία έπλεξαν δύο μεταξοσκώληκες και δεν έβγαζαν μετάξι, τα χρησιμοποιούσαν για να κάνουν μαλακή κλωστή, το *κουκούλι*. Την κλωστή αυτή την έκλωθαν οι ηλικιωμένες γυναίκες του σπιτιού με το αδράχτι. Η διαδικασία που έκαναν ήταν η εξής: Πρώτα ζεμάτιζαν τα κουκούλια για να μαλακώσουν, μετά έπαιρναν λίγο από το υλικό αυτό και το άνοιγαν με τα δάκτυλα του αριστερού τους χεριού, ενώ με το δεξί έστριβαν τις ίνες και τις έκλωθαν με περιστροφή του αδραχτιού.

Οι ονομασίες των κουκουλιών βασίζονταν στο χρώμα και την εμφάνισή τους ή τη προέλευση του σπόρου. *Κουφεττίν* ονόμαζαν το κουκούλι από τον παλιό κυπριακό σπόρο και ήταν μικρό και λεπτό με άσπρο χρώμα. Αυτό το προτιμούσαν, γιατί παρόλο που έβγαζε λιγότερο μετάξι από τα άλλα είδη, έδινε περισσότερες από μία παραγωγές το χρόνο.

Οι ποικιλίες των κουκουλιών, τα οποία προέρχονταν από εξωτερικό σπόρο, ήταν το *μαραθεύτικο* και το *γαλλικό*. Το *μαραθεύτικο* ήταν από σπόρο της Μαραθάσας, ορεινής περιοχής στην οροσειρά του Τροόδους, και το γαλλικό ήταν από γαλλικό σπόρο. Παρόλο που ήταν μικρό, ήταν χοντρό και σφιχτό και έβγαζε περισσότερο μετάξι σε σύγκριση με τα άλλα.

Το τελευταίο στάδιο ήταν η παραγωγή του σπόρου, το *ξησπόρισμα*. Κατά το διαχωρισμό των κουκουλιών, οι γυναίκες διάλεγαν ποια θα χρησιμοποιούσαν για το σκοπό αυτό. Τα καταλληλότερα ήταν τα *ζωνέτικα*, τα οποία ήταν σφιχτά και αυλακωτά. Επίσης χρησιμοποιούσαν και τα διπλά που δεν έβγαζαν μετάξι. Αφού τα διάλεγαν, τα

περνούσαν από κλωστή και τα κρεμούσαν σε σκιά, μέχρι να μεταμορφωθεί η χρυσαλλίδα σε πεταλούδα και τρυπώντας το κουκούλι να βγει έξω. Τότε ξεχώριζαν τις θηλυκές από τις αρσενικές και τις ζευγάρωναν πάνω σε μαλακό ύφασμα από το πρωί μέχρι το απόγευμα. Τα αυγά, τα οποία γεννούσαν οι θηλυκές πεταλούδες, τα έδεναν μέσα σε ύφασμα και τα φύλαγαν, κρεμασμένα από το ταβάνι, για να αερίζονται, ως το Μάρτη του επόμενου χρόνου, όταν θα άνοιγε και πάλι ο σπόρος.

Μετά, είτε έπαιρναν τα κουκούλια οι ίδιες οι γυναίκες στο μεταξύ για να βγάλει το μετάξι, είτε το πουλούσαν σε εμπόρους έναντι αμοιβής. Η εργασία του μεταξύ περιγράφεται αμέσως μετά. Δυστυχώς εδώ και αρκετά χρόνια έχει εγκαταλειφθεί σχεδόν παγκύπρια η παραγωγή μεταξιού, που παλιά ήταν κάτι με το οποίο ασχολούνταν τα περισσότερα κυπριακά νοικοκυριά.

3.1.13 Μεταξάς

Γενικά

Το μετάξι είναι κλωστική ύλη την οποία παράγει, με έκκριση, ο μεταξοσκώληκας. Την χρησιμοποιεί για να κατασκευάσει το κουκούλι του, μέσα στο οποίο θα κλειστεί μέχρι να μεταμορφωθεί σε πεταλούδα. Η εκτροφή των μεταξοσκωλήκων γινόταν στα περισσότερα κυπριακά σπίτια από τις γυναίκες κυρίως, όπως είδαμε και πιο πάνω. Τα κουκούλια των μεταξοσκωλήκων ξεμπλέκονταν με ειδική εργασία από τον τεχνίτη που λέγεται *μεταξάς*, οπότε παράγεται η μεταξοκλωστή, την οποία χρησιμοποιούσαν οι γυναίκες στην υφαντική, μαζί με το λινάρι, το μαλλί και το βαμβάκι¹³¹.

Ο μεταξάς αντιπροσώπευε ένα από τα πιο σημαντικά παραδοσιακά επαγγέλματα της Κύπρου που έχουν πλέον εξαφανιστεί. Υπήρξε δια μέσου των αιώνων ο μεγάλος τεχνίτης που έπρεπε να χρησιμοποιεί τη μαστοριά του για να παράγει ομοιόμορφο και το απαιτούμενο από τον κάθε πελάτη πάχος κλωστής¹³². Στη Λεμεσό, παρόλο που η παραγωγή μεταξιού δεν ήταν και η μεγαλύτερη, υπήρχαν αρκετοί μεταξάδες.

¹³¹ Χ. Αγριαντώνη, «Η μεταξουργία στην Ελλάδα: όροι και όρια της εξειδίκευσης και της τεχνικής καινοτομίας», *Πρακτικά Συμποσίου «Το Μετάξι στη Δύση και την Ανατολή» (22 – 23 Μαΐου 1991)*, Οι φίλοι του Μουσείου Ελληνικής Λαϊκής Τέχνης – Υπουργείο Πολιτισμού – Διεύθυνση Λαϊκού Πολιτισμού, Αθήνα 1993, σ. 72.

¹³² Α. Παυλίδης, ό.π. (σημ. 128), σ. 48.

Εργαλεία και υλικά

Το υλικό για την εργασία του μεταξά ήταν τα κουκούλια που του παίρνανε όσοι εκτρέφανε μεταξοσκώληκες.

Τα σύνεργα του αποτελούν ένα μικρό σύμπλεγμα, μια πρωτόγονη «μηχανή». Το μάγκανο, *το μεταξειό*, ήταν ένας φούρνος, όπου βρισκόταν κτισμένη μια χαλκωματένια λεκάνη, *η λεένη* και οι υποδοχές, *τα χαλιά*, όπου τοποθετούσαν τα κινητά του μέρη: Την ανέμη, *το δουλάπιν* με το οποίο έκλωθαν και τα διάφορα οριζόντια σανίδια, τα οποία έφεραν δακτυλίδια και καρούλια. Η εγκατάσταση, *το στήμαν του μεταξειού* όπως έλεγαν, χρειαζόταν τέχνη, γιατί συντελούσε στην καλή ποιότητα της κλωστής. Αυτά τα δύο ήταν τα σύνεργα του μεταξά, *η λεένη* και *το δουλάπιν*¹³³.

Διαδικασία Εξαγωγής Μεταξιού¹³⁴

Η αναπήνιση του μεταξιού, *το ξημετάξιμα*, ήταν το πρώτο στάδιο της εργασίας του μεταξά. Γινόταν με ξετύλιγμα της μεταξωτής ίνας, την οποία έπλεξε ο μεταξοσκώληκας γύρω από το σώμα του, σχηματίζοντας έτσι το κουκούλι του. Για να βγάλει το μετάξι, ο μεταξάς έριχνε μισή οκά περίπου ξερά κουκούλια στη λεκάνη με νερό που έβραζε. Η θερμοκρασία του νερού εξαρτιόταν από το κουκούλι. Καθώς μαλάκωναν τα κουκούλια και χοροπηδούσαν στο νερό, ξεχώριζαν οι ίνες τους, *οι γλίνες*, τις οποίες ο μεταξάς τραβούσε με μαλακή βέργα, τη *βεργωτή* και τις τύλιγε στην αγκιστρωτή της άκρη. Το τύλιγμα αυτό ήταν η τέχνη του μεταξά, γιατί έκλωθε το μετάξι και έτσι έβγαινε στρογγυλό και ομοιόμορφο, όπως και το τύλιγμα της κλωστή, καθώς την περνούσε από τα δακτυλίδια του προσώπου και τα καρούλια της κατάστασης, προτού την τυλίξει στην ανέμη, *το δουλάπιν*, όπως λεγόταν¹³⁵.

Με τον ίδιο τρόπο τραβούσε ως τέσσερις κλωστές. Αυτές τυλίγονταν ταυτόχρονα σε ισάριθμες θηλιές με παλινδρομική κίνηση μιας οριζόντιας σανίδας, του *διακίζδκιού*, το

¹³³ Μ. Ρηγίνος, «Σηροτροφία και Μεταξουργία στο Σουφλί από την περιφέρεια της Ευρώπης στην περιφέρεια της Ελλάδας», *Πρακτικά Συμποσίου «Το Μετάξι στη Δύση και την Ανατολή» (22 – 23 Μαΐου 1991)*, Οι φίλοι του Μουσείου Ελληνικής Λαϊκής Τέχνης – Υπουργείο Πολιτισμού – Διεύθυνση Λαϊκού Πολιτισμού, Αθήνα 1993, σ. 76.

¹³⁴ Ε. Παπαδημητρίου, *Η Μεταξουργία στην Κύπρο*, Λευκωσία 1980, σ.σ. 68 – 71.

¹³⁵ Α. Οικονόμου, «Οι Παραδοσιακές τεχνικές στη σηροτροφία και τη μεταξουργία. Η περίπτωση του Σουφλίου», *Πρακτικά Συμποσίου «Το Μετάξι στη Δύση και την Ανατολή» (22 – 23 Μαΐου 1991)*, Οι φίλοι του Μουσείου Ελληνικής Λαϊκής Τέχνης – Υπουργείο Πολιτισμού – Διεύθυνση Λαϊκού Πολιτισμού, Αθήνα 1993, σ. 82.

οποίο έφερε τέσσερις γάντζους από όπου περνούσαν οι κλωστές. Το *δκιαζύδιν* (οριζόντια σανίδα) κινείται με την περιστροφή της ανέμης μέσω σχοινιού, της *κόρτας*, το οποίο περνούσε από το αυλάκι της ξύλινης σφαίρας του μύλου. Ένα ξυλαράκι, το *κουτσίν του μύλου*, στο οποίο καρφωνόταν το κινούμενο *δκιαζύδι* κανόνιζε το πλάτος της κάθε θηλιάς. Αυτή άπλωνε πάνω στο φτερά της ανέμης όσο η απόσταση από το *κουτσίν* ως τον άξονα περιστροφής του μύλου, το *βουλλίν*.

Η ανέμη, όπου τυλιγόταν το μετάξι, ήταν ξύλινη. Την αποτελούσαν έξι πλαίσια, τα *φτερά*, εφαρμοσμένα σε οριζόντιο εξαγωνικό πρίσμα, την *καρκιάν* ή το *αδράκτιν* του δουλαπιού, που περιστρεφόταν με σιδερένιο άξονα. Η γυναίκα που έβγαζε το μετάξι της γύριζε την ανέμη. Ένα από τα φτερά, το *κλειδί του δουλαπιού*, ήταν μοιρασμένο στα δύο και δεμένο με σχοινί. Όταν γέμιζε η ανέμη, το έλυναν και καθώς χαλάρωναν οι θηλιές, τις έβγαζαν από το *δουλάππι*. Κάθε θηλιά είχε περίμετρο περίπου 220 εκατοστόμετρα και ζύγιζε πενήντα ως τριακόσια γραμμάρια. Τις έκαναν πλεξίδες, τα *καγκάλλια*, και τις κρεμούσαν για να στεγνώσει το μετάξι.

Ο μεταξάς άλλαζε συχνά το νερό της λεκάνης, για να βγαίνει καθαρό το μετάξι. Μάζευε κάθε τόσο με τρυπητή κουτάλα τις πεθαμένες κάμπιες, τις *πουμπουρίδες*, που ήταν ένα υπολογίσιμο εισόδημα για το μεταξά, αφού τις αγόραζαν οι ψαράδες της πόλης για δόλωμα. Για να *ξηματιστεί* (βγει) μια οκά μετάξι, έπαιρνε περίπου τρεις ώρες. Η ποσότητα ωστόσο των κουκουλιών δεν ήταν πάντα η ίδια, εξαρτιόταν από το είδος και την ποιότητά τους. Για να πάρουν μια οκά μετάξι χρειάζονταν περίπου δώδεκα οκάδες λεπτά κουκούλια, του τύπου *κουφεττίν* ενώ χρειάζονταν οκτώ οκάδες χοντρά κουκούλια, του τύπου *μαραθεύτικο*. Κάθε κουκούλι έδινε συνεχή κλωστή 350 – 700 μέτρων.

Από τα κουκούλια παρήγαγαν διάφορα είδη μεταξιού. Υπήρχε το ψιλό, σαν τρίχα για τα τακκόπαννα (υφαντά της Λευκωσίας), το μέτριο για *ιταρέδες*, το πιο χοντρό για σεντόνια της προίκας και το χοντρό για δίμιτα. Το πιο συνηθισμένο ήταν το μέτριο, γιατί ήταν κατάλληλο για όλα τα μεταξωτά. Το πάχος του μεταξιού ρυθμιζόταν από τον αριθμό των ινών, τις οποίες ένωνε ο μεταξάς, για να αποτελέσουν μια κλωστή. Κυμαινόταν συνήθως από τρεις ως πέντε. Ακόμη, όσο ψιλότερο ήθελαν το μετάξι, τόσο γρηγορότερα γύριζαν την ανέμη. Για πολύ χοντρό μετάξι έβγαζαν μόνο μια κλωστή, και λεγόταν *μονομπάκαρο*, γιατί χρησιμοποιούσαν ένα καρούλι στο μάγκανο.

Η αμοιβή του μεταξύ κυμαινόταν από δύο μέχρι δέκα σελίνια για μια οκά μετάξι ως το 1970, ενώ το 1974 ανέβηκε μέχρι τις πέντε λίρες. Κάθε μέρα ο μεταξύς *ζημετάξιζε* (έβγαζε) τέσσερις ως πέντε οκάδες μετάξι.

3.1.14 Αμαξάς

Η άμαξα, ήταν το γεμάτο ρομαντισμό κυκλοφοριακό μέσο της παλιάς εποχής, το οποίο χρησιμοποιούσαν οι άνθρωποι για τους περιπάτους και της μετακινήσεις τους. Η ανάγκη των ανθρώπων να μετακινούνται άνετα και γρήγορα, χωρίς να κουραστούν, από το ένα μέρος της πόλης στο άλλο, αλλά και σε αποστάσεις έξω από αυτήν, δημιούργησε το επάγγελμα του αμαξά¹³⁶.

Την άμαξα έσερναν ένα ή δύο άλογα. Κάθε αμαξάς προσπαθούσε να έχει την άμαξα και τα άλογα του περιποιημένα για μια καλύτερη εμφάνιση. Έτσι, κυκλοφορούσαν οι όμορφες άμαξες με κυριότερα χαρακτηριστικά τα δερμάτινα καθίσματα, γυαλισμένα πάντοτε με πολύ μεράκι από τον αμαξά και τα γυαλιστερά μπρούντζινα φανάρια, που έριχναν ένα αχνό φως στα μισοσκότεινα δρομάκια της πόλης. Στο λαιμό των αλόγων κρεμούσαν κουδούνια και επίσης τους έβαζαν πολύχρωμες κορδέλες και άνθη. Στο κεφάλι τους φορούσαν καπέλο το καλοκαίρι για να προστατεύονται από τον ήλιο, με δύο τρύπες για να βγαίνουν τα αυτιά τους έξω. Ο αμαξάς, φρόντιζε να φοράει και αυτός καπέλο το ίδιο χρώμα και σχέδιο για να κάνει καλή εντύπωση και να προκαλεί το ενδιαφέρον και την προτίμηση των πελατών. Οι καλύτερες σε εμφάνιση άμαξες λέγονταν «λαντό»¹³⁷.

Οι κουβέντες του αμαξά με τους επιβάτες, οι φωνές του προς τα άλογα του για να σταματήσουν, να πάνε πιο αργά, να τρέξουν, να καλπάζουν, το *τικ – τακ* των πετάλων, οι τριγμοί των τροχών ηχούσαν συνεχώς στους δρόμους της πόλης¹³⁸.

Ιδιαίτερο χρώμα και φόντο έδιναν οι στολισμένες άμαξες στη γιορτή των Ανθεστηρίων, στις παρελάσεις του Καρναβαλιού και στους γάμους που γίνονταν. Ανθοστολισμένη άμαξα έπαιρνε το γαμπρό και τη νύφη στην εκκλησία για το γάμο, με συνοδεία άλλων ανθοστολισμένων αμαξών¹³⁹. Αλλά και στα δυσάρεστα γεγονότα, στις

¹³⁶ Κ. Μπαλαφούτης, ό.π.(σημ. 94), σ. 101.

¹³⁷ Χ. Σαββίδης, ό.π.(σημ. 88), σ. 96.

¹³⁸ Θ. Αθανασόπουλος, ό.π. (σημ. 74), σ.25.

¹³⁹ Χ. Σαββίδης, ό.π.(σημ. 88), σ. 96.

κηδείες, η άμαξα χρησιμοποιείτο ως νεκροφόρα. Ήταν όλη ντυμένη στα μαύρα και την έσερναν, ανάλογα με το πλούτο ή τη θέση του αποθανόντος δύο, τέσσερα ή και έξι άλογα, ντυμένα και αυτά στα μαύρα. Ακόμη, εκείνη την εποχή οι διαδρομές μεταξύ πόλεων γίνονταν με άμαξες που μετέφεραν και το ταχυδρομείο και οι διαδρομές ήταν πολύωρες. Κατά διαστήματα, έκαναν σταθμούς για να ξεκουραστούν τα άλογα, να ξεδιψάσουν και να φάνε κάτι¹⁴⁰.

Η πρώτη άμαξα ήρθε στη Λεμεσό το 1878, φερμένη από τη Βηρυτό και έγινε το θέαμα όλης της πόλης. Το 1951, στην πόλη υπήρχαν 32 άμαξες. Γνωστοί αμαξάδες της τότε εποχής ήταν οι Παυλάς, Ιορδάνης Παντελίδης, Κυβίδης, Κατσαρόνας, Νικήτας Κολλητήρης και πολλοί άλλοι. Το Δημοτικό Συμβούλιο της Λεμεσού όμως, επί δημαρχίας Κώστα Παρτασίδη, χορήγησε ως αποζημίωση σε κάθε αμαξά 60 λίρες και από τις 25.7.1951 όλες οι άμαξες τέθηκαν εκτός κυκλοφορίας. Έτσι οι άμαξες έμειναν μόνο στη θύμηση των παλιών Λεμεσιανών, αφού τη θέση τους πήραν τα αυτοκίνητα¹⁴¹.

3.1.15 Πλανόδιος Φωτογράφος

Πριν η φωτογραφική μηχανή εξελιχθεί με τη πρόοδο της τεχνολογίας σε τόσα πολλά και εύχρηστα μοντέλα, με τα οποία μικροί και μεγάλοι απαθανατίζουν ποικίλα θέματα, ο πλανόδιος φωτογράφος ήταν περιζήτητος. Ήταν ένα σύνηθες θέαμα ο φωτογράφος με τη μηχανή του κρεμασμένη στον ώμο και ένα τριπόδι *υπό μάλης*. Έβγαζε *στιγμαίες* φωτογραφίες με φόντο το δημοτικό κήπο της πόλης ή ένα ζωγραφισμένο πανί. Ακόμη, γύριζε στα πανηγύρια και στα χωριά για να βγάλει το ψωμί του απαθανατίζοντας τους απλούς ανθρώπους που διψούσαν να δουν τα πρόσωπά τους να χαμογελούν επάνω σε ένα γυαλιστερό χαρτί¹⁴².

Η μηχανή του ήταν ένα τετράγωνο κουτί που στηριζόταν σε τριπόδι. Το κουτί ήταν ο σκοτεινός θάλαμος ή η κάμερα, όπου μπροστά είχε το φακό που τον κάλυπτε με ένα καπάκι. Στα πλάγια είχε το φακό τζαμάκια σαν βιτρίνες όπου έβαζε τις καλύτερές του φωτογραφίες για να τις βλέπουν οι πελάτες και να διαλέγουν πόζα. Μέσα στο κουτί είχε τα σκαφάκια με τα υγρά. Στο πίσω μέρος του κουτιού υπήρχε ένα μαύρο μακρύ ρούχο που τον κάλυπτε μέχρι τη μέση όταν έβγαζε φωτογραφίες. Ο φωτογράφος μετά,

¹⁴⁰ Κ. Πιλαβάκης, ό.π.(σημ. 63), σ. 308.

¹⁴¹ Χ. Σαββίδης, ό.π.(σημ. 88), σ. 96.

¹⁴² Κ. Πιλαβάκης, ό.π.(σημ. 63), σ.σ. 302 - 303.

κοιτούσε μέσα από το κουτί τη θέση που είχε το ανάποδο σώμα και κανόνιζε την απόσταση.

Αφού είχε τοποθετήσει τα υγρά στο κουτί, το χαρτί που ποτιζόταν μέσα στο κουτί, το φακό να μην είναι κόντρα στον ήλιο και κανόνιζε τη τελική στάση των πελατών του, τους έλεγε: «Έτοιμος, ένα δύο, τρία» και στο τρία ακουγόταν το άνοιγμα και το κλείσιμο του φακού. Μετά έχωνε πάλι το κεφάλι του στο μαύρο πανί. Τραβούσε προς τα έξω σκαφάκι και κουνούσε το χαρτί μέσα στο υγρό. Σε λίγο η φωτογραφία ήταν έτοιμη. Σκούπιζε τα υγρά με την πετσέτα και αμέσως την έπλενε με νερό και τη στέγνωνε στον αέρα ή φυσώντας την πολλές φορές.

Όταν θέλανε να βγάλουν κι άλλες ίδιες φωτογραφίες για να πάρουν όλοι οι φωτογραφιζόμενοι, ο φωτογράφος έβγαζε αντίγραφα από το αρνητικό, στο οποίο διόρθωνε τυχόν ατέλειες που υπήρχαν. Την τοποθετούσε στο βραχίονα ο οποίος ήταν κρεμασμένος κάτω από το κουτί και όταν το χρησιμοποιούσε για την αναπαραγωγή, τον έφερνε στην ίδια ευθεία με το φακό. Έκανε πάλι την ίδια διαδικασία με πριν και μετά τις στέγνωνε στον αέρα. Στο τέλος, με το ψαλίδι την ψαλίδιζε γύρω – γύρω για να έχει ωραία εμφάνιση και την τοποθετούσε σε διακοσμητική κορνίζα¹⁴³.

Γνωστοί πλανόδιοι φωτογράφοι της Λεμεσού ήταν οι Κώστας, Κώστας, Αρτέμης, Ηρακλής κ.ά. Το επάγγελμα αυτό έχει σβήσει σήμερα. Πριν από μερικά χρόνια υπήρχε ο τελευταίος πλανόδιος φωτογράφος ο Ηρακλής, του οποίου το στέκι ήταν ο δημοτικός κήπος της Λεμεσού¹⁴⁴.

3.1.16 Πλανόδιοι πωλητές¹⁴⁵

Μια ευχάριστη νότα έδιναν στα παζάρια και στους δρόμους της Λεμεσού οι πλανόδιοι πωλητές. Τα επαγγέλματα των πλανόδιων μικροπωλητών χαρακτηρίζονταν σαν «επαγγέλματα του ποδαριού», γιατί οι απασχολούμενοι με αυτά δεν διέθεταν κατάστημα αλλά γυρνούσαν όλη τη πόλη για να διαθέσουν το εμπόρευσμά τους. Τέτοιοι επιχειρηματίες ήταν οι φιστικάδες, οι καστανάδες, οι κουλουράδες, οι παγωτάρηδες, οι μαχαλλεπιτζήδες¹⁴⁶ και ένα σωρό άλλοι.

¹⁴³ Θ. Αθανασόπουλος, ό.π. (σημ. 74), σ. 474.

¹⁴⁴ Χ. Σαββίδης, ό.π.(σημ. 88), σ. 108.

¹⁴⁵ Ό.π., σ.σ. 109 – 110.

¹⁴⁶ Μαχαλλεπί είναι παραδοσιακό γλυκό.

Οι φιστικάδες και οι κουλουράδες γέμιζαν από το πρωί ένα – δυο καλάθια φιστίκια και κουλούρια και έπιαναν τα πόστα σε τόπους που μαζευόταν πολύς κόσμος, όπως την αγορά, στα δικαστήρια, στο ταχυδρομείο, στα σχολεία και στους κινηματογράφους. Μέχρι το μεσημέρι ξεπουλούσαν και το απόγευμα γυρίζαν την πόλη σε άλλα στέκια με νέο εμπόρευμα. Έκαναν γνωστή την παρουσία τους φωνάζοντας δυνατά «ο φιστικός σας, φιστίκια παφίτικα, αιγινήτικα, εξωτερικά» και «ο κουλουράς σας, ζεστά κουλούρια» κλπ. Άλλοι ασχολούντο με άλλα επαγγέλματα του ποδιού, όπως οι πωλητές φρούτων και λαχανικών, οι παγωτατζήδες, οι παστάρηδες που πουλούσαν διάφορα γλυκά, αυτοί που πουλούσαν φραγκόσυκα, τα γνωστά *παπουτσόσυκα* στην Κύπρο, αυτοί που έψηναν καλαμπόκι, οι μικροπραματευτάδες που πουλούσαν με τον πήχη υφάσματα ή ψιλικά.

Κάθε οικογενειάρχης για να βγάλει το ψωμί του και να θρέψει την οικογένειά του σκεφτόταν κάποιο προϊόν για να γυρίζει και να πουλά. Και αυτοί η πλανόδιοι μικροπωλητές δεν χρειάζονταν κεφάλαια γιατί αγόραζαν με πίστωση από τους μικροεμπόρους στην αρχή και αργότερα με τις εισπράξεις που συγκέντρωναν ξοφλούσαν και αγόραζαν της μετρητοίς. Άλλοι γύριζαν την πόλη πεζοί, άλλοι με ποδήλατο άλλοι με αμαξάκια και άλλοι με ζώα που έσυραν αμαξάκι. Οποιοσδήποτε και αν ήταν οι συνθήκες που επικρατούσαν έπρεπε να βγουν έξω και να δουλέψουν.

Με την πάροδο του χρόνου οι πλανόδιοι μικροπωλητές άρχισαν να μεγαλώνουν τις επιχειρήσεις τους. Δεν αρκούνταν πλέον μόνο σε ένα είδος εμπορεύματος αλλά γέμιζαν τα αμαξάκια τους με πολλά άλλα είδη ώστε να προσελκύουν περισσότερη πελατεία. Διέθεταν ένα κινητό κατάστημα. Γνωστοί παλιοί τύποι της Λεμεσού ήταν ο Ττουλής ο παστάρης, ο Πάγκαλος ο μαχαλλεπιτζής, ο Πόπης κλπ.

Ένας άλλος χαρακτηριστικός τύπος του παλιού επαγγέλματος του ποδιού, ο οποίος δούλευε μέχρι πρόσφατα, είναι ο γνωστός φιστικός Ρηγίνος Χριστοφόρου. Γύριζε όλη τη πόλη σέρνοντας ένα μικρό γυάλινο αμαξάκι με την κασετίνα γεμάτη ζεστά φιστίκια και φώναζε «ζεστά φρέσκα φιστίκια». Ασκούσε αυτό το επάγγελμα για περισσότερα από τριάντα χρόνια και μπορεί να διάνυε μέχρι και είκοσι χιλιόμετρα την ημέρα πεζός.

Σήμερα οι συνθήκες έχουν αλλάξει. Με τις τόσες υπεραγορές και περίπτερα που υπάρχουν όλο και πιο πολύ σβήνουν. Αυτοί οι λίγοι που υπάρχουν σήμερα ασχολούνται

κυρίως με τα φραγκόσυκα, με το ψήσιμο του καλαμποκιού στον παραλιακό δρόμο της πόλης και με τη πώληση κουλουριών. Η διαφορά είναι ότι τώρα όλοι αυτοί έχουν ένα μόνιμο στέκι όπου πουλάνε τα προϊόντα τους, δεν γυρίζουν σε όλη τη πόλη όπως γινόταν παλιά.

3.1.17 Αρτοποιός

Γενικά

Ο αρτοποιός έφερε και τα ονόματα ψωμάς, *μάντζιπας* και φούρναρης. Τα ψωμάδικα ήταν επιχειρήσεις που αφορούσαν όλη την οικογένεια και υπήρχαν μόνο στα αστικά κέντρα παλιά, αφού στα χωριά το κάθε σπίτι είχε το δικό του φούρνο στην αυλή του και ζύμωναν οι ίδιοι τα ψωμιά και τα κουλούρια του σπιτιού. Στις πόλεις το επάγγελμα του φούρναρη δημιουργήθηκε λόγω έλλειψης σπιτικού φούρνου. Έτσι οι γυναίκες ζύμωναν το ψωμί στα σπίτια τους και τα πήγαιναν στους φούρνους της γειτονιάς για ψήσιμο¹⁴⁷.

Από τη δεκαετία του 1960, η παρασκευή ψωμιού στα σπίτια άρχισε να σπανίζει και όλα τα ζυμώματα τα ανάλαβαν πλέον τα αρτοποιεία. Σε αυτά γίνονται όχι μόνο τα ψωμιά αλλά και οι άρτοι, τα πρόσφορα των γιορτάρηδων. Ακόμη μερικοί φούρνοι σήμερα κάνουν και τις παραδοσιακές *φλαούνες*¹⁴⁸ του Πάσχα, καθώς και γλυκίσματα, με αποτέλεσμα να μιλάμε για αρτοποιεία – ζαχαροπλαστεία και όχι φούρνους. Οι παραδοσιακοί κουλουράδες έχουν εκλείψει πλέον και μαζί τους τα κουλούρια, οι *γλυσταρκές*¹⁴⁹ και οι *τασινόπιττες*¹⁵⁰ που δεν γίνονται από εξειδικευμένους μικροφουρνάρηδες όπως παλιά, αλλά από τα αρτοποιεία.

Στην Λεμεσό το 1945 λειτουργούσαν 57 αρτοποιεία τα οποία σήμερα δεν υπάρχουν λόγω εκσυγχρονισμού με την εμφάνιση των μοντέρνων αρτοποιείων. Γνωστοί φουρνάρηδες της παλιάς Λεμεσού ήταν οι Κάτταλος, Πόρακος, Ηρόδοτος, Σταυρής,

¹⁴⁷ Θ. Αθανασόπουλος, ό.π. (σημ. 74), σ. 466.

¹⁴⁸ Φλαούννα είναι παραδοσιακό σκεύασμα που γίνεται το Πάσχα με κύρια υλικά το ζυμάρι και το τυρί.

¹⁴⁹ Γλυσταρκά είναι παραδοσιακό τραγανό αρτοσκεύασμα.

¹⁵⁰ Τασινόπιττες είναι πίτες από κουλούρες ζυμαριού που εμβαπτίζονται σε χυλό ταχίνης και ζάχαρης πριν το ψήσιμο στο φούρνο.

Σαββίδης, Λιβάνιος, Παπαχαράλαμπος, Κούνος, Πασιάς, Νεοκλέους, Μέσης, Θεολογίδης, Βαριάνος, Λούκας, Κολιάς, Μαυρίκιος και πολλοί άλλοι¹⁵¹.

Εργαλεία και υλικά

Ο φούρνος του ψωμά ήταν χτισμένος στη μέση του αρτοποιείου από το πάτωμα μέχρι το ταβάνι και την κατασκευή του αναλάμβανε μάστρος. Εξωτερικά είχε το σχήμα του τετραγώνου, αλλά εσωτερικά το κάτω μέρος ήταν επίπεδο και το επάνω θολωτό. Πριν την κορυφή, υπήρχε μια μικρή οπή που έπαιζε το ρόλο του ματιού για καλύτερη αναπνοή του φούρνου κατά το πύρωμα. Το άνοιγμα του, το *στόμιο* όπως το έλεγαν, βρισκόταν στο μπροστινό μέρος και έκλεινε με συρταρωτή σιδερένια πόρτα. Γύρω και πάνω από το *στόμιο* του φούρνου υπήρχε το *φρύδι*, το οποίο έφερε οπή στην πάνω του μεριά. Η οπή αυτή απορροφούσε τον καπνό και το μετέφερε προς τα έξω, μέσω καπνοδόχου, του *λούρουππα*. Κάτω από την πόρτα του φούρνου υπήρχε άλλο πορτάκι από το οποίο έριχναν στη φωτιά τα ξύλα¹⁵².

Τα εργαλεία τα οποία χρησιμοποιούσε ο φούρναρης είναι τα ακόλουθα¹⁵³:

Η στρέφα ή ο ξύστρος: Ήταν μικρή μεταλλική σπάτουλα, την οποία έφτιαχνε ο σιδεράς, και με αυτήν ξύνονταν οι σκάφες για να μαζευτούν τα απομεινάρια του ζυμαριού που ήταν κολλημένα στις επιφάνειες τους. Σήμερα χρησιμοποιείται για το καθαρισμό των ηλεκτρικών ζυμωτηρίων.

Η ζυγαριά: Χρησιμοποιείτο για το ζύγισμα του ζυμαριού σε οκάδες κατά το κόψιμο για να μην είναι λιποβαρή ή υπέρβαρη τα ψωμιά.

Οι σκάφες: Χρησιμοποιούνταν για το λιώσιμο του προζυμιού και το ζύωμα του ζυμαριού.

Οι μονογούπες: Είναι σανίδες με κοιλώματα για την εναπόθεση των ψωμιών πριν μπουν στο φούρνο.

Το τσατάλιν ή κατσούνιν: Είναι διχαλωτό μακρύ ξύλο με το οποίο σπρώχνονταν από το στόμιο μέσα στο φούρνο τα θαμνοειδή που χρησιμοποιούνταν για το πύρωμα.

¹⁵¹ Χ. Σαββίδης, ό.π.(σημ. 88), σ.σ. 91 – 92.

¹⁵² Θ. Αθανασόπουλος, ό.π. (σημ. 74), σ. 467.

¹⁵³ Ι. Ιωνάς, ό.π. (σημ.66), σ.σ. 202 – 203.

Το σιεροκόνταρον ή κονταρόξυλον: Είναι ξύλινο κοντάρι που χρησιμοποιείται για το άπλωμα των καρβουνιών που δημιουργούνται από τα ξύλα κατά το πύρωμα σε όλη τη διάμετρο του δαπέδου του φούρνου.

Ο σύρτης: Είναι μακρύ κοντάρι με πανί στο ένα του άκρο το οποίο έβρεχαν σε τενεκέ και με αυτό τραβούσαν τα κάρβουνα και καθάριζαν το φούρνο πριν από το φούρνισμα των ψωμιών.

Το φουρνόφκυον: Είναι μακρύ κοντάρι με στρογγυλή μεταλλική πλάκα στη μια του άκρη για φούρνισμα και ξεφούρνισμα των ψωμιών.

Το μουντίν: Είναι μακρύ κοντάρι με εγκάρσιο μεταλλικό έλασμα στο ένα άκρο για τράβηγμα και ξεχώρισμα των κάρβουνων μετά το πύρωμα του φούρνου.

Η γούρνα: Είναι πέτρινη γούρνα με νερό που βρισκόταν κοντά στο στόμιο του φούρνου. Χρησίμευε στο σφουγγάρισμα του φούρνου με το σύρτη πριν το φούρνισμα. Με το νερό βρεχόταν το πανί που ήταν στερεωμένο στην άκρη του κονταρόξυλου για να μην καεί όταν θα σκούπιζαν το δάπεδο του φούρνου.

Ο ψωμάς χρησιμοποιούσε σιταρένιο αλεύρι, το οποίο αγόραζε απευθείας από τους παραγωγούς ή τους μύλους. Διάλεγε το πιο άσπρο από τα σιτάρια και φρόντιζε το άλεσμα να γίνει σε καλό μύλο για την παραγωγή του *σιμιδάλλενου* (σιμιγδαλένιου) αλευριού, το οποίο περνούσε δύο φορές από το κόσκινο για να μην περιέχει καθόλου πίτουρο. Έτσι γινόταν το ψωμί πολυτελείας, το οποίο έτρωγαν κυρίως οι πιο πλούσιοι. Το μαύρο ψωμί γινόταν με αλεύρι *σιμιδαλλιού* και *φουσκαριού* 3 προς 1. *Φουσκάρι* ονομαζόταν το αλεύρι μέσα στο οποίο υπήρχε αλεσμένο και πίτουρο και γι' αυτό το χρώμα των ψωμιών ήταν πιο σκούρο¹⁵⁴.

Τεχνικές κατασκευής¹⁵⁵

Ο ψωμάς εργαζόταν κυρίως τις νύκτες και συνήθως είχε και βοηθό. Αρχίζει το απόγευμα διαλύοντας με λίγο ζεστό νερό το προζύμι, το οποίο ήταν κομμάτι ζυμαριού που είχε φυλαχτεί από προηγούμενα ζυμώματα και είχε υποστεί προχωρημένη ζύμωση προτού αποξηρανθεί. Το προζύμι αυτό το έβαζε μέσα στη σκάφη και το ζύμωνε με χλιαρό νερό, λίγο αλάτι και την επιθυμητή ποσότητα αλεύρου. Μετά από ένα αρκετά

¹⁵⁴ Ο.π., σ.σ. 203 – 205.

¹⁵⁵ Χ. Σαββίδης, ό.π.(σημ. 88), σ.σ. 91 – 92.

καλό ανακάτωμα το μετάφερε σε μεγάλη σκάφη. Ζυμώνοντας πρόσθετε σιγά - σιγά το αλεύρι και η αρχική ζύμη μετατρέποταν σε ένα μεγάλο όγκο από ζυμάρι, το οποίο ζυμωνόταν και μαλασσόταν μέχρι η ζύμη και το αλεύρι να γίνουν μια ομοιόμορφη μάζα. Η ζύμη που κολλούσε στη σκάφη και στα χέρια του ψωμά πασπαλιζόταν με αλεύρι και αποκολλιόταν με τριψίματα για να επιστρέψει στη σκάφη και να ζυμωθεί με το υπόλοιπο ζυμάρι. Μετά αφήναν το ζυμάρι για μία – δύο ώρες για να φουσκώσει και να το κόψουν.

Το ζυμάρι κοβόταν με το χέρι σε κομμάτια με βάρος μιας οκάς, ριχνόταν στον πάγκο που πριν είχε ρίξει λίγο αλεύρι για να μην κολλήσει και με μαλάξεις το διαμόρφωνε σε στρογγυλές μπάλες, μια μπάλα για κάθε ψωμί, που θα πήγαινε σε ένα από τους γούππους του γουμποσάνιου (τις κοιλότητες του πινακίου). Κάθε γουμποσάνιο είχε 12 κοιλότητες και ο κάθε ψωμάς, ανάλογα με το φούρνο που είχε, μπορούσε να γεμίζει δέκα ή και περισσότερα γουμποσάνια σε κάθε ζύωμα.

Το επόμενο στάδιο παρασκευής των ψωμιών είναι το ψήσιμο. Ο αρτοποιός ετοίμαζε το φούρνο, δηλαδή άναβε φωτιά με την καύση θαμνωδών, όπως *θρουμπιών* (θυμαριών), *ζυσταρκών* (λαδανιών) και κλαδιά δέντρων. Μόλις πύρωνε ο φούρνος, κάτι το οποίο καταλάβαιναν από το χρώμα που έπαιρναν τα τούβλα με τα οποία ήταν εσωτερικά κτισμένος ο φούρνος, έπρεπε να αρχίσει το φούρνισμα. Με βρεγμένο ρούχο σε κοντάρι, το *σύρτη*, καθάριζε το δάπεδο του φούρνου από τις στάχτες και μετέφερε όλα τα αναμμένα κάρβουνα κοντά στο στόμιο. Με τη χρήση του *φουρνόφκιου* έβαζε τα ψωμιά μέσα στο φούρνο σε σειρά για να υπάρχει τάξη και να χωρέσουν όλα. Το στόμιο του φούρνου έκλεινε μετά το φούρνισμα με σιδερένια πόρτα, για να διατηρηθεί η ζέστη ώστε να ψηθούν τα ψωμιά σε καθορισμένο χρόνο.

Ο ψωμάς παρακολουθούσε τα ψωμιά μετακινώντας λίγο τη πόρτα που ήταν στο στόμιο, και μόλις αυτά έπαιρναν το κατάλληλο χρώμα άνοιγε το φούρνο και με το *φουρνόφτιν* τα έβγαζε ένα – ένα και, αφού τα καθάριζε με ένα καθαρό ρούχο τα μετέφερε στον πάγκο για να κρυώσουν.

Μέσα σε όλη αυτή τη διαδικασία ξημέρωνε η επόμενη μέρα και ο ψωμάς σπρώχνοντας το τρίτροχο του αμαξάκι που είχε φορτώσει με ψωμιά, περνούσε από τις γειτονιές της πόλης διαλαλώντας το φρέσκο του ψωμί. Συνήθως είχε και αρκετούς τακτικούς πελάτες και ήξερε ποια διαδρομή θα ακολουθούσε. Υπήρχαν και ορισμένοι

πελάτες που έρχονταν οι ίδιοι στο φούρνο για να αγοράσουν ζεστό ψωμί. Η πληρωμή γινόταν είτε την ίδια ώρα είτε κάθε εβδομάδα, ειδικά όταν οι πελάτες είχαν εστιατόριο.

3.1.18 Τελάλης

Σήμερα έχουμε τόσες πολλές διαφημίσεις σε όλες τις εφημερίδες και τα περιοδικά, στο ραδιόφωνο, στην τηλεόραση, στο ίντερνετ, φωτεινές επιγραφές και τόσα άλλα που σοφίστηκε ο άνθρωπος για να αναγγέλλει και να διαφημίζει εμπορεύματα και υπηρεσίες, που εξαφάνισαν το επάγγελμα του τελάλη, του δημοσίου κήρυκα, που παλιά αποτελούσε το μόνο όργανο αναγγελίας και διαφήμισης για την κοινωνία των ανθρώπων¹⁵⁶.

Ο τελάλης ήταν ο πιο συμπαθής και ευχάριστος άνθρωπος της πόλης. Ήταν μια ξεχωριστή προσωπικότητα, διότι αυτός ήταν ο μοναδικός άνθρωπος από τον οποίο οι συμπολίτες του περίμεναν να πληροφορηθούν τα τοπικά νέα. Έπρεπε να έχει καθαρή, μεταλλική φωνή και να διαλαλεί τις ανακοινώσεις αργά και καθαρά για να τις καταλαβαίνουν και οι πιο απλοϊκοί άνθρωποι¹⁵⁷.

Αυτός ήταν που αναλάμβανε να διαφημίσει στο λαό θεατρικές και κινηματογραφικές παραστάσεις καθώς και άλλες πολιτιστικές εκδηλώσεις. Μεγαλοφώνως διαλαλούσε σε όλους τους δρόμους τις παραστάσεις. Επίσης στις δημοπρασίες του Κτηματολογίου για καταναγκαστικές πωλήσεις σε δημόσιους χώρους κτημάτων ή άλλων αγαθών, οι τελάληδες χρησιμοποιούνταν για να αναγγέλλουν μεγαλοφώνως τα ονόματα και την προσφορά της τιμής και να κατοχυρώνουν την τελευταία προσφορά. Οι τελάληδες πρόσφεραν δωρεά τις υπηρεσίες τους σε φιλανθρωπικές αγορές σωματείων και στην αυλή της εκκλησίας κατά τη διάρκεια των πανηγυριών¹⁵⁸.

Γνωστοί τελάληδες της Λεμεσού ήταν οι Αλμπέρτος, οι αδελφοί Κώστας και Σάββας Προκοπίου, ο Κανάρης και μερικοί εφημεριδοπώλες όπως ο Μήτρος και ο Χασανάκης.¹⁵⁹

¹⁵⁶ Κ. Πιλαβάκης, ό.π.(σημ. 63), σ. 295.

¹⁵⁷ Θ. Αθανασόπουλος, ό.π. (σημ. 74), σ. 410.

¹⁵⁸ Χ. Σαββίδης, ό.π.(σημ. 88), σ. 94.

¹⁵⁹ Ό.π., σ. 94.

Για τη Λεμεσό, η σημαντικότερη αγγελία ήταν αυτή του τελάλη τη 29^η Ιουλίου 1878, όπου ο Άγγλος κυβερνήτης τον προσέλαβε για να αναγγείλει προς το λαό ότι η Βασίλισσα Βικτώρια κατέλαβε τη Κύπρο¹⁶⁰.

Εδώ και αρκετά χρόνια όμως, η εξέλιξη των μέσων επικοινωνίας και γενικά η αλλαγή του τρόπου πληροφόρησης εξαφάνισε το επάγγελμα του τελάλη. Για όσους τον γνώρισαν όμως, τους έμεινε αξέχαστη η εικόνα του.

¹⁶⁰ Κ. Πιλαβάκης, ό.π.(σημ. 63), σ. 295.

3.2 Παραδοσιακές Τέχνες και Επαγγέλματα που ασκούνται και σήμερα

3.2.1 Παπλωματάς

Γενικά

Το επάγγελμα του παπλωματά ήταν πολύ αναγκαίο την παλιά εποχή, γι' αυτό άλλωστε υπήρχαν αρκετοί παπλωματάδες στην Λεμεσό, αλλά και σε όλη την Κύπρο. Η εργασία τους αφορούσε είτε το ξανα-φτιάξιμο των παλιών μαξιλαριών, στρωμάτων και παπλωμάτων, είτε την κατασκευή καινούριων.

Με την εισαγωγή από το εξωτερικό ή και την επιτόπια παραγωγή των νέων στρωμάτων, παπλωμάτων και μαξιλαριών με καινούρια υλικά, το επάγγελμα του παπλωματά περιορίστηκε, καθώς και η βαμβακοκαλλιέργεια, η οποία έχει εξαφανιστεί εδώ και χρόνια από το νησί. Οι περισσότεροι παραδοσιακοί παπλωματάδες σταμάτησαν να εργάζονται, αφού το μεροκάματο δεν αρκούσε ούτε για τα προς το ζην¹⁶¹.

Ωστόσο υπάρχουν ακόμα ελάχιστοι παπλωματάδες, που συνεχίζουν να εργάζονται, εγκατεστημένοι σε εργαστήρια στα αστικά κέντρα. Συγκεκριμένα στη Λεμεσό, υπάρχουν σήμερα μόνο τρεις παπλωματάδες¹⁶² (Εικόνα 14).

Δυστυχώς, αυτό που δείχνουν οι καταστάσεις, είναι ότι σε λίγα χρόνια το επάγγελμα του παπλωματά θα εκλείψει τελείως σιγά – σιγά και θα θαφτεί κάτω από την πέτρα της λήθης, όπως και τόσα άλλα. Ήδη, αυτοί που παραμένουν ασχολούνται μόνο με την επιδιόρθωση παλιών στρωμάτων και παπλωμάτων και όχι με την κατασκευή καινούριων.



Εικόνα 14: Η ταμπέλα στο εργαστήριο του παπλωματά

¹⁶¹ Χ. Σαββίδης, ό.π.(σημ.88), σ. 102.

¹⁶² Βλέπε παράρτημα συνέντευξη Νο. 2

Το πεδίο δράσης του παπλωματά¹⁶³

Παλιά, κάθε παπλωματάς είχε την πελατεία του σε μια περιοχή με ένα σύνολο από χωριά, τα οποία επισκεπτόταν με τη σειρά και έτσι όλοι όσοι τον χρειάζονταν, γνώριζαν περίπου την ημερομηνία άφιξής του και τον περίμεναν. Συνήθως πήγαινε με το ποδήλατό του και φορτωμένος στον ώμο το δοξάρι και τον μπόγο του γεμάτο βαμβάκι, περνούσε από τις γειτονιές και φώναζε «Ο παπλωματά-α-ας...». Όποιος τον χρειαζόταν, τον φώναζε για να του φτιάξει αυτό που ήθελε. Οι πελάτες αναλάμβαναν τη φροντίδα σίτισης και διαμονής του παπλωματά.

Εργαλεία και υλικά

Οι πρώτες ύλες στο επάγγελμα του παπλωματά ήταν το βαμβάκι, οι κλωστές και το ύφασμα επένδυσης. Το βαμβάκι χρησιμοποιείτο για το γέμισμα των μαξιλαριών, στρωμάτων και παπλωμάτων. Παλιά ήταν τοπικής παραγωγής, ενώ σήμερα εισάγονται από την Ελλάδα. Το ύφασμα που χρησιμοποιούσαν για την κάλυψη τους, παλιά ήταν τα γνωστά «τίπετ», τα οποία ήταν μονόχρωμα και υπήρχαν μόνο σε τρία χρώματα: ροζ, ουρανί και κίτρινο. Τα τελευταία δεκαπέντε χρόνια υπάρχει μεγάλη ποικιλία υφασμάτων, μονόχρωμων και «κλαδωτών»¹⁶⁴.

Τα εργαλεία των παπλωματάδων είναι τα ακόλουθα¹⁶⁵:

Το δοξάρι: Είναι ξύλινο σε σχήμα τόξου και έχει μία χορδή από έξι – επτά κλωσμένα έντερα προβάτου. Το πόσο τεντωμένη θα ήταν η χορδή το ρύθμιζαν από τον ειδικό μοχλό που έχει το δοξάρι επάνω του. Χρησιμοποιείτο για το τόξευμα και άνοιγμα του βαμβακιού (Εικόνα 15).

Κουπάνιν (Κόπανος): Είναι από ξύλο και με αυτό χτυπούσαν τη χορδή του δοξαριού.

Πήχης και μέτρο: Χρησιμοποιείτο για το μέτρημα του υφάσματος και του στρώματος.

Βελόνια: Τα χρησιμοποιούσαν για το ράψιμο του στρώματος και τη δημιουργία των ραφών με διακοσμήσεις πάνω στα παπλώματα κυρίως.

Βέρκα: Είναι μία λεπτή βέργα για την ισοπέδωση του όγκου του βαμβακιού που έμπαινε μέσα στο μαξιλάρι, στο στρώμα του κρεβατιού ή στο πάπλωμα.

¹⁶³ Ι. Ιωνάς, ό.π.(σημ. 66), σ. 517.

¹⁶⁴ Ό.π. (σημ.162)

¹⁶⁵ Κ. Πιλαβάκης, ό.π.(σημ.63), σ.231.



Εικόνα 15: Ο παπλωματάς με το δοξάρι και τον κόπανο

Διαδικασία κατασκευής¹⁶⁶

Το πρώτο πράγμα που έκαναν οι παπλωματάδες, ήταν να απλώσουν σε ένα επίπεδο εξωτερικό ή εσωτερικό καθαρό χώρο ένα ρούχο και όλη η εργασία τους θα γινόταν πάνω σ' αυτό το ρούχο. Στην περίπτωση που θα ξαναέφτιαχναν ένα στρώμα κρεβατιού ή πάπλωμα, έκοβαν τις ραφές του παλιού στρώματος ή παπλώματος και άδειαζαν το βαμβάκι πάνω στο απλωμένο ρούχο. Μετά γονατισμένοι και κρατώντας το *δοξάρι* από τη μέση στο ένα χέρι και το *κοπάνιν* (κόπανος) στο άλλο, χτυπούσαν τη χορδή και αυτή άγγιζε το βαμβάκι που ήταν μαζεμένο στο ύφασμα. Χτυπώντας συνέχεια το *κοπάνιν* (κόπανος) πάνω στη χορδή, το βαμβάκι εκσφενδονιζόταν δύο - δυόμισι μέτρα και υποχρεωτικά «άνοιγε» (Εικόνα 16). Το άνοιγμα του βαμβακιού σήμαινε απελευθέρωση των ινών του από κάθε κόμβο ή συρρίκνωση που επήλθε με τη συνεχή και πολλαπλή συμπίεσή του, με αποτέλεσμα το βαμβάκι να γίνεται μαλακό σαν πούπουλο. Επίσης με την εκσφενδόνιση του βαμβακιού απελευθερώνονταν και όλα τα ξένα σώματα και ζώφια που είχαν μαζευτεί με τον καιρό σ' αυτό και έπρεπε να αφαιρεθούν.

Όταν τοξευόταν όλο το βαμβάκι, ο παπλωματάς έπαιρνε τα δύο άκρα του υφάσματος που ήταν πάνω το βαμβάκι, τα σήκωνε και τα τύλιγε, έτσι ώστε να δημιουργηθεί ένας μεγάλος μπόγος σε σχήμα κυλίνδρου. Ακολούθως, έπαιρνε το νέο

¹⁶⁶ Ό.π. (σημ. 162)

ύφασμα του κρεβατιού ή του παπλώματος, που προηγουμένως το είχε ράψει και από τις τρεις πλευρές αφήνοντας μόνο μια τρύπα ανοικτή και στη συνέχεια άρχιζε το γέμισμα. Το ύφασμα που χρησιμοποιούσαν ήταν διαφορετικό για τα στρώματα και διαφορετικό για τα παπλώματα. Για τα στρώματα των κρεβατιών χρησιμοποιούσαν την *αλατζιά*¹⁶⁷, η οποία ήταν στερεό ύφασμα και είχε μεγάλη ανθεκτικότητα, όπως απαιτείτο. Για τα παπλώματα χρησιμοποιούσαν πιο λεπτά ρούχα.

Το γέμισμα γινόταν σταδιακά με το χέρι. Προκειμένου να ισοζυγιστεί το βαμβάκι το κτυπούσαν με τη βέργα, την οποία ο παπλωματάς περνούσε έντεχνα μέσα στο εσωτερικό του ραμμένου με το ύφασμα σάκου, με αποτέλεσμα να υπάρχει ομοιόμορφο πάχος και επίπεδη επιφάνεια παντού. Με αλληπάλληλα τυλίγματα – ανοίγματα και κτυπήματα της βέργας στις εξωτερικές επιφάνειες, το στρώμα ή πάπλωμα έπαιρνε την απαιτούμενη μορφή και μπορούσε σε αυτή τη φάση να ραφτεί και από την τέταρτη πλευρά του.

Μετά το ράψιμο, στα στρώματα έμπαιναν τα κουμπιά, τα οποία ήταν ντυμένα με κομματάκια από το ύφασμα και έμπαιναν και από τις δύο πλευρές του στρώματος σε τακτικά και κανονικά διαστήματα (περίπου 30 εκατοστά). Τοποθετούνταν ανά ζεύγος, ένα στη μια όψη και ένα στην άλλη, με τεντωμένη κλωστή που τα κρατούσε συνδεδεμένα μεταξύ τους. Ο λόγος για τον οποίον έβαζαν τα κουμπιά, ήταν για να συγκρατούν το βαμβάκι που ήταν στο εσωτερικό του στρώματος και να μην μπορεί να μετακινηθεί. Στα παπλώματα, τα οποία ήταν πιο λεπτά, τη θέση των κουμπιών έπαιρναν οι ραφές, οι οποίες γίνονταν με το χέρι σε όλη την επιφάνεια τους και με αυτές μπορούσε ο παπλωματάς να κάνει διάφορα σχέδια και ταυτόχρονα να τα διακοσμή. Τα σχέδια που έκαναν ήταν κυρίως μπακλαβωτά, σε σχήματα καμάρας και σταυρών (Εικόνα 17).

¹⁶⁷ Αλατζιά είναι πυκνούφαντο ύφασμα



Εικόνα 15: Ο παπλωματάς κατά το τόξευμα του βαμβακιού



Εικόνα 17: Ο παπλωματάς επιδεικνύοντας ένα από τα παπλώματα που κατασκεύασε.

3.2.2 Κουρέας

Γενικά

Στην Κύπρο ο κουρέας ονομάζεται συνήθως *παρπέρης*, λέξη που πιθανόν να προήλθε από την ιταλική λέξη *barbiere* ή τη γαλλική *barbier*, οι οποίες είχαν την έννοια του ειδικού για τη φροντίδα της γενειάδας¹⁶⁸.

Στα χωριά, κυρίως, οι *παρπέρηδες* ήταν πλανόδιοι στο παρελθόν. Είχαν το βαλιτσάκι τους με τα διάφορα εργαλεία τους μέσα για το ξύρισμα και για το κόψιμο των μαλλιών και έστηναν την καρέκλα τους στη πλατεία ή στο καφενείο του χωριού και εξυπηρετούσαν την πελατεία τους. Στη δεκαετία του '40, οι Δήμοι απαγόρευσαν την άσκηση του επαγγέλματος στα καφενεία και έτσι οι *παρπέρηδες* υποχρεώθηκαν να ανοίξουν και να λειτουργήσουν δικά τους κουρεία. Έτσι άρχισαν να δημιουργούνται πραγματικά κουρεία στις πόλεις και στα χωριά του νησιού¹⁶⁹.

Στη Λεμεσό υπήρχαν πολλοί *παρπέρηδες*. Ανάμεσα τους οι ονομαστοί: Τιτσιρίδης, Νησιφορής, Ττοφής, Γιωργαλλέτος, Κοσμάς, Καραολίδης, Μυστήριος, Κάσης, Πάπουτσος, Κουτσούκης, Γιώργος Παναγιώτου, Γιώργος Πολεμιδιώτης, Ευαγγέλου, Λαμπρής, Φωτεινός, Παπής, Χαράλαμπος, Τηλλύρης, Αχμέτης, Σπυρίδων, Κουτσούδης, Τόκας, Κυριάκος και Κωστάκης¹⁷⁰.

Σήμερα, βεβαίως, δεν έχει χαθεί το επάγγελμα αυτό, έχει όμως αλλάξει ο τρόπος που ασκείται. Ο επαγγελματίας κουρέας, σήμερα προσαρμόστηκε στην εξέλιξη της κομμωτικής τέχνης, προκειμένου να ικανοποιήσει τις απαιτήσεις του πελάτη του. Έτσι ο κουρέας, μεταχειρίζεται ηλεκτρικό εξοπλισμό με αποτέλεσμα την άνετη και γρήγορη περιποίηση του απαιτητικού σημερινού πελάτη. Στις μέρες μας σπανίζει ο παλιός κουρέας που περιποιείται μόνο τους άνδρες. Οι περισσότεροι έχουν πάρει τον τίτλο του κομμωτή και το κατάστημά τους το ονομάζουν «κομμωτήριο ανδρών και γυναικών». Σπάνια θα συναντήσει κανείς ταμπέλα κρεμασμένη έξω από το κατάστημα με την επιγραφή «κουρείο»¹⁷¹ (Εικόνα 18).

Στη Λεμεσό αυτή τη στιγμή θα υπάρχουν δύο - τρεις τέτοιοι παραδοσιακοί *παρπέρηδες*, οι οποίοι όμως σε λίγα χρόνια θα εγκαταλείψουν το επάγγελμα και λόγω

¹⁶⁸ Ι. Ιωνάς, ό.π.(σημ.66), σ. 235.

¹⁶⁹ Ό.π., σ. 239.

¹⁷⁰ Χ. Σαββίδης, ό.π. (σημ.88), σ. 107.

¹⁷¹ Θ. Αθανασόπουλος, ό.π.(σημ.74), σ. 234.

ηλικίας, αλλά και λόγω μειωμένης πελατείας αφού οι περισσότεροι προτιμούν τα σύγχρονα κουρεία που υπάρχουν στην πόλη¹⁷².



Εικόνα 18: Ένα από τα ελάχιστα παραδοσιακά κουρεία της Λεμεσού.

Η μαθητεία της τέχνης

Η εκμάθηση της τέχνης γινόταν σε νεαρά ηλικία. Ο πατέρας συμφωνούσε με το *μάστρο*, ο οποίος θα δεχόταν να μάθει την τέχνη σε ένα παιδί. Μέχρι να μάθει την τέχνη το παιδί, δεν πληρωνόταν, αλλά αντιθέτως ο *μάστρος* έπαιρνε ένα μικρό ποσό αμοιβής, και αυτός συνήθως αναλάμβανε τη φιλοξενία και τη διατροφή του παιδιού¹⁷³. Μερικές φορές ο *μάστρος* ήταν συγγενής με την οικογένεια του παιδιού και έτσι δεν χρειαζόταν αμοιβή.

Στην αρχή το παιδί που μάθαινε την τέχνη, *τσιράκι* όπως το έλεγαν, έβραζε νερό, έκανε τη σαπουνάδα για το ξύρισμα και φρόντιζε για το σκούπισμα και καθαρίσμα των μαλλιών που έπεφταν στο πάτωμα κατά το κούρεμα. Επίσης παρακολουθούσε το *παρπέρη* και μάθαινε το τρόπο με τον οποίον ξύριζε κρατώντας το ξυράφι λοξά και με τρόπο που να γλιστρά κατά το ξύρισμα. Το ξυράφι πάντοτε έπαιρνε την κατεύθυνση που είχαν οι τρίχες. Για δύο – τρεις μήνες το *τσιράκι* έπαιζε το ψαλίδι ανοιγοκλείνοντάς το συνεχώς, για να συνηθίσουν και να δυναμώσουν οι μύες του χεριού του. Όταν κάποιος ηλικιωμένος έδινε τη συγκατάθεσή του, έκανε το πρώτο του ξύρισμα. Αν ήταν ικανός,

¹⁷² Βλέπε παράρτημα συνέντευξη Νο. 3

¹⁷³ Ι. Ιωνάς, ό.π. (σημ.66), σ. 236.

σιγά – σιγά αναλάμβανε όλο και πιο πολλά ξυρίσματα. Μετά από τρία χρόνια άρχισε το τσιράκι να πληρώνεται και στα πέντε περίπου χρόνια άνοιγε δικό του κουρείο¹⁷⁴.

Εργαλεία¹⁷⁵

Τα διάφορα εργαλεία που χρησιμοποιούσαν οι *παρπέρηδες* ήταν τα ξυράφια, οι βούρτσες, η σαπουνόσκονη, τα ψαλίδια, το μυροδοχείο που μ' αυτό έβρεχαν το πρόσωπο του πελάτη με κολόνια μετά το ξύρισμα, οι κολόνιες, οι πούδρες, η βούρτσα για τον αφρό του ξυρίσματος με φλιτζάνι μέσα στο οποίο γινόταν η σαπουνάδα, το βουρτσί για το καθάρισμα των κομμένων μαλλιών από το σβέρκο του πελάτη, οι μηχανές κουρέματος διαφόρων βαθμών 0,1,3,4 με μεταλλικές χτένες που αλλάζονταν, το *καϊσιν*¹⁷⁶ για το ακόνισμα των ξυραφιών, πετσέτες με τις οποίες σκέπαζαν τους ώμους του πελάτη για να μη λερώνεται κατά το κούρεμα, καθρέφτης για να βλέπουν οι πελάτες τα αποτελέσματα και τέλος, ειδική ξύλινη καρέκλα για τους πελάτες (Εικόνες 19, 20).



Εικόνα 19: Τα εργαλεία του κουρέα.

¹⁷⁴ Ό.π. (σημ.172).

¹⁷⁵ Ό.π. (σημ.172)

¹⁷⁶ Καϊσιν είναι εργαλείο με χειρολαβή και δύο τεντωμένες λωρίδες δέρματος στα πλευρά, το οποίο χρησιμοποιούσαν για το ακόνισμα των ψαλιδιών.



Εικόνα 20: Ο κουρέας στο μαγαζί του με όλα τα εργαλεία και τον εξοπλισμό του.

Τεχνικές του επαγγέλματος

Το κούρεμα γινόταν με το ψαλίδι και τη χτένα. Από μια περίοδο και μετά ο σβέρκος καθαριζόταν με μηχανή για να γίνεται καλύτερο το αποτέλεσμα. Για να μπορούσε να κυλάει η μηχανή πάνω στο ιδρωμένο σβέρκο, έβαζαν πούδρα με τη βοήθεια μιας μεγάλης βούρτσας. Οι φαβορίτες και τα μαλλιά γύρω από τ' αυτιά καθαρίζονταν με το ξυράφι. Τα παιδιά του δημοτικού, κουρεύονταν πρώτο ή δεύτερο νούμερο, δηλαδή πολύ ψιλά, για να δυναμώνουν τα μαλλιά τους και να μην πιάνουν ψείρες¹⁷⁷.

Για το ξύρισμα χρησιμοποιείτο σαπούνι, το οποίο στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, αντικαταστάθηκε από σαπουνόσκονη που εισαγόταν από τη Γερμανία. Η σαπουνόσκονη, όταν ανακατευόταν με τη βούρτσα μαζί με λίγο χλιαρό νερό μέσα σε μικρό κύπελλο μετατρέποταν σε αφρό. Οι κρέμες ξυρίσματος έκαναν την εμφάνισή τους μετά το 1960. Για τον καυστηριασμό παλιά χρησιμοποιούσαν τη ζιβανία, ενώ σήμερα υπάρχει το εισαγόμενο καυστήριο σε στερεή μορφή. Επίσης, για τον αρωματισμό παλιά εχρησιμοποιείτο το ροδόσταγμα, ενώ σήμερα χρησιμοποιούνται οι κολόνιες.

Επίσης, οι *παρπέρηδες* για ειδικές μόνο περιπτώσεις επισκέπτονταν τους πελάτες στο δικό τους χώρο. Τέτοιες περιπτώσεις ήταν, όταν κάποιος ήταν βαριά άρρωστος στο νοσοκομείο και πήγαιναν εκεί για να τον ξυρίσουν, αλλά και όταν κάποιος παντρευόταν. Στην περίπτωση αυτή, ο κουρέας πήγαινε σπίτι του γαμπρού να τον ξυρίσει πριν το

¹⁷⁷ Ι. Ιωνάς, ό.π. (σημ.66), σ. 236.

μυστήριο του γάμου και εκεί σε ένα δισκάκι του έβαζαν χρήματα οι συγγενείς του γαμπρού για τον κόπο του, τον *πλούμιζαν*. Τις περισσότερες φορές ένας τραγουδιστής συνόδευε το ξύρισμα με τα πιο κάτω δίστιχα:

«Παρπέρη το ξιουράφι του καλά να τ'ακονίσεις για να
ξιουρίσεις τον γαμπρό να μεν τον βασανίσεις».
«Ξιούρισε τον τζιαι στόλισ' τον, σάστου τζιαι τα μαλλιά του,
βάρτου τζιαι ροδόστεμμα στα καμαρόφρυδά του».¹⁷⁸

Παλιά, οι *παρπέρηδες* αναλάμβαναν, εκτός από το κούρεμα και το ξύρισμα, την εξαγωγή των δοντιών. Έβγαζαν τα δόντια των πελατών τους με τη βοήθεια ενός μικρού μεταλλικού μοχλού και για τον καυστηριασμό της πληγής που έμενε μετά την εξαγωγή, τους έδινε ένα ποτήρι με ξύδι, για να ξεπλύνουν καλά το στόμα τους. Αν συνεχιζόταν η αιμορραγία, έβαζε λίγο καφέ πάνω στην πληγή και σταματούσε. Με την εμφάνιση των οδοντίατρων, όμως, οι *παρπέρηδες*, περιορίστηκαν μόνο στο ξύρισμα και κούρεμα των πελατών τους.

Η πληρωμή των *παρπέρηδων* γινόταν της μετρητοίς είτε αμέσως μετά από κάθε κούρεμα ή ξύρισμα, είτε με το μήνα όταν επρόκειτο για τακτικούς πελάτες.

Το αξιοσημείωτο είναι ότι τα κουρεία παλιά ήταν τόπος συγκέντρωσης των ανδρών. Μέχρι να ξυριστεί ή να κουρευτεί κάποιος μάθαινε όλα τα νέα και κουτσομπολιά της πόλης. Ο *παρπέρης*, που ήταν πολύ γρήγορος συνήθως, έκανε τη δουλειά του και παράλληλα έλεγε όλα τα νέα της πόλης. Γι' αυτό το λόγο έμεινε η φράση «η γλώσσα του *παρπέρη* εν σαν το ψαλίδι», εννοώντας ότι όσο γρήγορα κουρεύει τόσο γρήγορα μιλά και λέει τα νέα.

Αυτό όμως ήταν κάτι που γινόταν μέχρι τη δεκαετία του '70. Σήμερα υπάρχει πληθώρα κομμωτηρίων για τους άντρες και τις γυναίκες. Έσβησαν όμως τα γραφικά κουρεία της παλιάς εποχής, όπου στα δέκα λεπτά που ξυριζόταν κάποιος μάθαινε από το *παρπέρη* του όλα τα νέα της περιοχής. Αντιθέτως, στα κομμωτήρια που υπάρχουν στις μέρες μας, επικρατεί ησυχία και λίγο διάβασμα από την εφημερίδα ή το περιοδικό από τον πελάτη στην ώρα της αναμονής¹⁷⁹.

¹⁷⁸ Κ. Πιλαβάκης, ό.π. (σημ. 63), σ. 288.

¹⁷⁹ Ο.π. (σημ.172)

3.2.3. Αγγειοπλάστης

Γενικά

Η αγγειοπλαστική είναι μια πολύ παλιά τέχνη στην Κύπρο. Ήδη από τη νεολιθική εποχή οι άνθρωποι κατασκεύαζαν αγγεία για καθημερινή χρήση, αλλά και για θρησκευτικούς σκοπούς. Αργότερα οι άνθρωποι ικανοποιούσαν με την αγγειοπλαστική τις ανάγκες τους για αποθήκευση, μεταφορά και διατήρηση των προϊόντων τους. Πολύ νωρίς άρχισαν να κατασκευάζουν και αγγεία για τελετουργικούς σκοπούς. Ταυτόχρονα όμως τα αγγεία ικανοποιούσαν και αισθητικά τον άνθρωπο με τη μορφή, το σχήμα και τη διακόσμησή τους¹⁸⁰.

Η κυπριακή παραδοσιακή αγγειοπλαστική συνιστά μιαν άκρως ενδιαφέρουσα ομάδα της ευρύτερης περιοχής του ελληνικού χώρου που παρουσιάζει έντονη αρχαιοπρέπεια ως προς τις χρησιμοποιούμενες φόρμες, τις κατασκευαστικές μεθόδους και τεχνικές, καθώς και την «ειδική» ονοματολογία που συχνά άναγε σε παλαιότερες ιστορικές φάσεις της Κύπρου (αρχαιότητα, Βυζάντιο)¹⁸¹.

Μετά τη λαμπρή παράδοση των μεσαιωνικών εφυσωμένων κυπριακών κεραμικών, στους νεότερους χρόνους η παραγωγή επικεντρώθηκε κυρίως στον Κόρνο, το Φοινί, το Βαρώσι και τη Λάπηθο¹⁸².

Ο τεχνίτης από τον οποίο πήρα τις πληροφορίες σχετικά με την τέχνη της αγγειοπλαστικής είναι πρόσφυγας από τη Λάπηθο και μετά τη Τούρκικη εισβολή ζει στη Λεμεσό όπου ασχολείται πλέον με τη διακόσμηση πιάτων και αγγείων. Η παραδοσιακή αγγειοπλαστική έχει χαθεί, αφού πλέον όσοι ασχολούνται μ' αυτήν έχουν σύγχρονα εργαστήρια και μηχανήματα και η διαδικασία κατασκευής των αγγείων διαφέρει πολύ από το παρελθόν. Για αυτό το λόγο προτίμησα να πάρω τις πληροφορίες μου από το συγκεκριμένο άτομο, παρόλο που η τεχνική η οποία αναφέρεται είναι αυτή της Λαπήθου. Και πάλι όμως αυτό είναι πολύ σημαντικό για το λόγο ότι η Λάπηθος υπήρξε ξακουστή από τα πανάρχαια χρόνια για την κατασκευή αντικειμένων οικιακής χρήσης, που έγιναν γνωστά ως «αλειφτά».

¹⁸⁰ Εγκυκλοπαίδεια «Κύπρος – Εκκλησία – Τέχνες – Γράμματα», τόμος 6^{ος}, Λευκωσία 1987, σ.79.

¹⁸¹ Κ. Κορρέ – Ζωγράφου, *Τα κεραμικά του ελληνικού χώρου*, Εκδοτικός Οίκος «Μέλισσα», Αθήνα 1995, σ.319.

¹⁸² Ο.π.

*Ο πηλός*¹⁸³

Η πρώτη ύλη που χρησιμοποιείται στην τέχνη της αγγειοπλαστικής είναι το χώμα για την κατασκευή του πηλού. Ο πηλός που χρησιμοποιούσαν στη Λάπηθο παραγόταν με την τεχνική του *κουλιαστού*. Συγκεκριμένα οι τεχνίτες ανακάτευαν τριών ειδών χώματα, κόκκινο που το έπαιρναν από τη περιοχή της Μύρτου, μαύρο από τη Βασίλεια και ασπροκίτρινο από τις χωματερές στην Αγία Παρασκευή και στην Αγία Αναστασία, σε γούρνα όπου ο πηλός διυλιζόταν και γινόταν παχύρρευστος και κολλώδης. Το μείγμα αργίλου το έβαζαν στην πρώτη δεξαμενή μιας σειράς από πέντε κλιμακωτές δεξαμενές που η μια συνδεόταν με την άλλη. Η τοποθεσία αυτή, αλλά και το όλο σύστημα με τις δεξαμενές ονομαζόταν «Λαγηνάδες». Η περιοχή των Λαγηνάδων ήταν το πρώτο εργαστήριο από το οποίο άρχιζε η κατεργασία της πρώτης ύλης για τα αγγειοπλαστεία.

Άφηναν τον πηλό να απορροφήσει το νερό που βρισκόταν στις δεξαμενές και να διαλυθεί ανακατεύοντάς τον με ένα ξύλο. Όταν οι πέτρες και η άμμος κάθονταν στον πυθμένα, το θολό νερό παρασυρμένο από τρεχούμενο νερό μεταφερόταν στη δεύτερη, στη τρίτη δεξαμενή κλπ. μέχρι να φτάσει στην τελευταία. Με αυτό τον τρόπο η άργιλος έφτανε καθαρή στην τελευταία δεξαμενή όπου έμενε μέρες μέχρι να στεγνώσει και να είναι σε κατάσταση κατάλληλη για πλάσιμο (Εικόνα 21-22). Ο πηλός μεταφερόταν από τους εργάτες με ζώα στο αγγειοπλαστείο όπου ζυμωνόταν καλά μέχρι να γίνει «σαν μαστίχα». Το ζύμωμα του πηλού γινόταν πρώτα με το πόδι και μετά με το χέρι, αφού δεν υπήρχαν τα ηλεκτρονικά ζυμωτήρια που υπάρχουν τώρα. Επειδή δεν μπορούσαν να κατασκευάζουν πηλό όλο το χρόνο, τον έπλαθαν σε μικρές μπάλες και τον έβαζαν σε δροσερά δωμάτια για να στραγγίσουν και να διατηρηθεί ο πηλός μαλακός.

¹⁸³ Βλέπε παράρτημα συνέντευξη No. 4.



Εικόνες 21-22: Ο αγγειοπλάστης κατά τη διαδικασία παραγωγής του πηλού με την τεχνική του *κουλιαστού*.

Ο τροχός¹⁸⁴

Ο τροχός που χρησιμοποιούσαν παλιά ήταν ποδοκίνητος. Ήταν κατά κάποιο τρόπο προσαρτημένος στον πάγκο του αγγειοπλάστη. Υπήρχε ένας σιδερένιος άξονας που περνούσε μέσα από τον πάγκο, κάτω από τον οποίο υπήρχε ο δίσκος περιστροφής και πάνω από τον πάγκο ένας μεταλλικός δίσκος όπου ο τεχνίτης κατασκεύαζε τα αγγεία. Ο τροχός άρχιζε να γυρίζει με το κτύπημα του ποδιού του αγγειοπλάστη, ο οποίος με αυτόν τον τρόπο ρύθμιζε την ταχύτητα του τροχού (Εικόνα 23).



Εικόνα 23: Ο τροχός του αγγειοπλάστη.

Πηγή: Η φωτογραφία παραχωρήθηκε από τον αγγειοπλάστη κ. Κ. Ηλίαδη.

Πριν την τοποθέτηση στον τροχό, ο τεχνίτης μάλασσε τον πηλό και μετά τον δούλευε πάνω στο δίσκο του τροχού που γυρνούσε συνεχώς, χρησιμοποιώντας μόνο τα χέρια του και δίνοντας στον πηλό τη μορφή που ήθελε. Η λεπτότητα των τοιχωμάτων πετυχαινόταν με τη βοήθεια του μετάλλου. Ο τεχνίτης, επεξεργαζόταν δηλαδή, στον τροχό το αγγείο ανάλογα με το μέγεθος, το άνοιγμα και το σχήμα που ήθελε να του δώσει. Όταν τελείωνε, έκοβε το αγγείο με ένα κομμάτι σύρμα. Στη συνέχεια άφηνε τα αγγεία να στεγνώσουν στη σκιά έτσι ώστε να αποκτήσουν σταθερό σχήμα. Ακολούθως τα κάλυπτε εσωτερικά σε όλη την επιφάνεια και εξωτερικά μέχρι το μέσο με λευκό επίχρισμα, τον *μπατανά*, για να τους δώσει χρώμα κρεμ και να μπορούν να διακοσμηθούν¹⁸⁵. Για τη κατασκευή του *μπατανά* έπαιρναν χώμα από τη Βασίλεια, το

¹⁸⁴ I. Ionas, *Pottery in the Cyprus Tradition*, Λευκωσία 1998, σ. 38.

¹⁸⁵ Μ. Δάνος, *Η τεχνική της κεραμικής*, Εκδόσεις «Δευτέρα», Αθήνα 1969, σ. 98.

οποίο διέλυναν με νερό και το περνούσαν από ύφασμα για να είναι καθαρό το μείγμα που θα πάρουν. Στη συνέχεια ακολουθούσε το πρώτο ψήσιμο του αγγείου, το οποίο διαρκούσε περίπου δώδεκα ώρες και απαιτούσε δυνατή φωτιά¹⁸⁶.

Ο φούρνος (καμίνι)

Τα καμίνια της Λαπήθου ήταν κωνικά και έμοιαζαν με εκείνα του Κόρνου¹⁸⁷. Συνήθως ήταν κτισμένα με τούβλα και *χρισμένα* με χώμα και άχυρα. Το κτίσιμό τους είτε το έκαναν οι ίδιοι οι αγγειοπλάστες, είτε τους το έκτιζε ειδικός τεχνίτης. Είχαν άνοιγμα στην κορυφή και πόρτα στην μια πλευρά. Εσωτερικά ήταν χωρισμένα σε δύο μέρη με μια σχάρα. Στο κάτω μέρος άναβαν τη φωτιά και στο πάνω μέρος τοποθετούσαν τα αγγεία. Για το ψήσιμο των αγγείων χρησιμοποιούσαν ξύλα από ελιά, χαρουπιά και πεύκο, τα οποία έπαιρναν από κοντινές περιοχές. Μέχρι το 1961 που άρχισαν να χρησιμοποιούν τους ηλεκτρικούς φούρνους, ήταν πολύ σημαντικό να ξέρει ο τεχνίτης πόσα ξύλα να βάλει στο φούρνο και πόση ώρα χρειαζόταν ψήσιμο. Ενδεικτικό σημάδι ικανοποιητικού ψησίματος ήταν η εξαγωγή φωτιάς από τις οπές εξαερισμού που υπήρχαν στο καμίνι. Για να βεβαιωθούν, έριχναν ξυλαράκια από τις οπές μέσα στο καμίνι, ώστε να φωτιστεί το εσωτερικό του μέρους¹⁸⁸ (Εικόνα 24).



Εικόνα 24: Το καμίνι του αγγειοπλαστείου.

Πηγή: Η φωτογραφία παραχωρήθηκε από τον αγγειοπλάστη κ. Κ. Ηλίαδη.

¹⁸⁶ Ό.π. (σημ.183).

¹⁸⁷ Α. Γ. Πιερίδου, *Κυπριακή Λαϊκή Τέχνη*, Δημοσιεύματα Εταιρείας Κυπριακών Σπουδών, Λευκωσία 1980, σ. 162.

¹⁸⁸ Ό.π. (σημ.183).

Διακόσμηση¹⁸⁹

Μετά το πρώτο ψήσιμο γινόταν η διακόσμηση των αγγείων. Οι αγγειοπλάστες ανακάτευαν σκουριά χαλκού, την οποία είχαν προηγουμένως αλέσει σε πέτρινη γούρνα¹⁹⁰, με νερό και κατασκεύαζαν μια πράσινη βαφή. Για κίτρινο χρώμα πρόσθεταν θεικό σίδηρο, το γνωστό *καλαγκάθι*, ενώ για καφέ χρώμα χρησιμοποιούσαν μείγμα από σκούρο μαύρο και κόκκινο χρώμα.

Χαρακτηριστικό γνώρισμα των λαπθηθώτικων αλειφτών αγγείων ήταν τα πιτσιλωτά στίγματα. Η μέθοδος για την κατασκευή τους ονομαζόταν *αντιναχτή*, καθώς και οι πρασινωπές κυλιστές γραμμές, τα *γραλλιάσματα*, που γίνονταν στην πρώτη αφού ο αγγειοπλάστης βουτήξει τα χέρια του στην πράσινη βαφή και πιτσιλίζει με τα δάκτυλά του την επιχρισμένη επιφάνεια του αγγείου μετά το πρώτο ψήσιμο, σχηματίζοντας έτσι ακανόνιστα σχήματα. Στη δεύτερη ο αγγειοπλάστης χρησιμοποιεί τα δάκτυλά του σαν πινέλο και διακοσμεί το αγγείο.

Ένα άλλο είδος διακόσμησης ήταν η *εγχάρακτη* – *graffito*. Η εγχάρακτη διακόσμηση γινόταν πάνω στο μπατανά, πριν ακόμα στεγνώσει το αγγείο, ώστε το σκούρο χρώμα του πηλού να ξεχωρίζει και να τονίζει τη διακόσμηση. Πολλές φορές, αυτή η διακόσμηση είχε ως χαρακτηριστικό το αρχαϊκό σχέδιο το οποίο περιλάμβανε κυρίως απεικονίσεις από τη ζωή στην αρχαία Ελλάδα (Εικόνες 25-26-27).

Η διακόσμηση, ήταν ένα πολύ δύσκολο και σημαντικό στάδιο της διαδικασίας κατασκευής των αγγείων, γι' αυτό και κυρίως γινόταν από τον μάστορα, εκτός και αν επρόκειτο για πιστή αντιγραφή και επανάληψη σχεδίων, οπότε τη δουλειά αυτή αναλάμβαναν γυναίκες, συνήθως (Εικόνες 28-29).

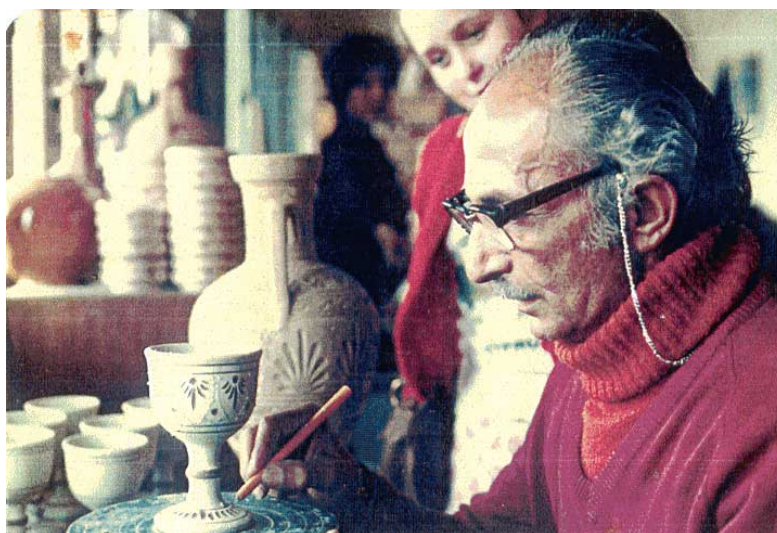
¹⁸⁹ Μ. Δάνος, ό.π. (σημ. 185), σ.σ. 135 – 136, Ό.π. (σημ.183).

¹⁹⁰ Γούρνα είναι ο νεροχύτης





Εικόνες 25-26-27: Αγγεία διακοσμημένα με αρχαϊκό σχέδιο.





Εικόνες 28-29: Ο αγγειοπλάστης κατά τη διακόσμηση των αγγείων .

Το υάλωμα¹⁹¹

Μετά το πρώτο ψήσιμο με τη διακόσμηση, οι αγγειοπλάστες έβαζαν στα αγγεία το υάλωμα ή όπως αλλιώς λεγόταν την *αλοιφή*. Παλιά το υάλωμα το κατασκεύαζαν οι ίδιοι οι τεχνίτες με τον ακόλουθο τρόπο: Τοποθετούσαν μόλυβδο, που τον έπαιρναν από παλιές μπαταρίες αυτοκινήτων σε σιδερένιο ταψί, τις ζέσταιναν στη φωτιά και τις ανακάτευαν με ένα σίδερο, το *κελπέρι*, μέχρι να λιώσουν. Στη συνέχεια τις κοπάνιζαν μέχρι να γίνουν λεπτή σκόνη, την οποία ανακάτευαν με πυριτόλιθο, την *αθκιακόπετρα*, η οποία ψηνόταν και αυτή στο φούρνο και την κοπάνιζαν για να γίνει σκόνη. Συνδυάζοντας τις δύο αυτές σκόνες και με την απαραίτητη ποσότητα νερού έκαναν ένα παχύρρευστο χυλό.

Μέσα σ' αυτό το μείγμα έβαζαν τα πορώδη αγγεία μέχρι το σημείο των λαβών με το στόμιο προς τα κάτω σε δοχείο γεμάτο *αλοιφή*, στην οποία είχαν προσθέσει και βαφή και τα έψηναν για δεύτερη φορά. Κατά τη διάρκεια του δεύτερου ψησίματος οι αγγειοπλάστες προσπαθούσαν να διατηρήσουν σταθερή τη θερμοκρασία, ώστε να

¹⁹¹ Ό.π. (σημ.183).

επιτευχθεί ομαλά το λιώσιμο του γυαλιού και το άπλωμα στην επιφάνεια, οπότε η επιφάνεια των αγγείων να είναι λεία. Πολλές φορές, για να δώσουν χρώμα στο υάλωμα, πρόσθεταν σ' αυτό και άλλες ουσίες, όπως σκουριά από χαλκό για κίτρινο και μείγμα από σκούρο μαύρο και κόκκινο χρώμα για καφέ χρώμα.

Είδη αγγείων¹⁹²

Πριν το 1935 οι αγγειοπλάστες ασχολούνταν κυρίως με την κατασκευή αγγείων για οικιακή χρήση τα οποία ήταν απλά δοχεία χωρίς διακόσμηση, όπως κούπες, πιάτα, κουρελλοί¹⁹³, μπόττηδες¹⁹⁴, βάζα, ποτίστρες¹⁹⁵, γλάστρες με τσακιστά χείλη, φίζες¹⁹⁶ και κούζες¹⁹⁷.

Αργότερα συνέχιζαν να φτιάχνουν τα ίδια αγγεία, αλλά παράλληλα έφτιαχναν διακοσμητικά φλιτζάνια, πιάτα, κούπες, τσαγιέρες κλπ. τα οποία ζητούσαν οι τουρίστες. Τα αγγεία κατασκευάζονταν είτε κατά παραγγελία είτε μπορούσε να αγοράσει κάποιος οτιδήποτε ήθελε και υπήρχε έτοιμο στο εργαστήριο. Οι πελάτες ήταν και ντόπιοι και τουρίστες (Εικόνες 30-31-32).

Με το πέρασμα του χρόνου όμως, ο ρόλος της αγγειοπλαστικής άλλαξε. Η μεγάλη τεχνολογική ανάπτυξη άλλαξε πολύ τον τρόπο ζωής των ανθρώπων και μείωσε την ανάγκη για τα περισσότερα παραδοσιακά κεραμικά σκεύη. Πολλά υλικά όπως το πλαστικό και το μέταλλο μπήκαν στη ζωή μας και αντικατέστησαν τον πηλό.

Οι αγγειοπλάστες που συνεχίζουν να κατασκευάζουν κεραμικά με τη χρήση του τροχού, εργάζονται με σύγχρονα και εξελιγμένα μέσα. Ο τροχός κινείται με ηλεκτρισμό, και χρησιμοποιείται εισαγόμενος πηλός. Επίσης χρησιμοποιούνται ηλεκτρικές πρέσες για την κατασκευή των πιάτων, φλιτζανιών ή και αγγείων και πολλές φορές η παραγωγή είναι μαζική και προορίζεται για τουρίστες.

¹⁹² Ό.π.

¹⁹³ Κουρελλοί ήταν αλειφτά αγγεία με δύο χειρολαβές για τη φύλαξη των χαλλουμιών (παραδοσιακό τυρί).

¹⁹⁴ Μπόττηδες ήταν δοχεία με ανοικτή κοιλιά και ένα χερούλι για το νερό και το κρασί στο τραπέζι.

¹⁹⁵ Ποτίστρες ήταν δοχεία χωρίς χερούλια, που είχαν μικρό άνοιγμα στη βάση του κυλινδρικού κορμού τους που συγκοινωνεί με μικρή κυπελλοειδή προέκταση. Είχε το ρόλο μικρής δεξαμενής για αυτόματη αναπλήρωση των ποσοτήτων που καταναλώνονταν από τα πουλερικά.

¹⁹⁶ Φίζες ήταν αγγεία χωρίς χερούλια με κυλινδρικό σχήμα και ίσια βάση.

¹⁹⁷ Κούζες ήταν στάμνες με δύο χερούλια για φύλαξη και μεταφορά νερού από τη βρύση.





Εικόνες 30-31-32: Ορισμένα από τα αγγεία του αγγειοπλάστη.

3.2.4 Ράφτης

Γενικά

Ένα επάγγελμα που ήταν απαραίτητο ως πριν λίγα χρόνια είναι αυτό του ράφτη. Ο ράφτης ήταν κληρονόμος του εξαφανισθέντος παραδοσιακού ράφτη της πολύπτυχης βράκας που φορούσαν όλοι οι άνδρες της Κύπρου παλιά, του χρυσοκέντητου ζιμπουνιού, της φουστανέλας, της δωδεκάπηχης κεντητής ζώστρας καθώς και του χοντρού πουκάμισου (σκέτο ή κεντημένο από ρούχο του αργαλειού). Τη φορεσιά συμπλήρωναν οι πλεκτές με το χέρι κάλτσες με πλουμιά, οι χειροποίητες ποδίνες (μπότες) και το φέσι με τη μαύρη φούντα.

Με την άφιξη των Άγγλων στο νησί, ήρθε και η φράγκικη φορεσιά που επιβλήθηκε πρώτα στους αστούς και ιδιαίτερα στους νέους, που πέταξαν τα παραδοσιακά ρούχα και ντύθηκαν φράγκικα. Οι ραφτάδες που ειδικεύτηκαν στη νέα μόδα, ονομάστηκαν φραγκοράφτες. Γνωστοί φραγκοράφτες της Λεμεσού ήταν ο Πέππος, ο Αργύρης, ο Χατζηανδρέου και ο Νικολαΐδης.

Μετά από αυτούς, το επάγγελμα του ράφτη συνέχιζε να έχει τεράστια ζήτηση. Γνωστοί ράφτες της Λεμεσού, σε πιο πρόσφατες χρονικές περιόδους, ήταν ο Ηρόδοτος Αργύρης, ο Σωκράτης Κουρτελλίδης, ο Ελευθεριάδης, ο Σεβαστίδης και ο Φλουρέντζος¹⁹⁸.

Σήμερα, ελάχιστα ραφεία υπάρχουν στη Λεμεσό, περίπου δέκα σε αριθμό. Οι πελάτες τους κυρίως είναι άτομα που δυσκολεύονται λόγω του σώματός τους να βρουν έτοιμα ρούχα, υπάρχει ένα μικρό ποσοστό που είναι οι παραδοσιακοί πελάτες, οι οποίοι εμμένουν στη συνήθεια να ράβουν τα ρούχα τους στο ράφτη κατόπιν παραγγελίας, και ένα άλλο μικρό ποσοστό που είναι τουρίστες, οι οποίοι έρχονται στην Κύπρο και αγοράζουν κασμίρι σε χαμηλή τιμή και ράβουν τα ρούχα τους στους ράφτες, επειδή οι τιμές είναι πολύ πιο καλές απ' ό,τι στη χώρα τους.

Το επάγγελμα του ράφτη περίπου σε είκοσι χρόνια θα εξαφανιστεί και αυτό. Αυτή τη στιγμή ο νεαρότερος ράφτης είναι 45 ετών και δεν υπάρχει κανένα ενδιαφέρον από τους νέους να ασχοληθούν με αυτό το επάγγελμα, αφού δεν υπάρχει πελατεία και το εισόδημα είναι πολύ λίγο, για το λόγο ότι τα πάντα πλέον διατίθενται έτοιμα στην αγορά¹⁹⁹.

Η μαθητεία της τέχνης²⁰⁰

Η εκμάθηση της τέχνης άρχιζε από πολύ μικρή ηλικία. Το επάγγελμα του ράφτη πολλές φορές ήταν κληρονομικό, οπότε το παιδί μάθαινε από τον ίδιο του τον πατέρα την τέχνη, αλλά και στις περιπτώσεις που δεν υπήρχε κανένας ράφτης στην οικογένεια, το παιδί πήγαινε ως *τσιράκι* να μάθει την τέχνη σε *μάστρο*. Στην περίπτωση αυτή, την ευθύνη κατοικίας και διατροφής αναλάμβανε ο *μάστρος* για το παιδί.

Συνήθως οι συνθήκες στις οποίες ζούσαν τα πρώτα χρόνια της μαθητείας τους δεν ήταν και οι καλύτερες. Πήγαιναν από το ξημέρωμα στη δουλειά για να καθαρίσουν το μαγαζί και να ανάψουν τα κάρβουνα για το σίδερο. Στη συνέχεια, έκαναν διάφορα θελήματα του αφεντικού και της οικογένειάς του, ψώνισμα, καφέδες, σκάλισμα, πότισμα κλπ. Επίσης έκαναν και λίγο ράψιμο με δεμένο το μεσαίο δάκτυλο του χεριού τους με ένα ρούχο για να μένει κυρτό για τη δακτυλήθρα, όταν έρθει η ώρα να γίνουν ράφτες. Η

¹⁹⁸ Κ. Πιλαβάκης, ό.π. (σημ. 63), σ.σ. 241 - 244.

¹⁹⁹ Βλέπε παράρτημα συνέντευξη No. 5.

²⁰⁰ Ό.π.

αμοιβή τους ήταν ελάχιστη, δύο σελίνια²⁰¹ την εβδομάδα, με αποτέλεσμα να περιμένουν με λαχτάρα κανέναν γενναιόδωρο πελάτη να τους αφήσει κάποιο φιλοδώρημα. Όταν μάθαιναν καλά τη τέχνη, έπαιρναν την απόφαση και άνοιγαν δικό τους μαγαζί.

Εργαλεία και υλικά²⁰²

Τα εργαλεία του ράφτη ήταν μια μηχανή ποδαροκίνητη, διάφορα ψαλίδια, βελόνια, καρφίτσες, δακτυλήθρες, ρίγες (μια καμπύλη για τη μέση και τα πέτα, και μια ίσια), μέτρο, πήχυ, τήρα, κουμπιά, σαπούνι για το σημάδεμα των ρούχων και σίδερο με κάρβουνα. Στο ραφείο του επίσης είχε ένα πάγκο όπου εργαζόταν συνήθως για το κόσμιμο του ρούχου, ένα δοκιμαστήριο, καθρέφτη και καρέκλες για τους πελάτες του²⁰³ (Εικόνες 33-34).

Τα υλικά του ήταν κλωστές εισαγόμενες από τις Ινδίες και υπήρχαν μόνο σε πέντε χρώματα: χακί, άσπρο, μαύρο, μπλε, και καφέ, το καναβάτσο για να στρώνει καλύτερα το κουστούμι, και τα υφάσματα. Τα υφάσματα που χρησιμοποιούσε ήταν κυρίως το πολυέστερ, το οποίο εισαγόταν από τις Ινδίες και την Αίγυπτο. Περισσότερο στην αγορά κυκλοφορούσε αυτό από τις Ινδίες, για το λόγο ότι και αυτές ήταν αποικία των Άγγλων όπως και η Κύπρος. Χρησιμοποιούσαν, επίσης, και το ύφασμα *τερλίν* (νάιλον).



²⁰¹ Σελίνια είναι κέρματα – υποδιαίρεση της κυπριακής λίρας

²⁰² Ό.π. (σημ. 199)

²⁰³ Θ. Αθανασόπουλος, ό.π. (σημ.74), σ. 371.

Εικόνα 33: Η ποδαροκίνητη μηχανή του ράφτη.



Εικόνα 34: Τα εργαλεία του ράφτη.

Τρόπος εργασίας²⁰⁴

Όσοι ήθελαν να ράψουν κάποιο ρούχο πήγαιναν στο ραφείο για να δώσουν την παραγγελία τους. Ορισμένοι έπαιρναν μαζί τους το ύφασμα που ήθελαν να ράψουν και άλλοι το αγόραζαν από το ράφτη. Στη συνέχεια ο ράφτης έπαιρνε τα μέτρα του πελάτη του με τη βοήθεια του πήχη, έβγαζε τη μόλα και απλώνοντας το ύφασμα πάνω στον πάγκο του, το σημάδευε με το σαπούνι και το έκοβε. Η περισσότερη δουλειά γινόταν στο χέρι. Δηλαδή το καρφίτσωμα, το *ξάμωμα* (ταίριασμα) των κομματιών όλα αυτά γίνονταν στο χέρι, αλλά συνήθως τις δουλειές αυτές τις έκανε το τσιράκι. Μόνο το ράψιμο στο τέλος γινόταν με τη μηχανή και αυτό οπωσδήποτε το έκανε ο *μάστρος*.

Μέχρι να ολοκληρωθεί ένα ρούχο, συνήθως έκαναν μία πρόβα εκτός αν επρόκειτο για κοστούμι, οπότε έκαναν δύο – τρεις. Ο λόγος ήταν ότι χρειαζόταν να βάλουν τις βάτες για να εφαρμόσει καλύτερα το σακάκι. Τις βάτες είτε τις έφτιαχναν μόνοι τους είτε τις αγόραζαν έτοιμες. Η επιπλέον πρόβα γινόταν για ένα ακόμη λόγο, για να βάλουν το καναβάτσο στο κοστούμι έτσι ώστε να στέκει. Την περίοδο του πολέμου (1955), όταν δεν υπήρχε το καναβάτσο, οι ράφτες το αντικατέστησαν με σακούλα την

²⁰⁴ Ό.π. (σημ. 199)

οποία ντύνανε με κάποτ. Το κάποτ ήταν φτηνό άσπρο ύφασμα. Σήμερα, τη θέση του καναβάτσου πήρε ένα αυτοκόλλητο υλικό το οποίο το σιδερώνουν και κολλά αμέσως χωρίς καμία ταλαιπωρία, όπως παλιά.

Τις διάφορες μόδες που έραβαν οι ράφτες, τις έπαιρναν από γαλλικά περιοδικά τα οποία είχαν οι υφασματοπώλες από τους οποίους προμηθεύονταν τα υφάσματα.

Όσον αφορά τους τρόπους σιδερώματος, αρχικά υπήρχε το σίδερο με τα κάρβουνα, στη συνέχεια χρησιμοποιούσαν το σίδερο με το ηλεκτρικό ρεύμα και τα τελευταία δέκα -δεκαπέντε χρόνια χρησιμοποιούν το σίδερο του ατμού – τη πρέσα.

Οι τιμές παλιά, κυμαίνονταν από δεκαπέντε σελίνια μέχρι τρεις λίρες για τα κοστούμια και το ρούχο από τέσσερα μέχρι πέντε σελίνια. Τα επανωφόρια κόστιζαν γύρω στις δύο λίρες. Σήμερα οι τιμές είναι αρκετές υψηλές και αυτός είναι ένας ακόμη λόγος για τον οποίο προτιμώνται τα έτοιμα ρούχα.





Εικόνες 35-36: Ο ράφτης κατά τη διάρκεια της εργασίας του.

3.2.5 Υποδηματοποιός

Γενικά

Ο υποδηματοποιός, γνωστός σαν *σκαρπάρης* στην Κύπρο, είναι ο τεχνίτης που κατασκεύαζε τα αντρικά, γυναικεία και παιδικά παπούτσια. Είναι ένα επάγγελμα το οποίο υπήρχε παράλληλα με ένα άλλο, αυτό του *τσαγκάρη*, ο οποίος κατασκεύαζε τις τσαγγαροποδίνες (μπότες τις οποίες έφτιαχναν οι τσαγκάρηδες) που φορούσαν οι «βρακάδες» και όλοι όσοι ασχολούνταν με τη γεωργία και τη κτηνοτροφία. Ο *τσαγκάρης* κάλυπτε για μεγάλο χρονικό διάστημα τις ανάγκες της συντριπτικής πλειοψηφίας της πόλης της Λεμεσού, αλλά και ολόκληρης της Κύπρου.

Η ραγδαία αστικοποίηση που άρχισε μετά τις αρχές του 20^{ου} αιώνα, δημιούργησε νέα δεδομένα σε ό,τι αφορά την εξωτερική εμφάνιση των Κυπρίων, γεγονός το οποίο δημιούργησε μεγάλη ζήτηση των προϊόντων του *σκαρπάρη* και πολλοί νέοι, που μόλις είχαν τελειώσει το δημοτικό σχολείο, βρήκαν δουλειά ως μαθητευόμενοι²⁰⁵.

Στη Λεμεσό υπήρχαν αρκετοί καλοί τεχνίτες *σκαρπάρηδες* που κατασκεύαζαν ωραία παπούτσια. Μεταξύ αυτών ήταν οι Κωστής Ηλιάδης, ο Πιττάκας, ο Αριστείδου, ο

²⁰⁵ Ι. Ιωνάς, ό.π. (σημ.66), σ.σ. 411 - 413.

Νικολής, ο Αγγελίδης, ο Ευλαμπίου, ο Γιώρκος ο Τσαγκάρης, ο Γαλαταρκώτης, ο Σάββας, ο Ττοουλής, ο Μιλτής και ο Χαράλαμπος Πετρίδης²⁰⁶.

Σήμερα, λόγω της βιομηχανοποίησης των υποδημάτων, οι υποδηματοποιοί που κατασκευάζουν χειροποίητα παπούτσια στη Λεμεσό είναι ελάχιστοι και κυρίως ασχολούνται με την επιδιόρθωση των παλιών παπουτσιών. Σε λίγα χρόνια και το επάγγελμα του υποδηματοποιού ή *σκαρπάρη* θα εκλείψει τελείως από την πόλη²⁰⁷.

Η μαθητεία της τέχνης²⁰⁸

Το παιδί σε ηλικία δώδεκα – δεκατριών χρονών πήγαινε σε μάστορα για να μάθει την τέχνη, χωρίς να πληρώνεται κατά το αρχικό στάδιο, αλλά αντιθέτως οι γονείς του πλήρωναν τον τεχνίτη επειδή του μάθαινε την τέχνη και για τη διαμονή και διατροφή που του πρόσφερε.

Στην αρχή το παιδί ξεκινούσε ως τσιράκι και μάθαινε τα βασικότερα, όπως να χειρίζεται τα εργαλεία κ.ά. Ο *μάστρος* παρακολουθούσε τη δουλειά του τσιρακιού και όταν έκρινε ότι τα κατάφερνε, τότε άρχιζε η εκμάθηση του καρφώματος, του πατώματος και του γαζώματος. Σιγά – σιγά αναλάμβανε κατόπιν εντολής του *μάστρου* να κάνει το στήσιμο του παπουτσιού, το *μοντάρισμα*. Αργότερα, όταν πλέον γνώριζε καλά την τέχνη και όλες τις φάσεις επιδιόρθωσης και κατασκευής παπουτσιών, έπαιρνε τον τίτλο του *κάλφα* ή αλλιώς *κάρφα*, και αναλάμβανε να βάζει το τακούνι στο παπούτσι, να κάνει το *ξύλούρισμα* (ξύσιμο του παπουτσιού) με τη *φαρσέτα* και τη *ράσπα*, καθώς και το *ξιφορμάρισμα* και το *βούλωμα* του παπουτσιού.

Συνήθως ο *κάλφας* αναλάμβανε τα καθημερινά παπούτσια από το ξεκίνημα μέχρι το τελείωμα, μέχρι που ερχόταν η στιγμή που μπορούσε να αναλαμβάνει και τα πιο «καλά» παπούτσια, δηλαδή τα κυριακάτικα και τα γιορτινά. Μετά την εμπέδωση των γνώσεων του ο *κάλφας*, τις περισσότερες φορές, άνοιγε δικό του εργαστήριο.

Πρώτες Ύλες²⁰⁹

²⁰⁶ Χ. Σαββίδης, ό.π. (σημ.88), σ. 93, Κ. Πιλαβάκης, ό.π. (σημ. 63), σ. 240

²⁰⁷ Βλέπε παράρτημα συνέντευξη Νο. 6

²⁰⁸ Ό.π.

²⁰⁹ Ό. π.

Παλαιότερα στην Κύπρο υπήρχαν τα «πετσοπωλεία» από τα οποία προμηθεύονταν τις πρώτες ύλες που χρειάζονταν. Με τη πάροδο του χρόνου όμως, τα «πετσοπωλεία» αυτά έκλεισαν, οι *σκαρπάρηδες* χρησιμοποιούσαν πρώτες ύλες οι οποίες εισάγονταν από τη Γερμανία, εκτός από ορισμένες, όπως τα καρφιά και ο σπάγκος, τις οποίες προμηθεύονταν από κυπριακά εργοστάσια.

Οι πρώτες ύλες που χρησιμοποιούσαν είναι οι εξής:

Άρσες – Λόγγος: Είναι κομμάτια από δέρμα (*πετσί*) κατώτερης ποιότητας, τα οποία καρφώνονταν στο καλαπόδι. Οι *άρσες* τοποθετούνταν στο πάνω μέρος του στήθους και ο *λόγγος* πίσω από τη φτέρνα για να αυξηθεί το μέγεθος του καλαποδιού. Μία *άρσα* αύξανε το μέγεθος κατά ένα πόντο και ένας *λόγγος* κατά μισό πόντο.

Βάρδουλο: Είναι μια λεπτή λωρίδα από πετσί μήκους μερικών εκατοστών και πλάτους ενός πόντου. Συνήθως ήταν μεγάλα κομμάτια από πετσί τα οποία έκοβε ο *σκαρπάρης*.

Δέρματα: Οι τεχνίτες αγόραζαν τα δέρματα κατεργασμένα. Συνήθως ήταν δέρματα από βόδια, άλογα, βουβάλια και κατσίκες. Το κατσικίσιο δέρμα ήταν το πιο ακριβό και το πιο γυαλιστερό, ενώ το δέρμα του βοδιού ήταν το πιο μαλακό. Σε μικρές ποσότητες χρησιμοποιείτο και το καστόρι.

Κόλλες: Παλιά οι *σκαρπάρηδες* έφτιαχναν μόνοι τους τις κόλλες. Η γνωστή κόλλα που έφτιαχναν ονομαζόταν «αλευρόκολλα». Για τη κατασκευή της χρησιμοποιούσαν αλεύρι, νερό και λεμόνι τα οποία ζέσταιναν όλα μαζί. Έπρεπε να μην είναι πολύ πηχτή για να απλώνεται εύκολα και δεν ήταν πολύ καλής ποιότητας, σε σχέση με αυτές που χρησιμοποιήθηκαν αργότερα.

Μπογιές: Παλαιότερα χρησιμοποιείτο η *ξυδκιά*, η οποία ήταν διάλυμα ξυδιού με σκουριά. Από ένα σημείο και μετά οι μπογιές αγοράζονταν έτοιμες από την αγορά.

Κερί: Ήταν κερί της μέλισσας το οποίο είτε τοποθετείτο πάνω στα σουγλιά για να γλιστρούν και να ανοίγουν οι τρύπες εύκολα, είτε χρησιμοποιείτο για το κέρωμα του παπουτσιού.

Σπάοι (Σπάγκοι): Χρησιμοποιούνταν κατά τη διαδικασία του πατώματος και του γαζώματος. Για τη κατασκευή αυτών που χρησιμοποιούνταν για το πάτωμα έπαιρναν πέντε – έξι κλωστές από καννάβι και τις έστριβαν με τη βοήθεια του αδραχτιού, ενώ για αυτές που χρησιμοποιούσαν στο γάζωμα έπαιρναν μία κλωστή λιγότερη.

Σπόντες (Καρφιά): Υπήρχαν διάφορα είδη οι μικρές κεφαλωτές οι οποίες ονομάζονταν «λιμαδούρες» και χρησιμοποιούνταν για το κάρφωμα του τακουνιού, και οι ακέφαλες, οι οποίες χρησιμοποιούνταν για το μοντάρισμα.

Οινόπνευμα: Το έβαζαν σε κάποιο δοχείο και με κάποιο φιτίλι που άναβαν, ζέσταιναν τα εργαλεία για το ξεφορμάρισμα των παπουτσιών.

Φόδρες: Ήταν και πάλι πετσιά συνήθως κατσίκας, χοίρου ή προβάτου, τα οποία ο *σκαρπάρης* προμηθευόταν από το εμπόριο.

Εργαλεία²¹⁰

Τα εργαλεία που χρησιμοποιούσε ο *σκαρπάρης* κατά τη διάρκεια της διαδικασίας για την κατασκευή των παπουτσιών είναι τα ακόλουθα (Εικόνες 37-44):

Πάγκος: Ήταν ξύλινο χαμηλό τραπέζι με ένα συρτάρι και διαχωρίσματα στην επιφάνεια για εναπόθεση των διαφόρων καρφιών που χρησιμοποιούσε ο *σκαρπάρης*.

Αδράχτι: Ήταν παρόμοιου σχήματος με το αδράχτι που χρησιμοποιούσαν οι υφάντριες, με τη διαφορά ότι αυτό ήταν σιδερένιο. Χρησιμοποιείτο για να στρίψουν των κλωστή και να φτιάξουν τον σπάγκο.

Βελόνες: Στο παρελθόν χρησιμοποιούσαν τρίχες χοίρου επειδή ήταν σκληρές. Αργότερα χρησιμοποιούσαν σιδερένιες οι οποίες ήταν εισαγόμενες. Μερικές φορές τις ζέσταιναν λίγο, έτσι ώστε να καμπυλώσουν, γεγονός που τους εξυπηρετούσε στο ράψιμο.

Γάντζος: Ήταν μεταλλικός γάντζος που κατέληγε σε T για συγκράτησή του με τα πόδια κατά το βγάλσιμο των παπουτσιών από τα καλαπόδια.

Γυαλόχαρτο: Χρησιμοποιείτο για το καλύτερο γυάλισμα της σόλας και του τακουνιού, ύστερα από το καθάρισμα με τη φαρσέτα και τη ράσπα.

Βουλλωτήρι: Εργαλείο με το οποίο βούλωναν το βάρδουλο του παπουτσιού γύρω – γύρω, έτσι ώστε να φαίνεται καλύτερα στολισμένο το παπούτσι.

Καλαπόδια: Ήταν ξύλινα ομοιώματα παπουτσιών σε δύο κομμάτια που βιδώνονταν μεταξύ τους και αποτελούσαν το καλούπι, πάνω στο οποίο γίνονταν τα παπούτσια. Αργότερα έγιναν πλαστικά και τα κατασκεύαζαν διάφορα εργοστάσια. Ήταν με νούμερα

²¹⁰ Ο. π., Ι. Ιωνάς, ό.π. (σημ.66), σ.σ. 474 – 478, Θ. Αθανασόπουλος, ό.π. (σημ.74), σ. 428.

και άρχιζαν από το 20 και κατέληγαν στο 43 – 44. Κάθε μέγεθος παπουτσιών είχε και το καλαπόδι του.

Μακενέτα: Ήταν φτιαγμένη από σίδερο και πριν τη χρησιμοποίησή της, την ζέσταιναν για να τρίψουν μετά τη σόλα και το βάρδουλο του πάνω στα οποία υπήρχε κερί. Υπήρχε αντρική και γυναικεία, από τις οποίες η πρώτη ήταν πιο φαρδιά.

Μέτρο: Το χρησιμοποιούσαν για να μετρούν το μήκος των δακτύλων και του στήθους του ποδιού του πελάτη.

Μασσάτης: Ήταν όργανο που μοιάζει με ξίφος, του οποίου η λάμα ήταν στρογγυλεμένη και όχι κοφτερή. Χρησιμοποιείτο για το ακόνισμα της φαρσέτας.

Ράσπα: Χρησιμοποιείτο μετά το γάζωμα για το τρίψιμο του παπουτσιού, έτσι ώστε να φύγουν τα πετσία της σόλας.

Ρινί: Αντικείμενο που χρησιμοποιείτο για το ακόνισμα της φαρσέτας.

Σίδερο ξιφορμαρίσματος: Ήταν εργαλείο που χρησιμοποιείτο για το κέρωμα του παπουτσιού.

Σίδερο πεσταρίσματος: Πάνω σ' αυτό τοποθετούσαν τα πετσία και τα κτυπούσαν με το μαρτέλλο.

Σουγλιά: Υπήρχαν σε διάφορα είδη. Ήταν το καμπυλωτό που χρησιμοποιείτο για να ανοίγονται τρύπες τόσο στο στάδιο του γαζώματος όσο και στο στάδιο του πατώματος, με τη διαφορά ότι στο γάζωμα το σουγλί ήταν και σπαθωτό, δηλαδή είχε κόγχες γύρω – γύρω.

Σφυρί: Χρησιμοποιείτο για το κάρφωμα των καρφιών.

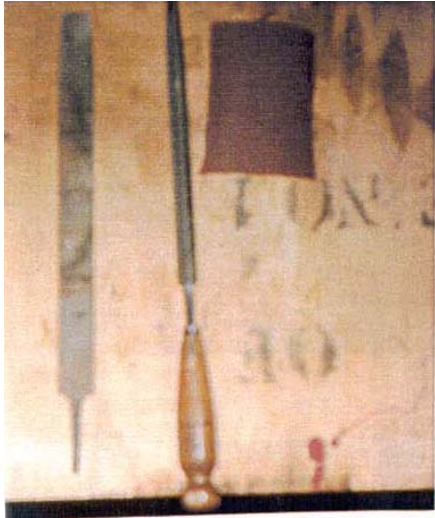
Τανάλια: Χρησιμοποιείτο για την εφαρμογή του φοντιού στο καλαπόδι.

Τριπόδι: Συνήθως το χρησιμοποιούσαν για να τοποθετούν τα παπούτσια πάνω σ' αυτό για να μπορούν να τα επιδιορθώνουν πιο εύκολα.

Ζοντάκρες (Τανάλιες): Χρησιμοποιούνταν για την αφαίρεση των καρφιών από τα παπούτσια.

Φαρσέττες: Ατσάλινες στενόμακρες λάμες με λεπίδα στη μια άκρη, τις οποίες χρησιμοποιούσαν για το κόψιμο των δερμάτων καθώς και για το ξυλούρισμα του παπουτσιού.

Φιλέττο: Ήταν σιδερένιο αντικείμενο το οποίο χρησιμοποιούσαν για να κερώσουν το παπούτσι εκεί όπου ενώνεται το φόντι με το βάρδουλο.





Εικόνες 37-44: Τα διάφορα εργαλεία του υποδηματοποιού (σκαρπάρη)

Διαδικασία κατασκευής²¹¹

Αρχικά, ο σκαρπάρης έπρεπε να μετρήσει τις διαστάσεις του ποδιού όταν επρόκειτο για παραγγελία και αυτό γινόταν πάντα από το δεξί πόδι. Μετρούσε το στήθος και τα δάκτυλα του ποδιού με το μέτρο. Για να μετρήσει το μήκος του ποδιού, ο πελάτης έβαζε το πόδι του πάνω σε χαρτί και σχεδίαζε με μολύβι το σχήμα του ποδιού πάνω σ' αυτό και έτσι έβρισκε το ανάλογο *καλαπόδι* που ταίριαζε στο μήκος του σχήματος που ήταν στο χαρτί. Ακολουθώντας με βάση το *καλαπόδι* σχεδίαζε πάνω σε χαρτί τον πάτο και αν το πόδι του πελάτη ήταν φαρδύ, σχεδιάζοντας τη μόλα του πάτου άφηνε και κάποια

²¹¹ Ο. π. (σημ. 207).

απόσταση γύρω – γύρω ανάλογα με το πόσο φαρδύ ήταν το *καλαπόδι*. Συνήθως το *καλαπόδι* ήταν πιο στενό από το πλάτος του ποδιού, γι’ αυτό και στο πάνω μέρος του *καλαποδιού*, δηλαδή στην περιοχή του στήθους, κάρφωνε τις *άρσες* έτσι ώστε στο τέλος το *καλαπόδι* μαζί με τις καρφωμένες *άρσες* να έχει το μέγεθος του στήθους του πελάτη. Ακόμη, αν χρειαζόταν στο πίσω μέρος του *καλαποδιού* που βρίσκεται η φτέρνα, κάρφωνε ένα άλλο μικρό δέρμα, το *λόγγο*. Στη συνέχεια, τυλίγοντας το *καλαπόδι* με χαρτί και βρίσκοντας το κέντρο του μπροστά και πίσω σχεδίαζε την μπροστινή και τις πλαϊνές μόλες. Οι τελικές μόλες σχεδιάζονταν πάνω σε πιο σκληρό χαρτί και με βάση αυτές έκοβε ο *σκαρπάρης* το δέρμα που επέλεγε ο πελάτης. Υπήρχαν τρία είδη δέρματος: το αδιάβροχο, το λουστρίνι και το καστόρι. Το μέρος του δέρματος που ακουμπούσε στον πάτο δεν το έκοβε ακριβώς με βάση τις μόλες, αλλά άφηνε λίγο χώρο γύρω – γύρω για να μπορέσει μετά να το στερεώσει στον πάτο.

Μετά, το κομμένο δέρμα στελνόταν στο *μακενίστρα* για να ραφτεί μαζί με τη φόδρα η οποία κοβόταν στις ίδιες αποστάσεις με το δέρμα και κάποιο ύφασμα που τοποθετείτο μόνο στο μπροστινό μέρος του παπουτσιού. Μερικές φορές έστελνε και το *καλαπόδι* στον *μακενίστρα*, ο οποίος μπορούσε να υπολογίσει καλύτερα τις διαστάσεις που έπρεπε να έχει το δέρμα.

Το επόμενο στάδιο ήταν το *μοντάρισμα*. Εδώ, ο *σκαρπάρης* κάρφωνε τον πάτο σε διάφορα σημεία στο κέντρο του *καλαποδιού* και μετά έπαιρνε το ραμμένο δέρμα που προερχόταν από το *μακενίστρα* ή αλλιώς *φόντι* ή *ψίδι*, και το εφάρμοζαν στο *καλαπόδι* με τη βοήθεια της *τανάλιας*, καρφώνοντας το πάνω στον πάτο. Πριν γίνει όμως γίνει η πιο πάνω διαδικασία, δηλαδή το *μοντάρισμα*, επειδή στο κάτω μέρος του *φοντιού* όπου θα εφάρμοζε πάνω στο *καλαπόδι*, δεν ήταν ραμμένη η φόδρα με το δέρμα, ο *σκαρπάρης* τοποθετούσε δύο λεπτά πετσια ανάμεσα στο δέρμα και τη φόδρα, το ένα στο πίσω μέρος του *φοντιού* που βρίσκεται η φτέρνα και ονομαζόταν *φόρτι* και ένα στο μπροστινό μέρος του *φοντιού* και ονομαζόταν *πομπές*. Αυτό γινόταν για να γίνει πιο στερεό το παπούτσι και να μη λυγίζει.

Μετά τη διαδικασία του *μονταρίσματος* ακολουθούσε το *πάτωμα*, δηλαδή το ράψιμο του *βάρδουλου* γύρω από τον πάτο. Πριν το ράψει, έπρεπε πρώτα να το *σγάψει*, δηλαδή να το ξύσει στη μεριά που θα ερχόταν σε επαφή με τον πάτο για να εφαρμόζει καλύτερα. Ακολουθώς, με τη βοήθεια του σουγλιού που ήταν καμπυλωτό, άνοιγε τρύπα

στο *βάρδουλο* και στον πάτο και περνούσε το σπάγκο. Κατά τη διάρκεια του *πατώματος* λοιπόν, έραβαν μαζί με το *βάρδουλο* και τον πάτο, το *φόντι* που βρίσκεται ανάμεσά τους.

Λόγω του ότι είχε ραφτεί το *βάρδουλο* θα έπρεπε να καλυφθεί και ο υπόλοιπος πάτος για να γεμίσει το κενό που υπήρχε, μια και το *βάρδουλο* είχε κάποιο πάχος. Αυτό το κενό καλυπτόταν με κάποιο δέρμα που ονομαζόταν *φουρτέτσα*, το οποίο το κολλούσε με την *αλευρόκολλα*. Πριν κολληθεί η *φουρτέτσα* έπρεπε να βγουν τα καρφιά που είχαν καρφωθεί για να στερεώνουν τον πάτο πάνω στο *καλαπόδι*.

Το επόμενο στάδιο ήταν το *πεστάρισμα*. Εδώ ο *σκαρπάρης* έβαζε τις σόλες σε ένα δοχείο με νερό για δεκαπέντε περίπου λεπτά έτσι ώστε να γίνουν πιο εύκαμπτες. Όταν τις έβγαζε από το νερό, τις τοποθετούσε πάνω στο *σίδερο του πεσταρίσματος* και τις κτυπούσε με το *μαρτέλλο* για να σφίξουν.

Στη συνέχεια γινόταν το *γάζωμα*, δηλαδή τοποθετείτο η σόλα, η οποία ήταν χοντρή και δερμάτινη πάνω στο παπούτσι. Οι σόλες έπρεπε πρώτα να καρφωθούν πάνω στη *φουρτέτσα* και μετά να ραφτούν. Πριν ραφτούν οι σόλες έπρεπε να κοπούν σε δύο οριζόντια κομμάτια και γύρω – γύρω με βάθος μισό πόντο περίπου. Αυτό γινόταν για να ραφτεί το άνω μισό μέρος της σόλας με το *βάρδουλο* και μετά το υπόλοιπο να κολληθεί με την *αλευρόκολλα*, έτσι ώστε να κολλήσουν οι ραφές και να μην φαίνονται. Το ράψιμο της σόλας γινόταν με το σπάγκο.

Ύστερα έμπαινε το τακούνι του παπουτσιού, και ακολουθούσε το *ζουλούρισμα*, δηλαδή η διαδικασία όπου ο *σκαρπάρης* έζυνε το παπούτσι γύρω – γύρω με τη *φαρσέττα* για να σχηματιστεί ωραία το καλούπι του παπουτσιού και να μην φαίνονται οι προεξοχές. Μετά έπρεπε να το επιπεδοποιήσει με τη *ράσπα* γιατί η *φαρσέττα* σχημάτιζε κάποιες γραμμές γύρω – γύρω, και να το κάνει λείο με τη βοήθεια του γυαλόχαρτου.

Σ' αυτό το στάδιο, το *βούλωμα*, γινόταν η διακόσμηση του παπουτσιού. Αρχικά έβρεχε το *βάρδουλο* και στη συνέχεια δίπλα από κάθε ραφή που υπήρχε στο *βάρδουλο*, με κάποιο εργαλείο που έμοιαζε με κατσαβίδι, *βούλωναν* το *βάρδουλο* γύρω – γύρω και έτσι σχηματίζονταν μικρές ευθείες γραμμές ενός περίπου εκατοστού.

Ακολουθούσε το *μπογιατίσμα* του παπουτσιού, το οποίο παλιά γινόταν με τη *ζυδκιά* η οποία αποτελείτο από ξύδι και σκουριά. Οι πιο σύγχρονοι όμως υποδηματοποιοί, χρησιμοποιούσαν έτοιμες μπογιές τις οποίες προμηθεύονταν από το εμπόριο.

Μετά το μπογιατίσμα, γινόταν η διαδικασία του *ξιφορμαρίσματος* όπου ο *σκαρπάρης* έβαζε μέσα σ' ένα μπουκαλάκι οινόπνευμα και τοποθετούσε ένα φιτίλι από πάνω, το οποίο άναβε και ζέσταινε το *σίδερο* του *ξιφορμαρίσματος*. Πάνω στο τακούνι του παπουτσιού έβαζε κερί της μέλισσας και μετά έτριβε το ζεστό σίδερο πάνω στο τακούνι, κάτι το οποίο γινόταν σε ολόκληρο το κάτω μέρος του παπουτσιού. Τέλος, έπρεπε να βγει το κερί με κάποιο μάλλινο ρούχο. Τύλιγε, λοιπόν, το ρούχο γύρω από τον αντίχειρά του και με λυγισμένο το δάκτυλό του έτριβε το παπούτσι για να βγει το κερί. Στη συνέχεια, έβγαινε το *καλαπόδι* με τη βοήθεια του *γάντζου* και το παπούτσι ήταν έτοιμο και γυαλισμένο.

Με την ανάπτυξη της τεχνολογίας η πιο πάνω διαδικασία έχει κάπως απλουστευθεί, αφού πλέον υπάρχουν ειδικά μηχανήματα με τα οποία γίνονται οι διαδικασίες του *γαζώματος*, *πατώματος*, *ξυλουρίσματος* και του *μπογιατίσματος* (Εικόνες 45-48).

Τα είδη των παπουτσιών τα οποία κατασκεύαζαν οι υποδηματοποιοί στο παρελθόν ήταν τα *καρφωτά* τα οποία δεν είχαν *βάρδουλο* και η σόλα καρφωνόταν απευθείας με ξύλινα καρφιά και ραβόταν μέσα – έξω. Για τους άντρες υπήρχαν τα *κοφτά* παπούτσια, τα οποία έδεναν μπροστά με κορδόνια και ήταν *ζώραφα*, δηλαδή με δέρματα που ράβονταν εξωτερικά πάνω στην επιφάνεια της σόλας. Επίσης υπήρχαν τα *στιβάγια με ράμματα* (κορδόνια) μπροστά ή κουμπιά λοξά. Για τις γυναίκες υπήρχαν οι *συριακές παντόφλες* με μικρό τακούνι, λεπτή σόλα και φιόγκο μπροστά, οι γόβες που υπήρχαν σε τρία μοντέλα: οι χαμηλές στρογγυλόμυτες παντόφλες με τακούνι ψηλό, οι ψηλές με μύτη και ψηλό τακούνι και γόβες με μονοκόμματο γεμιστό τακούνι. Υπήρχαν επίσης και τα παιδικά παπούτσια, τα οποία είχαν τρεις θηλιές μπροστά για τα κορδόνια²¹².

²¹² Ι. Ιωνάς, ό.π. (σημ.66), σ. 471.



Εικόνες 45-48: Ο υποδηματοποιός κατά τη διαδικασία κατασκευής των παπουτσιών.

3.2.6 Καρεκλάς

Γενικά

Ο καρεκλάς ή *τσαεράς*, όπως συχνά λέγεται στην Κύπρο, ήταν ο κατασκευαστής των παραδοσιακών καρεκλών, τις οποίες συναντούμε ακόμα και σήμερα σε ορισμένα παραδοσιακά καφενεία ή σπίτια των χωριών της υπαίθρου. Η καρέκλα ήταν έπιπλο που χρησιμοποιούσαν από το πρώτο στήσιμο κάθε νοικοκυριού, αφού μετά την τελετή του γάμου στην εκκλησία, οι νεόνυμφοι κάθονταν πλάι στους μουσικούς, που έπαιζαν βιολί και λαγούτο, και δέχονταν τους χαιρετισμούς του κόσμου που συμμετείχε στο γλέντι.

Παλιά, οι καρεκλάδες της υπαίθρου ασκούσαν τη τέχνη τους μέσα στην αυλή του σπιτιού τους, κατά την ανάπαυλα των γεωργικών εργασιών. Αυτοί όμως, που βρίσκονταν στις πόλεις είχαν για εργαστήρια μικρά μαγαζάκια, συνήθως κοντά στα χάνια και τις λαϊκές αγορές. Είναι μια τέχνη μακραίωνη η οποία μεταδιδόταν από γενιά σε γενιά με αποτέλεσμα να φτάσει μέχρι τις μέρες μας. Οι καινοτομίες που έκαναν ορισμένοι καρεκλάδες αφορούσαν μόνο το σχέδιο και τη θέση των σκαλιστών μοτίβων που περιστασιακά γίνονταν πάνω στο σκελετό της καρέκλας.

Μετά το πρώτο τέταρτο του 20^{ου} αιώνα, η δημιουργία λεσχών, θεάτρων και κινηματογράφων στην πόλη της Λεμεσού, είχε σαν αποτέλεσμα την αύξηση της ζήτησης των καρεκλών και πολλοί νέοι ενδιαφέρθηκαν να μάθουν την τέχνη αυτή. Κατά τη δεκαετία του 50 όμως, υπήρξε κρίση στο επάγγελμα λόγω του μεγάλου αριθμού καρεκλάδων και του κορεσμού της αγοράς, αλλά και λόγω της μείωσης που παρατηρήθηκε στη ζήτηση. Τα μεταλλικά έπιπλα που εμφανίστηκαν στη δεκαετία του '60, εκτόπισαν τελείως τους καρεκλάδες που είχαν επιβιώσει μέχρι τότε²¹³.

Παρόλο που παλιά υπήρχαν περισσότεροι από τριάντα καρεκλάδες στη Λεμεσό, εκ των οποίων πολλοί ήταν Τουρκοκύπριοι, το 1975 μετά την Τουρκική εισβολή, στη Λεμεσό έμειναν μόνο οκτώ, αφού οι Τουρκοκύπριοι πήγαν στο βόρειο τμήμα του νησιού, ενώ σήμερα υπάρχει μόνο ένας. Το επάγγελμα του καρεκλά, παρόλο που σήμερα υπάρχει ζήτηση είτε για κατασκευή παραδοσιακών ή τροποποιημένων καρεκλών, είτε για επιδιόρθωση των παλιών, σε λίγα χρόνια θα χαθεί τελείως, αφού δε θα υπάρχει κανένας πλέον για να το συνεχίσει²¹⁴.

²¹³ Ό.π., σ.σ. 411 - 413.

²¹⁴ Βλέπε παράρτημα συνέντευξη No. 7

Η μαθητεία της τέχνης²¹⁵

Οι δουλειές τις οποίες έκανε ένας νεαρός κατά τη διάρκεια της μαθητείας του, είτε σε κάποιο ξένο καρεκλά είτε σε συγγενικό του πρόσωπο, αφού τις περισσότερες φορές ήταν κληρονομικό το επάγγελμα αυτό, ήταν να γυαλίζει τα ξύλα με το γυαλόχαρτο πριν από το λουστράρισμα. Μάθαινε, επίσης, να ανοίγει τις *ποκαλάμες*²¹⁶ με ένα σουγλί και να καθαρίζει τα άχρηστα κάτω από το κάθισμα και να τα κάνει μαζί με άλλα χοντρά φύλλα του φλουδιού, *γεμωσιά*, γέμισμα δηλαδή μεταξύ των λινιών στο κάτω μέρος του καθίσματος. Με την πάροδο του χρόνου μάθαινε να κόβει ξύλα με τη μόλα (χαρτόνι κομμένο στο απαιτούμενο σχήμα), να τα διαμορφώνει στο σχήμα των διαφόρων μερών της καρέκλας, να τρυπά και να εφαρμόζει τα ξύλα, αλλά και να μπλέκει τον τόνο του καθίσματος.

Εργαλεία και υλικά

Το υλικό που χρησιμοποιούν οι καρεκλάδες για τη κατασκευή του σκελετού της καρέκλας είναι το ξύλο. Στο παρελθόν χρησιμοποιούσαν ξύλα από κυπαρίσσι, οξιά, πλάτανο, συκομουριά και μαυρομάτα, ενώ τώρα κυρίως χρησιμοποιούν την οξιά, που θεωρείται το καλύτερο ξύλο για την κατασκευή των καρεκλών. Στο παρελθόν, η επιλογή και το κόστιμο των ξύλων γινόταν από εξειδικευμένους ξυλοκόπους, τους *ροκόπους*. Συνήθως οι ξυλοκόποι αυτοί, οι οποίοι προέρχονταν από κοινότητες κοντά στα δάση, πουλούσαν τη ξυλεία τους στους εμπόρους και αυτοί με τη σειρά τους αναλάμβαναν τη μεταφορά της ξυλείας στην πόλη και τη διάθεσή της. Οι καρεκλάδες που παραμένουν σήμερα χρησιμοποιούν είτε εισαγόμενη οξιά από τη Γιουγκοσλαβία, είτε κυπριακό και εισαγόμενο πεύκο, που βρίσκεται εύκολα στην κυπριακή αγορά.

Το κάθισμα των καρεκλών γίνεται με *φλούδιν* και *καζάβιν*, δηλαδή μαλακά και ελαφριά καλάμια που φυτρώνουν στις κοίτες των ρυακιών και σε ελώδη χωράφια. Η διαφορά τους είναι ότι το *καζάβιν* είναι πιο μαλακό και λεπτό από το *φλούδιν*. Η συγκομιδή τους γινόταν, είτε από τους ίδιους τους τεχνίτες, μετά από πληρωμή της αξίας στον ιδιοκτήτη του χωραφιού, είτε από τον ιδιοκτήτη του χωραφιού, ο οποίος πωλούσε κομμένο το *φλούδιν* στους ενδιαφερόμενους. Το έκοβαν τον Ιούνιο, και αφού το

²¹⁵ Ο.π.

²¹⁶ Ποκαλάμες είναι στελέχη σιτηρών

καθάριζαν από άλλα χόρτα τα αποξήραιναν στον ήλιο. Στη συνέχεια, αυτό μεταφερόταν στο εργαστήρι και αποθηκευόταν σε μια γωνιά για να είναι διαθέσιμο σε όλη τη διάρκεια της χρονιάς. Πριν τη χρησιμοποίηση, έπρεπε να βρεχτεί με νερό για να μαλακώσουν οι ίνες του και να μην συνθλίβεται κατά το κλώσιμο και το δέσιμο²¹⁷.



Εικόνες 49-50: Τα υλικά που χρησιμοποιεί ο καρεκλάς για το κάθισμα των καρεκλών (φλούδιν και καζάβιν, το οποίο είναι βαμμένο με πράσινη μπογιά).

Τα εργαλεία που χρησιμοποιούσαν οι καρεκλάδες είναι τα παρακάτω²¹⁸:

²¹⁷ Ό.π. (σημ. 214)

²¹⁸ Ι. Ιωνάς, ό.π. (σημ.66), σ.σ 414 – 415.

Πάγκος: Ήταν μεγάλο τραπέζι το οποίο είχε μια ξύλινη και μια μεταλλική βίδα για να στερεώνονται τα ξύλα κατά το ροκάνισμά τους, έτσι ώστε να αποκτούν το απαιτούμενο σχήμα.

Μόλα για τα πίσω και για τα πρόσθια τμήματα: Ήταν κομμάτι από χαρτόνι ή κόντρα πλακέ που έπαιζε το ρόλο του φιγουρινιού και έδινε το σχήμα των πισινών και των μπροστινών ποδιών αντίστοιχα της καρέκλας.

Μόλα για τα φτερά, τα πιττακωτά και το πάτημα της καρέκλας²¹⁹.

Μέτρο : Το χρησιμοποιούν για το κόψιμο των ξύλων στα απαιτούμενα μέτρα.

Σβανάς: Είναι πριόνι που χρησιμοποιείται για το κόψιμο των ξύλων στο σχήμα και τα μέτρα.

Σκεπάρνι: Χρησιμοποιείται για πελέκημα και εκλέπτυνση των άκρων των ξύλων που θα χρησιμοποιούνταν ως σταυρώματα και θα σφηνώνονταν στα μπροστινά και τα πισινά πόδια της καρέκλας.

Τόρνος: Ήταν χειροκίνητος και χρησιμοποιείται για τη διαμόρφωση της στρογγυλής επιφάνειας των ξύλων που χρησιμοποιούνταν για τη κατασκευή των торνευτών καρεκλών.

Αρίδα: Χρησιμοποιείται για το άνοιγμα των οπών, στα μπροστινά και τα πισινά πόδια, μέσα στις οποίες θα σφηνώνονταν τα σταυρώματα.

Ρουκάνι: Χρησιμοποιείται για το επίπεδο φάγωμα των ξύλων.

Χοντρή και λεπτή ράσπα: Τις χρησιμοποιούσαν για το λιμάρισμα των ξύλων.

Γυαλόχαρτο: Χρησιμοποιείται για το γυάλισμα της επιφάνειας των ξύλων.

Σουγλί: Το χρησιμοποιούν για το σχίσιμο του φυλλώματος του καζαβιού σε λεπτές λωρίδες, όταν προέρχεται από βλαστούς φλουδιού.

Μαχαίρια: Τα χρησιμοποιούν για το κόψιμο των καζαβιών που προεξείχαν από το δέσιμο στο κάτω μέρος του καθίσματος της καρέκλας.

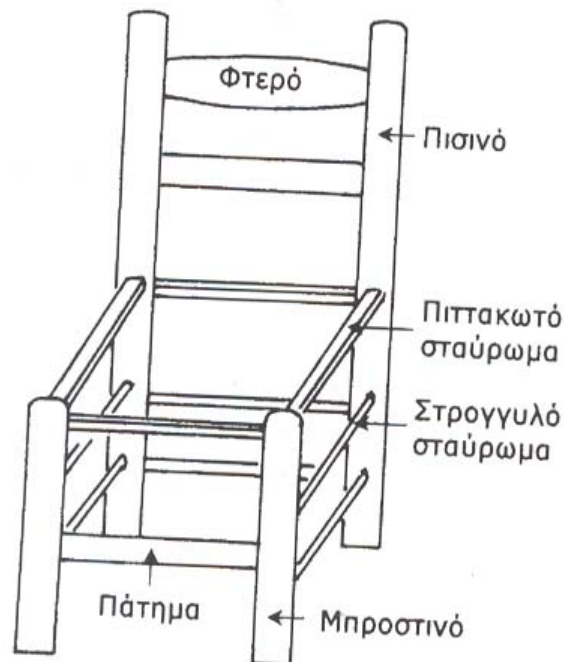
Από το 1958 περίπου, εμφανίστηκαν τα σύγχρονα μηχανήματα τα οποία αφορούν την επεξεργασία του ξύλου, και έτσι πολλά από τα πιο πάνω εργαλεία δεν χρησιμοποιούνται πλέον. Εκτός από την επεξεργασία του ξύλου που γίνεται με τη

²¹⁹ Φτερά, πιττακωτά και πάτημα είναι τμήματα της καρέκλας

βοήθεια των μηχανημάτων, το πλέξιμο του τόνου γίνεται μόνο με τα επιδέξια χέρια του τεχνίτη²²⁰.

Τα μέρη της καρέκλας²²¹

Τα μέρη τα οποία αποτελούν το σκελετό μιας παραδοσιακής καρέκλας, που κατασκεύαζαν οι καρεκλάδες από πολύ παλιά μέχρι και σήμερα μερικές φορές, είναι τα εξής (Εικόνα 51): Δύο μεγάλα πίσω πόδια και δύο μπροστινά στο μισό περίπου μέγεθος, τέσσερα πλακοειδή ξύλα, τα *πιττακωτά*, που βρίσκονταν μεταξύ των μπροστινών και των πισινών ποδιών για σύνδεση τους, αλλά ταυτόχρονα και τη δημιουργία της βάσης για στερέωση του πλεκτού ψάθινου καθίσματος, έξι στρογγυλά *σταυρώματα* μεταξύ των ποδιών στις τρεις μεριές της καρέκλας, ένα υποπόδιο ξύλο στο μπροστινό κάτω μέρος της καρέκλας, το *πάτημα*, και δύο *καμαρωτά φτερά* μεταξύ του πάνω μέρους των πισινών ποδιών.



Εικόνα 51: Ο σκελετός της καρέκλας και τα διάφορα μέρη του.

Πηγή: Ι. Ιωνάς, *Παραδοσιακά Επαγγέλματα της Κύπρου*, Δημοσιεύματα του Κέντρου Επιστημονικών Ερευνών, Αρ. XXXVII, Λευκωσία 2001, σ.416.

²²⁰ Ό.π. (σημ. 214)

²²¹ Ό.π., Ι. Ιωνάς, ό.π. (σημ.66), σ. 418.

Διαδικασία κατασκευής²²²

Το πρώτο στάδιο στη διαδικασία για κατασκευή μιας καρέκλας, είναι η κατασκευή του σκελετού της. Σήμερα η διαδικασία αυτή είναι πιο εύκολη απ' ότι προηγουμένως, λόγω των μηχανημάτων που χρησιμοποιούν οι τεχνίτες. Παλιά ο σχεδιασμός των μερών της καρέκλας πριν το κόψιμο, γινόταν με τη βοήθεια των *μολών* και οι τρύπες στα διάφορα μέρη ανοίγονταν με την αρίδα. Για τα φτερά ανοίγονταν δύο τρύπες, οι οποίες μετά ενώνονταν μεταξύ τους με τη βοήθεια της ψαρόκολλας, η οποία απαιτούσε βράσιμο πριν τη χρήση της.

Ο καρεκλάς πριν το στήσιμο της καρέκλας προέβαινε στο τρύπημα των ξύλων του σκελετού χρησιμοποιώντας το σκαρπέλο και την αρίδα. Πάνω στα ξύλα που θα έπαιζαν το ρόλο των πισινών ποδιών άνοιγε τρεις τρύπες για τα φτερά και μία στο κάτω μέρος για το στρογγυλό σταύρωμα. Στο μπροστινό μέρος των ιδίων ξύλων ανοίγονταν, από τη μέση και κάτω, τρεις άλλες τρύπες για το στερέωμα ενός *πιττακωτού* και δύο στρογγυλών σταυρωμάτων σε κάθε ένα από αυτά. Πάνω στη στενή μεριά των δύο μπροστινών ποδιών ανοίγονταν αντίστοιχα επίσης τρεις τρύπες. Κάθετα με αυτές ανοίγονταν και δύο άλλες για το στερέωμα ενός *πιττακωτού* στην πάνω άκρη τους και του πατήματος στη μέση του μήκους τους²²³.

Το στήσιμο της καρέκλας αρχίζει με το μοντάρισμα του πίσω μέρους, δηλαδή των ξύλων που αποτελούν τα δύο πισινά πόδια και το αποκούμπιστρο της ράχης. Αυτό γίνεται με τη προσαρμογή των φτερών και των σταυρωμάτων μέσα στα ξύλα που προορίζονται για τα δύο πισινά πόδια. Μετά, μονταρίσκονται τα δύο ξύλα των μπροστινών ποδιών με προσαρμογή ενός *πιττακωτού* στο πάνω τους μέρος και του πατήματος στη μέση του μήκους τους. Στη συνέχεια, τα δύο πισινά και τα δύο μπροστινά πόδια ενώνονται μεταξύ τους με την εισαγωγή μέσα στις σωστές τρύπες των δύο *πιττακωτών* και των τεσσάρων σταυρωμάτων, που αποτελούν τα πλάγια στο κάτω μέρος της καρέκλας.

Το τελευταίο στάδιο είναι το δέσιμο του καθίσματος της καρέκλας, το οποίο ονόμαζαν *δήμμαν*, και μπορεί να γίνει με δύο τρόπους. Ο ένας τρόπος είναι που πρώτα κλώθουν το *φλούδιν* σε πλεξούδα και μετά αρχίζουν το μπλέξιμο. Στο δεύτερο τρόπο,

²²² Ό.π. (σημ. 214)

²²³ Ι. Ιωνάς, ό.π. (σημ.66), σ. 419.

χρησιμοποιείται πάλι το *φλούδιν*, αλλά το κλώσιμο του γίνεται την ώρα του δεσίματος και πολλές φορές συνδυάζεται με *καζάβιν* το οποίο έχουν βάψει από πριν πράσινο. Με αυτό τον τρόπο σχηματίζουν ένα μεγάλο σταυρό μέσα στο ίδιο το δέσιμο του καθίσματος. Ο καρεκλάς όταν αρχίζει το δέσιμο της καρέκλας, είναι καθισμένος σε ένα σκαμνί και έχει τη μια από τις πλαϊνές μεριές της όρθιας καρέκλας ανάμεσα στα σκέλια του. Πάντοτε ξεκινά από το πίσω αριστερό πόδι της καρέκλας.



Εικόνα 52: Ο καρεκλάς κατά το δέσιμο του καθίσματος της καρέκλας.

Πηγή: Κ. Πιλαβάκης, *Η Λεμεσός σ' άλλους καιρούς*, Εκδόσεις «Ονήσιλος», Λεμεσός 1997, σ. 327.

Πριν να τελειώσει το δέσιμο της καρέκλας, μπαίνει το γέμισμα του κάτω μέρους του καθίσματος, η *γεμωσιά*, ενδιαμέσως των σχοινιών του τόνου με ξαναχρησιμοποιούμενα βούρλα από τόνο κατεστραμμένων καθισμάτων και σπρώχνεται με τη βοήθεια ειδικού ξύλου. Σκοπός αυτής της διαδικασίας είναι να διογκώσει το κάθισμα και να παρεμποδίσει τη δημιουργία βαθουλώματος, όταν τα δεσίματα θα δεχτούν το βάρος των ατόμων που θα την χρησιμοποιήσουν.

Μετά το δέσιμο, η καρέκλα γυρίζεται ανάποδα και με τη βοήθεια ενός μαχαιριού, κόβουν τις άκρες του *φλουδιού* που προεξέχουν.



Εικόνες 53-55: Ο καρεκλάς κατά τη διάρκεια κατασκευής του σκελετού της καρέκλας.



Εικόνες 56-57: Διάφορα είδη καρεκλών που κατασκευάζει ο καρεκλάς.

3.2.7 Σιδεράς (Κωμοδρόμος)

Γενικά

Ο σιδεράς ή αλλιώς *κωμοδρόμος* όπως συνήθως λέγεται στη Κύπρο, ήταν ο τεχνίτης που κατασκεύαζε αλλά και επιδιόρθωνε όσα μεταλλικά εργαλεία ήταν φθαρμένα. Κατασκεύαζε τα πάντα σε ό,τι αφορά τις ανάγκες των διαφόρων τεχνικών επαγγελμάτων. Κατασκεύαζε όλα τα εργαλεία του κτίστη, του μαραγκού, του ξυλογλύπτη και όλων των άλλων τεχνιτών των οποίων τα εργαλεία ήταν από μέταλλο. Κατασκεύαζε επίσης υνιά των αρότρων, δρεπάνια, ψαλίδια, κλαδευτήρια, ξινάρια, τσάπες, φτυάρια, σκαλιστήρια των γεωργών, σκεπάρνια των υλοτόμων, πάλες και μαχαίρια των χασάπηδων, παγίδες κατά των αλεπούδων και των κλεφτών, κασμάδες των εργατών κλπ. Έφτιαχνε γενικά όλα τα εργαλεία και εξαρτήματα που γίνονταν από σίδηρο. Μεταξύ αυτών δεν παραλείπονταν τα πέταλα, οι σούβλες, οι μεταλλικές άγκυρες, οι κλειδαριές, οι ζυγαριές, οι κούνιες για τα βρέφη και χίλια άλλα πράγματα που ήταν αναγκαία όχι μόνο στους τεχνίτες αλλά και στην καθημερινή ζωή του κάθε νοικοκυριού.

Οι κωμοδρόμοι δεν εργάζονταν μόνο με παραγγελίες. Πάρα πολλοί κατασκεύαζαν εργαλεία τα οποία είχαν έτοιμα και μπορούσαν να πουλήσουν στο εργαστήρι τους μόλις παρουσιαζόταν πελάτης²²⁴.

Στην Λεμεσό παλιά υπήρχαν πολλά *κωμοδρομία* στην περιοχή γύρω από το κάστρο και είχαν πάρα πολύ δουλειά. Μερικά παλιά γνωστά *κωμοδρομία* ήταν του Χριστόδουλου Πέτρου και του Κυριάκου Φώτσιου²²⁵. Με την εισαγωγή όμως των διαφόρων εργαλείων από το εξωτερικό, η δουλειά των *κωμοδρόμων* μειώθηκε πάρα πολύ, με αποτέλεσμα σήμερα να υπάρχουν μόνο τρία *κωμοδρομία*, τα οποία είναι συγκεντρωμένα στην οδό Ειρήνης, κοντά στο κάστρο. Αυτά είναι του Ανθία Νικολάου, Ανδρέα Κυριάκου και του Χαρίλαου Λουκά. Σε λίγα χρόνια θα εκλείψει και αυτό το επάγγελμα στη Λεμεσό αφού δεν υπάρχει συνέχεια.

²²⁴ Βλέπε παράρτημα συνέντευξη Νο. 8

²²⁵ Χ. Σαββίδης, ό.π. (σημ.88), σ. 95.

Υλικά²²⁶

Για όλα τα κοπτικά εργαλεία οι τεχνίτες χρησιμοποιούσαν σίδηρο και χάλυβα. Σε κάποιες περιόδους που υπήρχε έλλειψη του μετάλλου στην Κύπρο χρησιμοποιούσαν, εκτός από εισαγόμενο σίδηρο σε ράβδους, και το σίδηρο από παλιά εργαλεία.

Εγκαταστάσεις και εργαλεία²²⁷

Οι εγκαταστάσεις που υπάρχουν στο εργαστήριο του *κωμοδρόμου* και τα εργαλεία που χρησιμοποιεί είναι τα εξής:

Καμίνιν ή Αρκαστήριν: Είναι εστία με πετροκάρβουνα πάνω στο μεταλλικό πάγκο, όπου γινόταν με πετροκάρβουνα το ανέβασμα της θερμοκρασίας για τη *λιपाσιά*. Πάνω από το καμίνι υπάρχει φουγάρο για την απορρόφηση της καπνιάς (Εικόνα 58).



Εικόνα 58: Το καμίνιν του σιδερά (*κωμοδρόμου*).

²²⁶ Ό.π. (σημ. 224)

²²⁷ Ό.π., Ι. Ιωνάς, ό.π. (σημ.66), σ.254.

Φυσερό: Είναι δερμάτινος σάκος με δύο μεγάλα στρογγυλεμένα σανίδια στα πλευρά, τα οποία καταλήγουν σε χειρολαβές. Στο κέντρο της κάθε μιας από τις σανίδες υπάρχει τρύπα που κλείνεται με κομμάτι δέρματος, το οποίο στερεώνεται με χαλαρούς δεσμούς και με αυτό το τρόπο απορροφάται ο αέρας, με το άνοιγμα των χειρολαβών, ο οποίος προωθείται προς το καμίνι με το κλείσιμο των χειρολαβών. Τα κομμάτια δέρματος στο κέντρο των ξύλων με τις χειρολαβές παίζουν το ρόλο της βαλβίδας, που ανοίγει όταν απορροφάται αέρας και κλείνει όταν ο αέρας συμπιέζεται και σπρώχνεται προς την έξοδο, όπου οδηγεί με σωλήνα προς το καμίνι.

Αμόνι: Είναι μάζα ατσαλιού με τη μια μεριά τετράγωνη και την άλλη να καταλήγει σε κώνο, πάνω στην οποία σφυρηλατείτο το μέταλλο μετά τη λιपाσιά, δηλαδή το βράσιμό του.

Αμονόξυλο: Είναι κομμάτι κορμού από ευκάλυπτο συνήθως, του οποίου το ύψος εξαρτάται από το ύψος του τεχνίτη. Αυτό έπρεπε μαζί με το αμόνι να φτάνει στο ύψος του ομφαλού του (Εικόνα 60).



Εικόνα 59: Το αμόνι και το αμονόξυλο του σιδερά (κωμοδρόμου).

Σφυριά: Χρησιμοποιούνταν για τη σφυρηλάτηση των λεπτών σημείων των αντικειμένων ή εργαλείων που κατασκευάζονταν.

Μάτσα: Είναι πολύ βαριά, περίπου 3.5 οκάδες, και χρησιμοποιείτο για να κτυπά δυνατά ο βοηθός του κωμοδρόμου το σφυρί με το οποίο αυτός κτυπούσε το ζεστό μέταλλο.

Μασιές: Είναι μεγάλες, μακριές τανάλιες που χρησιμοποιούνταν για το πιάσιμο και συγκράτηση του καυτού αντικειμένου κατά τη διάρκεια της διαδικασίας, ζεστάματος και μορφοποίησής του.

Λίμες: Χρησιμοποιούνται για το λιμάρισμα των κατασκευαζόμενων εργαλείων. Υπήρχαν διάφορα είδη, όπως η ψιλόδοκτη, η χοντρόδοκτη, η μισοστρόγγυλη και αυτή με τρίγωνη τομή.

Σβανάδες: Είναι πριόνια που χρησιμοποιούνταν για το κόψιμο των ξύλων των λαβών.

Γούρνα με το νερό και βρεχήριν: Χρησίμευαν στην απότομη μείωση της θερμοκρασίας κατά το βάψιμο της κόψης των διαφόρων κοπτικών εργαλείων.



Εικόνες 60-61: Διάφορα εργαλεία του σιδερά (κωμοδρόμου).

Διαδικασία κατασκευής²²⁸

Στην τέχνη του *κωμοδρόμου* περιλαμβάνονται το πλάσιμο του μετάλλου – η *λιπασιά*, το τρύπημα, η συγκόλληση – το *στόμωμα* και το βάψιμο. Αυτά τα τέσσερα δεδομένα ήταν τα απαραίτητα στάδια γνώσης στην τέχνη που επέτρεπαν στον κωμοδρόμο να κατασκευάζει και να επιδιορθώνει οποιοδήποτε εργαλείο ή αντικείμενο από σίδηρο και ατσάλι.

Σχεδόν κάθε εργασία στο *κωμοδρομίο* άρχιζε από τη *λιπασιά*, δηλαδή τη θέρμανση του σιδήρου σε ψηλές θερμοκρασίες και το σφυρηλάτημα που γινόταν μετά τη μεταφορά του στο αμόνι. Από τα δοκάρια της στέγης του εργαστηρίου, συνήθως κρεμόταν πλαγιαστά το φουσερό για φούντωμα της φωτιάς. Ένα σχοινί που περνούσε από τροχαλία, που ήταν επίσης στερεωμένος στα δοκάρια της στέγης, πιανόταν στην κάτω μεγάλη χειρολαβή του φουσερού. Τραβώντας το χαλκά που βρισκόταν στην άλλη άκρη του σχοινιού, το φουσερό συμπίεζε τον αέρα που είχε μέσα στο ασκί του και τον έστελνε κάτω από το καμίνι, ενώ όταν αφηνόταν ελεύθερο επέστρεφε από μόνο του στην αρχική του θέση ρουφώντας αέρα από τα πλευρά.

Βγάζοντας το πυρακτωμένο σίδηρο από τη φωτιά και κρατώντας το με τη *μασιάν* (τανάλια), ο μάστρος έδειχνε, κτυπώντας με ελαφρά κτυπήματα με το σφυρί του πάνω στο πυρακτωμένο μέταλλο και το αμόνι, στο βοηθό του το σημείο που θα κτυπούσε με τη *μάτσα*. Όταν η θερμοκρασία του μετάλλου μειωνόταν, το ξανάβαζαν στη φωτιά μέχρι να λιώσει και έκαναν πάλι την ίδια διαδικασία.

Όταν το μέταλλο ήταν πυρακτωμένο, το έβαζαν πάνω στο αμόνι, το οποίο από πάνω είχε οπές μέσα στις οποίες έμπαιναν τα κοπίδια με την κόψη προς τα πάνω, και κτυπώντας με το σφυρί του ο *κωμοδρόμος* έκοβε το μέταλλο.

Όσα εργαλεία είχαν κόψη *εστομώνονταν*, όπως έλεγαν. *Στόμωμα* σήμαινε συγκόλληση σκληρού ατσαλιού στις μύτες και τις κόψεις των εργαλείων για να είναι σκληρές και να μην στρογγυλεύουν με τη χρήση. Η συγκόλληση των μετάλλων πετυχαινόταν με τη *λιπασιά*, δηλαδή τη θέρμανση μέχρι πυράκτωσης του σιδήρου και τη συνεχή σφυρηλάτησή του στο αμόνι. Για να πετύχει η συγκόλληση, συχνά χρειάζονταν πολλαπλές *λιπασιές* και πάρα πολλά ενδιάμεσα σφυρηλατήματα.

²²⁸ Ό.π. (σημ. 224)

Το τελευταίο στάδιο στη διαδικασία κατασκευής μεταλλικών εργαλείων, είναι το βάψιμο. Το βάψιμο του σιδήρου αποσκοπούσε στη μοριακή σταθεροποίηση του σιδήρου που θα το καθιστούσε, ανάλογα με τη χρήση για την οποία προοριζόταν, πιο σκληρό, πιο μαλακό ή ευλύγιστο. Η βαφή γινόταν με απότομο κρύωμα του πυρακτωμένου μετάλλου μέσα σε νερό.

Το βάψιμο του μετάλλου όλων των εργαλείων γινόταν στο τέλος της κατασκευής τους, οπότε ο τεχνίτης το έβαζε ξανά στη φωτιά για ξαναπυράκτωση. Παρακολουθούσε το χρώμα που έπαιρνε το μέταλλο πάνω στη φωτιά και γνώριζε πότε να το βγάλει για να το κρύνει με νερό. Όσες πιο πολλές φορές έβαφαν ένα εργαλείο τόσο πιο σκληρό γινόταν²²⁹ (Εικόνα 62).



Εικόνα 62: Ο σιδεράς κατά τη διάρκεια της εργασίας του.

Πηγή: Κ. Πιλαβάκης, *Η Λεμεσός σ' άλλους καιρούς*, Εκδόσεις «Ονήσιλος», Λεμεσός 1997, σ. 329.

3.2.8 Καλαθοπλέκτης

Γενικά

Η καλαθοπλεκτική είναι ένας από τους παλαιότερους κλάδους της χειροτεχνίας που όχι μόνο δεν αλλοιώθηκε μέσα στο πέρασμα του χρόνου αλλά χρησιμοποιείται μέχρι σήμερα, σε πολύ μικρό βαθμό όμως.

Από τα πρώτα χρόνια της ύπαρξης του ο άνθρωπος, όταν βρέθηκε στην ανάγκη να μεταφέρει διάφορα πράγματα στο κατάλυμά του είχε εφεύρει διάφορους

²²⁹ Ι. Ιωνάς, ό.π. (σημ.66), σ.259.

τρόπους. Τα φόρτωνε στην πλάτη του, στα χέρια του κλπ. Αργότερα αυτά τα έδενε πολλά μαζί δεμάτια με ρίζες και βέργες και διάφορες ίνες, μέχρι που βρήκε τον τρόπο να κατασκευάζει αυτοσχέδια δοχεία για τη μεταφορά τους, τα καλάθια²³⁰.

Η καλαθοπλεκτική αναπτύχθηκε κυρίως στις περιοχές στις οποίες υπήρχε αφθονία πρώτων υλών, αλλά και μεγάλη χρήση των παραγόμενων προϊόντων. Στη Λεμεσό η περιοχή αυτή ήταν το Ακρωτήρι, ένα χωριό το οποίο βρίσκεται στα προάστια της πόλης και εκεί επίσης έχουν οι Άγγλοι μία από τη στρατιωτική τους βάση στο νησί. Τα καλάθια και τα μεγάλα πανέρια, οι *κοφίνες* όπως λέγονται στην Κύπρο, ήταν μέχρι τη δεκαετία του '60 τα μόνα μέσα για τη μεταφορά των γεωργικών προϊόντων. Η χρήση τους ήταν είτε γεωργική είτε οικιακή και παρουσίαζαν μεγάλη ποικιλία σε σχήμα και μέγεθος, ανάλογα με το σκοπό που προορίζονταν²³¹.

Με την πάροδο του χρόνου όμως και με την εμφάνιση των μπαμπού αλλά και του πλαστικού, τα παραδοσιακά καλάθια άρχισαν να εξαφανίζονται και σιγά – σιγά εκτοπίστηκαν σχεδόν τελείως από την αγορά. Παλιά όλο το χωριό ασχολιόταν με τη καλαθοπλεκτική και σήμερα έχουν μείνει μόνο ελάχιστοι τεχνίτες. Τα προϊόντα τα οποία κατασκεύαζαν παλιά κάλυπταν τις πραγματικές ανάγκες των ανθρώπων, ενώ τώρα όσα προϊόντα κατασκευάζουν δεν προορίζονται για τον πραγματικό τους σκοπό και ρόλο. Οι σημερινοί πελάτες είναι κυρίως τουρίστες, αλλά και ντόπιοι που αγοράζουν κάποια αντικείμενα, για να τα χρησιμοποιήσουν μόνο για διακοσμητικούς λόγους²³².

Δυστυχώς, η τέχνη της καλαθοπλεκτικής είναι μία άλλη τέχνη η οποία σε λίγα χρόνια θα χαθεί, για το λόγο ότι δεν υπάρχει κανένα ενδιαφέρον από τη νεολαία για να τη συνεχίσει αλλά ούτε και η ίδια η τέχνη είναι πλέον επικερδής, αφού ούτε καν το αναγκαίο εισόδημα που χρειάζεται μια οικογένεια για να ζήσει δεν το εξασφαλίζει.

Εργαλεία και υλικά²³³

²³⁰ Κ. Μπαλαφούτης, ό.π.(σημ.94), σ.231.

²³¹ Χ. Σαββίδης, «Λαϊκή Τέχνη και Παράδοση», *Λεμεσιανός Τύπος* (Αύγουστος 2002), σ. 36.

²³² Ρ. Σταθάκη – Κούμαρη, *Η Καλαθοπλεκτική στην Ελλάδα*, Έκδοση EOMMEX, Αθήνα 1985, σ.σ.11 – 12.

²³³ Βλέπε παράρτημα συνέντευξη Νο. 9, Μ. Χατζηλάκου – Ευθυμίου, «Η καλαθοπλεκτική του Άργους», *Εθνογραφικά*, 2 (1979 – 80), σ.σ. 59 – 60.

Ως πρώτη ύλη οι τεχνίτες χρησιμοποιούν κυρίως το *φλούδιν*²³⁴, αλλά και τα *σκλινίτζια*²³⁵ και οι *βρούλλοι*²³⁶, τα οποία μαζεύουν από τα λιβάδια (Εικόνα 63). Αυτό όμως το οποίο έχει αλλάξει σε σχέση με το παρελθόν, είναι ότι σήμερα είναι πολύ πιο δύσκολη η προμήθεια των πρώτων υλών αφού λόγω των διαφόρων δραστηριοτήτων που γίνονται στην περιοχή, όλο και μειώνονται οι ποσότητες των θάμνων αυτών με αποτέλεσμα οι τεχνίτες να αναγκάζονται να πηγαίνουν και σε άλλες περιοχές για να τα βρουν, κάτι το οποίο απαιτεί περισσότερο χρόνο και κόπο.



Εικόνα 63: Το *φλούδιν*, το οποίο αποτελεί την πρώτη ύλη στην καλαθοπλεκτική.

Όσον αφορά τα εργαλεία τα οποία χρησιμοποιούν οι καλαθοπλέκτες το κυριότερο είναι τα δύο τους χέρια. Από το πρώτο στάδιο της διαδικασίας για την κατασκευή των καλαθιών, που είναι το μάζεμα της πρώτης ύλης, μέχρι και την κατασκευή των τελικών προϊόντων σχεδόν χρησιμοποιούν αποκλειστικά τα χέρια τους. Έχουν επίσης και κάποια μικροεργαλεία, όπως το μαχαίρι για το σχίσιμο και ξύσιμο των καλαμιών, καθώς και το *σακκοράφι*, το οποίο είναι μεγάλη μεταλλική βελόνα με ελαφρώς κυρτή μύτη, με την οποία ράβονταν τα καλάθια.

²³⁴ Φλούδιν είναι είδος βούρλου που χρησιμοποιείται για το δέσιμο καρεκλών και για τη κατασκευή καλαθιών.

²³⁵ Σκλινίτζια είναι λεπτά σκληρά στελέχη υδροχαρών φυτών

²³⁶ Βρούλλοι είναι βούρλα

Προϊόντα²³⁷

Οι καλαθοπλέκτες έπλεκαν διάφορα είδη καλαθιών και άλλων προϊόντων σε σχήματα και μεγέθη που καθορίζονταν από τη χρήση για την οποία προορίζονταν (Εικόνα 64). Έφτιαχναν τα *φρουκάλια* χρησιμοποιώντας ως πρώτη ύλη τα *σκλινίτζια*, τα οποία *φρουκάλια* είναι σαν μικρά σκουπάκια και παλιά χρησιμοποιούνταν για το σκούπισμα της εξωτερικής αυλής των σπιτιών και το μάζεμα των σκουπιδιών. Σήμερα συνεχίζουν να κατασκευάζονται με τη διαφορά ότι τώρα τα συναντάμε σαν διακοσμητικό στοιχείο σε κάποια γωνιά του σπιτιού. Έφτιαχναν ακόμη μικρά καλαθάκια από *βρούλλους*, τα οποία παλιά κρέμονταν από το μπράτσο και με αυτά μεταφέρονταν όλων των ειδών φρούτα και λαχανικά. Κατασκεύαζαν και συνεχίζουν να κατασκευάζουν τον *τόννο*, που είναι κλωσμένα βούρλα τα οποία χρησιμοποιούν οι καρεκλάδες για το δέσιμο των καρέκλων, τις *συρίζες* οι οποίες φτιάχνονται από *βρούλλους* και ήταν δύο καλάθια ενωμένα μεταξύ τους που κρεμούσαν στα γαϊδούρια, έτσι που πάνω στο σαμάρι του γαϊδουριού έπεφτε ένα από τη μια μεριά και ένα από την άλλη. Τα γέμιζαν με την πραμάτια τους που ήθελαν να μεταφέρουν. Σήμερα, οι *συρίζες* φτιάχνονται μόνο σε μικρογραφία για να κοσμούν την πλάτη του μικρού και ψεύτικου γαϊδουριού, που αποτελεί άλλο ένα μπιμπελό για το σπίτι.

Εκτός από τα πιο πάνω, έφτιαχναν και τα *ζεμπίλια* από *βρούλλους*, τα οποία ήταν τα πανέρια της σποράς για τους ανθρώπους της υπαίθρου και τα πανέρια για τα ψώνια της αγοράς για αυτούς της πόλης. Η πρακτικότητα του *ζεμπιλιού* στη μεταφορά του, με το πέρασμα των χειρολαβών στο μπράτσο ή στο τιμόνι του ποδηλάτου και της μοτοσυκλέτας, όταν το γαϊδούρι άρχισε να αντικαθίσταται από τα μηχανικά μέσα, το κατέστησε πολύ δημοφιλές κατά τα παλιά χρόνια. Επίσης έφτιαχναν τα *ταλάρκα* από *σκλινίτζια*, τα οποία είναι σωληνοειδή φίλτρα που χρησιμοποιούνται για την αποστράγγιση των τυριών που κατασκεύαζαν οι ίδιοι οι πολίτες παλιά και τέλος έφτιαχναν και τις *ταπατζιές* χρησιμοποιώντας το *φλούδιν*. Οι *ταπατζιές* παλιά ήταν απαραίτητες για κάθε νοικοκυριό, γιατί χρησιμοποιείτο σαν ψωμιέρα. Οι άνθρωποι την κρέμαζαν κάπου ψηλά και εκεί μέσα τοποθετούσαν τα ψωμιά τους, τα οποία σκέπαζαν

²³⁷ Ό.π. (σημ. 233), Χ. Σαββίδης, ό.π. (σημ. 231), σ. 36.

με ένα ύφασμα για να τα προστατεύουν και να διατηρούνται. Σήμερα όμως, ο ρόλος της *ταπατζιάς* όπως και όλων των άλλων προϊόντων που κατασκεύαζαν οι καλαθοπλέκτες, έχει αλλάξει. Έγινε και αυτή διακοσμητικό στοιχείο, ενώ οι μικρότερες *ταπατζιές* χρησιμοποιούνται και σαν κρεμαστές βάσεις για την τοποθέτηση γλαστρών.



Εικόνα 64: Διάφορα είδη προϊόντων που κατασκευάζουν οι καλαθοπλέκτες.

Διαδικασία κατασκευής²³⁸

Η διαδικασία κατασκευής καλαθιών ξεκινά με το μάζεμα των πρώτων υλών από τα λιβάδια. Αφού τις μαζέψουν, τα πηγαίνουν στο σπίτι και τις απλώνουν στη αυλή για να ξηραθούν καλά. Αφού ξηραθούν τα μεταφέρουν μέσα στο σπίτι, σε δροσερό μέρος για να έχουν όλο το χρόνο. Όσα θα τα επεξεργαστούν την ίδια ώρα ή σε σύντομο χρονικό διάστημα, αφού ξηραθούν τα βάζουν στο νερό και φουσκώνουν για είκοσι μέρες και μετά αρχίζει η διαδικασία του *γυρίσματος* το πλέξιμο δηλαδή της πρώτης ύλης για τη κατασκευή των *συρίζων* και των *ζεμπιλιών*, όπου εδώ είναι και η μεγάλη μαεστρία.

Το πλέξιμο αρχίζει με την κατασκευή μακριών διπλών πλεξούδων, τα λεγόμενα *βρουλλιά*. Είναι σαν ζωνάρια που στρίβονται και αφού τοποθετηθούν στο έδαφος, ράβονται με το *σακκοράφι*. Ο τεχνίτης ενώνει τις πρώτες σπείρες με πλεξούδες

²³⁸ Ό.π. (σημ. 233), Ι. Ιωνάς, ό.π. (σημ.66), σ. 493.

με σπάγκο για να διαμορφώσει τον πάτο και στη συνέχεια προσθέτει άλλες, μέχρι που να φτάσει μέχρι τα χείλη του ζεμπιλιού ή της συρίζας. Ο σπάγκος είναι και αυτός από στριμμένο φλούδιν και οι ραφές γίνονται με τέτοιο τρόπο που γέρνουν προς τα μέσα του κύκλου για να σχηματιστεί ένα καλάθι (Εικόνα 65).



Εικόνα 65: Ο καλαθοπλέκτης κατά τη διαδικασία κατασκευής καλαθιών.

Όσον αφορά τις συρίζες, από ένα σημείο και μετά σταματούσε το ράγιμο των πλεξούδων για να ενωθεί και να συνεχίσει μαζί με το δεύτερο καλάθι. Το άνω μέρος και των δύο καλαθιών γινόταν με την ίδια πλεξούδα για να μην υπήρχε περίπτωση διαχωρισμού των καλαθιών, λόγω βάρους, όταν θα ήταν πάνω στο γαϊδούρι.

Τα ζεμπίλια γίνονταν κατά τον ίδιο τρόπο, με τη διαφορά ότι οι πλεξούδες ήταν μικρότερου πάχους, αφού επρόκειτο για πανέρια μικρού μεγέθους. Πάνω στην περιφέρεια του χείλους στερεώνονταν με πλέξιμο δύο χειρολαβές, οι οποίες, όταν το ζεμπίλι κρεμόταν από το μπράτσο, υποχρέωναν τον κύκλο των χειλιών να διπλώνεται στη μέση του και να κλείνει.

Τα διάφορα προϊόντα γίνονται στο φυσικό τους χρώμα συνήθως, ενώ μερικές φορές τα βάφουν με μπογιά πράσινη και κόκκινη για να είναι δίχρωμα και πιο εντυπωσιακά.

3.2.9 Κηροπλάστης

Γενικά

Κηροπλάστης ή τζερουλλάς όπως λέγεται στην κυπριακή διάλεκτο, είναι ο τεχνίτης ο οποίος κατασκεύαζε κεριά, λαμπάδες και ομοιώματα μερών του ανθρώπινου σώματος που προσφέρονταν από όλους τους χριστιανούς στις εκκλησίες. Πρόκειται για ένα χρήσιμο επάγγελμα το οποίο απαιτεί ελάχιστα εργαλεία και εξοπλισμό καθώς και ελάχιστη εξειδίκευση²³⁹.

Το επάγγελμα αυτό δεν έχει χαθεί, αλλά έχει βελτιωθεί ή καλύτερα έχει εκσυγχρονιστεί, αφού έχει αλλάξει ο τρόπος κατασκευής των κεριών, που έγινε ξεκούραστος και πιο άνετος λόγω των μηχανημάτων που χρησιμοποιούνται. Συνέπεια αυτού είναι και το γεγονός ότι η παραγωγή γενικά έγινε πιο αποδοτική²⁴⁰.

Στη Λεμεσό παλιά υπήρχαν αρκετοί κηροπλάστες. Με τη πάροδο του χρόνου όσοι συνέχισαν να ασχολούνται αναγκάστηκαν να εκσυγχρονιστούν για να μπορέσουν να ανταπεξέλθουν στις απαιτήσεις της αγοράς. Επίσης αιτία για να σταματήσουν πολλοί τεχνίτες, ήταν και το γεγονός ότι πριν από μερικά χρόνια πολλές εκκλησίες ανέλαβαν να φτιάχνουν μόνες τους κεριά, με αποτέλεσμα να μειωθεί η δουλειά τους.

Σήμερα υπάρχουν ορισμένοι ακόμη που ασχολούνται με τη τέχνη αυτή, ακολουθώντας το σύγχρονο πλέον τρόπο κατασκευής κεριών. Πελάτες τους είναι απλοί πολίτες αλλά και εκκλησίες που δεν κατασκευάζουν μόνες τους τα κεριά τους. Αυτό όμως που δεν μπορεί κανείς να ξέρει είναι για πόσο ακόμη θα κρατήσει το επάγγελμα αυτό. Ευχή όλων να συνεχιστεί όσα περισσότερα χρόνια γίνεται.

Εργαλεία και υλικά²⁴¹

Τα κεριά με κερι της μέλισσας, που άλλοτε κατασκεύαζαν οι κηροπλάστες, σπάνια βρίσκονται πλέον στην αγορά. Όλη σχεδόν η παραγωγή κεριών με κερι της μέλισσας έχει αντικατασταθεί από τα κεριά στερεής παραφίνης, η οποία εισάγεται από τη Γερμανία και το Ισραήλ.

Παλιά, το κερι εξαγόταν με βρασμό των κηρηθρών των μελισσιών, μετά από συγκομιδή του μελιού. Ο κηροπλάστης αγόραζε τις κηρήθρες με το κιλό από τους

²³⁹ Ι. Ιωνάς, ό.π.(σημ.66), σ. 541.

²⁴⁰ Θ. Αθανασόπουλος, ό.π. (σημ.74), σ. 220.

²⁴¹ Βλέπε παράρτημα συνέντευξη Νο. 10, Ε. Ρωμαίου Καρασταμάτη, Έ. Μαντζούτσου, Ι. Μπίθα, Π. Κούρος, Δ. Τριανταφυλλόπουλος, Α. Μυλωνογιάννη, Σ. Κουγέας, *Λαογραφικό Μουσείο Στεμνίτσας*, Αρκαδία 1991, σ. 54.

χωρικούς και τα μοναστήρια που ασχολούνταν με τη μελισσοκομία, ή αναλάμβανε να παραδώσει συγκεκριμένο αριθμό κεριών και λαμπάδων.

Άλλη πρώτη ύλη που χρησιμοποιούν είναι τα φιτίλια, τα οποία είναι βαμβακερά για να μην καίγονται.

Όσον αφορά τον εξοπλισμό, ο κηροπλάστης στο εργαστήριο του είχε το καζάνι μέσα στο οποίο έβραζε το κερί. Σήμερα το καζάνι αντικατέστησε μια μεγάλη παραλληλεπίπεδη μεταλλική λεκάνη, στην οποία εμβαπτίζονται τα βαμβακερά φιτίλια (Εικόνα 66). Επίσης είναι τα πλαίσια διαφόρων μεγεθών πάνω στα οποία τεντώνονταν τα φιτίλια και έπαιζαν το ρόλο κάποιου είδους ανέμης. Σήμερα τα πλαίσια αυτά είναι μεταλλικά και προσαρμόζονται πάνω σε μοτέρ, το οποίο τα γυρίζει και η περιτύλιξη γίνεται μηχανικά (Εικόνα 67). Παλιά τα πλαίσια αυτά ήταν κατασκευασμένα από καλάμια και η περιτύλιξή τους γινόταν με το χέρι. Ακόμη χρησιμοποιούσαν μια μεγάλη κουτάλα για τη μεταφορά του λιωμένου κεριού. Σήμερα χρησιμοποιούνται και διάφορα καλούπια για την κατασκευή των κέρινων ομοιωμάτων, ενώ παλιά ο τεχνίτης έπλαθε το κερί για να τα φτιάξει χωρίς τη βοήθεια των καλουπιών.



Εικόνα 66: Η μεταλλική λεκάνη στην οποία εμβαπτίζονται τα φιτίλια.



Εικόνα 67: Τα πλαίσια στα οποία γίνεται μηχανικά η περιτύλιξη των φιτιλιών.

Διαδικασία παραγωγής

Τα κεριά²⁴²

Ο κηροπλάστης πρώτα περνούσε και τέντωνε τις κλωστές πάνω σε πλαίσιο. Μετά έπαιρνε το πλαίσιο και το βύθιζε επανειλημμένα μέσα στο λιωμένο κερί, που βρισκόταν μέσα στο καζάνι το οποίο έβραζε στη φωτιά. Μετά από κάθε βύθισμα το πλαίσιο κρεμόταν μέχρι να κρυώσει το κερί. Το πάχος του κεριού εξαρτιόταν από τις φορές που αυτό θα βυθιζόταν μέσα στο λιωμένο κερί. Για τα κανονικά κεριά των εκκλησιών, το καλοκαίρι τα βουτούσαν περίπου είκοσι φορές, ενώ το χειμώνα περίπου επτά .

Όταν τα κεριά ή οι λαμπάδες έφταναν στο απαιτούμενο πάχος, τότε ο κηροπλάστης έκοβε με μαχαίρι τη μια μεριά τους και τα κρέμαζε σε πλαίσιο μέχρι να στεγνώσουν και να μπορέσουν να πωληθούν. Σήμερα βούτηγμα των κεριών στη λεκάνη γίνεται με τη βοήθεια μοχλού τον οποίο χειρίζεται ο κηροπλάστης. Μετά, τα συγκεντρώνουν σε εκατοντάδες, τα τυλίγουν με χαρτί και είναι έτοιμα για παράδοση στις εκκλησίες ή στα καταστήματα (Εικόνα 68).

²⁴² Ό.π., σ.σ. 55 – 56.



Εικόνα 68: Τα κεριά κρεμασμένα για να στεγνώσουν και μετά να τυλιχτούν σε χαρτί.

Τα κέρινα ομοιώματα²⁴³

Τα κέρινα ομοιώματα διαφόρων μελών του σώματος, όπως χέρια, πόδια, κεφάλι κλπ., τα οποία οι πιστοί προσφέρουν στις εκκλησίες δεν γίνονταν με καλούπια όπως στις μέρες μας. Παλιά, ο κηροπλάστης έβαζε πάνω σε κλωστή κομμάτι κεριού και αφού το ζέσταινε σε βαθμό που να μην λιώνει, αλλά να είναι εύπλαστο, έπλαθε με τα χέρια του το σχήμα που ήθελε.

Τα ομοιώματα αυτά προσφέρονται στις εκκλησίες, όχι για να ανάβονται. Μπορούσαν να κρεμαστούν και να παραμείνουν για ένα χρονικό διάστημα μπροστά ή δίπλα από θαυματουργές εικόνες και μετά ξεκρεμιόντουσαν για να μεταφερθούν στον κηροπλάστη, ο οποίος είτε αναλάμβανε το λιώσιμό τους και την αντίστροφη παράδοση κεριών ή λαμπάδων, είτε θα το αγόραζε με σκοπό να το αναπλάσει και να το μεταπωλήσει (Εικόνα 69).

²⁴³ Βλέπε παράρτημα συνέντευξη No. 10



Εικόνα 69: Τα κέρινα ομοιώματα.

3.2.10 Τενεκετζής

Γενικά

Τενεκετζής ήταν ο τεχνίτης ο οποίος δούλευε τις πλάκες λευκοσιδήρου, ή τενεκέ όπως τον ονόμαζε ο λαός, μετά την εισαγωγή τους στην Κύπρο κατά τα τέλη του 19^{ου} αιώνα. Πρόκειται για επάγγελμα της σχετικά σύγχρονης εποχής. Ο τενεκετζής ανέλαβε ένα αρκετά μεγάλο μέρος από τις κατασκευές που έκανε προηγουμένως μόνο ο χαλκωματάς, του οποίου βασικό υλικό ήταν ο χαλκός. Ο λευκοσίδηρος, ως νέο υλικό, μπήκε στην αγορά με προτερήματα και εις βάρος του χαλκού, ασχέτως αν δεν είχε την αντοχή του. Ο λευκοσίδηρος ήταν φθηνός, ανοξειδωτος, ευλύγιστος, μαλακός και δεν χρειαζόταν καμίνι για το ζέσταμά του κατά την κατεργασία του²⁴⁴.

Οι τενεκετζήδες εργάζονταν σε ειδικά εργαστήρια που βρίσκονταν συνήθως στην περιοχή κοντά στο κάστρο της πόλης. Όπως όλοι οι τεχνίτες, ο τενεκετζής μπορούσε να μάθει την τέχνη από τον πατέρα του ή άλλο συγγενή, αλλά συχνά μπορούσε να μαθητεύσει από μικρή ηλικία σε μάστορα με τον οποίο δεν είχε καμία συγγένεια. Τα προϊόντα τους τα πουλούσαν στο εργαστήρι τους. Δέχονταν παραγγελίες για ειδικά σκεύη όπως ο αποστακτήρας, ή αλλιώς *λαμπίκκος*, αλλά συνήθως έφτιαχναν διάφορα

²⁴⁴ Ι. Ιωνάς, ό.π. (σημ.66), σ. 281.

σκεύη και αντικείμενα που γνώριζαν ότι είχαν ζήτηση και είχαν συνεχώς στο εργαστήριο τους²⁴⁵.

Στον κατάλογο των προϊόντων που κατασκεύαζε ο τενεκετζής περιλαμβάνονται τενεκέδες, χωνιά, κουβάδες, δοχεία αρμέγματος, μαστραπάδες, μικρά ντεπόζιτα νερού με βρύση για νίψιμο, λέβητες με δύο μικρές χειρολαβές για το πλύσιμο των ρούχων – τα γνωστά *χαρκούδκια*, λαμαρίνες για το ψητό του φούρνου, όλα τα χρειζόμενα του καφετζή, όπως ήταν τα μπρίκια για τον καφέ, τα δοχεία για τον καφέ και τη ζάχαρη, φουκούδες και φουγάρα για τις ψησταριές, *χαρτζιά* που τα χρησιμοποιούσαν στους γάμους για να κάνουν το *ρέσιν*, αποστακτήρα - *λαμπίκκο* για το ροδόσταγμα (Εικόνα 70).

Το επάγγελμα του τενεκετζή όμως έγινε πραγματικά περιζήτητο, εξαιτίας της όλο και μεγαλύτερης προτίμησης των σπιτιών με στέγη από κεραμίδια. Για τις στέγες με κεραμίδια δεν ήταν κατάλληλες οι παλιές πήλινες και πέτρινες υδρορροές, και έπρεπε αναπόφευκτα οι υδρορροές – *χολέτρες* για τη συγκέντρωση και διοχέτευση των νερών της βροχής να γίνονται από λευκοσίδηρο²⁴⁶. Οι υδρορροές αυτές χρεώνονταν αρκετά επειδή απαιτούσαν δύο άτομα για την κατασκευή τους και γιατί τοποθετούνταν στη στέγη των σπιτιών σε ύψος αρκετά μεγάλο από το έδαφος και συνεπώς υπήρχε μεγάλος κίνδυνος για τη ζωή του τεχνίτη.

Σήμερα όμως τα πράγματα έχουν αλλάξει. Η εισαγωγή του πλαστικού στη ζωή μας είχε σαν συνέπεια την αντικατάσταση όλων των ειδών που κατασκευάζονταν από λευκοσίδηρο. Στη Λεμεσό αυτοί τη στιγμή υπάρχουν περίπου δέκα τενεκετζήδες, από τους οποίους οι περισσότεροι έχουν βιομηχανοποιηθεί, για να μπορέσουν να επιβιώσουν και οι βιοτεχνίες τους βρίσκονται πλέον έξω από την πόλη. Υπάρχουν όμως και δύο – τρεις που συνεχίζουν να ασκούν το επάγγελμα του τενεκετζή με τον παλιό παραδοσιακό τρόπο. Διατηρούν τα εργαστήρια που είχαν από παλιά στην οδό Σπάρτης κοντά στο κάστρο. Αυτοί είναι οι Λεωνίδας Φιλίππου και Μιχάλης Κονναρής, οι οποίοι πλέον κατασκευάζουν κάτι μόνο κατόπιν παραγγελίας²⁴⁷.

²⁴⁵ Βλέπε παράρτημα συνέντευξη Νο. 11

²⁴⁶ Ι. Ιωνάς, ό.π. (σημ.66), σ. 282.

²⁴⁷ Ό.π.(σημ.245)



Εικόνα 70: Τα διάφορα προϊόντα που κατασκευάζει ο τενεκετζής.

Εργαλεία και υλικά²⁴⁸

Τα υλικά τα οποία χρησιμοποιούν οι τενεκετζήδες είναι πλάκες λευκοσιδήρου ή αλλιώς λαμαρίνες που είναι σε φύλλα και με διαστάσεις ένα μέτρο ύψος και δύο μέτρα πλάτος. Είναι εισαγόμενες και τις προμηθεύονται από διάφορους εμπόρους που υπάρχουν στην αγορά. Τα υλικά συγκόλλησης είναι το *ασίτ* – υδροχλωρικό οξύ, το *νισιατήριν* – χλωριούχα αμμωνία και το *καλάι* – κασσίτερος. Ακόμη χρησιμοποιούν τέλι σε διάφορους βαθμούς πάχους για την κατασκευή των χερουλιών και για τη διαμόρφωση του χείλους των σκευών, καθώς και εισαγόμενα καρφιά από μαλακό σίδηρο με το κάρφωμα των οποίων πετύχαιναν την ενδυνάμωση των κολλήσεων των χερουλιών.

Τα εργαλεία τα οποία είχε στο εργαστήρι του ο τενεκετζής και χρησιμοποιούσε κατά τη διάρκεια της κατασκευής των διαφόρων προϊόντων, είναι τα ακόλουθα (Εικόνες 71-73):

Κορδονιέρα: Είναι μηχανή με δύο περιστρεφόμενες τροχαλίες. Η μία έχει κανάλι στην περιφέρειά της για να δέχεται την οξεία περιφέρεια της άλλης. Ανάμεσα στις δύο τροχαλίες περνά η λαμαρίνα και σχηματίζεται κανάλι ή *κορδόνι*, που είχε τη θέση του στο μέσο της περιφέρειας των μεγάλων σκευών. Με το κορδόνι αυτό η λαμαρίνα της περιφέρειας των σκευών καθίστατο αλύγιστη .

²⁴⁸ Ό.π (σημ. 245), Θ. Αθανασόπουλος, ό.π. (σημ.74), σ. 415.

Μόλεις: Είναι από λεπτό χαρτόνι και χρησιμοποιούνται για το σχεδιασμό των κομματιών λαμαρίνας ανάλογα με τα αντικείμενα που θα κατασκευάζονταν.

Γωνιά: Χρησιμοποιείται για το σημάδεμα των κάθετων και ευθείων γραμμών πριν το κόψιμο της λαμαρίνας. Ήταν ιδιαίτερα σημαντική κυρίως για τα κυλινδρικά σκεύη διότι έπρεπε η ένωση να πέφτει ακριβώς κάθετα και να μην παραμορφώνονται.

Ψαλίδι: Χρησιμοποιείται για το κόψιμο της λαμαρίνας.

Σφυριά: Είναι μικρού μεγέθους και χρησιμοποιούνταν για το σφυρηλάτημα των λαμαρινών.

Κουπάνιν: Είναι ξύλινο σφυρί (κόπανος) που χρησιμοποιείται για το γέρμα των υδρορροών.

Πινέλο: Χρησιμοποιείται για το άπλωμα του ασίτ (υδροχλωρικό οξύ) πριν τις κολλήσεις.

Πύραυνα: Χρησιμοποιούνται για φωτιά που ο τεχνίτης πρέπει να έχει συνεχώς μπροστά του ή δίπλα του για να βράζει συνεχώς τη *χαφκιά*, με την οποία κάνει τις συγκολλήσεις.

Χαφκιά: Είναι εργαλείο που μοιάζει με σφυρί με μεταλλική χειρολαβή. Η κεφαλή του είναι από χαλκό, διότι ο χαλκός βράζει γρήγορα, δεν οξειδώνεται και πάνω σ' αυτόν πιάνουν εύκολα τα υγροποιημένα κομματάκια κασσίτερου με τον οποίο γίνεται η συγκόλληση.





Εικόνες 71-73: Τα διάφορα εργαλεία που χρησιμοποιεί ο τενεκετζής.

Διαδικασία κατασκευής²⁴⁹

Η τέχνη του τενεκετζή βασίζεται στο σημάδεμα της λαμαρίνας, το κόψιμο της με βάση τη *μόλα*, το γέρμα και την κόλληση (Εικόνες 74-76).

Η χρησιμοποίηση *μολών* επιβάλλεται και από το γεγονός ότι αρκετά σκεύη πρέπει να έχουν καθορισμένο μέγεθος. Με την πάροδο του χρόνου και με την πείρα, ο

²⁴⁹ Ό.π (σημ. 245)

τεχνίτης καθίστατο ικανός να κατασκευάζει αντικείμενα και χωρίς τη βοήθεια των *μολών*, εκτός και αν επρόκειτο για αντικείμενα τα οποία θα κατασκεύαζε για πρώτη φορά.

Το κόψιμο των λαμαρινών γινόταν με ψαλίδια. Πριν μία δεκαετία περίπου έκαναν την εμφάνισή τους τα ηλεκτρικά ψαλίδια, με τα οποία έγινε ευκολότερη και με περισσότερη ακρίβεια η διαδικασία αυτή. Μετά τη χάραξη γίνεται το σήκωμα του ενός από τα δύο κομμάτια της πλάκας, που θα κοπεί, προς τα πάνω. Όταν τα κομμάτια είναι έτοιμα, τότε αρχίζει το σφυρηλάτημα σε στερεωμένο οριζόντιο μεταλλικό σωλήνα για να γείρει το κομμάτι της πλάκας που έπρεπε να πάρει το σχήμα κυλίνδρου. Με τη βοήθεια της *κορδονιέρας* μετάρεπε να κομμάτια σε ότι σχήμα χρειαζόταν.

Το τελευταίο στάδιο είναι αυτό της κόλλησης που γίνεται με τη βοήθεια της βρασμένης πάνω σε πύραυνο *χαφκιάς*. Για την κόλληση χρειαζόταν λίγο ασίτ, *νισιατήριν* και καλάι. Ο *τενεκετζής* κάθεται σε μία καρέκλα μπροστά από τον πάγκο που έχει τον πύραυνο και όλα τα χρειαζούμενα του. Κρατώντας το υπό κατασκευή αντικείμενο πάνω στα γόνατά του, βάζει με μικρό πινέλο λίγο ασίτ στο μέρος όπου θα γίνει η συγκόλληση για να καθαρίσει το μέταλλο από κάθε ακαθαρσία και σκουριά. Στη συνέχεια, τρίβει πάνω στο *νισιατήριν*, που είναι σε στερεή μορφή, την καλά βρασμένη *χαφκιά* για να καθαρίσει και αυτή, και μετά την ακουμπά πάνω στο καλάι για να πάρει μερικές σταγόνες και να κάνει ένα μικρό μέρος της κόλλησης στο σημείο που είχε καθαριστεί με το ασίτ. Η διαδικασία αυτή συνεχίζεται μέχρι να τελειώσει όλη η κόλληση, η οποία στη συνέχεια πρέπει να σκουπιστεί για να γυαλίσει και να μην υπάρχει κανένα σημάδι από σκουριά.

Σε όλα τα αντικείμενα που κατασκευάζουν οι τεχνίτες αυτοί, διπλώνουν τα ανοίγματα τους για να μην υπάρχει κόψη και να προκαλέσουν οποιοδήποτε πρόβλημα.



Εικόνες 74-76: Ο τενεκετζής κατά τα διάφορα στάδια της εργασίας του.

3.2.11 Υφάντρια

Γενικά

Η υφαντική έχει την πιο λαμπρή ιστορία από όλες τις άλλες τέχνες στην Κύπρο. Τα κυπριακά υφαντά ήταν φημισμένα από τους αρχαίους χρόνους. Σε αυτό συντέλεσε και το γεγονός ότι η Κύπρος ήταν πάντα πλούσια σε υφαντικές ύλες: μαλλί και λινάρι από την Αρχαιότητα, μετάξι από τη βυζαντινή περίοδο και βαμβάκι από το Μεσαίωνα²⁵⁰.

Προτού τα βιομηχανικά προϊόντα πλημμυρίσουν και τον αγροτικό πληθυσμό του νησιού, ο αργαλειός ήταν αναπόσπαστο στοιχείο του κυπριακού σπιτιού. Ήταν γενικός κανόνας στην Κύπρο παλιά, μια γυναίκα να ξέρει να κατεργάζεται τις πρώτες ύλες και να υφαίνει η ίδια υφάσματα για καθημερινή χρήση του σπιτιού και την ενδυμασία καθώς και άλλα πιο πλούσια για την προίκα της²⁵¹.

Γυναίκες από όλες τις γωνιές του νησιού ύφαιναν σχεδόν καθημερινά και κατασκεύαζαν οτιδήποτε είχε ανάγκη η οικογένειά τους. Όλο το ρουχισμό για προσωπική χρήση αλλά και για χρήση στο σπίτι τον έφτιαχναν με τον αργαλειό. Υπήρχαν και άλλες που ύφαιναν επαγγελματικά συνεισφέροντας έτσι στο εισόδημα του σπιτιού.

Δυστυχώς, με την εξέλιξη της τεχνολογίας και την εμφάνιση των μηχανών του εργοστασίου, τα προϊόντα που κατασκευάζονται σήμερα με τον αργαλειό περιορίστηκαν στο ελάχιστο. Εξάλλου, και οι υφάντριες πλέον που υπάρχουν είναι πολύ λίγες και συνεχίζουν να ασχολούνται περισσότερο από αγάπη για την τέχνη και όχι για το εισόδημα αφού οι πελάτες τους είναι ελάχιστοι.

Πρώτες ύλες²⁵²

Οι υφάντριες ανάλογα με το προϊόν που ήθελαν να φτιάξουν επέλεγαν και την αντίστοιχη πρώτη ύλη. Κυρίως χρησιμοποιούσαν μαλλί, μετάξι ή βαμβάκι καθ' ένα από αυτά κατεργασμένο, ώστε να γίνει νήμα κατάλληλο για ύφανση. Άλλοτε χρησιμοποιούσαν *λούρες*, δηλαδή λεπτές λωρίδες από παλιά υφάσματα, ενώ συχνή ήταν και η χρήση νημάτων. Τις περισσότερες φορές οι πελάτισσες έδιναν στην υφάντρια

²⁵⁰ Θ. Χ. Κάνθος, ό.π.(σημ.55), σ. 113.

²⁵¹ Ε. Papademetriou, ό.π.(σημ.44), σ. 13.

²⁵² Βλέπε παράρτημα συνέντευξη No. 12

έτοιμη την πρώτη ύλη που ήθελαν να χρησιμοποιήσει στο υφαντό που θα τους έφτιαχνε. Αντίθετα, τώρα με την εξέλιξη της τεχνολογίας και την δημιουργία έτοιμων κλωστών, τις λίγες φορές που υφαίνει η υφάντρια τις αγοράζει από την αγορά, εκτός από τις *λούρες* τις οποίες είτε συνεχίζει να τις κάνει η ίδια είτε της τις παίρνουν οι πελάτισσές της.

*Μαλλι*²⁵³

Χρησιμοποιούσαν μαλλί από κατσίκες και πρόβατα. Το έπλεναν καλά και μετά το άφηναν να στεγνώσει, χωρίς να το βάλουν στον ήλιο γιατί θα κιτρινίζε. Ακολουθούσε το ξάσιμο που γινόταν συνήθως με το χέρι ή με οδοντωτή χτένα. Το μαλακό μαλλί του μικρού προβάτου ξαινόταν με ξύλινο τόξο, το *τοξάρι*. Μετά, το μαλλί ήταν έτοιμο για το γνέσιμο, το οποίο γινόταν με το αδράχτι. Το τραβούσαν και το έκλωθαν σταδιακά με τη χρήση του αδραχτιού, και με το τρόπο αυτό μετατρεπόταν σε κλωστή.

*Βαμβάκι*²⁵⁴

Αρχικά καθάριζαν τους καρπούς του βαμβακιού από τους σπόρους με το δουλάπι. Στη συνέχεια το έξαιναν με το *τοξάρι*. Η χορδή του τόξου αυτού, παλλόταν ρυθμικά πάνω στο βαμβάκι χαλαρώνοντας έτσι τις ίνες του. Με σταδιακό τράβηγμα και κλώσιμο έφτιαχναν τη κλωστή. Δηλαδή, οι λεπτές ίνες του βαμβακιού τυλίγονταν σε ξύλινη ρόκα, που ήταν τοποθετημένη σε ξύλινη βάση, έτσι που τα χέρια της υφάντριας έμεναν ελεύθερα για παραγωγή μακριάς κλωστής. Ένα κανονικό μήκος από ίνες τραβιόταν από το τυλιγμένο στη ρόκα βαμβάκι, στερεωνόταν στην ουρά του αδραχτιού, που περιστρεφόταν γρήγορα κυκλικά με τριβή ανάμεσα στα δάκτυλα και την παλάμη. Η κλωσμένη κλωστή τυλιγόταν στην ουρά του αδραχτιού.

*Μετάξι*²⁵⁵

Από έμπειρο τεχνίτη, τον μεταξά, είχαμε την παραγωγή του μεταξιού από τα κουκούλια του μεταξοσκώληκα. Ο μεταξάς έβαζε τα κουκούλια σε μια χάλκινη λεένη με ζεστό νερό για να διαλυθεί η μεταξόκολλα τους. Οι άκρες από τις ίνες που ξεχώριζαν, μαζεύονταν από μια μαλακή βέργα ανάλογα με το πάχος του μεταξιού που ζητείτο. Μετά περνιόντουσαν διαδοχικά από δακτυλίδια και από αγκίστρια σε ξύλο που πηγαينوερχόταν και τυλίγονταν σε θηλιές στο δουλάπι. Η κατεργασία του μεταξιού

²⁵³ Ε. Αγγελοπούλου – Βολφ, *Ο αργαλειός*, Εκδόσεις «Δομός», Αθήνα 1986, σ. 47.

²⁵⁴ Ο.π., σ. 53.

²⁵⁵ Ο.π., σ. 52.

διαφέρει υποχρεωτικά από τις άλλες υφαντικές ύλες, επειδή οι ίνες του είναι μακριές. Το μετάξι υφαινόταν στη φυσική του κατάσταση ή λίγο κλωσμένο. Τότε μετά την ύφανση η μεταξόκολλα αφαιρείτο από το ύφασμα. Το κλώσιμο του μεταξιού σπάνια γινόταν με το αδράχτι.

Λούρες

Ήταν παλιά ρούχα τα οποία δεν χρησιμοποιούσαν πλέον. Τα έκοβαν σε λεπτές λωρίδες και τα χρησιμοποιούσαν στην κατασκευή μικρών χαλιών και κιλιμιών.

Εργαλεία

*Αργαλειός*²⁵⁶

Το σημαντικότερο εργαλείο για την ύφανση είναι ο αργαλειός ή *βούφα* ή το *αρκαστήρι*, όπως είναι γνωστός στην Κύπρο, με οριζόντιο στημόνι και πατήθρες. Είναι ένα μεγάλο ξύλινο εργαλείο, με βαρύ παραλληλεπίπεδο τελάρο, που φέρει το εμπρός και πίσω κυλινδρικό ξύλο του στημονιού, το *αντί* και το *πισάντι*. Η αρχή του στημονιού με την διασταύρωση στερεώνεται στο *αντί* και το στημόνι τυλίγεται στο *πισάντι* ή κρεμάζεται μπλεγμένο σε αλυσίδα κάτω από την *κάτζη*.

Ο αργαλειός μπορούσε να κατασκευαστεί από όλους τους καλούς ξυλουργούς. Τα υφαντικά εργαλεία όμως, όπως τα *χτένια*, τα *καρκά* και τα *μακούτζια* τα οποία θα δούμε πιο κάτω, τα κατασκεύαζαν μόνο τεχνίτες. Συγκεκριμένα η Λάπηθος και ο Καραβάς είχαν τους καλύτερους χτενάρηδες και τορναδόρους. Οι ίδιοι ήταν πλανόδιοι πωλητές και επιδιορθωτές των εργαλείων αυτών σε ολόκληρη την Κύπρο.

Η υφάντρια κάθετα σε ένα οριζόντιο δοκάρι και απέναντι της είναι ο αργαλειός με τα διάφορα μέρη του, τα οποία είναι τα ακόλουθα (Εικόνες 77-78):

Κτένι: Αποτελείται από 45 *χιλίτζια*, δηλαδή μικρές ξύλινες ράβδους μέσα στις οποίες περνούν οι κλωστές του στημονιού. Οι αποστάσεις μεταξύ των *χιλιτζιών* καθορίζουν και την πυκνότητα του υφάσματος. Το κτένι βρίσκεται στο κάτω μέρος του πετάλου.

Πέταλο: Είναι το ξύλινο μέρος του αργαλειού το οποίο πηγαινοέρχεται μπροστά πίσω. Με αυτό η υφάντρια κτυπά το υφαντό, στερεώνοντας την τελευταία κλωστή.

²⁵⁶ Ό.π. (σημ. 252), Ε. Παπαδημητρίου, *Η Κυπριακή Υφαντική*, Κυπριακά Σπουδαί, ΜΣΤ', Λευκωσία 1982, σ.σ. 91 – 96.

Οι βέργες του πετάλου: Είναι ξύλινες βέργες στο πάνω μέρος του αργαλειού. Λεπτά σχοινιά, τα *καρκούδκια*, κρέμονται από αυτές. Αυτά ανεβοκατεβάζουν τις *μιταρόβερκες* ή αλλιώς σαΐτες, με τη βοήθεια των *μηλουδκιών* που υπάρχουν μέσα στα *καρκούδκια*.

Μιταρόβερκες: Είναι δύο βέργες οι οποίες στερεώνουν τα μιτάρια.

Μιτάρκα (Μιτάρια): Είναι δύο ζεύγη κάθετων χοντρών κλωστών. Σκοπός τους είναι να χωρίζουν τις κλωστές του πανιού. Όταν η υφάντρια πατά τα πέταλα, αυτά ανεβοκατεβαίνουν εναλλάξ και την υποβοηθούν στο να υφαίνει το πανί.

Μηλούδκια: Είναι ξύλινοι τροχοί με διάμετρο περίπου 10 εκ. Υπάρχουν δύο σε κάθε αργαλειό, ένα στο κάθε καρκούδι. Στο μέσο έχουν μια τρύπα που στερεώνεται με ξύλινο πύρο πάνω στα *καρκούδκια*. Στην περιφέρειά τους έχουν μια ράβδωση από την οποία περνά λεπτό σχοινί που συνδέεται με τα *κοκαλούδκια*, βοηθώντας έτσι την υφάντρια να ρυθμίσει το μήκος του σχοινιού.

Καρκούδκια: Είναι ξύλινα εργαλεία, δύο στο σύνολο, που χρησιμεύουν στο να υποβαστάζουν τα *μηλούδκια* με τα οποία είναι συνδεδεμένα.

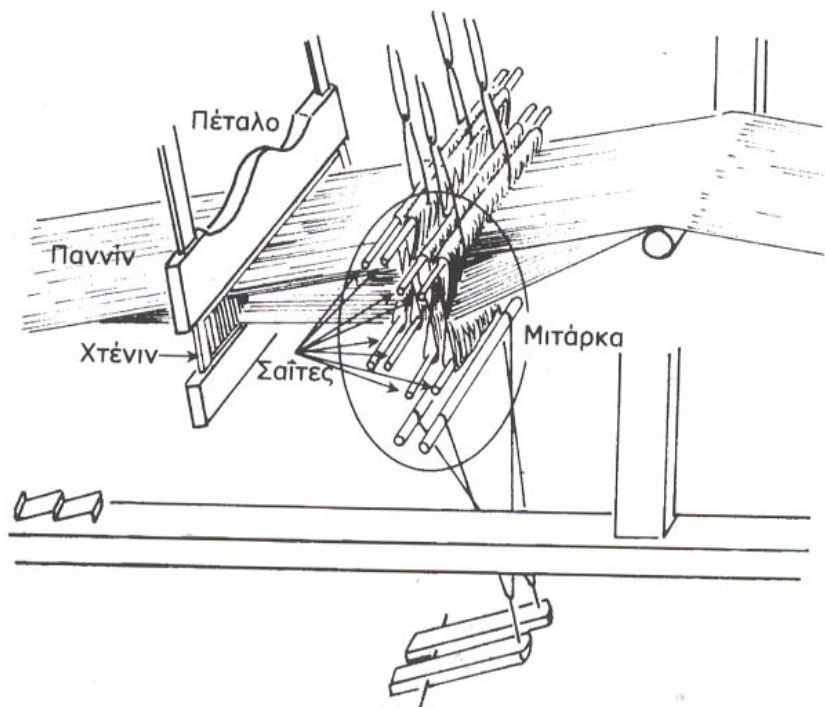
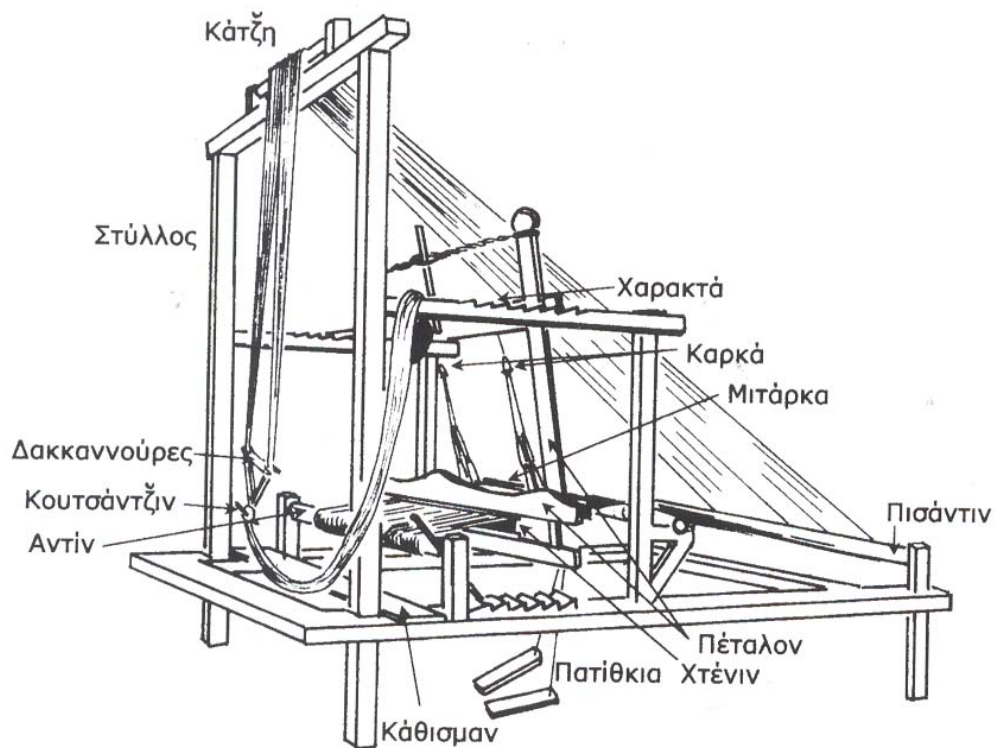
Πατίδκια (Πέταλα): Είναι επίπεδα τμήματα ξύλου τα οποία συνδέονται με σχοινιά με τις μιταρόβερκες. Ο αριθμός τους ποικίλει ανάλογα με το είδος του αργαλειού. Πατώντας το ένα πέταλο κατεβαίνει το ένα ζεύγος μιταρόβεργων ενώ το άλλο ανεβαίνει. Τότε αλλάζουν θέση και τα *κοκαλούδκια* με αποτέλεσμα να ανοίγει ο *κόρφος*, το μισό δηλαδή σύνολο των κλωστών, για να περάσει το *μακούτζι*.

Αντί: Είναι μια χοντρή ξύλινη ράβδος μεγάλης διαμέτρου με μήκος ίσο με το χτένι. Σ' αυτό τυλίγεται το πανί που υφαίνουν.

Στρέφτης: Είναι ξύλινη ράβδος η οποία μπαίνει σε μια τρύπα που υπάρχει στην άκρη του αντιού. Βοηθά στην περιστροφή του υφαντού και στο τύλιγμά του στο αντί.

Κάτζη: Είναι μία ξύλινη ράβδος η οποία αποτελεί το ψηλότερο τμήμα του αργαλειού. Πάνω από αυτήν περνούν οι κλωστές και στη συνέχεια στερεώνονται με την *γείστρα*, η οποία είναι ένα κομμάτι καλάμι το οποίο είναι δεμένο με ένα σχοινί, στο πίσω μέρος του καθίσματος της υφάντριας. Χρησιμεύει στο να μένουν τεντωμένες οι κλωστές.

Πισάντι: Είναι ξύλινη ράβδος, από την οποία περνούν οι κλωστές κατεβαίνοντας από την *κάτζη*. Συντελεί στο να παραμένουν οι κλωστές τεντωμένες.



Εικόνες 77-78: Ο αργαλειός και ο μηχανισμός του με τα διάφορα μέρη του.
Πηγή: Ι. Ιωνάς, *Παραδοσιακά Επαγγέλματα της Κύπρου*, Δημοσιεύματα του Κέντρου Επιστημονικών Ερευνών, Αρ. XXXVII, Λευκωσία 2001, σ.σ 506 - 507.

Εργαλεία εκτός του αργαλειού²⁵⁷

Ανέμη: Είναι ξύλινο περιστρεφόμενο εργαλείο φτιαγμένο από καλάμια. Αποτελείται από οχτώ τμήματα που συνδέονται στο πάνω και κάτω μέρος τους με δύο κομμάτια ξύλο, σε σχήμα σταυρού. Για να μπορεί να περιστρέφεται υπάρχει ένα ξύλο που συνδέεται με τη βάση της. Χρησιμεύει για να κρατά τη θηλιά ανοικτή (Εικόνα 79).

Δουλάπι: Στη ξύλινη του βάση υπάρχουν δύο κατακόρυφοι δίσκοι που συνδέονται μεταξύ τους με κλωστές και απέχουν περίπου 6 – 7 εκ. Από αυτούς ξεκινά το νήμα που καταλήγει στο καννορόανο που βρίσκεται απέναντι, μια ξύλινη ράβδος στην οποία εισέρχεται το καλάμι στο οποίο τυλίγεται το νήμα που προέρχεται από την ανέμη, μαζί με τις κλαμπόες, οι οποίες είναι ξύλινες και στηρίζουν το καννορόανο. Χρησιμεύει στη περιστροφή του καννορόανου, έτσι ώστε όταν αυτό περιστρέφεται να τυλίγεται το νήμα στο καλάμι (Εικόνα 79).

Αδράχτι: Είναι ξύλινο και αποτελείται από μια ράβδο της οποίας η διάμετρος μειώνεται σταδιακά και έχει μήκος 20 – 25 εκ. Στο πάνω μέρος του υπάρχει η κεφαλή στην οποία βρίσκεται προσαρμοσμένο ένα μεταλλικό αγκίστρι. Χρησιμεύει στο γνέσιμο του μαλλιού και στη δημιουργία της μάλλινης κλωστής και μεταξωτής.

Μακούτζιν: Είναι ένα αντικείμενο με κούφωμα στη μέση, στο οποίο υπάρχει μια μεταλλική λεπτή ράβδος και σ' αυτό μπαίνει η θηλιά.

Μιτίτης: Είναι ξύλινο ή σιδερένιο εργαλείο με πλάτος δύο περίπου εκατοστών και μήκος ανάλογο με αυτού του χτενιού. Με το μιτίτη διευκολύνεται η ύφανση αφού κρατά το υφαντό τεντωμένο.



Εικόνα 79: Η ανέμη και το δουλάπι.

²⁵⁷ Ό.π. (σημ. 252)

Η τέχνη της υφάντριας²⁵⁸

Προτού είναι σε θέση να αρχίσει να υφαίνει, η υφάντρια πρέπει να ετοιμάσει τις κλωστές του στημονιού και να τις περάσει στον αργαλειό. Είναι εργασία που παίρνει χρόνο και γίνεται ακολουθώντας συγκεκριμένη πορεία. Η προσοχή που απαιτείται για το μη πλέξιμο των κλωστών, καθώς και για τη ρύθμιση του επιθυμητού τεντώματος που πρέπει να έχουν αυτές, είναι μεγάλη.

Αρχικά η υφάντρια τοποθετεί τη θηλιά στην ανέμη. Αφού στερεώσει τη μια άκρη του νήματος σε ένα κομμάτι καλάμι, το *καννί*, το τοποθετεί στο δουλάπι και συγκεκριμένα στο μέρος που ονομάζεται *καννορόανο*. Όταν γυρίζει το χερούλι του δουλαπιού, το νήμα τυλίγεται στο *καννί*, και όπως χαρακτηριστικά λένε οι υφάντριες το νήμα *καννίζεται*.

Όταν γεμίσει πολλά κανιά με νήματα τα τοποθετεί σε μια ξύλινη βάση με ξύλινες ράβδους για να τοποθετούνται τα καννιά. Στη συνέχεια περνά το νήμα σε σιδερένια ράβδο που είναι στερεωμένη στον τοίχο. Τραβά τις άκρες των νημάτων από τη μια άκρη του τοίχου μέχρι την άλλη, όπου υπάρχουν κατακόρυφα τοποθετημένες ράβδοι. Κάθε άκρη του νήματος την περνά και σε μια από τις ράβδους. Αφού περάσουν τα νήματα το κάθε ένα και σε μία ράβδο στην επιστροφή τους προς τη πρώτη ράβδο, συναντιούνται με μια άλλη ράβδο με δύο μικρά ξύλα, όπου και σταυρώνονται. Αυτή η διαδικασία του πηγαινε – έλα γίνεται αρκετές φορές μέχρι που να δημιουργηθεί το *σύρμα* του νήματος, το οποίο πρέπει να περιλαμβάνει 45 κλωστές. Μετά τη διαδικασία αυτή, η υφάντρια παίρνει τις κλωστές από τον τοίχο για να τις τοποθετήσει στον αργαλειό. Από εδώ ακολουθεί το πέρασμα του χτενιού και η πειραμάτιση στα μιτάρια. Ακολούθως το στημόνι τοποθετείται στον αργαλειό για να μπει το υφάδι και να ξεκινήσει η ύφανση.

Η ύφανση ξεκινούσε με το πάτημα ενός πετάλου που άνοιγε τη δίοδο μεταξύ των μισών κλωστών και το πέρασμα του *μακουτζιού*. Το *μακούτζιν* πηγαиноέρχεται ακολουθώντας αυτή τη σειρά, αλλά και με ενδιάμεσα κτυπήματα του χτενιού για συμπίεση και πήξιμο της κλωστής πάνω στην άκρη του υπό ύφανση πανιού. Το πάτημα των πετάλων για εναλλαγή σηκώματος των μιταριών, για άνοιγμα των μισών κλωστών

²⁵⁸ Ό.π. (σημ. 252), Ζ. Βάος, *Η παραδοσιακή υφαντική της Μήλου*, Έκδοση ΕΟΜΜΕΧ, Αθήνα 1986, σ.σ. 22 – 28.

και πέρασμα του μακοντζιού ήταν συνεχές και ρυθμικό με τα κτυπήματα του χτενιού (Εικόνες 80-81).



Εικόνες 80-81: Η υφάντρια κατά τη διάρκεια της ύφανσης.

Τα προϊόντα τα οποία κατασκεύαζαν οι υφάντριες ήταν κυρίως η *αλατζιά*, η οποία ήταν μεγάλο βαμβακερό πανί που στη συνέχεια το μετέτρεπαν σε ό,τι χρειαζόνταν και συνήθως χρησιμοποιείτο για καθημερινά ρούχα. Επίσης έφτιαχναν σεντόνια, τα *ιραμοσέντονα* για την κατασκευή των οποίων χρησιμοποιούσαν νήμα και μαλλί ή και μερικές φορές μετάξι, οι κουβέρτες που ήταν από μαλλί, οι πετσέτες από λεπτό νήμα, την *τήρα*, τα κιλίμια και μικρά χαλάκια τα οποία γίνονταν από *λούρες*. Για τη διακόσμησή

τους χρησιμοποιούσαν διάφορα σχέδια όπως ήταν τα καμαρωτά με καμάρες και τα φακωτά με στρογγυλά σχήματα.

Δυστυχώς σήμερα έχουν μειωθεί τα προϊόντα της υφάντριας, που είναι κυρίως τα μικρά χαλάκια, τα οποία έχουν συνήθως οκτώ πήχες μάκρος και πλάτος μια πήχη. Γίνονται σε πολλά χρώματα ανάλογα με το υφάσματα που θα κοπούν σε λωρίδες (Εικόνα 82).



Εικόνα 82: Τα χαλάκια είναι ένα από τα λίγα προϊόντα που φτιάχνουν σήμερα οι υφάντριες.

3.2.12 Κεντήστρα

Γενικά

Η κεντητική είναι μία πολύ χαρακτηριστική και πλούσια τέχνη. Τα δείγματα του λαϊκού κεντήματος της Κύπρου είναι τέχνη που έχει αναπτυχθεί κατ' εξοχήν στο σπίτι, από τις γυναίκες σαν ένα είδος οικοτεχνίας. Τα κεντήματα αυτά είχαν σαν προορισμό τους την οικογενειακή χρήση και τον στολισμό του σπιτιού, αλλά ταυτόχρονα έγιναν εμπορικό είδος. Το κέντημα έχαιρε μεγάλης εκτίμησης τόσο στην κυπριακή αγορά όσο και στις αγορές του εξωτερικού. Η παραγωγή τους αφθονούσε σε πόλεις και χωριά²⁵⁹.

Σε όλη την Κύπρο, κάθε κορίτσι άρχιζε από μικρή ηλικία να ετοιμάζει τα προικιά της, στα οποία έδιναν ιδιαίτερη λαμπρότητα τα κεντήματά τους. Μεταξύ τους υπήρχε ένα είδος άμιλλας ποια θα παρουσιάσει τα καλύτερα προικιά την ημέρα του γάμου της, με τα οποία στόλιζαν το εσωτερικό του σπιτιού, αρχίζοντας από την κορυφή και καλύπτοντας

²⁵⁹ Α. Γ. Πιερίδου, ό.π. (σημ. 187), σ. 41.

όλους τους τοίχους. Στην έκθεση αυτή κυριαρχούσαν τα κεντήματα, άσπρα και πολύχρωμα, φτιαγμένα με παραδοσιακές τεχνικές και σχέδια, τα οποία τοποθετούσαν με τελετουργικό τρόπο στο δωμάτιο όπου το αντρόγυνο θα δεχόταν τις ευχές των καλεσμένων του.

Τα κεντήματα στην Κύπρο ταξινομούνται σε δύο μεγάλες κατηγορίες, τα λευκά και τα χρωματιστά. Τα χρωματιστά κυρίως κατασκευάζονται στην Πάφο, ενώ στη Λεμεσό οι κεντήστρες ασχολούνταν με τα λευκαρίτικα κεντήματα, που είναι και τα πιο εμπορεύσιμα, και με τις δαντέλες του βελονιού²⁶⁰.

Σήμερα οι κεντήστρες που ασχολούνται επαγγελματικά δεν είναι πάρα πολλές στη Λεμεσό. Οι πελάτες τους είναι και ντόπιοι αλλά κυρίως προμηθεύουν μαγαζιά στην τουριστική περιοχή της πόλης. Η μεγαλύτερη ακμή στην κεντητική τέχνη εξακολουθεί να είναι στο χωριό Λεύκαρα, το οποίο εντάσσεται στην επαρχία Λάρνακας, και από το οποίο ξεκίνησαν τα ξακουστά λευκαρίτικα κεντήματα. Πλέον έχουν εξαπλωθεί σε ολόκληρη τη Κύπρο λόγω της ζήτησης που έχουν.

Εργαλεία και υλικά²⁶¹

Το λευκαρίτικο κέντημα, το οποίο είναι ό,τι καλύτερο έχει να επιδείξει η κεντητική της Κύπρου, έχει τις ρίζες του στα *ασπροπλούμια* ή *ασπροκεντήματα* που γίνονταν παλιά. Πρόκειται για άσπρα κεντήματα με απλά σχέδια χωρίς πολλές λεπτομέρειες, και με σχέδια συνήθως γεωμετρικά. Για την κατασκευή τους, οι κεντήστρες χρησιμοποιούσαν άσπρο βαμβακερό ύφασμα και με αυτά έκαναν κυρίως σεντόνια και πετσέτες.

Τα λευκαρίτικα κεντήματα, παλιά γίνονταν σε χοντρό βαμβακερό ύφασμα το οποίο παραγόταν από κλωστές που τις έκλωθαν οι ίδιες οι κεντήστρες στο χέρι. Μετά χρησιμοποιούσαν επιτόπιο λινό ύφασμα, ενώ σήμερα γίνονται πάνω σε λεπτότερο εισαγόμενο λινό. Στο παρελθόν, το κέντημα γινόταν από κλωστή λεπτότερη, βαμβακερό νήμα που έκλωθαν στη ρόκα, το λεγόμενο *αδρακτήσιμο*. Αργότερα χρησιμοποιήθηκε η εισαγόμενη κλωστή «κοτόν περλέ», η οποία εξακολουθεί να χρησιμοποιείται μέχρι και σήμερα.

²⁶⁰ E. Papademetriou, ό.π. (σημ 44), σ. 25.

²⁶¹ Βλέπε παράρτημα συνέντευξη No. 13

Ακόμη χρησιμοποιούν και κάποια άλλα μικροεργαλεία όπως ψαλίδια για το κόψιμο των κλωστών, βελόνια για το κέντημα, ένα μικρό μαξιλαράκι πάνω στο οποίο στερεώνουν το κέντημα και το κεντούν για λόγους σταθερότητας.

Η κεντητική είναι μια τέχνη που χρειάζεται ελάχιστα εργαλεία και υλικά, αλλά απαιτεί πολύ μεγάλη τέχνη και δεξιοτεχνία.

Χαρακτηριστικά του λευκαρίτικου κεντήματος²⁶²

Το λευκαρίτικο κέντημα κεντιέται στο χέρι με μονή κλωστή και είναι τόσο καλοδοουλεμένο σε σημείο που δεν υπάρχει ανάποδη, είναι δηλαδή αμφιπρόσωπο. Απλώνουν οι κεντήστρες το ύφασμα πάνω σε ένα μαξιλαράκι, το στερεώνουν με καρφίτσες, βάζουν το ένα χέρι από κάτω για να το κρατούν και με το άλλο κεντούν. Έχει χρώμα ομοιόμορφο, ουδέτερο σε τόνους άσπρου – καφέ (Εικόνα 83).



Εικόνα 83: Η κεντήστρα κατά τη διάρκεια που κεντά.

Η τεχνική του βασίζεται στην ύφανση του υφάσματος γι' αυτό και τα σχέδια είναι αυστηρά γεωμετρικά και εξελίσσονται σε πιο πολύπλοκα σχέδια και ποταμούς. Πολλές φορές τα σχέδια είναι εμπνευσμένα από διάφορα αγγεία. Οι κεντήστρες έχουν μπροστά τους κάποιο σχέδιο και το κάνουν και αυτές, αν και με την πείρα που αποκτούν με το καιρό υπολογίζουν μόνες τους πόσες κλωστές χρειάζονται και τις κόβουν με το ψαλίδι.

²⁶² Ό.π., Ε. Papademetriou, ό.π. (σημ44), σ. 27.

Ιδιαίτερο χαρακτηριστικό των λευκαρίτικων κεντημάτων είναι η εναλλαγή του σχεδίου σε *κοφτές* και *ανεβατά* σχέδια. Τα κύρια μοτίβα του σχεδίου πλαισιώνονται στην άκρη με *γαζιά*, ενώ όλα τελειώνουν με ένα είδος *δαντέλας*, *στενής* ή *πλατιάς*.

Σχέδια του λευκαρίτικου κεντήματος²⁶³

Οι *κοφτές* είναι τα τρυπητά μέρη του κεντήματος τα οποία γίνονται με το κόψιμο και τράβηγμα των κλωστών. Οι κομμένες κλωστές στερεώνονται με το στρούχνισμα. Μέσα στις κοφτές μπλέκονται με το βελόνι διάφορα σχέδια όπως, *αχτινωτή*, *αρβαλωτή*, *κλωνωτή*, *κόρτενη*, *μελισσωτή*, *λιμινωτή*, *ψαθαρωτή* κλπ.

Τα *ανεβατά* γίνονται με την ανεβατή βελονιά. Μερικά από τα κυριότερα σχέδια που γίνονται είναι οι *μαργαρίτες* (*διτές*, *σουραφωτές*, *αθασωτές*, *ίσιες*), τ' *αθάσια*, τα *πεταλίνια*, τα *μακούτζια* και τα *μελισμόνια*.

Ο ποταμός, αποτελεί ένα σπουδαίο στοιχείο του λευκαρίτικου κεντήματος, έχει σχήμα *ζικ – ζακ* και σχηματίζεται παράλληλα στις πλευρές του υφάσματος. Γίνεται όπως τις *κοφτές* και ανάλογα με το σχέδιο παίρνει την ονομασία του, όπως *αμματωτός*, *αραχνωτός*, *ποταμωτός*, *ματσωτός* και *κλειδωτός* που διακοσμείται με διάφορα μήλα. Ο ποταμός χωρίζει το κέντημα σε τριγωνικές επιφάνειες, τις λεγόμενες *καμάρες*, οι οποίες γεμίζονται με σχέδια κοφτών και ανεβατών.

Άλλο σπουδαίο στοιχείο του λευκαρίτικου κεντήματος είναι το *γαζί* και οι *δαντέλες* τελειώματος. Το *γαζί* χρησιμοποιείται κυρίως για το διαχωρισμό του σχεδίου και των μοτίβων και υπάρχουν διάφορα είδη, μεταξύ των οποίων το *παραγάζι*, το *γαζί* και το *βενέτικο γαζί*. Τα κυριότερα είδη τελειώματος είναι η *τσίμπι* και το *κλόσι*.



Εικόνα 84: Διάφορα σχέδια του λευκαρίτικου κεντήματος.

²⁶³ Ε. Papademetriou, ό.π. (σημ 44), σ. 27.

Δαντέλες²⁶⁴

Οι γυναίκες όλης της Κύπρου είχαν μεγάλη επιδεξιότητα στην κατασκευή της δαντέλας, της *πιπίλας* όπως χαρακτηριστικά την έλεγαν. Αυτή γίνεται με λεπτή βαμβακερή κλωστή με το βελόνι. Κύριο στοιχείο της δημιουργίας σχεδίων είναι ο γνωστός *βελονόκομπος* και τα σχέδια τους είναι κυρίως γεωμετρικά. Χρησιμοποιούνταν για διακοσμητικούς κυρίως σκοπούς σε μαξιλαροθήκες, τραπεζομάντιλα, πετσετάκια, σεντόνια, μαντίλια κεφαλών, εσώρουχα κλπ. (Εικόνα 85).



Εικόνα 85: Η δαντέλα του βελονιού.

Ακόμη υπάρχουν και οι δαντέλες *βενίς*, στις οποίες τα σχήματα ξεφεύγουν από το γεωμετρικό και έχουν θέματα από τη φύση και το περιβάλλον, όπως λουλούδια και φύλλα.

- *Φερβολιτέ*²⁶⁵

Είναι ένα άλλο είδος δαντέλας που γίνεται με ειδικό ξύλινο εργαλείο, το *μακουκούδι*. Χρησιμοποιώντας τα δάκτυλα της η κεντήστρα, πλέκει κυκλικά από ένα σημείο στο κέντρο, δημιουργώντας έτσι διάφορα μοτίβα σε πετσετάκια και άλλα.

- *Κροσιές*²⁶⁶

Είναι είδος δαντέλας που γίνεται με βελονάκι και βαμβακερή κλωστή. Τα σχέδια του είναι αυστηρά γεωμετρικά με ρόμβους και σταυρούς, και χρησιμοποιείται για το τέλειωμα τραπεζομάντηλων και σκεπάσματα κρεβατιών (Εικόνες 86-87).

²⁶⁴ Ό.π. (σημ. 261)

²⁶⁵ Ό.π.

²⁶⁶ Ό.π.



Εικόνες 86-88: Διάφορα είδη κεντημάτων.

4. Συμπεράσματα – Προτάσεις

Πολλά από τα παραδοσιακά επαγγέλματα που περιγράφονται στην παρούσα μελέτη αποτελούν τη συνέχεια και εξέλιξη παρόμοιων πανάρχαιων επαγγελμάτων και τεχνών, όπως η αγγειοπλαστική, η υφαντική, η καλαθοπλεκτική, ενώ άλλα είναι νεότερα.

Τα περισσότερα από αυτά έχουν εκλείψει από την πόλη της Λεμεσού, παραμένουν όμως στη θύμηση των παλιών Λεμεσιανών. Η εξαφάνιση των παραδοσιακών επαγγελμάτων οφείλεται κυρίως στη βιομηχανοποίηση της παραγωγής παρόμοιων ειδών, καθώς και στην τεχνολογική πρόοδο. Η μαζική παραγωγή τυποποιημένων προϊόντων αντικατέστησε τη μοναδικότητα των χειροποίητων έργων. Οι μηχανές πήραν τη θέση του εργατικού δυναμικού και τα προϊόντα σήμερα παράγονται πιο γρήγορα και πιο εύκολα, με αποτέλεσμα να παραμερισθεί ο παραδοσιακός τεχνίτης.

Ένας ακόμη λόγος που συνετέλεσε στην εξάλειψη ορισμένων παραδοσιακών επαγγελμάτων είναι και το γεγονός ότι διαφοροποιήθηκαν ή εξαφανίστηκαν πολλές από τις ανθρώπινες ανάγκες. Η τεχνολογική εξέλιξη συνέβαλε στην βελτίωση των συνθηκών ζωής που επικρατούν σήμερα, με αποτέλεσμα κάποιες από τις ανάγκες να καλύπτονται με πιο εύκολο τρόπο απ' ό,τι στο παρελθόν, ενώ άλλες έπαψαν πλέον να δημιουργούνται. Η ύπαρξη, για παράδειγμα, μεγάλων οινοβιομηχανιών εξάλειψε την παραγωγή κρασιού, οπότε και οι τεχνίτες σταμάτησαν να κατασκευάζουν πιθάρια, γιατί δεν χρειάζονται πια. Εκτός αυτού η χρησιμοποίηση της μηχανής, όπως ο γεωργικός ελκυστήρας και το αυτοκίνητο για γεωργικές εργασίες και μεταφορές, περιόρισε σημαντικά τη χρησιμοποίηση γαϊδουριών, οπότε εξαφανίστηκε τελειωτικά και το επάγγελμα του *στρατουρά*, του τεχνίτη που κατασκεύαζε τα σαμάρια.

Έτσι, η ανάπτυξη και ο σύγχρονος τεχνολογικός πολιτισμός έχουν εξαλείψει πολλά από τα παραδοσιακά επαγγέλματα και έχουν εξαφανίσει τους περισσότερους παραδοσιακούς τεχνίτες.

Ακόμη και αυτά τα ελάχιστα επαγγέλματα που συνεχίζουν να ασκούνται σήμερα, αντιμετωπίζουν πολλές δυσκολίες. Το κυριότερο πρόβλημα είναι ότι ο αριθμός των ατόμων που ασχολούνται με αυτά όλο και πιο πολύ μειώνεται, αφού από πλευράς νεολαίας δεν υπάρχει κανένα ενδιαφέρον για συνέχισή τους. Το γεγονός αυτό δικαιολογείται, αφού πλέον τα παραδοσιακά επαγγέλματα δεν προσφέρουν ικανοποιητικό εισόδημα, αλλά ούτε και υπάρχει κάποιο κίνητρο που να κεντρίζει το

ενδιαφέρον των νέων, έτσι ώστε να ασχοληθούν με αυτά. Άλλωστε, πολλά είναι τα επαγγέλματα που οι νέοι έχουν εντελώς άγνοια με αποτέλεσμα σιγά – σιγά να σβήνουν και σε λίγα χρόνια θα εξαφανιστούν εντελώς.

Υπάρχουν, επίσης, και μερικά επαγγέλματα τα οποία για να μπορέσουν να επιβιώσουν έχουν εκσυγχρονιστεί και κατά κάποιο τρόπο χάνει την παραδοσιακή τους εικόνα. Αυτό ήταν κάτι αναμενόμενο αφού όλοι οι τομείς εξελίσσονται, φυσικό ήταν να εξελιχθεί και η παράδοση. Ιδιαίτερη σημασία όμως, πρέπει να δοθεί στο γεγονός ότι τα παραδοσιακά αυτά επαγγέλματα και τέχνες δεν πρέπει να χάνουν τα ιδιόμορφα τους χαρακτηριστικά μέσα από την πάροδο του χρόνου.

Παρόλα αυτά, σημαντικό είναι το γεγονός ότι οι λίγοι πλέον τεχνίτες που συνεχίζουν να ασχολούνται με κάποια από τις παραδοσιακές τέχνες ή επαγγέλματα που παρουσιάζονται στην παρούσα μελέτη, διατηρούν στον ίδιο βαθμό όπως και παλιά την αγάπη και το μεράκι τους για τη δουλειά τους και γενικά για την παράδοση του τόπου. Για να μπορέσουν, λοιπόν, να διατηρηθούν ζωντανά τα εναπομείναντα παραδοσιακά επαγγέλματα της Λεμεσού απαιτείται η δραστηριοποίηση τόσο της πολιτείας όσο και των ίδιων των επαγγελματιών.

Ο στόχος τον οποίο πρέπει να έχει το κράτος και ιδιαίτερα οι τοπικοί φορείς της πόλης, είναι η βιώσιμη ανάπτυξη μέσω του παραδοσιακού πολιτισμού. Με τον όρο «βιώσιμη ανάπτυξη» εννοούμε την ανάπτυξη εκείνη, η οποία ανταποκρίνεται στις απαιτήσεις των σημερινών γενεών, χωρίς να θέτει σε κίνδυνο τις απαιτήσεις των γενεών που θα ακολουθήσουν²⁶⁷.

Οι τοπικοί φορείς της πόλης θα πρέπει πρώτα να καταγράψουν τα παραδοσιακά επαγγέλματα και τέχνες που υφίστανται μέχρι και σήμερα στην Λεμεσό, καθώς και τους ανθρώπους που ασχολούνται με αυτά. Στη συνέχεια να δουν ποια από τα επαγγέλματα έχουν μέλλον και μπορούν να διασωθούν διατηρώντας πάντοτε τη παραδοσιακή τους μορφή, και να συμβάλουν στην προώθηση και διατήρησή τους.

Κάτι τέτοιο, μπορεί να επιτευχθεί μέσω κάποιων σεμιναρίων και μαθημάτων παραδοσιακής χειροτεχνίας έτσι ώστε να κινήσουν το ενδιαφέρον των νέων. Τα μαθήματα αυτά καλό είναι να διδάσκονται από τεχνίτες που ασχολούνται με κάποιο από

²⁶⁷ Ρ. Μητούλα, *Βιώσιμη Τοπική και Περιφερειακή Ανάπτυξη* (Πανεπιστημιακές Σημειώσεις), Εκδόσεις Χαροκοπείου Πανεπιστημίου, Μέρος Α', Αθήνα 2002, σ. 6.

τα παραδοσιακά επαγγέλματα ή ακόμη και συνταξιούχους. Ταυτόχρονα, μπορούν να λειτουργήσουν και κάποια εργαστήρια και καταστήματα, στα οποία θα πωλούνται τα διάφορα έργα²⁶⁸.

Αυτό είναι κάτι το οποίο μπορεί να γίνει σε συνεργασία με την Υπηρεσία Κυπριακής Χειροτεχνίας, η οποία διατηρεί ένα Κέντρο με διάφορα τέτοια εργαστήρια στη Λευκωσία, ενώ στη Λεμεσό και στις άλλες πόλεις της Κύπρου υπάρχουν καταστήματα στα οποία πωλούνται τα έργα. Θα ήταν καλύτερα, λοιπόν, να υπήρχε ένα τέτοιο Κέντρο και στη Λεμεσό με «δασκαλούς» τους τεχνίτες της πόλης.

Αξιοσημείωτη, θα ήταν η δημιουργία ενός τοπικού μουσείου, όχι Λαϊκής Τέχνης το οποίο ήδη υπάρχει στην πόλη, αλλά ένα μουσείο το οποίο θα προβάλλει τον τοπικό πολιτισμό²⁶⁹. Σ' αυτό μπορούν να υπάρχουν ομάδες τεχνιτών, οι οποίοι να ασκούν τις δραστηριότητές τους μπροστά στο κοινό και παράλληλα να λειτουργούν και ως κέντρα έκθεσης²⁷⁰. Επίσης, το μουσείο μπορεί να συμβάλει στην εκμάθηση και στη μετάδοση των τοπικών παραδοσιακών επαγγελμάτων, ιδιαίτερα εκείνων που μπορούν να καλύψουν τις ανάγκες της τουριστικής ανάπτυξης²⁷¹. Σημαντική θα ήταν και η ύπαρξη μίας βιβλιοθήκης στο μουσείο με βιβλία που αφορούν τα παραδοσιακά επαγγέλματα της Λεμεσού αλλά και της υπόλοιπης Κύπρου, έτσι ώστε ο επισκέπτης ξεφυλλίζοντάς τα να μπορεί να κάνει σύγκριση σχετικά με τον τρόπο που ασκούσαν τα επαγγέλματα αυτά στις διάφορες περιοχές του νησιού. Επίσης, θα μπορούσε να γίνεται και προβολή ταινιών σε ειδική αίθουσα, στην οποία να περιγράφονται με αφήγηση ειδικών τεχνιτών τα επαγγέλματα εκείνα τα οποία δεν εκπροσωπούνται από κάποιο τεχνίτη στο μουσείο, όπως γίνεται και στο μουσείο Υδροκίνησης της Δημητσάνας.

Εκτός όμως από τη συμβολή των κρατικών φορέων, απαραίτητη θεωρείται και η ιδιωτική πρωτοβουλία. Οι κάτοικοι της πόλης όπως και οι επαγγελματίες που

²⁶⁸ Ε. Γεωργιτσογιάννη, «Πολιτισμικό Περιβάλλον και Ποιότητα Ζωής: Η περίπτωση των παραδοσιακών τεχνών και επαγγελμάτων», *Περιβαλλοντικοί Παράγοντες και Ποιότητα Ζωής. Πρακτικά 2^{ου} Σεμιναρίου Οικιακής Οικονομίας και Οικολογίας* (υπό έκδοση).

²⁶⁹ Ο.π.

²⁷⁰ Α. Οικονόμου, «Η μελέτη και η αξιοποίηση του υλικού πολιτισμού», Πρακτικά Γ' Συμποσίου «Παραδοσιακές Τέχνες και Επαγγέλματα για τους εκπαιδευτικούς του νομού Αρκαδίας» (10 -11 Νοεμβρίου 2000), Λαογραφικό Μουσείο Στεμνίτσας, Αθήνα 2002, σ. 64.

²⁷¹ Α. Οικονόμου, «Υπαίθριο Μουσείο Υδροκίνησης στη Δημητσάνα. Τοπικός παραδοσιακός πολιτισμός, τοπικά μουσεία, τοπική οικονομία», Πρακτικά Ευρωπαϊκού Σεμιναρίου υπό την αιγίδα της UNESCO, *Ο Αγροτουρισμός και η Συμβολή του στη Διατήρηση της Πολιτισμικής Κληρονομιάς των Χωρών της Ευρώπης, Πλωμάρι – Λέσβου – Ιούnius 1997*, Κ.Δ. Αποστολόπουλος (επιμ. έκδ.), Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα 2000, σ. 188.

ασχολούνται με τα διάφορα επαγγέλματα, θα πρέπει να βοηθήσουν στην προσπάθεια αυτή. Δεν θεωρείται τόσο σημαντική η οικονομική βοήθεια, όσο η ενίσχυση σε γνώσεις και υλικό που μπορούν να προσφέρουν. Όσοι από τους Λεμεσιανούς ασχολούνταν με κάποιο παραδοσιακό επάγγελμα παλιά ή θυμούνται τον τρόπο με τον οποίο γίνονταν, μπορούν να δώσουν πληροφορίες και να βοηθήσουν στη δημιουργία των ταινιών που θα προβάλλονται στο μουσείο. Μπορούν επίσης να παραχωρήσουν φωτογραφίες, αρχειακό υλικό και εργαλεία που θα αποτελέσουν εκθέματα του μουσείου. Χαρακτηριστικό της ιδιωτικής πρωτοβουλίας, αποτελεί το παράδειγμα του κ. Θεοφάνη Πιλαβάκη γνωστού πιθαρά, ο οποίος ίδρυσε στο χωριό του το Φοινί, που βρίσκεται στην επαρχία της Λεμεσού, μουσείο πιθαριών συντελώντας έτσι στην ενίσχυση και αναβάθμιση του τόπου.

Όλες οι πιο πάνω προτάσεις, μπορούν να αποτελέσουν την αφετηρία για την ανάπτυξη πολιτισμικού τουρισμού στην πόλη. Ο πολιτισμικός τουρισμός είναι μια μορφή ήπιου τουρισμού, που ως στόχο έχει τις δραστηριότητες που συνδέονται άμεσα με τον τοπικό χαρακτήρα της περιοχής, με τη φυσική της ομορφιά και ιδιαίτερα με την ιστορία και τον πολιτισμό της πόλης²⁷². Πόλο έλξης δεν αποτελούν μόνο οι αρχαιότητες και τα βυζαντινά μνημεία, αλλά και ο τρόπος ζωής και παραγωγής της νεότερης προβιομηχανικής εποχής. Ο πολιτισμικός τουρισμός είναι μια νέα μορφή τουρισμού που κερδίζει έδαφος σε όλο τον κόσμο²⁷³.

Διαπιστώνουμε λοιπόν, ότι πολιτισμός, και ειδικότερα οι παραδοσιακές τέχνες και τα επαγγέλματα, μπορούν να συνδεθούν με τη βιώσιμη ανάπτυξη έχοντας ως συνδετικό κρίκο τον πολιτισμικό τουρισμό, ο οποίος σέβεται, ενισχύει και συντελεί στη διατήρηση του φυσικού περιβάλλοντος, της παράδοσης και της οικονομίας ενός τόπου.

Στη διάσωση των παραδοσιακών επαγγελμάτων και στην ενημέρωση των νέων γενεών, πολλά είναι αυτά που μπορούν να προσφέρουν και οι καθηγητές της Οικιακής Οικονομίας στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση στα σχολεία της Λεμεσού. Έχουν τη δυνατότητα να αναθέσουν στους μαθητές τους εργασίες συγκέντρωσης λαογραφικού

²⁷² Κ. Δ. Αποστολόπουλος, Ε. Θεοδωροπούλου, *Ήπιες Μορφές Τουρισμού, Συμπληρωματικές Σημειώσεις*, Εκδόσεις Χαροκόπειου Πανεπιστημίου, Αθήνα 2003, σ. 18.

²⁷³ Α. Λούβη, «Ένα Μείζον Πρόγραμμα Αγροτικού και Οικολογικού Τουρισμού στη Γορτυνία, βασιζόμενο σε παραδοσιακά μονοπάτια και βιοτεχνικά κτίσματα», *Πρακτικά Ευρωπαϊκού Σεμιναρίου υπό την αιγίδα της UNESCO, Ο Αγροτουρισμός και η Συμβολή του στη Διατήρηση της Πολιτισμικής Κληρονομιάς των Χωρών της Ευρώπης, Πλωμάρι – Λέσβου – Ιούνιος 1997*, Κ.Δ. Αποστολόπουλος (επιμ. έκδ.), Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα 2000, σ. 68.

υλικού και συγκεκριμένα θέματα σχετικά με τις παραδοσιακές τέχνες και επαγγέλματα της πόλης, έχοντας ως απώτερο στόχο τη δημιουργία σε κάθε σχολείο ενός αρχείου τοπικού πολιτισμού²⁷⁴. Ταυτόχρονα θα συμβάλλουν στην ευαισθητοποίηση των μαθητών και της τοπικής κοινωνίας για το θέμα αυτό.

Εκτός όμως των παραπάνω, ιδιαίτερα σημαντική θα ήταν η δημιουργία συνεταιρισμού με μέλη τους διάφορους επαγγελματίες που ασχολούνται με κάποιο παραδοσιακό επάγγελμα²⁷⁵. Δεν είναι εφικτή η δημιουργία συνεταιριστικών ενώσεων για το κάθε επάγγελμα ξεχωριστά, αφού ο αριθμός των επαγγελματιών στα περισσότερα επαγγέλματα είναι μικρός.

Ο συνεταιρισμός αυτός θα πρέπει να βασιστεί στις βασικές συνεταιριστικές αρχές, που αποτελούν τις κατευθυντήριες γραμμές με τις οποίες οι περισσότεροι συνεταιρισμοί θέτουν σε εφαρμογή τις αξίες τους²⁷⁶.

Ορισμένες από τις λειτουργίες ενός τέτοιου συνεταιρισμού θα είναι η καταγραφή των παραδοσιακών επαγγελμάτων και επαγγελματιών έτσι ώστε να έρθουν σε επαφή μεταξύ τους, η εξασφάλιση φθηνότερων πρώτων υλών, η ενίσχυση της διαπραγματευτικής τους δύναμης, η δυνατότητα συμμετοχής σε εκθέσεις λαϊκής τέχνης, η δυνατότητα ευρέσεως συνεχιστών για τα επαγγέλματα αυτά, αφού όποιος ενδιαφέρεται για να μάθει κάποια από τις τέχνες θα απευθύνεται στο συνεταιρισμό, η συνεργασία με ανάλογους φορείς όπως το Υπουργείο Παιδείας και Πολιτισμού, η Υπηρεσία Κυπριακής Χειροτεχνίας κλπ., προκειμένου να επωφελείται των υπηρεσιών τους.

Τα οφέλη από τη δημιουργία ενός τέτοιου συνεταιρισμού θα είναι πολλά. Θα αναβαθμιστεί η ποιότητα ζωής των μελών του συνεταιρισμού, θα υπάρξουν και οικονομικά οφέλη, αλλά κυρίως θα επιτευχθεί διαφύλαξη και διάδοση της παράδοσης, αφού οι παραδοσιακές τέχνες και επαγγέλματα της πόλης δεν θα χαθούν.

Οι παλιοί μας τεχνίτες και το έργο τους αποτελούν ένα τεράστιο δυναμικό γνώσεων που πρέπει να αξιοποιήσουμε σωστά. Είναι σημαντικό να γνωρίζουμε καλά το παρελθόν μας για να μπορέσουμε να δομήσουμε ένα σωστό μέλλον. Οι παραδοσιακές

²⁷⁴ Ε. Γεωργιτσογιάννη, «Πολιτισμικό Περιβάλλον και Οικιακή Οικονομία», *Πρακτικά Επιστημονικής Ημερίδας, Το Ανθρώπινο Περιβάλλον στο Επίκεντρο του Γνωστικού Ενδιαφέροντος της Σύγχρονης Επιστήμης της Οικιακής Οικονομίας, Θεσσαλονίκη – Μάιος 2001*, Κ. Κουτρούμπα (επιμ. έκδ.) Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα 2002, σ.16.

²⁷⁵ Κ. Α. Παπαγεωργίου, *Μαθήματα Κοινωνικής Οικονομίας*, Εκδόσεις Χαροκοπείου Πανεπιστημίου, Αθήνα 2001, σ. 10.

²⁷⁶ Ο.π., σ.σ. 17 – 18.

τέχνες και επαγγέλματα, λοιπόν, αποτελούν αναπόσπαστο κομμάτι της ιστορίας και της ζωής ενός τόπου γι' αυτό επιβάλλεται η διαφύλαξή τους. Η διατήρηση της παράδοσης τόσο για το σύγχρονο πολιτισμό όσο και για την εθνική μας ταυτότητα είναι ευθύνη όλων μας. Ο καθένας μπορεί να συμβάλει σ' αυτό με το δικό του τρόπο. Το ίδιο προσπάθησα να κάνω και εγώ με την παρούσα εργασία. Ελπίζω η μικρή αυτή προσπάθεια να φανεί χρήσιμη κάπου και έστω κάποια από τις πιο πάνω προτάσεις να γίνει πραγματικότητα, προσθέτοντας ένα μικρό λιθαράκι στην προσπάθεια για τη διατήρηση του παραδοσιακού πολιτισμού της πόλης της Λεμεσού.

ΓΛΩΣΣΑΡΙΟ

A

αδέρφκια (τα)
αδράχτιν (το)
αθκιακόπετρα (η)
άκρια (η)
αλατζιά (η)

αλλάσσουν
αμαλάσσετον
ανάγιωμα (το)
ανακατεύκαμεν
ανάφαμεν
άννοιμα (το)
αννοίω
αντίν (το)
άξαμος (ο)
απαγορεύκαν
άρεσκε μου
αρκαστήριν (το)
άρκεψα
άρσες (οι)

αρφάες (οι)
αρφάλι (το)
αρφός (ο)
ασίτ (το)
ασχολείτουν

B

βάλλουμεν
βέρκα (η)
βοδκιού
βούττημα (το)
βουττούμεν
βούφα (η)
βρουλλί (το)
βρούλλοι (οι)

Γ

γάζωμα (το)
γαινέτζες (οι)
γαλευτήρκα (τα)
γείστρα

αδέλφια
τμήμα του αργαλειού (βλ.σχέδιο σ.143)
πυριτόλιθος
άκρη
είδος βαμβακερού υφάσματος για καθημερινά
ρούχα
αλλάζουν
μαλαζόταν
ανατροφή
ανακατεύαμε
ανάβαμε
άνοιγμα
ανοίγω
τμήμα του αργαλειού (βλ.σχέδιο σ.143)
τα μέτρα
απαγορεύανε
μου άρεσε
αργαλειός
άρχισα
ξύλα πάνω στα οποία καρφώνονταν δέρματα
για να προστεθούν πάνω στο καλαπόδι
αδελφές
ομφαλός
αδελφός
υδροχλωρικό οξύ
ασχολόταν

βάζουμε
ραβδί
βοδιού
βούτηγμα
βυθίζουμε
αργαλειός
πλεξούδα
βούρλα

ράψιμο
γυναίκες
δοχεία αρμέγματος
ένα κομμάτι καλάμι που είναι δεμένο με ένα
σχοινί

γέμοσμα (το)
γεμωσιά (η)
γέρμα (το)
γλήορα
γνέσιμο (το)
γοράσουν
γούρνα (η)
γυάλλωμα (το)

Δ

δακάτω
δαμέ
δήμιαν (το)
δικιάστρα (η)
δκυο
δκυόμιση
δοξάρι (το)

Ε

έβαλλες
εβοήθαν
έβρω
εγίναν
εγονατούσα
εγύριζα
έδειννε
εδιούσα
εθκάλεεν
εικοσαρκά
εκάθουνταν
έκαμνα
εκαννίζετον
εκατασκευάζαν
έκλεια
εκλώθαμεν
εκουλιάζαμεν
έκοφκα
ελέαν
ελιόστεψεν
εμάζευκε
εμείνισκεν
εμεταφέρετον
εν
έννεν
επαντρεύτηκα

γέμισμα
γέμισμα
γέρσιμο
γρήγορα
τύλιγμα
αγοράσουν
νεροχύτης
υάλωμα

εδώ
εδώ
δέσιμο, μπλέξιμο
τμήμα του δουλαππιού (βλ. σχέδιο σ.143)
δύο
δύο και μισό
καμαρωτό ξύλο με χορδή από έντερα
προβάτου κλωσμένα

έβαζες
βοηθούσε
βρω
έγιναν
γονατούσα
γύριζα
έδενε
έδινα
επέλεγε
εικοσαριά
καθόταν
έκανα
τυλιγόταν το νήμα επάνω στο καλάμι
κατασκευάζανε
έκλεινα
στρίβαμε
δυλίζαμε
έκοβα
έλεγαν
μειώθηκε
μάζευε
έμενε
μεταφερόταν
δεν / είναι
δεν είναι
παντρεύτηκα

επαρασύρετον
επέθανεν
επετάσσετον
επή
επήεννα
επλυνίσκαμεν
επουλούσαν
έραφκα
έρκετον
έρκομαι
εσάζαν
εσταυρώνονταν
εστερεώνετον
εσυνδέετον
ετύλια
εφακκούσα
εφεύκαν
έφκαλλα
εφκέρωνα
εφυλάαμεν
εχρειάζουμουν
εψήνετον

Z

ζαχαρόλλες (οι)
ζεμπίλια (τα)

ζεγκάρι (το)
ζιβανία (η)
ζοντάκρες (οι)
ζυμωτήрка (τα)

H

ηθέλαμεν
ήρτα

K

καλαγκάθι (το)
καλάι (το)
καλαποί
καλοτζαίрка (τα)
καννίν (το)
καννορόανο (το)
καρκά (η)
καρκούδκια (τα)
καρύδκια (τα)

παρασυρόταν
πέθανε
πεταγόταν
πήγα
πήγαινα
πλέναμε
πουλούσαν
έραβα
ερχόταν
έρχομαι
επιδιορθώναν
σταυρώνονταν
στερεωνόταν
συνδεόταν
τύλιγα
κτυπούσα
φεύγανε
έβγαζα
άδειαζα
φυλάγαμε
χρειαζόμουνα
ψηνόταν

δοχεία
πανέρια της σποράς ή πανέρια για τα ψώνια της
αγοράς
ζεγκάρι
σχεδόν καθαρό αλκοόλ, παρόμοιο με τη ρακή
πένσες
ζυμωτήρια

θέλαμε
ήρθα

θεικός σίδηρος
κασσίτερος
καλαπόδι
καλοκαίρια
κομμάτι από καλάμι για το τύλιγμα του νήματος
ροδάνι του δουλαππιού (βλ.σχέδιο σ.143)
τμήμα του αργαλειού (βλ.σχέδιο σ.143)
τμήμα του αργαλειού (βλ.σχέδιο σ.143)
καρύδια

κάτζη (η)
καφενές (ο)
κκεσέδες (οι)
κλαδευτήρκα (τα)
κλαππούες (οι)

κο(υ)πάνιν (το)
κοκκαλούδκια (τα)
κομμάδκια (τα)
κομματούδκια (τα)
κοπίδκια (τα)
κούζες (οι)

κουντώ
κούπες (οι)
κουρελλοί (οι)

κουρεύκεται
κόφκω
κρεβαδκιού
κρεβατούδκια (τα)
κωμοδρόμος (ο)

A

λαμαρίνες (οι)
λαμπίκκος (ο)
λειβάδκια (τα)
λίες
λιπασιά (η)
λόγγος (ο)

λούκκωμα (το)
λούρες (οι)
λούρουπες (οι)

M

μακενίστρας (ο)

μακούτζιν (το)
μαξιλάρκα (τα)
μάπες (οι)
μασιές (οι)
μασούριν (το)

μασσάτης (ο)

τμήμα του αργαλειού (βλ.σχέδιο σ.143)
καφενείο
δοχεία για τη συσκευασία του γιαουρτιού
κλαδευτήρια
μικρά ξυλάκια που στηρίζουν το ροδάνι του
δουλαππιού
ξύλινο σφυρί
τμήμα του αργαλειού (βλ.σχέδιο σ.143)
κομμάτια
μικρά κομμάτια
κοπίδια
στάμνες με δύο χερούλια για φύλαξη και
μεταφορά νερού από τη βρύση
σπρώχνω
κούπες
αλειφτά αγγεία με δύο χειρολαβές για τη
φύλαξη των χαλλουμιών (παραδοσιακό τυρί)
κουρεύκεται
κόβω
κρεβατιού
μικρά κρεβάτια για παιδιά
σιδεράς

πλάκες λευκοσιδήρου
αποσταχτήρας
λιβάδια
λίγες
θέρμανση του σίδηρου σε ψηλές θερμοκρασίες
δέρματα κατώτερης ποιότητας που
καρφώνονταν στο καλαπόδι
βαθούλωμα
ρίγες
οπές εξαερισμού

εξειδικευμένος τεχνικός που έραβε στη μηχανή
τα παπούτσια
τμήμα του αργαλειού (βλ.σχέδιο σ.143)
μαξιλάρια
μπάλες
μεγάλες μακριές τανάλιες
καλαμάκι πάνω στο οποίο τυλίγουν το νήμα
(βλ. σχέδιο σ.143)
όργανο που μοιάζει με ξίφος, του οποίου η
λάμα είναι στρογγυλεμένη

μασσιαίρκα (τα)
μαστραππάες (οι)
μάστρος (ο)
μάτσα (η)
μαχαζί (το)
μεινίσκει
μεν
μερκά (η)
μηλούδκια (τα)
μιτάρκα (τα)
μιταρόβεγκες (οι)
μιτίτης (ο)
μιτσιά (τα)
μόλες (οι)

μορτέλλο (το)

μούτες (οι)
μπατανάς (ο)
μπόττηδες (οι)

νισιατήριν (το)

Ξ

ξάμωμα κομμαδικιών (το)
ξινάρκα (τα)
ξιφορμάρισμα (το)
ξούρισμα (το)
ξυράφκια (τα)

Ο

οί
οκκάες
ομόρφιζεν
ούλλα

Π

παιθικιά (τα)
πάλε
παναήρκα (τα)
παντοπουλείο (το)
παπλωματάες (οι)
παρπέρης (ο)
πατανίες (οι)
πατίδκια (τα)

μαχαίρια
μαστραπάδες
μάστορα- αφεντικό
βαριά 3.5 οκάδων για δυνατά κτυπήματα
μαγαζί
μένει
μην
μεριά
τμήμα του αργαλειού (βλ.σχέδιο σ.143)
τμήμα του αργαλειού (βλ.σχέδιο σ.143)
τμήμα του αργαλειού (βλ.σχέδιο σ.143)
τμήμα του αργαλειού (βλ.σχέδιο σ.143)
μικρά
χαρτιά ή χαρτόνια κομμένα στο απαιτούμενο
σχήμα
σφυρί με στρογγυλό πλατύ σημείο κρούσης για
σφυρηλάτημα του σολοδέρματος και κλείσιμο
των πόρων
μύτες/ άκριες
επίχρισμα αγγείων συνήθως λευκό
δοχεία με ανοικτή κοιλιά και ένα χερούλι για το
νερό και το κρασί στο τραπέζι
χλωριούχα αμμωνία

ταίριασμα κομματιών
ξινάρια
βάψιμο παπουτσιού
ξύρισμα
ξυράφια

όχι
μονάδα μέτρησης βάρους
ομόρφαινε
όλα

παιδιά
πάλι
πανηγύρια
παντοπωλείο
παπλωματάδες
κουρέας
κουβέρτες
πέταλα

πελεκάνος (ο)
πετσοπωλείο (το)

πευκούδκια (τα)
πηαινόερκεται
πισάντιν (το)
πογιά (η)
πόδκια (τα)
ποκαλάμες (οι)
ποτζί
ποτίστρες (οι)

που κάτω
που μέσα
που
προμηθεύκω

P

ράφκουμεν
ρέξιμον (το)
ρέσιν (το)

ροδόστεμμα (το)
ροκόπος (ο)

Σ

σακκοράφι (το)

σακουλώνει
σβανάς (ο)
σγαφτεί
σελίνια (τα)
σημαδεύκω
σίεριν (το)
σίκλες (οι)
σινί (το)
σκαλιστήρκα (τα)
σκαρπάρης (ο)
σκαρπαριτζή (η)
σκληνίτζια (τα)
σκουπίδκια (τα)
σκουπούα (η)

μαραγκός
κατάστημα που πωλούσε κατεργασμένα
δέρματα
μικρά χαλιά
πηγαινοέρχεται
τμήμα του αργαλειού (βλ.σχέδιο σ.143)
μπογιά
πόδια
στεγνό στέλεχος σιταριού
εκεί
δοχεία χωρίς χερούλια. Έχουν μικρό άνοιγμα
στη βάση του κυλινδρικού κορμού τους που
συγκοινωνεί με μικρή κυπελλοειδή προέκταση.
Είχε το ρόλο μικρής δεξαμενής για αυτόματα
αναπλήρωση των ποσοτήτων που
καταναλώνονταν από τα πουλερικά.
από κάτω
από μέσα
από
προμηθεύω

ράβουμε
πέρασμα
παραδοσιακό φαγητό που γινότανε στους
γάμους
ροδόσταγμα
ξυλοκόπος

μεγάλο μεταλλικό βελόνι από ατσάλι για το
ράψιμο των καλαθιών
σακουλιάζει
πριόνι για το κόψιμο των ξύλων
ξυστεί
κέρμα – υποδιαίρεση της λίρας
σημαδεύω
χέρι /χερούλι
κουβάδες
ταψί
σκαλιστήρια
υποδηματοποιός
η τέχνη του σκαρπάρη (υποδηματοποιού)
λεπτά σκληρά στελέχη υδροχαρών φυτών
σκουπίδια
μικρή σκούπα

σκουρκά (η)
σουγλί
σπάος (ο)
σπίθκια (τα)
σπόντες (οι)
στόμωμα (το)
συρίζες (οι)

σύρμαν (το)
σφυρκά (τα)

T

ταιρκάζουν
ταλάρκα (τα)

τερκαστούν
τες
τζαι
τζαινούρκες
τζαιρός (ο)
τζαμέ
τζερί (το)
τζέρωμα (το)
τζεφαλή (η)
τζίνα
τζίνη
τζιπάνω
τζισβέες (οι)
τζιύρης (ο)
τίρα (η)
τόννος (ο)
τραβήσει
τσαεράς (ο)
τσεραμίδκια (τα)
τσιράκκι (το)

ττέλλι (το)
τυλίεται

Φ

φακκούμεν
φίζες (οι)

φκάλλω που το νου μου
φκει

σκουριά
σουβλί
σπάγκος
σπίτια
καρφιά
συγκόλληση
δύο καλάθια ενωμένα μεταξύ τους, έτσι που
πάνω στο σαμάρι του γαϊδουριού έπεφτε ένα
από τη μια και ένα από την άλλη μεριά
νήμα που έσυρναν στον αργαλειό
σφυριά

ταιριάζουν
σωληνοειδή φίλτρα για την αποστράγγιση των
τυριών
ταιριάζουν
τις
και
καινούριες
καιρός
εκεί
κερί
κέρωμα
κεφάλι
εκείνα
εκείνη
εκεί πάνω
μπρίκια
πατέρας
νήμα άσπρο βαμβακερό
κλωσμένο βούρλο για το δέσιμο καρέκλας
απορροφήσει
καρεκλάς
κεραμίδια
εκπαιδευόμενος και βοηθός του αφεντικού
χωρίς πληρωμή
τέλι
τυλίζεται

κτυπούμε
αγγεία χωρίς χερούλια με κυλινδρικό σχήμα και
ίσια βάση
αυτοσχεδιάζω
βγει

φλούδιν (το)

φουκούες (οι)

φουντάνα (η)

φρουκάλια (τα)

φρούτσες (οι)

φτυάρκια (τα)

φωθκιά (η)

X

χαμέ

χαρκούδκια (τα)

χαρτζιά (τα)

χαφκιά (η)

χειριζούμαστεν

χερκού

χολέτρες (οι)

χρησιμεύκει

χτενάρηδες (οι)

χτένιν (το)

χωράφκια (τα)

χωρκά (τα)

Ψ

ψαλίδκια (τα)

είδος βούρλου για δέσιμο καρέκλας και
κατασκευή καλαθιών

ψησταριές

βρύση

μικρές σκούπες από καλάμια

βούρτσες

φτυάρια

φωτιά

χάμω

λέβητες με δύο μικρές χειρολαβές για το
πλύσιμο των ρούχων

πολύ μεγάλα σκεύη με βαθουλή κοίλη βάση
εργαλείο που μοιάζει με σφυρί με μεταλλική

χειρολαβή

χειριζόμαστε

χεριού

υδρορροές

χρησιμεύει

κατασκευαστές των χτενιών για τους

αργαλειούς

τμήμα του αργαλειού (βλ.σχέδιο σ.143)

χωράφια

χωριά

ψαλίδια

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΕΙΚΟΝΩΝ

Εικόνα 1: Η πόλη της Λεμεσού	4
Εικόνα 2: Η αρχαία πόλη της Αμαθούντας	5
Εικόνα 3: Το θέατρο του Κουρίου	5
Εικόνα 4: Η δημοτική βιβλιοθήκη της πόλης	13
Εικόνα 5: Το μουσείο Λαϊκής Τέχνης	13
Εικόνα 6: Το Δημαρχείο της πόλης	13
Εικόνα 7: Τα εργαλεία του πεταλωτή	23
Εικόνα 8: Τα μέρη του σαμαριού	27
Εικόνα 9: Ο τελευταίος λούστρος της Λεμεσού	36
Εικόνα 10: Τα εργαλεία του ξυλογλύπτη (ταλιαδώρου)	40
Εικόνα 11: Σχέδια σεντουκιών	42
Εικόνα 12: Τα εργαλεία του χαλκωμά	48
Εικόνα 13: Προϊόντα μαχαιροποιού (Πιτσιακστή)	53
Εικόνα 14: Η ταμπέλα στο εργαστήριο του παπλωμά	72
Εικόνα 15: Ο παπλωματάς με το δοξάρι και τον κόπανο	74
Εικόνα 16: Ο παπλωματάς κατά το τόξευμα του βαμβακιού	76
Εικόνα 17: Ο παπλωματάς επιδεικνύοντας ένα από τα παπλώματά που κατασκεύασε	76
Εικόνα 18: Ένα από τα ελάχιστα παραδοσιακά κουρέια της Λεμεσού	78
Εικόνα 19: Τα εργαλεία του κουρέα	79
Εικόνα 20: Ο κουρέας στο μαγαζί του με όλα τα εργαλεία και τον εξοπλισμό του	80
Εικόνες 21-22: Ο αγγειοπλάστης κατά τη διαδικασία παραγωγής του πηλού με την τεχνική του <i>κουλιαστού</i>	84
Εικόνα 23: Ο τροχός του αγγειοπλάστη	85
Εικόνα 24: Το καμίνι του αγγειοπλάστη	86
Εικόνες 25-26-27: Αγγεία διακοσμημένα με αρχαϊκό σχέδιο	88
Εικόνες 28-29: Ο αγγειοπλάστης κατά τη διακόσμηση των αγγείων	89
Εικόνες 30-31-32: Ορισμένα από τα αγγεία του αγγειοπλάστη	91-92
Εικόνα 33: Η ποδαροκίνητη μηχανή του ράφτη	95
Εικόνα 34: Τα εργαλεία του ράφτη	95

Εικόνες 35-36: Ο ράφτης κατά τη διάρκεια της εργασίας του	97
Εικόνες 37-44: Τα διάφορα εργαλεία του υποδηματοποιού (<i>σκαρπάρη</i>)	102-103
Εικόνες 45-48: Ο υποδηματοποιός κατά τη διαδικασία κατασκευής των παπουτσιών	107
Εικόνες 49-50: Τα υλικά που χρησιμοποιεί ο καρεκλάς για το κάθισμα των καρεκλών (<i>φλούδιν</i> και <i>καζάβιν</i> , το οποίο είναι βαμμένο με πράσινη μπογιά)	110
Εικόνα 51: Ο σκελετός της καρέκλας και τα διάφορα μέρη του	112
Εικόνα 52: Ο καρεκλάς κατά το δέσιμο του καθίσματος της καρέκλας	114
Εικόνες 53-55: Ο καρεκλάς κατά τη διάρκεια κατασκευής του σκελετού καρέκλας	115
Εικόνες 56-57: Διάφορα είδη καρεκλών που κατασκευάζει ο καρεκλάς	116
Εικόνα 58: Το <i>καμίνιν</i> του σιδερά (<i>κωμοδρόμου</i>)	118
Εικόνα 59: Το <i>αμόνι</i> και το <i>αμονόξυλο</i> του σιδερά (<i>κωμοδρόμου</i>)	119
Εικόνες 60-61: Διάφορα εργαλεία του σιδερά (<i>κωμοδρόμου</i>)	120
Εικόνα 62: Ο σιδεράς κατά τη διάρκεια της εργασίας του	122
Εικόνα 63: Το φλούδι, το οποίο αποτελεί την πρώτη ύλη στην καλαθοπλεκτική	124
Εικόνα 64: Διάφορα είδη προϊόντων που κατασκευάζουν οι καλαθοπλέκτες	126
Εικόνα 65: Ο καλαθοπλέκτης κατά τη διαδικασία κατασκευής καλαθιών	127
Εικόνα 66: Η μεταλλική λεκάνη στην οποία εμβαπτίζονται τα φιτίλια	129
Εικόνα 67: Τα πλαίσια στα οποία γίνεται μηχανικά η περιτύλιξη των φιτιλιών	130
Εικόνα 68: Τα κεριά κρεμασμένα για να στεγνώσουν και μετά να τυλιχτούν σε χαρτί	131
Εικόνα 69: Τα κέρνα ομοιώματα	132
Εικόνα 70: Τα διάφορα προϊόντα που κατασκευάζει ο τενεκετζής	134
Εικόνες 71-73: Τα διάφορα εργαλεία που χρησιμοποιεί ο τενεκετζής	135-136
Εικόνες 74-76: Ο τενεκετζής κατά τα διάφορα στάδια της εργασίας του	138
Εικόνες 77-78: Ο αργαλειός και ο μηχανισμός του με τα διάφορα μέρη του	143
Εικόνα 79: Η ανέμη και το <i>δουλάπι</i>	144
Εικόνες 80-81: Η υφάντρια κατά τη διάρκεια της ύφανσης	146
Εικόνα 82: Τα χαλάκια – ένα από τα λίγα προϊόντα των υφαντριών σήμερα	147
Εικόνα 83: Η κεντήστρα κατά τη διάρκεια που κεντά	149
Εικόνα 84: Διάφορα σχέδια του λευκαρίτικου κεντήματος	150
Εικόνα 85: Η δαντέλα του βελονιού	151
Εικόνες 86-88: Διάφορα είδη κεντημάτων	152

ΠΗΓΕΣ

ΠΡΟΦΟΡΙΚΕΣ ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ

1. Αβραάμ Κώστας, 75 ετών, παπλωματάς, Βαρώσι, Λεμεσός
2. Αδάμου Ηρακλής, 76 ετών, κουρέας, Λεμεσός
3. Ηλιάδης Κώστας, 80 ετών, αγγειοπλάστης, Λάπηθος Κερύνειας, συνοικισμός Λινόπετρας Λεμεσός
4. Ιωάννου Θεοδόσης, 65 ετών, ράφτης, Άγιος Σέργιος Αμμοχώστου, Λεμεσό
5. Κυριάκου Μιχάλης, 73 ετών, υποδηματοποιός, Λάπηθος, Συνοικισμός Αγίου Αθανασίου Λεμεσός
6. Νικολαΐδης Μάρκος, 55 ετών, καρεκλάς, Μόρφου, Λεμεσός
7. Νικολάου Ανθίας, 67 ετών, σιδεράς, Κρήτου Τέρα – Πάφος, Λεμεσός
8. Νικολάου Μαρία, 74 ετών, τεχνίτρια μεταξουργίας, Λάπηθος, Συνοικισμός Αγίας Φύλας Λεμεσός
9. Πολυκάρπου Ονούφριος και Αμαλία, 76 και 73 ετών αντίστοιχα, καλαθοπλέκτες, Ακρωτήρι - Λεμεσός
10. Προκοπίου Άθως, 50 ετών, κηροπλάστης, Λεμεσός
11. Φιλίππου Λεωνίδας, 65 ετών, τενεκετζής, Λεμεσός
12. Χαραλάμπους Νίκη, 68 ετών, υφάντρια, Κονιά Πάφου, Λεμεσός
13. Χατζηστυλλή Μέλπω, 60 ετών, κεντήστρα, Λεμεσός

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ι. ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ

- Αγγελοπούλου – Βολφ Ερατώ, *Ο αργαλειός*, Εκδόσεις «Δομός», Αθήνα 1986.
- Αγριαντώνη Χριστίνα, «Η μεταξουργία στην Ελλάδα: όροι και όρια της ειδικευσης και της τεχνικής καινοτομίας», Πρακτικά Συμποσίου «*Το Μετάξι στη Δύση και την Ανατολή*» (22-23 Μαΐου 1991), Οι φίλοι του Μουσείου Ελληνικής Λαϊκής Τέχνης – Υπουργείο Πολιτισμού – Διεύθυνση Λαϊκού Πολιτισμού, Αθήνα 1993, σελ. 71-73.

- Αθανασόπουλος Θάνος, *Σοφάδες – Ο τόπος μας, Επαγγέλματα στην αχλύ του μύθου*, Μέρος Β΄, Αθήνα 1998.
- Αικατερινίδης Γ. Ν., «Λαογραφία», *Εγκυκλοπαίδεια «Πάπυρος»*, Αθήνα 1994, Τόμος 37ος, σελ. 20-33, 310-311.
- Αναγνωστάτος Λ. Ανδρέας *Ιστορικά και Λαογραφικά Ανάλεκτα της Ιθάκης*, Εκδόσεις Σπύρος Δενδρινός, 1986.
- Ανδρεδάκη Ρ., «Λεμεσός – Η ιστορία μιας πόλεως», *Λεμεσιανός Τύπος*, (Αύγουστος 2002), σελ.39-40.
- Βάος Ζαφείρης, *Η παραδοσιακή υφαντική της Μήλου*, Έκδοση ΕΟΜΜΕΧ, Αθήνα 1986.
- Γεωργιτσογιάννη Ευαγγελία, «Πολιτισμικό Περιβάλλον και Οικιακή Οικονομία», *Πρακτικά Επιστημονικής Ημερίδας, Το Ανθρώπινο Περιβάλλον στο Επίκεντρο του Γνωστικού Ενδιαφέροντος της Σύγχρονης Επιστήμης της Οικιακής Οικονομίας, Θεσσαλονίκη – Μαΐος 2001*, Κ. Κουτρούμπα (επιμ.έκδ) Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα 2002, σελ 15-21.
- Γεωργιτσογιάννη Ευαγγελία, «Πολιτισμικό Περιβάλλον και Ποιότητα Ζωής: Η περίπτωση των παραδοσιακών τεχνών και επαγγελμάτων», *Περιβαλλοντικοί Παράγοντες και Ποιότητα Ζωής, Πρακτικά 2^{ου} Σεμιναρίου Οικιακής Οικονομίας* (υπό έκδοση)
- Δάνος Μάνος, *Η τεχνική της κεραμικής*, Εκδόσεις «Δευτέρα» , Αθήνα 1969.
- Δημητρίου Κ. Χ., *Ιστορία της Κύπρου*, Λευκωσία 1978.
- Εγκυκλοπαίδεια «Κύπρος – Εκκλησία – Τέχνες – Γράμματα», Λευκωσία, 1987, Τόμος 6^{ος}, σελ. 79-93.
- Ζώρα Πόπη, *Ελληνική Λαϊκή Τέχνη*, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1994.
- Ζώρα Πόπη, «Λαϊκή Τέχνη», *Εγκυκλοπαίδεια «Πάπυρος»*, Αθήνα 1994, Τόμος 57^{ος}, σελ.115-117.
- Ήμελλος Στ., Πολυμέρου – Καμηλάκη Αικ., *Παραδοσιακός Υλικός Βίος του Ελληνικού Λαού (Ερωτηματολόγιο)*, Ακαδημία Αθηνών, Αθήνα 1983.
- Ίδρυμα Αναστασίου Λεβέντη, *Η ζωή στην Κύπρο στα χρόνια της Φραγκοκρατίας και της Βενετοκρατίας*, Έκδοση Δήμου Λευκωσίας, Α΄ Έκδοση, Λευκωσία 1985.

- Ιωνάς Ιωάννης, *Παραδοσιακά Επαγγέλματα της Κύπρου*, Δημοσιεύματα του Κέντρου Επιστημονικών Ερευνών, αρ. XXXVII, Λευκωσία 2001.
- Κάνθος Θ.Χ, *Λαϊκοί Τεχνίτες της Κύπρου*, Παγκύπριος Οργανισμός Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς -Έκδοση Δήμος Λευκωσίας, Λευκωσία 1981.
- Κληρίδης Νέαρχος, *Χωριά και Πολιτείες της Κύπρου*, Λευκωσία 1961.
- Κορρέ – Ζωγράφου Κατερίνα, *Τα Κεραμικά του Ελληνικού Χώρου*, Εκδοτικός Οίκος «Μέλισσα», Αθήνα 1995.
- Λούβη Ασπασία, « Ένα Μείζον Πρόγραμμα Αγροτικού και Οικολογικού Τουρισμού στη Γορτυνία, βασιζόμενο σε παραδοσιακά μονοπάτια και βιοτεχνικά κτίσματα», *Πρακτικά Ευρωπαϊκού Σεμιναρίου υπό την αιγίδα της UNESCO, Ο Αγροτουρισμός και η Συμβολή του στη Διατήρηση της Πολιτισμικής Κληρονομιάς των Χωρών της Ευρώπης. Πλωμάρι Λέσβου – Ιούνιος 1997*,σελ. 65-69, Κ.Δ. Αποστολόπουλος (επιμ.έκδ) Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα 2000.
- Λουκάτος Σ. Δημήτριος, «Λαϊκός Βίος», *Ιστορία Ελληνικού Έθνους*, τόμος ΙΑ΄, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1975.
- Μαλτέζου Χρύσα, «Οι Φράγκοι και Βενετοί στην Κύπρο», *Κύπρος-Η λεηλασία ενός πολιτισμού*, Εκδόσεις Ιτάνος, Αθήνα 1998, σελ.96-105.
- Μητούλα Ρ., *Βιώσιμη Τοπική και Περιφερειακή Ανάπτυξη*, (Πανεπιστημιακές Σημειώσεις), Εκδόσεις Χαροκοπέιου Πανεπιστημίου, Μέρος Α΄, Αθήνα 2002.
- Μιχαηλίδης Μ. Αχνής, *Λεμεσός- Η παλιά πολιτεία*, Λευκωσία 1981.
- Μπάδα Κωνσταντίνα, «Δράσεις της υλικής κουλτούρας και μνήμης:Το Καλαματιανό μετάξι από την πλευρά των υφάντριων», *Θητεία, Τιμητικό Αφιέρωμα στον καθηγητή Μ.Γ. Μερακλή*, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών και Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Αθήνα 2002, σελ. 433 – 446.
- Μπαλαφούτης Γ. Κώστας, *Παραδοσιακά Επαγγέλματα και Συνήθειες*, Β΄ Έκδοση, Καλαμάτα 1995.
- Μπασλής Γιάννης, «Οι τέχνες που χάνονται: ο σαμαράς», *Πρακτικά Γ΄Συμποσίου «Παραδοσιακές Τέχνες και Επαγγέλματα για τους εκπαιδευτικούς*

- του νομού Αρκαδίας» (10-11 Νοεμβρίου 2000), Λαογραφικό Μουσείο Στεμνίτσας, Αθήνα 2002, σελ. 169-178.
- Νεώτερον Εγκυκλοπαιδικό Λεξικόν Ηλίου, (λ. *Ελληνική Λαϊκή Τέχνη*), Τόμος Ζ', σ.970
 - Οικονόμου Ανδρομάχη, «Η μελέτη και η αξιοποίηση του υλικού πολιτισμού», Πρακτικά Γ΄Συμποσίου «Παραδοσιακές Τέχνες και Επαγγέλματα για τους εκπαιδευτικούς του νομού Αρκαδίας» (10-11 Νοεμβρίου 2000), Λαογραφικό Μουσείο Στεμνίτσας, Αθήνα 2002, σελ. 51-66.
 - Οικονόμου Ανδρομάχη, «Οι παραδοσιακές τεχνικές στη σηροτροφία και τη μεταξουργία. Η περίπτωση του Σουφλίου», Πρακτικά Συμποσίου «Το Μετάξι στη Δύση και την Ανατολή» (22-23 Μαΐου 1991), Υπουργείο Πολιτισμού – Διεύθυνση Λαϊκού Πολιτισμού, Αθήνα 1993, σελ. 79-86.
 - Οικονόμου Ανδρομάχη, «Υπαίθριο Μουσείο Υδροκίνησης στη Δημητσάνα. Τοπικός παραδοσιακός πολιτισμός, τοπικά μουσεία, τοπική οικονομία», Πρακτικά Ευρωπαϊκού Σεμιναρίου υπό την αιγίδα της UNESCO, *Ο Αγροτουρισμός και η Συμβολή του στη Διατήρηση της Πολιτισμικής Κληρονομιάς των Χωρών της Ευρώπης. Πλωμάρι Λέσβου – Ιούνιος 1997*, Κ.Δ. Αποστολόπουλος (επιμ.έκδ), Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα, 2000, σελ. 185-188.
 - Παπαγεωργίου Αθανάσιος, «Η βυζαντινή και μεταβυζαντινή τέχνη στην Κύπρο», *Κύπρος – Η λεηλασία ενός πολιτισμού*, Εκδόσεις Ιτάνος, Αθήνα 1998, σελ.106-128.
 - Παπαγεωργίου Κ.Λ., *Μαθήματα Κοινωνικής Οικονομίας*, Εκδόσεις Χαροκοπείου Πανεπιστημίου, Αθήνα 2001.
 - Παπαδημητρίου Ελένη, *Η Κυπριακή Υφαντική*, Κυπριακά Σπουδαί, ΜΣΤ', Λευκωσία 1982.
 - Παπαδημητρίου Ελένη, *Η Μεταξουργία στην Κύπρο*, Λευκωσία 1980.
 - Παυλίδης Α., *Λαϊκοί Τεχνίτες*, Μεγάλη Κυπριακή Εγκυκλοπαίδεια «Φιλόκυπρος», Λευκωσία, 1998 Τόμος 7^{ος}, σελ. 179 – 180.
 - Παυλίδης Α., *Λεμεσός*, Μεγάλη Κυπριακή Εγκυκλοπαίδεια «Φιλόκυπρος», , Λευκωσία 1998, Τόμος 8^{ος}.

- Παυλίδης Α., *Μεταξάς*, Μεγάλη Κυπριακή Εγκυκλοπαίδεια «Φιλόκυπρος», , Λευκωσία 1998, Τόμος 9^{ος}, σελ. 47 – 50.
- Περόγαμβρος Αναστάσιος, «Στεμνιτσιώτες Καλαντζήδες», Πρακτικά Γ΄Συμποσίου «*Παραδοσιακές Τέχνες και Επαγγέλματα για τους εκπαιδευτικούς του νομού Αρκαδίας*» (10-11 Νοεμβρίου 2000), Λαογραφικό Μουσείο Στεμνίτσας, Αθήνα 2002, σελ. 159-168.
- Πιερίδου Γ. Αγγελική, *Κυπριακή Λαϊκή Τέχνη*, Δημοσιεύματα Εταιρείας Κυπριακών Σπουδών, Λευκωσία 1980.
- Πιλαβάκης Α. Κώστας, *Η Λεμεσός σ' άλλους καιρούς*, Β' Έκδοση, Εκδόσεις «Ονήσιλος», Λεμεσός 1997.
- Ριγήνος Μιχάλης, «Σηροτροφία και Μεταξουργία στο Σουφλί από την περιφέρεια της Ευρώπης στην περιφέρεια της Ελλάδας», Πρακτικά Συμποσίου «*Το Μετάξι στη Δύση και την Ανατολή*» (22-23 Μαΐου 1991), Υπουργείο Πολιτισμού – Διεύθυνση Λαϊκού Πολιτισμού, Αθήνα 1993, σελ.74-78.
- Ρωμαίου Καρασταμάτη Ε., Μαντζούτσου Έ., Μπίθα Ι., Κούρος Π., Τριανταφυλλόπουλος Δ., Μυλωνογιάννη Α., Κουγέας Σ., *Λαογραφικό Μουσείο Στεμνίτσας*, Αρκαδία 1991.
- Σαββίδης Χριστάκης, «Οι εφημεριδοπώλες της Λεμεσού στα παλιά χρόνια», *Εβδομαδιαία Λεμεσός* (25 Οκτωβρίου 2002), σελ. 16.
- Σαββίδης Χριστάκης, «Λαϊκή Τέχνη και Παράδοση», *Λεμεσιανός Τύπος* (Αύγουστος 2002), σελ.36.
- Σαββίδης Χριστάκης, «Οι Βαρελιτζήδες», *Εβδομαδιαία Λεμεσός*, (25 Οκτωβρίου 2002), σελ.17.
- Σαββίδης Χριστάκης, *Η Λεμεσός του χθες και του σήμερα – Παραδοσιακά έθιμα του λαού μας*, Λεμεσός 1999.
- Σαββίδης Χριστάκης, *Περιδιαβάζοντας τη Λεμεσό*, Λεμεσός 1991.
- Σοφοκλέους Α., Εγκυκλοπαίδεια «Πάπυρος», Αθήνα 1994, Τόμος 35^{ος}, σελ.76-78.
- Σταθάκη – Κούμαρη Ροδούλα, *Η Καλαθοπλεκτική στην Ελλάδα*, Έκδοση ΕΟΜΜΕΧ, Αθήνα 1985.

- Σταμέλος Δημήτρης, *Νεοελληνική Λαϊκή Τέχνη – Πηγές, Προσανατολισμοί και Κατακτήσεις από τον ΙΣΤ΄ Αιώνα ως την εποχή μας, Γ΄ Έκδοση*, Εκδόσεις Gutenberg, 1993.
- Συναδινός Νάσιος, *Οι τεχνίτες της Στεμνίτσας – Λαογραφία*, Αθήνα 1997.
- Ταρσούλη Αθηνά, *Κύπρος*, Τόμος Α΄, Εκδόσεις «Άλφα», Αθήνα 1955.
- Τζινίκου – Κακουλή Αθηνά, *Λαογραφικοί Αντίλαλοι του Βελβεντού*, Θεσσαλονίκη 1992.
- Φαρμακίδου Π. Ξ., *Ιστορία της Λεμεσού*, Λεμεσός 1942.
- Χατζηδημητρίου Κάτια, *Ιστορία της Κύπρου*, Λευκωσία 1987.
- Χατζηλάκου – Ευθυμίου Μαρούλα, «Η καλαθοπλεκτική του Άργους», *Εθνογραφικά*, 2 (1979-80), σελ. 57-82.
- Ψαροπούλου Μπέττυ, *Οι Τελευταίοι Τσουκαλάδες του Ανατολικού Αιγαίου*, Ναύπλιο 1981.

II. ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ

- Censola Louis Palma, *Cyprus: Its Ancient Cities, Tombs and Temples*, Cyprus American Archaeological Research Institute, Λευκωσία, 1991.
- Christodoulides Ch., Economides M., *Limassol*, Λεμεσός, 1994.
- Ionas Ioannis, *Pottery in the Cyprus Tradition*, Λευκωσία 1998.
- Papademetriou Eleni, *Cyprus Folk Art*, The Cyprus Folk Art museum – Society of Cypriot Studies, Λευκωσία 1996.

ΔΙΑΔΙΚΤΥΟ

www.limassolmunicipal.com.cy

www.pio.gov.cy

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Συνέντευξη 1: Τεχνίτριας Μεταξουργίας

Ονοματεπώνυμο: Νικολάου Μαρία

Ηλικία: 74 ετών

Μορφωτικό Επίπεδο: Απόφοιτος Δημοτικού

Τόπος Γέννησης: Λάπηθος

Τόπος κατοικίας: Συνοικισμός Αγίας Φύλας - Λεμεσός

- **Πότε ασχοληθήκατε με τη μεταξουργία;**

Το 1938 άρχισα να μαθαίνω.

- **Ποιος σας μάθαινε;**

Η μάμα, ασχολήτουν για χρόνια με το ανάγιωμα των μεταξοσκώληκων. Όταν έμαθα τζαι εγώ τούτην την τέχνην αγάπησα την πολλά.

- **Η εισβολή του 1974 πώς σας επηρέασε;**

Το 74 αναγκαστήκαμε να φύουμεν που τον τόπο μας τζαι νάρτουμεν με τον άντρα μου τζαι τους δκυο τους γιους μου στη Λεμεσό. Που τότε εσταμάτησα να ασχολούμε με τους μεταξοσκώληκες, αλλά πεθυμώ τζίνες τις μέρες.

- **Ποια ήταν η διαδικασία για την παραγωγή μεταξιού;**

Πρώτα εγίνετουν η εκκόλαψη του κουκουλόσπορου.

- **Με ποιο τρόπο γινόταν;**

Το 1935 στον Καραβά, που εν δίπλα που τη Λάπηθο, ελειτουργούσε μηχανή του καματερού για το ξηπούλιασμα του σπόρου, ήταν σεν έπιπλο με συρτάρκα. Τον σπόρο εγοράζαμεν τον που τον Πεδουλά. Στες 25 του Μάρτη περίπου απλώναμεν τον κάτω που τα συρτάρκα. Εβάλλαμεν ένα αναμμένο καντήλι τζαι σε 15 μέρες εβάλλαμεν τζαι δεύτερο για να ψηλώσει η θερμοκρασία. Λίον – λίον άνοιεν ο σπόρος τζαι εφαίνονταν τα πρώτα σκουλούτζια. Μετά εβάλλαμεν τα πάνω σε φρέσκα φύλλα συκαμιάς. Ύπολογίζαμεν ότι που κάθε φύλλο θα φκάλλαμεν μιαν καλαμωτή καματερό.

- **Τι εννοείτε μ' αυτό;**

4 - 5 οκκάες κουκούλια.

- **Το επόμενο στάδιο ποιο ήταν;**

Μετά εγίνετον το ανάγιωμα του μεταξοσκώληκα. Την πρώτην εβδομάδα τα σκουλίτζια ετρώαν φρέσκα φύλλα συκαμιά που μες τα πανέρκα. Ύστερα εβάλλαμεν τα σε ειδικά δωμάτια που ήταν μεγάλα τζαι αερίζουνταν καλά για να προφυλάουνται που τες αρρώστιες γιατί ήταν πολλά ευαίσθητος.

- **Τι αρρώστιες μπορούσε να πάθει;**

Ίκτερο, μαλάκυνση και άλλες. Άμα αρρώσταν εμπορούσεν να καταστραφεί η παραγωγή μας για ούλλον τον χρόνο. Γιαυτό τζαι εμείς επροστατεύκαμεν τα που το μάτιν, ειδικά. Εν αφήνναμεν ξένους να μπουν μες το δωμάτιο με τους μεταξοσκώληκες. Για να πολλύνει η παραγωγή τους άκου τι εκάμναμεν: Μόλις εβλέπαμεν το πρώτο χελιδόνι επιάνναμεν στα χέρκα μας μια πέτρα όσο πιο βαρετήν εμπορούσαμεν τζαι εσύρναμεν την ψηλά τζαι ελέαμεν *του βάρου της να κάμουμεν μετάξιν*. Μετά εβουρούσαμεν τζαι ετσίζαμεν πάνω σε έναν τοίχο τζαι ελέαμεν *του βάρου του*.

- **Τι εννοείται με αυτό;**

Δηλαδή όσο βάρος είχε ο τοίχος τόσο βάρος να ήταν τζαι η παραγωγή μας με τα κουκούλια.

- **Ποιες ήταν οι εγκαταστάσεις σας για την εκτροφή των μεταξοσκώληκων;**

Οι κρεμμασταρκές ή ψαθαρκές. Ήταν ψάθες που καλάμιν. Εκρεμμάζαμεν τες που το ταβάνι για να προστατεύκουνται οι μεταξοσκώληκες που τους λύμπουρους. Τζαμέ αφήνναμεν τα περίπου 50 ημέρες.

- **Τι τα ταΐζατε;**

Εταΐζαμεν τα σκληρά τζαι στεγνά φύλλα συκαμιάς.

- **Ποιες ήταν οι ηλικίες του μεταξοσκώληκα;**

Ο μεταξοσκώληκας που τον Απρίλη ως τον Ιούνη είχε 4 ηλικίες – ύπνους. Ο πρώτος ελέετον *που την μίαν του*, ο δεύτερος *που τες δκυο του*, ο τρίτος *που τες τρεις του* τζαι ο τέταρτος *που τον φαν του*. Ύστερα που τον τελευταίον του ύπνο, ο μεταξοσκώληκας άρχιζε να φκάλλει κλωστή που το στόμα του. Τούτον εσήμαινεν ότι ήταν έτοιμος να φκει στα κλαδικιά τζαι τα πλέξει το κουκούλι του. Τα κλαδικιά ήταν θρουμπιά, κλαδικιά που πεύκο τζαι συκαμιά.

- **Μετά τι ακολουθούσε;**

Μετά, εγίνετον το ξυθρούμπιασμα, δηλαδή εμαζεύκαμεν τα κουκούλια που τους θάμνους. Εκαθαρίζαμεν τα που την λινατσιάν που ήταν γυρώ τους τζαι απλώναμεν τα στον ήλιο πάνω στην ταράτσα του σπιθκιού, για να λιαστούν τζαι να πεθάνουν οι χρυσαλλίδες που ήταν που μέσα. Αν δεν επεθανίσκαν, ήταν να τρυπούν τα κουκούλια.

- **Υπήρχαν διάφορες ονομασίες για τα κουκούλια;**

Ναι. Τούτον εξαρτάτουν που το χρώμα τζαι που το πόθεν ήταν ο σπόρος. Είχαμεν το κουφεττίν που ήταν που κυπριακό σπόρο τζαι έφκαλλε πιο πολλή παραγωγή που τα άλλα. Που το εξωτερικό είχαμεν το μαραθεύτικο, που ήταν που την Μαραθάσα ο σπόρος της, τζαι το γαλλικό που έφκαινε που γαλλικό σπόρο.

- **Μετά τι γινόταν;**

Την ώραν που εξεχωρίζαμεν τα κουκούλια εθκαλέαμεν τζίνα που ήταν να χρησιμοποιήσουμεν για το ξησπόρισμα. Τα πιο καλά ήταν τα ζωνέτικα, εφκάλλαν πολύ μετάξι. Επερνούσαμεν τα που κλωστή, εκρεμμάζαμεν τα στη σκιά ώσπου να γίνει η πεταλούδα , να τρυπήσει το κουκούλι τζαι να φκει έξω. Εξεχωρίζαμεν τες θηλυτζιές που τες αρσενιτζιές τζαι εξευκαρώναμεν τες πάνω σε ύφασμα που το πρωί ως το δείλις. Τα αυκά που εγεννούσαν οι θηλυτζιές, εδίνναμεν τα μες το ύφασμα τζαι εφυλάαμεν τα κρεμασμένα που το ταβάνι για να αερίζουνται, ως τον άλλον Μάρτη που θα άννοιεν πάλε ο σπόρος.

- **Ποια ήταν η χρήση των κουκουλιών;**

Οι πιο πολλές γενέτζιες επέρναν τα στον μεταξά για να φκάλουν μετάξι τζαι να υφάνουν. Εμείς επειδή είχαμεν ανάγκη τα λεφτά, τα πιο πολλά επουλούσαμεν τα στους εμπόρους που ήταν στην αγορά. Ένα μιτσίν κομμάτι επέρναμεν το τζαι εμείς στον μεταξά, εφκάλλαμεν μετάξι τζαι υφάνισκεν το η μάμα μου.

- **Κυρία Μαρία ευχαριστώ για το χρόνο σας και τη βοήθεια που μου προσφέρατε.**

Τίποτε κόρη μου. Εν η χαρά μου να μιλώ για τζίνες τες εποχές.

Συνέντευξη 2: Παπλωματά

Ονοματεπώνυμο: Αβραάμ Κώστας

Ηλικία: 75 ετών

Μορφωτικό Επίπεδο: Απόφοιτος Δημοτικού

Τόπος Γέννησης: Βαρώσι

Τόπος κατοικίας: Λεμεσός

- ***Πότε ήρθατε στη Λεμεσό;***

Το 1974 μετά την εισβολή.

- ***Πότε και πώς μάθατε την τέχνη του παπλωματά;***

Από το 1948 έμαθα την τέχνη. Επήα σε μάστρο για να με μάθει. Ο μάστρος μου λεγόταν Αντωνής τζαι για δκυο χρόνια εμάθαινα την τέχνη χωρίς να πληρώνομαι.

- ***Δουλέψατε σαν πλανόδιος παπλωματάς ή είχατε μόνιμο μαγαζί;***

Όι μετά που έμαθα που το μάστρο μου εδούλεψα μόνος μου με το ποδήλατο μου. Εγύριζα τις πόλεις τζαι τα χωρκά με μια τσάντα στον ώμο. Επήεννα σε ούλλη την Κύπρο. Εμείνισκα τζαμέ ένα - δκυο μήνες ώσπου να τελειώσω τη δουλειά που είχα τζαι μετά εγύριζα στο Βαρώσι. Οι πελάτες μου εδιούσαν μου φαί για ούλλον τον τζαιρό που ήμουν στο σπίτι τους ώσπου να τελειώσω τη δουλειά που τους έκαμνα. Συνήθως στο κάθε χωρκό επήεννα συγκεκριμένη εποχή του χρόνου τζαι έτσι επεριμέναν με όσοι ηθέλαν κάτι να γοράσουν ή να τους σάσω. Μετά την εισβολή όταν ήρτα πρόσφυγας στη Λεμεσό έκαμα το δικό μου μαχαζί, δαμέ που είμαι τωρά, στην οδό Αγκύρας.

- ***Ποια είναι τα εργαλεία που χρησιμοποιείται;***

Το κυριότερο εργαλείο εν το δοξάρι. Χρησιμοποιούμεν τζαι το κοπάνιν για να φακκούμεν, βελόνες τζαι κλωστές για να ράφκουμεν. Τα τελευταία 10-15 χρόνια ήρτεν η μηχανή τζαι αντικατέστησεν το δοξάριν. Χρειάζομαι τον πήχη τζαι το μέτρο για το μέτρημα του ρούχου τζαι του κρεβαδικιού για να είναι στα μέτρα.

- ***Πείτε μου λίγα λόγια για το δοξάρι.***

Το δοξάρι εν ξύλινο τζαι έχει σχήμα τόξου. Έχει μια δυνατή χορδή που μοιάζει με σχοινί τζαι γίνεται αφού πλέξεις έξι – εφτά έντερα προβάτου. Το πόσο τεντωμένη θα είναι η χορδή το ρυθμίζουμε με ειδικό μοχλό που έχει πάνω του.

- ***Ποια ήταν τα υλικά που χρειάζεστε και από πού τα προμηθεύετε;***

Χρειαζόμαστε βαμβάκι για το γέμοσμα των παπλωμάτων τζαι των μαξιλαρκών. Το βαμβάκι παλιά ήταν τοπικής παραγωγής. Τωρά όμως εν εισαγωγής που την Ελλάδα. Χρειαζόμαστε ύφασμα για κάλυψη των παπλωμάτων. Παλιά ήταν τα «τίπετ» τζαι ήταν μονόχρωμα. Υπήρχαν μόνο σε τρία χρώματα: ροζ, ουρανό τζαι κίτρινο. Τα τελευταία δεκαπέντε χρόνια περίπου υπάρχουν τζαι τα κλαδωτά υφάσματα.

- ***Μπορείτε να μου πείτε συγκεκριμένες ποσότητες υλικών που χρειάζεστε για να κάνετε ένα πάπλωμα;***

Για να κάμω ένα πάπλωμα της διπλής χρειάζομαι 10,5 πήχες ύφασμα τζαι 3,5 οκκάες βαμβάκι.

- ***Ποια είναι η διαδικασία για την κατασκευή του παπλώματος και των κρεβατιών;***

Πρώτα – πρώτα απλώνουμε σε ένα καθαρό επίπεδο χώρο ένα κομμάτι ρούχο. Ούλλη μας η δουλειά εγίνετον πάνω σε τούτο το ρούχο. Όταν ήταν να ξανακάμω ένα κρεβάτι ή πάπλωμα, έκοφκα τις ραφές του παλιού κρεβαδικού ή παπλώματος τζαι εφκέρωνα το βαμβάκι πάνω στο απλωμένο ρούχο. Μετά εγονατούσα χαμέ τζαι κρατώντας το δοξάριν που τη μέση στο ένα χέρι τζαι το κοπάνιν στο άλλο εφακκούσα τη χορδή τζαι τζίνη άγγιζε πάνω στο βαμβάκι. Εγώ εφακκούσα συνέχεια το κοπάνιν πάνω στη χορδή τζαι το βαμβάκι επετάσσετον δκύο - δκυόμιση μέτρα πάνω τζαι υποχρεωτικά άνοιεν, δηλαδή εγίνετον μαλακό σαν πούπουλο. Ακόμα με το άνοιμα του βαμβακιού εφεύκαν τζαι ούλλα τα ζώφια που είχαν μαζευτεί με τον τζαιρό. Όταν «εδοξεύκετον» ούλλο το βαμβάκι έπιανα τα δκυο άκρα του ρούχου που ήταν πάνω το βαμβάκι, εσήκωνα τα τζαι ετύλια το τζαι εγίνετον κύλινδρος. Μετά έπιανα το νέο ρούχο του κρεβαδικού ή του παπλώματος που το είχα ράψει τζαι που τις τρεις πλευρές τζαι άφηνα μόνο μιαν τρύπα ανοικτή τζαι εξεκινούσα το γέμοσμα.

- ***Το νέο ρούχο που ήταν εξωτερικά ήταν το ίδιο για τα κρεβάτια και τα παπλώματα;***

Όχι, για τα κρεβάδκια εχρησιμοποιούσαμε την αλατζιά που εν στερεό ύφασμα τζαι αντέχει. Για τα παπλώματα εχρησιμοποιούσαμε πιο λεπτά ρούχα.

- ***Πώς γινόταν το γέμισμα;***

Το γέμισμα εγίνετον σιγά-σιγά με το χέρι. Για να έχει παντού το ίδιο πάχος το βαμβάκι εφακκούσα το με μια βέρκα. Ετύλια, άννοια τζαι εφακκούσα το κρεβάτι συνέχεια ώσπου να πιάσει τη μορφή που έπρεπε τζαι να γίνει έτοιμο να ραφτεί τζαι που την τέταρτη πλευρά.

- ***Μετά το ράψιμο τι ακολουθούσε;***

Μετά το ράψιμο στα κρεβάδκια εμπαίναν τα κουμπιά. Τα κουμπιά ήταν διπλωμένα μιτσιά κομματούδκια που ύφασμα τζαι εμπαίναν τζαι που τις δκυο πλευρές του κρεβαδικιού. Εμπαίναν ζευκάρι – ζευκάρι. Ένα που την μια πλευρά τζαι ένα που την άλλη τζαι είχε μια κλωστή που τα ένωνε.

- ***Για ποιό λόγο βάζατε τα κουμπιά;***

Ο λόγος που εβάλλαμεν τα κουμπιά ήταν για να κρατούν το βαμβάκι που ήταν μέσα στο κρεβάτι τζαι για κανένα λόγο να μεν φεύκει που τη θέση του.

- ***Με τα παπλώματα γινόταν το ίδιο;***

Στα παπλώματα, επειδή ήταν πιο λεπτά, αντί να βάλλουμεν κουμπιά εράφκαμεν τα. Οι ραφές εγίνονταν με το χέρι τζαι ήταν παντού. Εκάμναμεν διάφορα σχέδια τζαι εδιακοσμούσαμεν τα.

- ***Ποια σχέδια κάνατε;***

Τα σχέδια ήταν κυρίως πακλαβωτά, οι καμάρες τζαι οι σταυροί.

- ***Τωρά τι γίνεται με το επάγγελμά σας; Ποιοι ήταν οι πελάτες σας παλιά και ποιο τωρά;***

Τωρά με τα νέα κρεβάτια, παπλώματα τζαι μαξιλάρκα η δουλειά μας ελιόστεψεν πάρα πολλά. Οι πιο πολλοί παπλωματάες εσταματήσαν να δουλεύουν αφού το μεροκάματον εν κανεί ούτε για τα βασικά. Εμείναμεν μόνο τρεις παπλωματάες τωρά στην Λεμεσό. Πλέον το μόνο που κάμνω εν μαξιλάρκα. Τίποτε άλλο. Παλιά ούλλος ο κόσμος εχρειάζετον τον παπλωματά. Άλλοι για να τους κάμει νέα παπλώματα, μαξιλάρκα, κρεβάδκια τζαι άλλοι για να σάσουν τα παλιά τους. Η δουλειά σιγά σιγά σβήνει. Σε λίο τζαιρό θα σταματήσω τζαι εγώ. Πιο πολλά έρκομαι δαμέ για να περνώ την ώρα μου τζαι να κάμνω όσον τζαιρό ακόμα μπορώ τούτη τη δουλειά.

- *Κύριε Κώστα σας ευχαριστώ για τον χρόνο σας και που δεχτήκατε να μου μιλήσετε για το επάγγελμά σας.*

Τίποτε. Η χαρά ήταν δική μου.

Συνέντευξη 3: Κουρέα

Ονοματεπώνυμο: Αδάμου Ηρακλής

Ηλικία: 76 ετών

Μορφωτικό Επίπεδο: Απόφοιτος Δημοτικού

Τόπος Γέννησης: Λεμεσός

Τόπος κατοικίας: Λεμεσός

- **Από ποιον μάθατε την τέχνη;**

Που τον αρφό μου, εν πιο μεγάλος που μένα τζαι ήταν τζαι τζίνος παρπέρης.

- **Πόσα χρόνια ασχολείστε με την τέχνη;**

Περίπου εξήντα – εξηντατρία χρόνια.

- **Ποιες ήταν οι δουλειές που κάνατε όσο μαθαίνατε την τέχνη;**

Στην αρχή έβραζα μόνο νερό τζαι έκαμνα σαπουνιά για το ξούρισμα. Ακόμα, εσκουπίζα τζαι εκαθάριζα τα μαλλιά που επέφταν χαμέ μετά το κούρεμα. Επαρακολουθούσα πώς εξούριζεν ο αρφός μου για να μάθω τζαι εγώ. Το ξυράφι έπρεπε να παίρνει πάντα την πορεία που είχαν οι τρίχες. Για δκυο – τρεις μήνες έπαιζα με το ψαλίδι, άννοια τζαι έκλεια το συνέχεια για να συνηθίσω τζαι να δυναμώσουν οι μύες του χερκού μου. Το πρώτο μου ξύρισμα ήταν σε έναν ηλικιωμένο που δέκτηκε να τον ξυρίσω εγώ. Ήταν επιτυχές τζαι έτσι σιγά –σιγά εξύριζα πιο πολλά. Το 1949 άνοιξα το δικό μου κουρείο, δαμέ που είμαι τζαι τωρά, κοντά στην Πλατεία Ηρώων.

- **Ποια είναι τα εργαλεία του κουρέα;**

Τα ξυράφκια, οι φρούτσες, η σαπουνόσκονη, τα ψαλίδκια, το μυροδοχείο που εβρέχαμεν το πρόσωπο του πελάτη με κολώνια μετά το ξύρισμα, οι κολώνιες, οι πούδρες, το φρουτσί για τον αφρό του ξυρίσματος με φλιτζάνι που μέσα εγίνετον η σαπουνάδα, το φρουτσί για το καθάρισμα των κομμένων μαλλιών που το σβέρκο του πελάτη, οι μηχανές του χερκού για το κούρεμα που ήταν διαφόρων βαθμών 0, 1,3,4 με μεταλλικές κτένες που αλλάζονταν, το καΐσιν για το ακόνισμα των ξυραφιών, μαντηλιές που σκεπάζαμε τους ώμους του πελάτη για να μην λερώνεται όσην ώραν

κουρεύεται, καθρέφτη για να βλέπουν οι πελάτες τα αποτελέσματα, τζαι ειδική ξύλινη καρέκλα για τους πελάτες που ξυρίζονταν.

- **Πείτε μου λίγα λόγια για το ξύρισμα.**

Παλιά για το ξύρισμα εχρησιμοποιούσαμεν σαπούνι. Μετά ήρθε η σαπουνόσκονη που ήταν εισαγωγής που την Γερμανία τζαι όταν την ανακατεύκαμεν με το φρουτσί μαζί με λίον χλιαρό νερό μέσα σε ένα φλιτζάνι τότε εγίνετον αφρός. Οι κρέμες ξυρίσματος εμφανίστηκαν τη δεκαετία του 60. Παλιά για τον καυστηριασμό εχρησιμοποιούσαμεν ζιβανία και ροδόσταγμα για να αρωματίζεται ο πελάτης. Μετά όμως ήρταν οι κολώνιες τζαι το εισαγόμενο καυστήριο σε στερεή μορφή για τον καυστηριασμό των κοψιμάτων που το ξύρισμα.

- **Σε ποιες περιπτώσεις ένας κουρέας επισκέπτεται τον πελάτη στο σπίτι;**

Μόνο σε ειδικές περιπτώσεις. Όταν κάποιος ήταν στο νοσοκομείο σοβαρά άρρωστος ή όσοι ήταν γαμπροί τζαι την ημέρα του γάμου επηένναμεν σπίτι τους τζαι εξουρίζαμεν τους. Εν έθιμο τούτο.

- **Υπάρχουν διάφορα είδη κουρέματος;**

Οι μαθητές του δημοτικού έπρεπε να κουρεύκουνται πρώτο νούμερο τζαι οι μεγάλοι δεύτερο ή τρίτο για να είναι ευπρεπείς.

- **Κάνατε και οδοντιατρικές εργασίες;**

Εγώ όι. Όταν εμάθαινα την τέχνη στον αρφό μου, τζίνος έφκαλλε τζαι δόντια. Θυμούμαι ότι έφκαλλε το δόντι με ένα μιτσί μεταλλικό μοχλό τζαι μετά εδιούσεν στον πελάτη λίην ζιβανία στη θέση του αναισθητικού. Αν είχε αιμορραγία έβαζε στη θέση του δοντιού λίο καφέ τζαι εσταματούσε την αιμορραγία. Μετά όμως όταν ήρταν οι οδοντίατροι απαγορεύτηκε στους παρπέρηες να φκάλουν δόντια.

- **Η αμοιβή σας πώς γινόταν;**

Με χρήματα. Επληρώναν με κάθε φορά που εκουρεύκουν ή εξουρίζετον κάποιος, ή επληρώναν με με τον μήνα.

- **Τα κουρεία παλιά ήταν τόπος συγκέντρωσης των αντρών;**

Ναι, γιατί ώσπου να ξουριστεί ένας πελάτης εμάθαιναν ούλλα τα κουτσομπολιά τζαι νέα της πόλης. Που τούτην τη συνήθεια έμεινε η φράση ότι «Η γλώσσα του παρπέρη εν σαν το ψαλίδι». Πάντως το σίγουρο είναι ότι οι πελάτες όταν έρκουνταν σε ένα

κουρείο ώσπου να ξυριστούν ή να κουρευτούν , επερνούσαν ευχάριστα την ώρα τους τζαι όχι μόνο εμαθαίναν ειδήσεις αλλά εμεταδίδαν τζαι τζίνιοι.

- **Από πότε τα κουρεία έπαψαν να είναι τόπος συγκεντρώσεως των ανδρών;**

Μετά το 70 περίπου.

- **Παλιά υπήρχαν ανάλογα κομμωτήρια γυναικών;**

Όχι δεν υπήρχαν. Πιο αργά εμφανίστηκαν. Προήλθαν που τες πλούσιες κυρίες που εταξιδεύκαν στο εξωτερικό τζαι ήθελαν να ακολουθούν τη μόδα. Εγώ όμως μόνο άντρες εκούρεφκα τζαι εξούριζα.

- **Υπάρχει συνέχεια στο επάγγελμά σας;**

Τα παλιά κουρεία εν ελάχιστα τζαι πολλά λιήν δουλειάν έχουμεν. Εγώ έρκουμε πιο πολλά που συνήθεια τζαι για να περνώ την ώρα μου. Δουλειά πολλή έχουν τα σύγχρονα κουρεία τζαι κομμωτήρια. Εμείς σιγά – σιγά θα χαθούμεν τέλεια.

- **Κύριε Ηρακλή σας ευχαριστώ πολύ.**

Τίποτε. Να' σαι καλά.

Συνέντευξη 4: Αγγειοπλάστη

Ονοματεπώνυμο: Ηλιάδης Κώστας

Ηλικία: 80 ετών

Μορφωτικό Επίπεδο: Απόφοιτος Γυμνασίου

Τόπος Γέννησης: Άγιος Γεώργιος - Λάπηθος

Τόπος κατοικίας: Συνοικισμός Λινόπετρας - Λεμεσός

- ***Πότε και πώς μάθατε την τέχνη;***

Ο παπάς μου, ο Γιάννης Ηλιάδης που τον ελέαν Ανατολίτη ή Αγγειοπλάστη, ήταν γνωστός αγγειοπλάστης στην Λάπηθο τζαι έτσι εξούσα που κοντά την τέχνη της αγγειοπλαστικής. Άρεσκε μου πολλά τζαι πάντα ήθελα να ασχοληθώ με τούτην. Όταν ήμουν 13 χρονών εδούλευκα στο αγγειοπλαστείο του Αριστοφάνη με τον ανιψιό μου τον Νίκο Παντέχη.

- ***Ο Αριστοφάνης ποιος ήταν;***

Ο Αριστοφάνης ήταν τζαι τούτος γνωστός αγγειοπλάστης της Λαπήθου. Τούτην την εποχή ο παπάς μου ήταν στην Ελλάδα τζαι εδούλευκε. Σε τούτο το αγγειοπλαστείο εδούλευκα τα καλοτζαίρκα, όταν ακόμα ήμουν γυμνάσιο για να μάθω την τέχνη.

- ***Μετά πώς συνεχίσατε;***

Το 1940 επήα με τον παπά μου στη Λευκωσία τζαι εδουλέψαμεν σε κυβερνητικό αγγειοπλαστείο στη Μια Μηλιά. Το 1946 εγυρίσαμεν πίσω στον Αϊ Γιώρκη τζαι ανοίξαμεν το δικό μας αγγειοπλαστείο, το «Κεραμεύς». Ήταν στον τουριστικό δρόμο Λαπήθου – Κερύνειας.

- ***Η Τουρκική Εισβολή του 1974 πώς σας επηρέασε;***

Το 74 αναγκαστήκαμεν να φύουμεν που τον τόπον μας. Επήα με την γυναίκα μου στην Ελλάδα τζαι εδούλεψα για δκυο χρόνια σε αγγειοπλαστείο στον Κορυδαλλό σε ένα αγγειοπλάστη φίλο του παπά μου που την Μικράν Ασία. Τα αγγεία που εκάμναμεν όμως ήταν χυτά, με καλούπια τζαι όχι χειροποίητα. Μετά ήρταμεν πίσω στην Κύπρο εδούλεψα για δκυο χρόνια στην Γεροσκήπου σε αγγειοπλαστείο μαθητή μου τζαι ύστερα ήρτα στη Λεμεσό τζαι εδούλεψα υπάλληλος σε διάφορα αγγειοπλαστεία.

- ***Τωρά δεν ασχολείστε με την αγγειοπλαστική;***

Τωρά ασχολούμε με την διακόσμηση αγγείων τζαι πιάτων.

- ***Ποια είναι η πρώτη ύλη που χρησιμοποιούσατε;***

Η πρώτη ύλη είναι το χώμα που κατασκευάζαμεν τον πηλό. Ο πηλός που εχρησιμοποιούσαμεν στη Λάπηθο επαράγετον με την τεχνική του «κουλιαστού».

- ***Ποια ήταν η τεχνική του «κουλιαστού»;***

Ανακατεύκαμεν τριών ειδών χώματα: κόκκινο που την περιοχή Μύρτου, μαύρο που την Βασιλεία τζαι ασπροκίτρινο που τις χωματερές στην Αγία Παρασκευή τζαι στην Αγία Αναστασία, σε γούρνα τζαι εκουλιάζαμεν τον πηλόν, ώσπου να γίνει παχύρευστος τζαι κολλώδης. Εβάλλαμεν το μείγμα αργίλου στην πρώτη δεξαμενή. Ήταν μια σειρά που πέντε κλιμακωτές δεξαμενές που η μια εσυνδέετον με την άλλην. Τούτη η τοποθεσία αλλά τζαι το σύστημα με τες δεξαμενές ονομάζετον «Λαγηνάδες». Η περιοχή των Λαγηνάδων ήταν το πρώτο εργαστήριο που το οποίο άρχιζεν η κατεργασία του χώματος για ούλλα τα αγγειοπλαστεία.

- ***Μετά τι ακολουθούσε;***

Μετά αφήναμεν τον πηλόν να τραβήσει το νερό που ήταν στις δεξαμενές τζαι να διαλυθεί. Για τούτο τον λόγο ανακατεύκαμεν τον με ένα ξύλο. Όταν οι πέτρες τζαι ο άμμος εκάθουνταν που κάτω, το θολό νερό επαρασύρετον που το τρεχούμενο τζαι εμεταφέρετον στη δεύτερη, στην τρίτη δεξαμενή κλπ ώσπου να φτάσει στην τελευταία. Έτσι η άργιλος έφτανε στην τελευταία δεξαμενή καθαρή. Εμείνισκεν τζαμέ μέρες ώσπου να στεγνώσει τζαι να μπορεί να πλαστεί.

- ***Μετά άρχιζε το πλάσιμο;***

Όχι. Μετά εμεταφέρετον ο πηλός που τους εργάτες με ζώα στο αγγειοπλαστείο τζαι εξυμώνετον καλά ώσπου να γίνει σαν μαστίχα.

- ***Το ζύμωμα πώς γινόταν;***

Δεν είχαμεν τότε ηλεκτρικά ζυμωτήρκα. Εζυμώναμεν τον πηλόν πρώτα με το πόδι τζαι μετά με το χέρι. Επειδή δεν μπορούσαμε να κατασκευάζουμεν ούλλον τον χρόνο πηλόν, επλάθαμεν τον σε μικρές μάπες, εφυλάαμεν τες μέσα σε δροσερά δωμάτια για να στραγγίσουν τζαι να διατηρηθεί μαλακός ο πηλός.

- ***Τα εργαλεία του αγγειοπλάστη ποια είναι;***

Κυρίως εν ο τροχός τζαι το καμίνι.

- ***Μπορείτε να μου πείτε λίγα λόγια για τον τροχό;***

Ο τροχός ήταν ποδοκίνητος τζαι ήταν πάνω στον πάγκο μου. Υπήρχε ένας σιδερένιος άξονας που περνούσε που μες στον πάγκο, που κάτω του ήταν ο δίσκος περιστροφής τζαι πάνω που τον πάγκο ένας μεταλλικός δίσκος που έκαμνα τα αγγεία. Ο τροχός άρχιζεν να γυρίζει άμαν εκτυπούσα το πόδι μου. Έτσι εμπορούσα να κανονίσω την ταχύτητα του τροχού.

- ***Πώς γινόταν η κατεργασία του πηλού στον τροχό;***

Πριν να μπει ο πηλός πάνω στον τροχό, αμαλάσσεται. Μετά εδούλευκα τον πάνω στο δίσκο του τροχού που εγύριζεν συνέχεια τζαι χρησιμοποιώντας μόνο τα χέρια μου εδιούσα του το σχήμα που ήθελα. Το πόσο λεπτά ή όχι θα ήταν τα τοιχώματα εκατάφερνα το με την βοήθεια του πετάλου. Όταν ετέλειωνα, έκοφκα το αγγείο με ένα κομμάτι σύρμα τζαι άφηνα το να στεγνώσουν στη σκιά για να κάμουν σταθερό σχήμα. Μετά τα εκάλυφκα εσωτερικά σε ούλλη την επιφάνεια τζαι εξωτερικά ως την μέση με τον μπατανά.

- ***Τι είναι ο μπατανάς;***

Ο μπατανάς είναι άσπρο επίχρισμα τζαι έμπαινε για να έχουν τα αγγεία ένα κρεμ χρώμα τζαι να μπορούν να διακοσμηθούν. Για να κάμουμε τον μπατανά, επιάνναμεν χώμα που την Βασίλεια, εδιαλύαμεν το με νερό τζαι επερνούσαμεν το που ρούχο για να είναι καθαρό το μείγμα που θα επιάνναμεν. Μετά, εγίνετον το πρώτο ψήσιμο που διαρκούσε περίπου δώδεκα ώρες τζαι εχρειάζετον δυνατή φωθκιά.

- ***Πείτε μου λίγα λόγια για το καμίνι.***

Το καμίνι ή ο φούρνος που είχα στο αγγειοπλαστείο μου ήταν κτισμένος με τούβλα τζαι χρισμένος με χώμα τζαι άχυρα. Εκτίσαμεν τον με τον παπά μου. Είχε άνοιμα που πάνω στην κορυφή τζαι πόρτα στη μια πλευρά. Που μέσα ήταν χωρισμένος σε δύο μέρη με μια σχάρα. Στο κάτω μέρος ανάφκαμεν την φωθκιά τζαι που πάνω εβάλλαμεν τα αγγεία.

- ***Ποια ήταν η καύσιμη ύλη για το ψήσιμο των αγγείων;***

Εχρησιμοποιούσαμεν ξύλα που ελιά, χαρουπιά τζαι πεύκο. Επιάνναμεν τα που τες κοντινές περιοχές. Ως το 1961 που εν είχαμεν ηλεκτρικούς φούρνους ήταν πολλά σημαντικό να ξέρεις πόσα ξύλα να βάλεις στο φούρνο τζαι πόση ώρα εχρειάζετον ένα αγγείο για να ψηθεί.

- ***Υπήρχε κάποιος τρόπος για να καταλαμβαίνετε τότε ένα αγγείο ήταν έτοιμο;***

Όταν έφκαινε φωθκιά που τους λούρουπες εσήμαινε ότι ήταν έτοιμο το αγγείο. Για να βεβαιωθούμεν εσύρναμεν μικρά ξύλα που τους λούρουπες μες στο καμίνι για να φωτιστεί το εσωτερικό.

- ***Η διακόσμηση των αγγείων τότε γινόταν και με ποιο τρόπο;***

Η διακόσμηση εγίνετον μετά το πρώτο ψήσιμο. Αλέθαμεν σκουριά χαλκού σε πέτρινη γούρνα τζαι μετά ανεκατεύκαμεν την με νερό τζαι εκατασκευάζαμεν μια πράσινη βαφή. Για να κάμουμεν κίτρινο χρώμα επροσθέταμεν καλαγκάθι, για καφέ εχρησιμοποιούσαμεν μείγμα που σκούρο μάυρο τζαι κόκκινο χώμα.

- ***Ποια είδη διακόσμησης χρησιμοποιούσατε;***

Χαρακτηριστικό των Λαπηθκιώτικων αλειφτών εν τα πιτσιλωτά στίγματα. Τούτη η μέθοδος ονομάζεται «αντιναχτή». Η άλλη μέθοδος είναι οι πρασινωπές κυλιστές γραμμές, τα γραλλιάσματα. Στην πρώτη μέθοδο εβουττούσα τα χέρια μου στην πράσινη βαφή τζαι επιτσίλλιζα με τα δάκτυλα μου την επιφάνεια του αγγείου μετά το πρώτο ψήσιμο τζαι εσηματίζουσαν ακανόνιστα σχήματα. Στη δεύτερη μέθοδο εχρησιμοποιούσα τα δάκτυλα μου σαν πινέλο για να διακοσμήσω το αγγείο.

- ***Υπήρχε άλλο είδος διακόσμησης;***

Ναι η εγχάρακτη. Η εγχάρακτη γίνεται πάνω στον μπατανά, πριν ακόμα στεχνώσει το αγγείο, για να ξεχωρίζει το σκούρο χρώμα του αγγείου τζαι να τονιστεί το σχέδιο. Δαμέ, πρέπει να σου πω ότι όταν ο παπάς μου ήρτεν πίσω που την Ελλάδα, έμαθε μου το αρχαϊκό σχέδιο που απεικόνιζε σκηνές που τη ζωή των αρχαίων Ελλήνων. Μετά λόγω του τουρισμού η διακόσμηση είχε τζαι στοιχεία που την Κυπριακή ζωή τζαι σχέδια που τη Μεσοποταμία. Μετά το 1935 γίνεται τζαι ζωγραφιστή διακόσμηση με διάφορα χρώματα τζαι βαφές που τις εφέρναν που το εξωτερικό.

- ***Στο αγγειοπλαστείο σας εσείς μόνο κάνατε τη διακόσμηση;***

Κυρίως ναι. Το πολύ να διακοσμούσαν ένα – δύο άτομα ακόμα. Αρχικά στο αγγειοπλαστείο εδουλεύκαν μόνο άντρες. Γύρω στο 1960 άρχισαν να προσλαμβάνονται τζαι γυναίκες που η δουλειά τους ήταν η πιστή αντιγραφή τζαι η επανάληψη της διακόσμησης. Το 1964 στο αγγειοπλαστείο εδουλεύκαν περίπου δώδεκα άτομα.

- ***Η διακόσμηση είναι το τελευταίο στάδιο στην αγγειοπλαστική;***

Όχι. Το τελευταίο στάδιο είναι το γυάλλωμαν ή η αλοιφή.

- ***Τι είναι το «γυάλλωμαν»;***

Το γυάλλωμαν εκάμναμεν το εμείς οι αγγειοπλάστες. Εβάλλαμεν παλιές μπαταρίες αυτοκινήτων σε σιδερένιο ταψί, εβράζαμεν το στη φωθκιά τζαι ανακατεύκαμεν τα με ένα σίδερο, το κελπέρι, ώσπου να λιώσουν. Μετά εκοπανίζαμεν τα για να γίνουν λεπτή σκόνη. Επιάνναμεν αθκιακόπετρα, εσήνναμεν την τζαι εκοπανίζαμεν την να γίνει τζαι τζίνη σκόνη. Ύστερα επιάνναμεν τες δκυο σκόνες, εβάλλαμεν τζαι το νερό που εχρειάζετον τζαι εγίνετον παχύρευστος χυλός. Μεσ τούτον το χυλό εβουττούσαμεν τα πορώδη αγγεία, ως το σημείο των λαβών με το άνοιμα προς τα κάτω, σε δοχείο γεμάτο αλοιφή τζαι βαφή τζαι εσήνναμεν τα για δεύτερη φορά. Όταν ηθέλαμεν να δώκουμεν χρώμα στο υάλωμα εβάλλαμεν τζαι σκουριά που χαλκό για κίτρινο τζαι για καφέ ανακατώνναμεν σκούρο μαύρο με κόκκινο χώμα.

- ***Σε τι θερμοκρασία γινόταν το ψήσιμο των αγγείων;***

Περίπου στους 1000 βαθμούς.

- ***Ποια είδη αγγείων κατασκευάζατε;***

Πριν το 1935 εκάμναμεν αγγεία για οικιακή χρήση, απλά - χωρίς διακόσμηση.

- ***Ποια ήταν τα αγγεία αυτά;***

Κούπες, πιάτα, κουρελλοί, μπόττηδες, βάζα, ποτίστρες, γλάστρες με τσακιστά χείλη, φίζες, κούζες, κκεσέδες, φρουτιέρες κλπ. Πιο μετά εκάμναμεν τα ίδια αγγεία αλλά με διακόσμηση. Τούτα εγοράζαν τα κυρίως οι τουρίστες.

- ***Ποιοι ήταν οι πελάτες σας;***

Οι πελάτες μου ήταν τζαι ντόπιοι τζαι Εγγλέζοι που εν μόνιμοι κάτοικοι της Κύπρου. Έρχουνταν τζαι παραγγελίες που άλλες πόλεις τζαι για να μεταφέρουν τα αγγεία που τη μια πόλη στην άλλη εβάλλαν τα σε κοφίνες πάνω στα ζώα.

- ***Τα αγγεία κατασκευάζονταν κατά παραγγελία;***

Τζαι κατά παραγγελία αλλά κάποιος μπορούσε να αγοράσει τζαι κάτι που ήταν έτοιμο στο αγγειοπλαστείο.

- ***Σήμερα τι γίνεται με την αγγειοπλαστική;***

Με την εξέλιξη της τεχνολογίας σιγά σιγά έσβησε ο πηλός. Προτιμούνται το πλαστικό τζαι το μέταλλο. Εγώ τα τελευταία δεκαπέντε περίπου χρόνια ασχολούμε σπίτι μόνο με την διακόσμηση. Έχω πελάτες που έρχονται τζαι γοράζουν ή

παραγγέλλουν κάτι να τους κάμω. Η παραδοσιακή αγγειοπλαστική έσβησε όμως. Τώρα όσοι ασχολούνται εν πιο σύγχρονοι. Σπουδάζουν στο εξωτερικό τζαι φέρνουν άλλες ιδέες τζαι μεθόδους.

- ***Κύριε Κώστα σας ευχαριστώ πολύ για τη βοήθεια.***

Να είσαι καλά τζαι καλή συνέχεια.

Συνέντευξη 5: Ράφτη

Ονοματεπώνυμο: Ιωάννου Θεοδόσης

Ηλικία: 65 ετών

Μορφωτικό Επίπεδο: Απόφοιτος Δημοτικού

Τόπος Γέννησης: Άγιος Σέργιος Αμμοχώστου

Τόπος κατοικίας: Λεμεσός

- ***Πότε ήρθατε στη Λεμεσό;***

. Στην Λεμεσό ήρτα το 1974, μετά την Τουρκική Εισβολή.

- ***Πώς μάθατε την τέχνη;***

Ο τζιύρης μου ήταν ράφτης τζαι ο παππούς μου το ίδιο. Όμως δεν έμαθα κοντά τους. Επήα στο Βαρώσι τζαι έμαθα σε άλλο ράφτη για να πληρώνομαι τζαι κάτι. Ήμουν 12 χρονών όταν επήα. Εδούλεψα κοντά του ως το 1962.

- ***Σε ποια περιοχή βρισκόταν το ραφτάδικο;***

Το ραφτάδικο ήταν στην τουριστική περιοχή του Βαρωσιού. Εγώ ύστερα, το 1962 όταν ήμουν 26 χρονών άνοιξα το δικό μου μαχαζί στον Άγιο Σέργιο, στο κέντρο του χωρκού.

- ***Ποιες ήταν οι συνθήκες τα πρώτα χρόνια μέχρι να μάθεται την τέχνη; Πληρωνόσασταν;***

Όταν επήα στο Βαρώσι εμείνισκα σπίτι του μάστρου μου. Επήεννα πολλά πρωί στο μαχαζί να το καθαρίσω, να ανάψω τα κάρβουνα για το σίδερο. Μετά που έρκετουν ο μάστρος μου έβαλλε με να κάμνω τις βοηθητικές δουλειές τζαι έκαμνα τζαι λίον ράψιμο. Για να μάθω έδινε μου το μεσαίο μου δάκτυλο με ένα ρούχο για να καμπυλώνει με τη δακτυλίστρα τζαι να μπορώ να κουντώ το βελόνι. Επληρώνουμουν 2 σελίνια την εβδομάδα. Επερίμενα κανένα χουβαρτά πελάτη να μου αφήσει κανένα φιλοδώρημα.

- ***Τι ρούχα ράβατε;***

Εράφκαμεν μόνον ανδρικά ρούχα.

- ***Πώς αποφασίσατε να ανοίξετε δικό σας ραφτάδικο;***

Όταν έμαθα καλά την τέχνη αποφάσισα να πάω πίσω στο χωρκό μου τζαι ανοίξω το δικό μου μαχαζί.

- ***Ποια είναι τα εργαλεία που χρησιμοποιούσατε;***

Τα εργαλεία μου ήταν μια μηχανή ποδαροκίνητη, ψαλίθκια, ένας πάγκος, ένα δοκιμαστήριο, καθρέφτης, βελόνια, καρφίτσες, δακτυλίστρες, ειδικές ρίγες: μια καμπύλη που ήταν για τη μέση τζαι τα πέτα, τζαι μια ίσια. Ακόμα εχρειάζουμουν ένα μέτρο, κλωστές, τίρα, κουμπιά, κιμωλία ή σαπουνάκι για το σημάδεμα των ρούχων, μόλες τζαι ένα σίδερο που άναφκε με τα κάρβουνα.

- ***Τις μόδες που ράβατε πού τις βρίσκατε;***

Συνήθως οι υφασματοπώλες είχαν περιοδικά που τα εφέρναν που την Γαλλία τζαι επιάνναμεν που τζαμέ τις μόδες.

- ***Ποια ήταν τα είδη των υφασμάτων που ράβατε;***

Κυρίως ήταν το πολυέστερ που το εφέρναν εισαγωγή που τις Ινδίες τζαι την Αίγυπτο. Πιο πολλά εφέρναν που τις Ινδίες γιατί ήταν τζαι οι Ινδίες αποικία της Αγγλίας όπως η Κύπρος τζαι ήταν πιο εύκολο να το φέρουν. Φυσικά το πολυέστερ της Ινδίας ήταν τζαι πιο καλής ποιότητας. Τζαι οι κλωστές που χρησιμοποιούσαμεν ήταν εισαγόμενες που τις Ινδίες. Υπήρχαν μόνο πέντε χρώματα: χακί, μαύρο, μπλε, καφέ τζαι άσπρο. Εχρησιμοποιούσαμεν τζαι το τερλίν (νάυλον). Τα υφάσματα τότε ήταν γνήσια. Τωρά έχει πολλή ποικιλία που υφάσματα, αλλά τα υφάσματα δεν είναι γνήσια. Αναμειγνύουν διάφορα είδη.

- ***Ποια ήταν η διαδικασία για να ράψει κανείς;***

Έρκετουν ο πελάτης στο ραφτάδικο τζαι εδιάν την παραγγελία του. Έφερνε μαζί του το ρούχο ή εγόραζεν το που μένα. Το 1955 όταν άρχισε ο αγώνας της ΕΟΚΑ οι αγωνιστές απαγορεύκαν στους υφασματοπώλες τζαι στους ράφτες να ράφκουν κασμίρι γιατί ήταν Αγγλικό. Έτσι εράφακαμεν μόνο παντελόνες που αλατζιά, που ήταν Κυπριακό ύφασμα. Μετά έπιαννα τα μέτρα του πελάτη με τον πήχη, έφκαλλα τις μόλες, άπλωνα το ύφασμα πάνω στον πάγκο, εσημάδευκα με την κιμωλία τζαι έκοφκα το. Ούλλη η δουλειά εγίνετουν στο χέρι, το καρφίτσωμα, το ξάμωμα των κομμαδικιών κλπ. Με τη μηχανή μόνο το ράψιμο στο τέλος εγίνετουν.

- ***Χρειαζόταν να γίνουν πρόβες μέχρι να τελειώσει το ρούχο που ράβατε;***

Συνήθως εκάμναμεν μια πρόβα. Μόνο όταν έραφκα κοστούμια εκάμναμεν 2-3 πρόβες γιατί εχρειάζετον να βάλουμε τις βάτες για να στρώσει το κοστούμι. Τις βάτες ή εγοράζαμεν τες ή εκάμναμεν τες μόνοι μας. Την πρόβα εκάμναμεν την για ακόμα ένα λόγο. Γιατί έπρεπε να μπει το καναβάτσο για να στήσει το κοστούμι. Την περίοδο του πολέμου (1955) όταν δεν υπήρχε το καναβάτσο χρησιμοποιούσαμεν σακούλα τζαι εντύναμεν τα με κάποτ. Το κάποτ εν φτηνό άσπρο ρούχο. Τωρά δεν υπάρχει τίποτε που τούτα τα δύο. Είναι ένα αυτοκόλλητο υλικό, σιδερώνεις το τζαι κολλά. Τίποτε δύσκολο.

- ***Είχατε βοηθούς μαζί σας;***

Όταν ήμουν στον Άγιο Σέργιο είχα πολλή δουλειά τζαι εχρειάζουμουν βοήθεια. Είχα τρεις μιτσιούς που με εβοηθούσαν. Τωρά ο ένας εν που τους πιο μεγάλους ράφτες στην Λάρνακα.

- ***Τι δουλειές έκαναν οι βοηθοί σας;***

Βασικά εκάμναν τις απλές δουλειές, το καρφίτσωμα, το ξάμωμα των κομμαθικών, εβοηθούσαν στις πρόβες. Έτσι πράματα.

- ***Το σιδέρωμα των ρούχων με ποιους τρόπους γινόταν;***

Στην αρχή είχαμεν το σίδερο με τα κάρβουνα, μετά ήρτεν το σίδερο με το ρεύμα τζαι τα τελευταία 15-20 χρόνια έχουμεν το σίδερο του ατμού – την πρέσα.

- ***Ποιοι ήταν οι πελάτες σας παλιά και ποιοι τώρα;***

Παλιά όταν ήμουν στον Άγιο Σέργιο ήταν ούλλον το χωρκό τζαι έρκουνταν ακόμα τζαι που τα γύρω χωρκά. Δεν υπήρχαν τα έτοιμα τα ρούχα. Ούλλος ο κόσμος έραφκε. Τωρά η δουλειά εν πολλά λίη. Οι σημερινοί πελάτες εν όσοι το σώμα τους δεν είναι φυσιολογικό τζαι δεν βρίσκουν έτοιμα ρούχα να τους ταιρκάζουν τζαι έρκουνται να ράψουν. Τούτοι εν περίπου το 80% της πελατείας. Έχει ένα 10% που είναι παραδοσιακοί τζαι θέλουν να ράφκουν τα ρούχα τους στο ράφτη. Ένα άλλο 10% είναι ξένοι που προέρχονται από ειδικό τουρισμό. Έρκονται στην Κύπρο, γοράζουν κασμίρι φτηνής τιμής τζαι ράφκουν σε χαμηλές τιμές. Έρκεται τους πολλά πιο φτηνό παρά να γοράσουν ή να ράψουν στη χώρα τους.

- ***Ποιο είναι το μέλλον του επαγγέλματός σας;***

Το επάγγελμα του ράφτη σιγά – σιγά σβήνει. Οι νέοι δεν ενδιαφέρονται να μάθουν αφού ούτε πολλή δουλειά έχει ούτε λεφτά. Ο πιο νέος ράφτης στη Λεμεσό εν ο

βοηθός μου τζαι είναι 45 χρονών. Σε 10 χρόνια θα μείνουν το πολύ οκτώ ράφτες. Σε μια εικοσαετία θα σβήσει τέλεια το επάγγελμα.

- ***Στην οικογένειά σας δεν ξέρει κάποιος άλλος το επάγγελμα;***

Ξέρει μόνο η γυναίκα μου τζαι παλιά που είχαμε δουλειά εβοήθαν με. Τωρά ασχολείται με το σπίτι. Που τα παιθκιά μου κανένα εν ηξέρει.

- ***Κύριε Θεοδόση ευχαριστώ για το χρόνο που μου αφιερώσατε***

Τίποτε κόρη μου. Εν η χαρά μου να μαθαίνουν οι νέοι για τις παραδόσεις του τόπου μας. Καλές επιτυχίες να έχεις.

Συνέντευξη 6: Υποδηματοποιού

Ονοματεπώνυμο: Κυριάκου Μιχάλης

Ηλικία: 73 ετών

Μορφωτικό Επίπεδο: Απόφοιτος Δημοτικού

Τόπος Γέννησης: Λάπηθος

Τόπος κατοικίας: Συνοικισμός Αγίου Αθανασίου - Λεμεσός

- **Πότε ασχοληθήκατε με την τέχνη του υποδηματοποιού;**

Το 1945 αποφάσισε ο παπάς μου τζαι έστειλε με στην Αμμόχωστο για τρεις μήνες σε μάστρο για να μάθω τη δουλειά. Ήμουν το τσιράκκι του μάστρου τζαι εν επληρώνουμουν. Επληρώναμεν τον εμείς επειδή εμείνισκα τζαι έτρωα τζαμέ. Το 49 άλλαξα μάστρο. Τούτος ασχολείται με τη μαζική παραγωγή.

- **Η δουλειά του τσιρακκιού ποια ήταν;**

Ήταν το γάζωμα, το πάτωμα, του ξυλούρισμα με το γυαλί τζαι το γυαλόχαρτο. Έκαμνα τζαι το ξιφορμάρισμα του παπουτσιού. Τούτα.

- **Δικό σας υποδηματοποιείο πότε δημιουργήσατε;**

Το 1956.

- **Πού βρισκόταν;**

Ήταν στην Λάπηθο, στο κέντρο της Λαπήθου. Ασχολούμουν με παραγγελίες. Το 60 εγόρασα κάποια μηχανήματα τζαι άρκεψα να τροφοδοτώ με παπούτσια κάποια πρατήρια.

- **Είχατε υπαλλήλους;**

Που το 1965 ως το 74 είχα τρία - τέσσερα άτομα. Συγκεκριμένα το 70 είχα εφτά. Που τούτους δκυο - τρεις ήταν κοπέλες τζαι εδουλεύκαν στις μηχανές ή εκάμναν τη δουλειά του κάρφα.

- **Ποια ήταν η δουλειά του κάρφα;**

Ο κάρφας έβαλλε το τακούνι στο παπούτσι τζαι έκαμνε το ξυλούρισμα με την φαρσέττα τζαι τη ράσπα. Έκαμνε τζαι το ξιφορμάρισμα τζαι το βούλωμα του παπουτσιού.

- **Το 1974 με την εισβολή τι έγινε;**

Το 74 άφηκα τα ούλλα πίσω. Ότι έκαμα με κόπους εμείναν ποτζί. Ήρτα στην Λεμεσό τζαι σιγά-σιγά εκατάφερα να σταθώ στα πόδκια μου τζαι άνοιξα το δικό μου μαχαζί.

- **Πότε έγινε αυτό και πού;**

Το 1975. Στο Παντοπουλείο. Δαμέ που είμαι τζαι τωρά.

- **Μπορείτε να μου πείτε ποια ήταν τα υλικά – οι πρώτες ύλες που χρησιμοποιείται;**

Τα υλικά είναι τα δέρματα, οι άρσες και ο λόγγος, το βάρδουλο, οι κόλλες, οι μπογιές, το κερί, οι σπάοι, οι σπόντες, το οινόπνευμα τζαι οι φόδρες. Παλιά υπήρχαν τα πετσοπωλεία στην Κύπρο τζαι εγοράζαμεν που τζαμέ τα υλικά μας. Ύστερα που εκλείσαν, έφερνα τις πρώτες ύλες που την Γερμανία. Ο αντιπρόσωπος έκαμνε μου ως τζαι τρεις μήνες πίστωση. Τες σπόντες τζαι τον σπάο έπιαννα τα που εργοστάσια της Κύπρου.

- **Μπορείτε να μου πείτε λίγα λόγια για το καθένα από αυτά;**

Λοιπόν, τα δέρματα εγοράζαμεν τα κατεργασμένα. Ήταν συνήθως που βόδια, άλογα, βουβάλια τζαι κατσίκες. Το πιο ακριβό τζαι γυαλιστερό ήταν το δέρμα της κατσίκας τζαι το πιο μαλακό του βοδκιού. Το βάρδουλο ήταν μεγάλα κομμάθκια που πετσιά, οι άρσες τζαι ο λόγγος ήταν πετσιά όχι καλής ποιότητας που τα εκαρφώναμεν στο καλαπόδι. Τες κόλλες παλιά εκάμναμεν τες μόνοι μας.

- **Πώς τις φτιάχνετε;**

Εκάμναμεν την «αλευρόκολλα». Για να την κάμουμεν εχρησιμοποιούσαμεν αλεύρι, νερό, λεμόνι τζαι εβράζαμεν τα. Έπρεπε να μεν ήταν πολλά πηχτή για να απλώνεται εύκολα. Γενικά εν ήταν πολλά καλής ποιότητας κόλλα.

- **Τα υπόλοιπα υλικά;**

Τες μπογιές εγοράζαμεν τες έτοιμες. Παλιά εχρησιμοποιούσαν την ξυδκιάν, δηλαδή ξύδι τζαι σκουρκά, ως μπογιά. Εχρησιμοποιούσαμεν τζερί της μέλισσας για το τζέρωμα του παπουτσιού. Για να κάμουμεν το σπάο που θα εχρησιμοποιούσαμεν για το πάτωμα, επιάνναμεν πέντε – έξι κλωστές που κουννάβι τζαι εστρίφαμεν τες με τη βοήθεια του αδραχιού. Για το σπάο του γαζώματος εχρησιμοποιούσαμεν μια κλωστή πιο λήν. Οι σπόντες ήταν οι λιμαδούρες, που ήταν μιτσιές- κεφαλωτές σπόντες τζαι εχρησιμοποιούνταν για το κάρφωμα του τακουνιού τζαι οι ακέφαλες που ήταν για το μοντάρισμα. Τι έμεινε; Α, το οινόπνευμα εβάλλαμεν το σε ένα κουτί

με ένα φυτίλι τζαι ανάφκαμέν το για να βράσουν τα εργαλεία για το ξιφορμάρισμα των παπουτσιών τζαι οι φόδρες που ήταν πετσιά που κατσικά, χοίρο ή πρόβατο τζαι εγοράζαμέν τες που το εμπόριο.

- **Τα εργαλεία σας ποια ήταν;**

Ήταν το αδράχτι που ήταν σιδερένιο, οι βελόνες που ήταν τζαι τούτες σιδερένιες τζαι εισαγόμενες, ο γάντζος που εχρησιμοποιήτουν για να φκει το καλαπόδι που το παπούτσι, το γυαλί τζαι τα γυαλόχαρτα που με τούτα έτριφα τη σόλα τζαι το τακούνι, το βουλλωτήρι. Με τούτο εβούλλωνα το βάρδουλο γυρώ – γυρώ για να εν πιο καλά στολισμένο το παπούτσι. Το καλαπόδι που έχει το σχήμα του παπουτσιού τζαι παλιά ήταν ξύλινο ενώ τωρά εν πλαστικό. Η μακενέττα που είχε αντρική τζαι γυναικεία. Ήταν σιδερένια τζαι πριν να την χρησιμοποιήσω έβραζα την για να τρίψω τη σόλα τζαι το βάρδουλο του παπουτσιού που πάνω του είχε τζερί.

- **Ποια άλλα ήταν τα εργαλεία σας;**

Ήταν το μέτρο που με τούτο εμετρούσα το μήκος των δακτύλων τζαι το στήθος του πελάτη, ο μασσάτης που ήταν για το ακόνισμα της φαρσέττας, ο πάγκος που ήταν ξύλινος, η ράσπα που εχρησιμοποιήτουν μετά το γάζωμα για να τριφτεί το παπούτσι, το ρινί που ήταν για το ακόνισμα της φαρσέττας, το σίδερο ξιφορμαρίσματος για το τζέρωμα του παπουτσιού, το σίδερο πεσταρίσματος. Πάνω σε τούτο έβαλλα τα πετσιά τζαι εφακκούσα τους με το μορτέλλο. Ακόμα ήταν το σουγλί που είχε διάφορα είδη τζαι μεγέθη, το σφυρί για να καρφώνω τις σπόντες, η τανάλια, για να εφαρμόζεται το φόντι στο καλαπόδι, το τριπόδι που πάνω του έβαλλα τα παπούτσια για να μπορώ να τα σάζω πιο εύκολα, οι ζοντάκρες για να φκάλλω τις σπόντες, η φαρσέττα για το κόψιμο των δερμάτων τζαι το ξυλούρισμα του παπουτσιού τζαι το φιλλέτο που ήταν σιδερένιο τζαι εχρησιμοποιούσα το για να τζερώσω το παπούτσι τζαμέ που ενώνεται το φόντι με το βάρδουλο.

- **Να μου περιγράψετε την πορεία εργασίας για την κατασκευή των παπουτσιών.**

Πρώτα έπιανα τον άξαμον που το δεξί πόδι του πελάτη. Με το μέτρο εμετρούσα το «στήθος» τζαι τα δάκτυλα του ποθκιού. Για να μετρήσω το μήκος του ποθκιού ο πελάτης έβαλλε το πόδι του πάνω σε χαρτί τζαι με μολύβι εσχεδιάζα το σχήμα του ποθκιού τζαι έτσι έβρισκα ποιο καλαπόδι του εταίρκαζε. Με βάση το καλαπόδι

εσχεδιάζα πάνω σε χαρτί τον πάτο. Συνήθως το καλαπόδι ήταν πιο στενό που το πλάτος του ποθκιού γι' αυτό στην πάνω μερκά του παπουτσιού (το στήθος) εκάρφωνα τις άρσες για να γίνει το σωστό μέγεθος. Μετά ετύλια το καλαπόδι με χαρτί, έβρισκα το κέντρο του καλαποθκιού μπροστά τζαι πίσω τζαι εσχεδιάζα την μπροστινή τζαι τες πλαϊνές μόλες. Οι τελικές μόλες εσχεδιάζονταν πάνω σε χαρτόνι. Πάνω σε τούτες εβασίζουμουν τζαι έκοφκα το δέρμα που εθκάλεεν ο πελάτης.

- **Ποια είδη υπήρχαν;**

Ήταν τρία είδη: το αδιάβροχο, το λουστρίνι τζαι το καστόρι.

- **Τι ακολουθούσε μετά στη διαδικασία;**

Το κομμένο δέρμα τζαι η φόδρα εστέλλετον στον μακενίστρα για να τα ράψει μαζί. Παλιά εράφκαν τα στο χέρι οι σκαρπάρηες, αλλά μετά ήρταν οι μακενίστες που εράφκαν τα με τις μηχανές τους. Μετά, εκάρφωνα τον πάτο σε διάφορα σημεία στο κέντρο του καλαποθκιού τζαι έπιαννα το ραμμένο δέρμα που το μακενίστα, που το ελέαμεν φόντι ή ψίδι, τζαι εφάρμοζα το στο καλαπόι με τη βοήθεια της τανάλιας, καρφώνοντας το πάνω στον πάτο. Τούτη η διαδικασία ελέετον μοντάρισμα. Μετά εγίνετον το πάτωμα.

- **Τι εννοείται μ' αυτό;**

Ήταν το ράψιμο του βάρδουλου γυρώ που τον πάτο. Πριν το ράψουν έπρεπε να σγαφτεί στη μερκά που θα έρκετον σε επαφή με τον πάτο για να εφαρμόζει πιο καλά, με τη βοήθεια του σουγλιού να ανοικτεί τρύπα στο βάρδουλο τζαι στον πάτο για να περαστεί ο σπάος. Στο «πάτωμα» δηλαδή εράφκετον μαζί με το βάρδουλο τζαι τον πάτο τζαι το φόντι που εν μεταξύ τους. Μετά έπρεπε να καλυφτεί ο υπόλοιπος πάτος για να γεμόσει το κενό που άφηγε το βάρδουλο τζαι τούτο εγίνετον με τη φουρτέτσα.

- **Τι ήταν η φουρτέτσα;**

Η φουρτέτσα ήταν κομμάτι δέρμα τζαι εκολλιέτον με την αλευρόκολλα. Πριν κολληθεί η φουρτέτσα έπρεπε να φκουν οι σπόντες που εκαρφώθηκαν για να στερεώνουν τον πάτο πάνω στο καλαπόι. Μετά που τούτο εγίνετον το πεστάρισμα.

- **Τι ήταν το πεστάρισμα;**

Έπιαννα τις σόλες τζαι έβαλλα τες σε ένα κουτί με νερό για δεκαπέντε λεπτά για να μπορούν να λυγίζουν. Όταν τες έφκαλλα που το νερό έβαλλα τες πάνω στο σίδερο

του πεσταρίσματος τζαι εφακκούσα τους με το μαρτέλλο για να σφίξουν. Μετά εγίνετον το γάζωμα. Τωρά έμπαινε η σόλα. Οι σόλες εκαρφώνουνταν πάνω στη φουρτέτσα τζαι μετά εράφκουνταν. Πριν ράψω τη σόλα έπρεπε να την κόψω σε δκυο οριζόντια κομμάθκια τζαι γύρω – γύρω με βάθος περίπου μισόν πόντο.

- **Γιατί γινόταν αυτό;**

Για να ραφτεί το μισό πάνω μέρος της σόλας με το βάρδουλο τζαι το υπόλοιπο να κολληθεί για να μεν φαίνονται οι ραφές. Το ράψιμο της σόλας εγίνετον με σπάο αφού πρώτα άννοια μιαν τρύπα με το σουγλί, όπως τζαι στο πάτωμα. Ύστερα έμπαινε το τακούνι του παπουτσιού τζαι μετά εγίνετον το ξυλούρισμα.

- **Τι γινόταν κατά το ξυλούρισμα;**

Έξυννα το παπούτσι γυρώ-γυρώ με τη φαρσέττα για να σχηματιστεί ωραία το καλούπι του παπουτσιού τζαι να μεν φαίνονται οι προεξοχές. Μετά έπρεπε να ισιωθεί με τη ράσπα γιατί η φαρσέττα έκαμνεν κάποιες γραμμές γυρώ – γυρώ, τζαι μετά να ισιωθεί με γυαλί τζαι γυαλόχαρτο.

- **Κάποια άλλη διακόσμηση γινόταν στο παπούτσι;**

Ναι , το λεγόμενον βούλλωμα. Πρώτα έβρεχα το βάρδουλο τζαι μετά δίπλα που κάθε ραφή που είχε στο βάρδουλο, με ένα εργαλείο σαν κατσαβίδι, εβούλλωνα το βάρδουλο γυρώ-γυρώ τζαι εσχηματίζονταν μιτσιές ίσιες γραμμές τζαι ομόρφιζεν το παπούτσι. Μετά που τούτον εγίνετον το μπογιάτισμα του παπουτσιού τζαι ύστερα το ξιφορμάρισμα.

- **Ποια ήταν η διαδικασία του ξιφορμαρίσματος;**

Μέσα σε ένα μιτσί μπουκάλι έβαλλα ένα φυτίλι που πάνω τζαι άναφκά το για να βράσει το σίδερον του ξιφορμαρίσματος. Πάνω στο τακούνι έβαλλα τζερί της μέλισσας τζαι μετά έτριφκα το βραστό σίδερο πάνω στο τακούνι τζαι σε ολόκληρο το κάτω κομμάτι του παπουτσιού. Μετά το ξιφορμάρισμα έπρεπε να φκει το τζερί με ένα μάλλινο ρούχο. Ετύλια το ρούχο γυρώ που τον αντίχειρά μου τζαι με λυγισμένο το δάκτυλο έτριφκα το παπούτσι για να φκει το τζερί. Μετά έφκαινε το καλαπόι με τη βοήθεια του γάντζου τζαι το παπούτσι ήταν έτοιμο τζαι γυαλισμένο.

- **Ποια είδη παπουτσιών κατασκευάζατε;**

Ήταν τα καρφωτά, που εν είχαν βάρτουλον. Η σόλα εκαρφώνετον απευθείας με ξύλινες σπόντες τζαι εράφκουνταν μέσα – έξω. Για τους άντρες ήταν τα κοφτά

παπούτσια που εδίνναν μπροστά με κορδόνια τζαι ήταν ξώραφα, τζαι τα στιβάλια με ράμματα μπροστά. Ήταν τα γυναικεία τζαι τα παιδικά παπούτσια. Τα γυναικεία ήταν οι συριακές παντόφλες με μιτσίν τακούνι, λεπτή σόλα τζαι φιόγκο μπροστά. Οι γόβες ήταν τριών ειδών: οι μυτερές με ψηλό τακούνι, τζίνες με μονοκόμματο τακούνι τζαι οι στρογγυλές με χαμηλό τακούνι. Τα ψηλοτάκουνα ήρταν στην μόδα μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο τζαι εφορούσαν τα κυρίως οι νέες.

- **Τώρα πώς άλλαξαν οι καταστάσεις;**

Που τον τζαιρό που εμφανίστηκαν οι μηχανές η κατάσταση άλλαξε. Τωρά είναι η πρέσα τζαι τα καλούπια για να κόφκονται πιο σωστά οι μόλες, έχω ειδικά μαχαίρια για να κόφκω τα δέρματα. Το πάτωμα τζαι το γάζωμα γίνονται τζαι τζίνα με ειδικά μηχανήματα. Οι σόλες τζαι τα τακούνια εν καρφώνουνται πλέον, αλλά κολλιούνται με καλές – δυνατές γόμες. Έχω μηχανή για το ξυλούρισμα τζαι το μπογιατίσμα του παπουτσιού.

- **Έχει μέλλον το επάγγελμά σας;**

Πλέον ούλλοι γοράζουν έτοιμα παπούτσια τζαι μόνο σάζω. Εν κάμνω τζαινούρκα. Σιγά – σιγά εν να σβήσει τέλεια το επάγγελμα.

- **Έχει κάποιο άτομο που την οικογένειά σας ποια θα ακολουθήσει το επάγγελμά σας;**

Όχι κανένα. Αφού εν έχει μέλλον η δουλειά ούτε εγώ αλλά ούτε τζαι τα παιθκιά μου ηθέλαν να ασχοληθούν με την σκαρπαριτζή.

- **Κύριε Μιχάλη ευχαριστώ για τη βοήθεια που μου προσφέρατε.**

Εν η χαρά μου.

Συνέντευξη 7: Καρεκλά

Ονοματεπώνυμο: Νικολαΐδης Μάρκος

Ηλικία: 55 ετών

Μορφωτικό Επίπεδο: Απόφοιτος Δημοτικού

Τόπος Γέννησης: Μόρφου

Τόπος κατοικίας: Λεμεσός

- ***Πότε ήρθατε στη Λεμεσό;***

Το 74, μετά την εισβολή .

- ***Πώς μάθατε την τέχνη;***

Ήταν ο παπάς μου τσαεράς τζαι έμαθε με. Επήεννα στο μαχαζί για να τον βοηθήσω που τον τζαιρόν που ήμουν 14 χρονών. Άρεσκε μου τούτη η τέχνη τζαι ήθελα να ασχοληθώ τζαι εγώ, όπως τζαι έγινε δηλαδή.

- ***Πού ήταν το μαγαζί του πατέρα σας;***

Ήταν στο κέντρο της Μόρφου. Ήταν μαζεμένα ούλλα τα μαχαζιά τζαμέ. Ό,τι ήθελες να γοράσεις επήεννες τζαμέ τζαι εύρισκες τα πάντα.

- ***Εσείς είστε εδώ από το 1974;***

Που το 75. Μόλις συνήλθαμε λίον που την εισβολή άνοιξα τούτο το μαχαζί.

- ***Όταν μαθαίνατε την τέχνη τι δουλειές κάνατε;***

Πρώτα – πρώτα εμάθαινα να γυαλίζω τα ξύλα με το γυαλόχαρτο πριν που το λουστράρισμα. Εμάθαινα να ανοίω τις ποκαλάμες με ένα σουγλί τζαι να καθαρίζω τα σκάρτα κάτω που το κάθισμα τζαι να τα κάμνω γεμωσιά μαζί με άλλα χοντρά φύλλα του φλουθκιού.

- ***Τι εννοείται «γεμωσιά»;***

Το γέμοσμα στο κάτω μέρος του καθίσματος με βούρλα που ήταν ξαναχρησιμοποιημένα.

- ***Σαν μαθητευόμενος αυτές ήταν οι δουλειές που κάνατε;***

Όχι. Σιγά – σιγά εμάθαινα εκτός που να κόφκω ξύλα με τη μόλα, να τα διαμορφώνω στο σχήμα που έπρεπε για το κάθε κομμάτι της καρέκλας τζαι να τρυπώ, να εφαρμόζω τα ξύλα τζαι να δείνω τον τόννο του καθίσματος.

- ***Τι ξύλα χρησιμοποιείται για να κατασκευάσετε τις καρέκλες;***

Παλιά εχρησιμοποιούσαμεν ξύλα που κυπαρίσσι, οξιά, πλάτανο, συκαμινιά τζαι μαυρομάτα. Τωρά κυρίως χρησιμοποιώ οξιά. Είναι το ανώτερο ξύλο για τις καρέκλες.

- ***Από που προμηθεύεστε τη ξυλεία;***

Τον παλιό τζαιρό υπήρχαν οι ροκόποι που εκόφκαν τα ξύλα που πας τα δέντρα. Οι ροκόποι ήταν που τα χωρκά τζαι έτσι τα ξύλα στην πόλη εφέρναν τα οι εμπόροι. Σήμερα η οξιά που χρησιμοποιώ είναι εισαγόμενη που τη Γιουγκοσκλαβία.

- ***Ποια είναι τα υλικά που χρειάζονται για την κατασκευή μιας καρέκλας;***

Ο σκελετός της καρέκλας χρειάζεται μόνο ξύλο. Το κάθισμα όμως χρειάζεται φλουδίν τζαι καζάβιν...

- ***Τι είναι το φλουδίν και το καζάβιν;***

Εν μαλακά, ελαφριά καλάμια που φυτρώνουν στα χωράφκια.

- ***Από πού τα παίρνετε;***

Παλιά ενοικιάζαμεν ένα χωράφι που ήταν γεμάτο με φλούδκια για 5 λίρες το χρόνο. Κάθε Ιούνιο εκόφκαμεν το, εκαθαρίζαμεν το, εβάλλαμεν το στον ήλιο να ξεράνει τζαι μετά επέρναμεν το στο μαχαζί, εβάλλαμεν το μες σε μια γωνιά τζαι είχαμεν για ούλλον τον χρόνο. Όταν θα το χρησιμοποιούσαμεν εβάλλαμεν το που την προηγούμενη νύχτα να φουσκώσει για να μπορούμε να το χειριζούμαστεν. Σήμερα το φλούδιν, εν πάλε Κυπριακό, αλλά πιάννουμεν το που τους εμπόρους. Να ξέρεις ότι εν πολλά ανθεκτικό. Αντέχει πάνω που πενήντα χρόνια.

- ***Ποια η διαφορά μεταξύ φλουθκιού τζαι καζαφκιού;***

Το καζάβιν εν όπως το φλουδίν αλλά εν πιο λεπτό τζαι πιο μαλακό.

- ***Τα εργαλεία σας ποια είναι;***

Ο πάγκος, οι μόλες για τα μπροστινά τζαι τα πισινά πόθκια της καρέκλας τζαι για τα φτερά, για τα πιττακωτά τζαι για το πάτημα της καρέκλας.

- ***Οι μόλες από τι υλικό ήταν κατασκευασμένες;***

Από χαρτόνι. Οι μόλες εβοηθούσαν μας να δόκουμεν το σωστό σχήμα στο κάθε κομμάτι της καρέκλας.

- ***Τα πιττακωτά τι είναι;***

Εν ξύλα σαν πλάκες γι' αυτό τα λέμε πιττακωτά.

- ***Ποια άλλα εργαλεία είχατε;***

Το μέτρο για να κόφκουμεν τα ξύλα στα σωστά μέτρα, το σβανά, το σκεπάρνι, τον τόρνο, την αρίδα, τες λίμες μια χοντρή τζαι μια λεπτή, το γυαλόχαρτο, το σουγλί, τα μασσιαίρκα. Τούτα.

- ***Πότε άρχισαν να εμφανίζονται τα μηχανήματα;***

Από το 1958 ήρταν τα μηχανήματα που είναι όμως μόνο για την επεξεργασία του ξύλου. Το δήμμαν ή πλέξιμο του τόννου γίνεται μόνο στο χέρι. Δεν εκατάφερα να έβρω μηχανή που να πλέκει τον τόννο όπως θέλω εγώ γι' αυτό συνεχίζω να τον πλέκω στο χέρι.

- ***Μια καρέκλα από ποια μέρη αποτελείται;***

Που δκυο μεγάλα πισινά πόδκια, δκυο μπροστινά που εν τα μισά των πισινών στο μέγεθος, τέσσερα πιττακωτά για να ενώνουν τα μπροστινά με τα πισινά πόδκια, έξι στρογγυλά σταυρώματα, το πάτημα τζαι δκυο φτερά.

- ***Ποια είναι η διαδικασία κατασκευής για μια καρέκλα;***

Πρώτα – πρώτα πρέπει να γίνει ο σκελετός της καρέκλας. Για να γίνει ο σκελετός καθαρίζω τα ξύλα, τρυπώ τα τζαι μετά συναρμολογώ τα. Τες τρύπες ανοίω τες με την αρίδα. Στα πισινά πόδκια στο πάνω μέρος ανοίω τρεις τρύπες για τα φτερά τζαι στο κάτω μια τρύπα για το στρογγυλό σταύρωμα. Μπροστά, που τη μέση τζαι κάτω ανοίω άλλες τρεις τρύπες για να στερεωθεί το πιττακωτό τζαι τα δκυο στρογγυλά σταυρώματα.

- ***Η συναρμολόγηση πώς γίνεται;***

Το στήσιμο της καρέκλας άρχιζε με το μοντάρισμα του πισινού κομμαθκιού.

- ***Τι εννοείται «πισινού κομμαθκιού»;***

Εννοώ τα δύο πισινά πόδκια τζαι τη ράχη της καρέκλας. Βάλλω τα φτερά τζαι τα σταυρώματα μες στα ξύλα που εν για τα πισινά πόδκια. Μετά μονταρίσκω τα δύο ξύλα των μπροστινών ποδκιών με το πιττακωτό τζαι με το πάτημα. Ενώνω τα δύο πισινά πόδκια με τα δύο μπροστινά

- ***Αυτή η ένωση πώς γίνεται;***

Βάλλοντας τα δκυο πιττακωτά τζαι τα τέσσερα σταυρώματα που εν τα πλάγια της καρέκλας στες κατάλληλες τρύπες. Μετά γίνεται το δήμμαν της καρέκλας.

- ***Πώς γίνεται το «δήμμαν» της καρέκλας;***

Το δήμμαν γίνεται με δύο τρόπους. Ο ένας είναι που κλώθω πρώτα το φλουδίν σε βρουλλί τζαι μετά γίνεται το δήμμαν. Στο δεύτερο τρόπο πάλε χρησιμοποιώ το φλουδίν αλλά το κλώσιμο γίνεται την ώρα του δήμματος. Σε τούτη την περίπτωση χρησιμοποιώ τζαι καζάβιν που βάφω το πράσινο τζαι την ώρα του δήμματος σχηματίζω ένα μεγάλο σταυρό πάνω στο κάθισμα της καρέκλας για διακόσμηση.

- ***Πώς ακριβώς κάνετε το «δήμμαν» της καρέκλας;***

Κάθομαι σε ένα σκαμνί τζαι βάλλω την πλαϊνή μερκά της καρέκλας μες τα σκέλια μου. Το δήμμαν ξεκινά που το πίσω αριστερό πόδι της καρέκλας. Πριν το τέλειωμα του δήμματος μπαίνει η γεμωσιά.

- ***Ποιος ήταν ο σκοπός της «γεμωσιάς»;***

Ο σκοπός της είναι να φουσκώνει το κάθισμα τζαι να μεν μπορούν να δημιουργούνται λουκκώματα που το βάρος.

- ***Πόσο χρόνο χρειάζεστε για να κατασκευάσετε μια καρέκλα;***

Περίπου μια μέρα.

- ***Τα σχέδια που κάνετε στις καρέκλες είναι από βιβλία;***

Όχι αυτοσχεδιάζω. Σπάνια χρησιμοποιώ βιβλία. Φκάλλω τα που το νου μου.

- ***Ποια είναι τα προϊόντα σας σήμερα και ποια ήταν παλιά;***

Παλιά ήταν κυρίως οι καρέκλες οι παραδοσιακές ή του «καφενέ» όπως ήταν γνωστές. Σήμερα κάμνω τζαι καρέκλες του καφενέ αλλά τζαι τροποποιημένες.

- ***Οι πελάτες σας ποιοι ήταν παλιά και ποιοι σήμερα;***

Παλιά ήταν άλλες καταστάσεις. Ούλλοι οι τόποι εχρειάζουνταν τις καρέκλες. Οι λέσχες, τα θέατρα, τα σινεμά, τα σπίθκια. Όσοι ηθέλαν να γοράσουν έρκουνταν στο μαχαζί τζαι επαραγγέλλαν πόσες ηθέλαν ή αν είχε έτοιμες επιάνναν τες τζίνη την ώρα. Τα τελευταία χρόνια όμως αλλάξαν πολλά τα πράματα. Στη δεκαετία του 60 εμφανιστήκαν τα μεταλλικά έπιπλα τζαι στη δεκαετία του 70 τα εργοστασιακά έπιπλα τζαι έτσι αλλάξαν οι συνθήκες. Φυσικά δεν έχω παράπονο γιατί δουλειάν έχει πολλή, το εισόδημα εν ικανοποιητικό. Καλά ναμαι να προλαβαίνω τις παραγγελίες που έχω. Αφού έρκουμε δαμέ που τις έξι το πρωί τζαι φεύκω η ώρα οκτώ τη νύκτα μερικές φορές. Ειδικά τωρά που εν οι γιορτές. Μετά θα ησυχάσουν λίον τα πράματα.

- ***Ποιοι είναι οι πελάτες σας σήμερα;***

Πάλε με παραγγελίες δουλεύω. Κάμνω τζαινούρκες καρέκλες αλλά φέρνουν μου τζαι παλιές για επιδιόρθωση.

- **Υπάρχει συνέχεια στο επάγγελμά σας;**

Δυστυχώς όχι. Παλιά στη Λεμεσό είχε παραπάνω που τριάντα καρεκλάες. Πολλοί που τούτους ήταν Τουρκοκύπριοι. Στη Μόρφου ήταν μόνο τρεις. Το 1975 στη Λεμεσό ήταν περίπου οκτώ καρεκλάες. Σήμερα δυστυχώς είμαι μόνο εγώ. Όσπου μπορώ τζαι δουλεύω εν καλά. Όταν σταματήσω όμως ετελιώσαν ούλλα. Οι νέοι πλέον δεν έρχονται για να μάθουν. Ούτε οι γονείς τους παροτρύνουν. Θέλουν ούλλοι να σπουδάσουν τα παιδικιά τους τζαι να μεν ασχοληθούν με την τέχνη. Δυστυχώς.

- ***Κύριε Μάρκο ευχαριστώ για τη βοήθεια. Ήταν πολύτιμες οι πληροφορίες σας.***

Εγώ ευχαριστώ τζαι σου εύχομαι καλή συνέχεια τζαι καλές επιτυχίες.

Συνέντευξη 8: Σιδερά (Κωμοδρομίου)

Ονοματεπώνυμο: Νικολάου Ανθίας

Ηλικία: 67 ετών

Μορφωτικό Επίπεδο: Απόφοιτος Δημοτικού

Τόπος Γέννησης: Κρήτου Τέρα - Πάφος

Τόπος κατοικίας: Λεμεσός

- ***Πότε ήρθατε στη Λεμεσό;***

Το 1949 όταν ήμουν 13 χρονών έφυα τζαι ήρτα στην Λεμεσό για να μάθω την τέχνη. Ήμουν το τσιράκκι του μάστρου μέχρι το 60 ώσπου να μάθω την δουλειά. Το 1961 ο μάστρος μου έκαμεν με συνέταιρό του. Το 1984 όταν επέθανεν έμεινα μόνος μου στο μαχαζί.

- ***Ποια είναι η τοποθεσία του κωμοδρομίου;***

Το κωμοδρομίο είναι στην οδό Ειρήνης, κοντά στο κάστρο. Παλιά ο δρόμος τούτος είχε πολλά κωμοδρομιά. Τωρά όμως εμείναμεν μόνο τρία κωμοδρομιά: του Χαριλάου Λουκά, του Ανδρέα Δημητρίου τζαι το δικό μου.

- ***Ποια είναι τα υλικά που χρησιμοποιείται;***

Βασικά για ούλλα τα κοπτικά εργαλεία χρησιμοποιούμε σίδηρο τζαι χάλυβα. Για μερικά διαστήματα που είχε έλλειψη σιδήρου εφέρνην ράβδους σιδήρου που το εξωτερικό ή εχρησιμοποιούσαμεν το σίδηρο που τα παλιά εργαλεία.

- ***Ποια είναι τα εργαλεία που χρειάζεστε;***

Πρώτα – πρώτα το καμίνιν ή αρκαστήριν, όπως το λέμεν. Καμίνι εν η εστία με πετροκάρβουνα πάνω στον πάγκο που γίνεται το ανέβασμα της θερμοκρασίας για τη λιपाσιά. Που πάνω έχει φουγάρο για να φεύκει ο καπνός. Εν το φουσερό που ανάφκουμε τη φωθκιά για να βράσει το σίδηρον, το αμόνι που είναι κατασκευασμένο που ατσάλι. Το αμόνι που τη μια πλευρά εν τετράγωνο τζαι που την άλλη κώνος. Πάνω του βάλλουμεν τα κοπίδκια για να κόφκουμεν το μέταλλο όταν λιώνει. Μετά τη «λιπασιά», το λιώσιμο δηλαδή του σιδήρου φακκούμεν το με το αμόνι για να του δώσουμε το σχήμα που θέλουμεν. Το αμόνι είναι πάνω στο αμονόξυλο. Το

αμονόξυλο εν κομμάτι που κορμό μαυρομάτας ή ευκαλύπτου τζαι το ύψος του εξαρτάται που το ύψος του κωμοδρόμου. Το αμόνι με το αμονόξυλο πρέπει να φτάνουν στο ύψος του αρφαλιού του κωμοδρόμου για να είναι βολικό. Χρησιμοποιούμε σφυρκά γιατί η σφυρηλάτηση σε λεπτά σημεία των κατασκευών γίνεται μόνο με το σφυρί, μάτσα για να φακκούμε δυνατά, μασιές για να πιάνουμε το καυτό αντικείμενο, λίμες για το λιμάρισμα των αντικειμένων που κάμνουμεν. Έχει πολλά είδη λίμων: η ψιλόδοκτη, η χοντρόδοκτη, η μισοστρόγγυλη τζαι το τρίγωνο ρινί. Ακόμα εν οι σβανάες δηλαδή τα πριόνια για το κόψιμο των ξύλων των λαβών τζαι μια γούρνα με το νερό που τη χρησιμοποιούμεν για να μειώνουμεν απότομα τη θερμοκρασία την ώρα που βάφαμε την κόψη των διαφόρων κοπτικών εργαλείων. Τούτα που σου πα εν τα κυριότερα εργαλεία μου.

- ***Ποια είναι τα στάδια της δουλειάς ενός κωμοδρόμου;***

Η τέχνη του κωμοδρόμου περιλαμβάνει το πλάσιμο, το στόμωμα, το τρύπημα και το βάψιμο. Όποιος ήξερε τούτα τα στάδια μπορούσε να κάμνει τζαι να σάζει οποιοδήποτε εργαλείο που σίδερο τζαι ατσάλι.

- ***Μπορείται να μου πείτε λίγα λόγια για τα στάδια της κατεργασίας του σιδήρου;***

Το πρώτο στάδιο εν η «λιπασιά», δηλαδή το βράσιμο του σιδήρου σε ψηλές θερμοκρασίες. Στο στόμα του καμινιού εν το φουσερό που με τη πίεση πιάννει ρεύμα αέρος προς τη φωθκιά. Όταν η φωθκιά είχε θερμοκρασία περίπου 1500 βαθμούς τότε το σίδερον γίνεται μαλακό τζαι μπορούμεν να το κατεργαστούμεν. Όταν λιώσει τέλεια το σίδερον, πιάννουμεν το με την μασιά τζαι βάλλουμεν το στο αμόνι. Συνήθως εκράταν το ο μάστρος τζαι εφάκκαν δυνατά ο βοηθός με τη μάτσα. Όταν η θερμοκρασία του μετάλλου έπεφτε εξαναβάλλαμεν το στη φωθκιά να λιώσει τζαι μετά εκάμναμεν ξανά το ίδιο πράμα.

- ***Το επόμενο στάδιο ποιο είναι;***

Μετά εν το τρύπημα του μετάλλου. Όταν το σίδερο εν λιωμένο τζαι βάλλουμεν το πάνω στο αμόνι, το αμόνι είχε πάνω του κοπίδια. Εμείς φακκούμεν με σφυρί το αμόνι τζαι το μέταλλο τρυπά. Όσα εργαλεία είχαν κόψη εστομώνονταν.

- ***Τι σημαίνει «στόμωμα»;***

«Στόμωμα» σημαίνει κόληση του σκληρού σιδήρου στες μούτες τζαι τες κόψεις των εργαλείων για να είναι σκληρές τζαι να μεν «μασσεύκουν», δηλαδή να μεν

στρογγυλεύουν με τη χρήση. Η συγκόλληση γίνεται με τη λιπασιά. Βράζουμε το σίδερον ώσπου να λιώσει τζαι σφυρηλατούμεν το συνέχεια στο αμόνι ώσπου να ενωθεί. Στο τέλος γίνετε το βάψιμο του σιδέρου. Όταν τελιώσει η κατασκευή ενός εργαλείου ξαναβάλλουμεν το στη φωθιά ώσπου να πιάσει το χρώμα που θέλουμεν τζαι μετά βουττούμεν το μέσα στο νερό. Όσες πιο πολλές φορές βάφεται ένα εργαλείο τόσο πιο σκληρό γίνεται.

- ***Ποια είναι τα προϊόντα που κάνατε και ποιοι οι πελάτες σας;***

Παλιά οι κωμοδρόμοι εκάμναν ούλλα τα εργαλεία που χρειάζονται τα τεχνικά επαγγέλματα, δηλαδή του κτίστη, του πελεκάνου, του τσαγγάρη κλπ. Τα παλιά χρόνια που η Λεμεσός ήταν αμπελουργική περιοχή εκάμναμεν ψαλίδκια, κλαδευτήρκα, ξινάρκα, τσάπες, φτυάρκια, σκαλιστήρκα τζαι πολλά άλλα. Ο κωμοδρόμος για να καταλάβεις ήταν ο μάστρος των μαστόρων. Είχαμε πάρα πολλή δουλειά. Εδουλεύκαμεν τρία - τέσσερα άτομα για να προλάβουμε ούλλους τους πελάτες μας. Εκτός που τα εργαλεία εκάμναμεν τζαι πράματα που εχρειάζετον το σπίτι, κρεβατούδκια για τα μωρά, τραπεζάκια, καρέκλες, οτιδήποτε εγίνετον που σίδερο.

- ***Τωρά όμως τι γίνεται με το επάγγελμά σας;***

Που τον τζαιρό που φέρνουν που το εξωτερικό εργαλεία ο τζίρος μας εμειώθηκεν πάρα πολλά. Τωρά όσον που φκαίνουν τα έξοδα. Πιο πολλά είμαι δαμέ που αγάπη για το επάγγελμα τζαι όχι για τα λεφτά. Όπως σου είπα τζαι πριν, παλιά μες τούτον το δρόμο είχε πολλούς κωμοδρόμους. Τωρά εμείναμεν μόνο τρεις. Τι να κάνουμε όμως; Εννεν που μας που εξαρτάται τι θα γίνει.

- ***Κύριε Ανθία ευχαριστώ πολύ για το χρόνο που μου αφιερώσατε.***

Εγώ ευχαριστώ.

Συνέντευξη 9: Καλαθοπλεκτών

Ονοματεπώνυμο: Πολυκάρπου Ονούφριος και Αμαλία

Ηλικία: 76 και 73 ετών αντίστοιχα

Μορφωτικό Επίπεδο: Απόφοιτοι Δημοτικού

Τόπος Γέννησης: Ακρωτήρι - Λεμεσός

Τόπος κατοικίας: Ακρωτήρι - Λεμεσός

- **Από πότε ασχολείστε με την καλαθοπλεκτική;**

Περίπου σαράντα χρόνια.

- **Πώς μάθατε την τέχνη αυτή;**

Κυρία Αμαλία: Η ανάγκη για επιβίωση. Που πολλά μισιά έβλεπα τους γονιούς μου που ασχολούνταν με τούτη τη τέχνη τζαι εβοηθούσα τους σε διάφορα πράματα, ώσπου έμαθα τζαι εγώ να τα κάμνω μόνη μου. Ήταν δηλαδή μια κληρονομιά που την οικογένειά μου τζαι μαζί με τον άντρα μου συνεχίζουμε τούτη τη παράδοση.

- **Ποια είναι τα υλικά που χρησιμοποιείται;**

Κυρία Αμαλία: Τα κυρίως υλικά είναι το φλούδιν, οι βρούλλοι τζαι τα σκλινίτζια.

- **Από πού τα προμηθεύεστε;**

Κύριος Ονούφριος: Που τα λειβάδκια.

- **Σε σχέση με το παρελθόν τι έχει αλλάξει όσον αφορά την προμήθεια των πρώτων υλών;**

Κυρία Αμαλία: Κάποτε οι ποταμοί τζαι οι κάμποι μας ήταν γεμάτοι που βρούλλους, σκλινίτζια τζαι φλούδκια. Θυμούμαι που επηένναμεν με τους γονιούς μου, μέσα σε λλίην ώρα εφορτώνναμεν τα γαϊδούρια τζαι ερχόμασταν σπίτι. Σήμερα όμως τούτα είναι είδος πολυτέλειας. Έχουν εξαφανιστεί που την περιοχή μας σχεδόν τέλεια λόγω των διαφόρων έργων τζαι δραστηριοτήτων των Άγγλων. Έτσι αναγκαζόμαστε να πηέννουμεν τζαι σε άλλες περιοχές τζαι να κοιτάζουμεν σε διάφορους ποταμούς. Δηλαδή τώρα χρειαζόμαστε πιο πολύ χρόνο τζαι κόπο για να τα μαζέψουμε.

- **Ποια είναι τα διάφορα προϊόντα που κάνετε;**

Κύριος Ονούφριος: Τα φρουκάλια που εν σαν μιτσιές σκούπες, τα καλάθκια, ο τόννος που τον χρησιμοποιούν οι καρεκλάες για να δίνουν καρέκλες, οι συρίζες, τα ζεμπίλια, τα ταλάρκα, οι ταπατζιές

- **Τι είναι οι ταπατζιές;**

Κυρία Αμαλία: Παλιά η ταπατζιά ήταν απαραίτητη για κάθε σπίτι γιατί εχρησιμοποιείτο σαν ψωμοθήκη. Εκρεμμάζετον κάπου ψηλά τζαι μέσα ετοποθετούνταν τα ψωμιά, τα οποία εσκεπάζονταν με προστατευτικό ύφασμα για να διατηρούνται. Σήμερα όμως ο ρόλος της ταπατζιάς άλλαξε. Έγινε διακοσμητικό στοιχείο. Πιο μιτσιές ταπατζιές χρησιμοποιούνται σαν κρεμμαστές βάσεις για να μπαίνουν πάνω γλάστρες.

- **Στα άλλα είδη δεν άλλαξε η σημασία τους;**

Κυρία Αμαλία: Φυσικά. Οι συρίζες παλιά εχρησιμοποιούνταν για να μεταφέρει ο κόσμος τα πράματά του που τον ένα τόπο στον άλλο. Σήμερα οι συρίζες συνήθως γίνονται σε μικρογραφία για να μπαίνουν στην ράχη μικρών και ψεύτικων γαϊδουριών. Δηλαδή για διακόσμηση. Τα ίδια ισχύουν τζαι για το φρουκάλι. Παλιά με τούτη τη μιτσιά σκουπούα εμάζεσκεν ο κόσμος τα σκουπίδια του σπιδικιού τζαι της αυλής του, ενώ σήμερα μπαίνει στις γωνιές των σπιδικιών για να τα διακοσμεί.

- **Ποια είναι τα εργαλεία σας;**

Κύριος Ονούφριος: Το πιο βασικό εν τα χέρκα μας. Υπάρχουν όμως τζαι κάποια μικροεργαλεία, όπως το μαχαίρι για το σχίσιμο τζαι ξύσιμο των καλαμιών τζαι το σακκοράφι, που εν σαν βελόνι.

- **Πώς γίνεται η επεξεργασία του φλουδιού, των καλαμιών και των άλλων πρώτων υλών;**

Κύριος Ονούφριος: Αφού τα μαζέψουμε, φέρνουμε τα σπίτι τζαι βάλλουμε τα στον ήλιο για να ξεράνουν καλά. Μετά βάλλουμε τα σπίτι, σε δροσερό μέρος για να έχουμε ολόχρονα. Όσα θα τα επεξεργαστούμε την ίδια ώρα αφού ξεράνουν, βάλλουμε τα στο νερό τζαι φουσκώνουν για είκοσι μέρες. Ύστερα αρχίζει η διαδικασία του γυρίσματος για τες συρίζες τζαι τα ζεμπίλια.

- **Με ποιο τρόπο γίνεται το πλέξιμο;**

Κύριος Ονούφριος: Το πλέξιμο αρχίζει με την κατασκευή μακριών βρούλλων, που στρίβονται τζαι αφού μπουν χαμέ ράφκονται με το σακκοράφι. Οι πρώτες σπείρες

με βρουλλιά ενώνονται με σπάο για να σχηματιστεί ο πάτος τζαι μετά προσθέτω τζαι άλλες ώσπου να φτάσει τα χείλη του ζεμπιλιού ή της συρίζας. Στις συρίζες όταν έφτανε σε ένα σημείο το ύψος τους, εσταματούσεν το ράψιμο των βρουλλιών για να ενωθεί τζαι να συνεχιστεί μαζί με το δεύτερο καλάθι. Το ίδιο γίνεται τζαι με τα ζεμπίλια. Η διαφορά είναι ότι πάνω στην περιφέρεια του χείλους στερεώνονται με πλέξιμο δύο χειρολαβές, που όταν το ζεμπίλι κρεμαστεί που το μπράτσο, υποχρεώνεται ο κύκλος των χειλιών να διπλωθεί που τη μέση του τζαι να κλείσει.

- **Σε τι χρώματα γίνονται τα διάφορα καλάθια;**

Κύριος Ονούφριος: Στο φυσικό τους χρώμα συνήθως. Μερικές φορές βάφουμεν τα με πογιά πράσινη τζαι κόκκινη για να είναι δίχρωμα.

- **Πώς γίνεται η διάθεση της παραγωγής σας σήμερα και πόσο δύσκολη είναι σε σχέση με το παρελθόν;**

Κυρία Αμαλία: Δεν είναι καθόλου εύκολο πράμα. Έχουν αλλάξει οι συνθήκες τζαι τα δεδομένα. Παλιά η παραγωγή μας εκάλυπτεν ούλλες μας τες ανάγκες. Οι ταπατζιές, τα καλάθκια, τα φρουκάλια προορίζονταν για το πραγματικό τους σκοπό τζαι ρόλο. Σήμερα κανένας δεν έχει την ανάγκη τους. Γι' αυτό εστραφήκαμεν προς τους τουρίστες. Αφού παράξουμε μια ποσότητα πάμε κάτω στη Λεμεσό, στο παντοπωλείο για να τα πουλήσουμε. Έχει τζαι πολλούς Κυπραίους που τα γοράζουν για να στολίζουν τα σπίθκια τους. Πιάννουμεν τζαι παραγγελίες που κάποιους πελάτες μας μεταπωλητές, που ασχολούνται μόνο με την πώληση.

- **Τι γίνεται με το μέλλον του επαγγέλματός σας;**

Κύριος Ονούφριος: Τούτο είναι το μεγάλο μου παράπονο. Ότι παλιά ούλλο το χωρκό εξούσεν που τα καλάθκια τζαι σήμερα μόνο τρία με τέσσερα άτομα ασχολούμαστε. Είμαστε η τελευταία γενιά που ασχολούμαστε με τούτα τα πράματα. Ποιος νέος σήμερα θα μείνει στο χωριό για να μαζεύει βρούλλους τζαι σκλινίτζια τζαι το εισόδημα που θα πιάνει να μην είναι αρκετό ούτε για τις βασικές του ανάγκες; Κανένας δυστυχώς. Ούτε τα παιδιά μου δεν ενδιαφέρονται να μάθουν. Σε λλλίο τζαιρό θα σβήσει τέλεια.

- **Κύριε Ονούφριε και κυρία Αμαλία σας ευχαριστώ πολύ για το χρόνο και τη βοήθειά σας.**

Κύριος Ονούφριος και κυρία Αμαλία: Να είσαι καλά. Η χαρά είναι δική μας

Συνέντευξη 10: Κηροπλάστη

Ονοματεπώνυμο: Προκοπίου Άθως

Ηλικία: 50 ετών

Μορφωτικό Επίπεδο: Απόφοιτος Γυμνασίου

Τόπος Γέννησης: Λεμεσός

Τόπος κατοικίας: Λεμεσός

- **Πόσα χρόνια ασχολείστε με την τέχνη αυτή;**

Περίπου δεκαπέντε χρόνια.

- **Από ποιον μάθατε την τέχνη;**

Που τη μητέρα μου. Έκαμνε σπίτι τζερκά με τον παραδοσιακό τρόπο. Έβλεπα την που μιτσή τζαι έμαθα. Το δικό μου εργαστήριο έχει δεκαπέντε χρόνια που το άνοιξα.

- **Ποια είναι τα εργαλεία – ο εξοπλισμός που χρησιμοποιείται;**

Τα εργαλεία είναι ελάχιστα. Είναι μια παραλληλεπίπεδη μεταλλική λεκάνη που μέσα σε τούτη βουτούμε τα φυτίλια. Παλιά ήταν το καζάνιν που μέσα έβραζε το τζερί. Επίσης είναι τα πλαίσια διαφόρων μεγεθών πάνω στα οποία τεντώνονται τα φυτίλια. Σήμερα είναι μεταλλικά τα πλαίσια τζαι προσαρμόζονται πάνω σε μοτέρ, που τα γυρίζει τζαι τυλίγονται μηχανικά. Παλιά τούτα τα πλαίσια ήταν κατασκευασμένα που καλάμια τζαι ετυλίονταν στο χέρι. Χρησιμοποιούμε τζαι διάφορα καλούπια για την κατασκευή των κέρινων ομοιωμάτων.

- **Οι πρώτες ύλες που χρησιμοποιείται ποιες είναι και από πού τις προμηθεύεστε;**

Το κερί της μέλισσας τζαι η στερεή παραφίνη. Κυρίως χρησιμοποιείται η παραφίνη που την εισάγω που την Γερμανία τζαι το Ισραήλ. Άλλη πρώτη ύλη είναι τα φυτίλια που είναι βαμβακερά για να μην καίγονται.

- **Ποιοι είναι οι τρόποι κατασκευής κεριών;**

Ο ένας τρόπος είναι χυτά με καλούπια. Έτσι γίνονται τα κέρινα ομοιώματα. Ο άλλος τρόπος είναι με το βούττημα.

- **Ποια είναι η διαδικασία παραγωγής για τα κεριά;**

Θα σου πω πώς γινόταν παλιά. Φυσικά τζαι τωρά περίπου είναι ο ίδιος τρόπος αλλά είναι πιο σύγχρονος. Πρώτα επερνούσαμεν τζαι ετεντώνναμεν τις κλωστές πάνω σε πλαίσιο ενώ σήμερα τούτη η διαδικασία γίνεται μηχανικά. Μετά εβουττούσαμεν το πλαίσιο μέσα στο λιωμένο τζερί που ήταν μέσα στο καζάνιν που έβραζε πάνω στη φωθκιά. Μετά που κάθε βούττημα το πλαίσιο εκρεμμάζετο να κρυώσει το τζερί. Το πάχος του τζερκού εξαρτιόταν που τις φορές που θα το εβουττούσαμεν. Για τα κανονικά τζερκά των εκκλησιών, το καλοκαίρι τα εβουττούσαμεν καμιά εικοσαρικά φορές, ενώ το χειμώνα περίπου εφτά φορές. Όταν έφτανε το τζερί ή η λαμπάδα στο πάχος που θέλαμε, τότε εκόφκαμεν το με μαχαίρι τη μια μεριά τους τζαι αφήναμεν τα ώσπου να στεγνώσουν. Σήμερα το βούττημα γίνεται με το μοχλό που το χειρίζομαι εγώ. Αφού στεγνώσουν τα τζερκά, βάλλουμεν τα εκατό – εκατό τζαι τυλίουμεν τα σε κόλλες τζαι είναι έτοιμα προς πώληση.

- **Οι πελάτες σας ποιοι είναι;**

Έχω ένα κατάστημα κάτω στο κέντρο που πουλώ τζερκά τζαι τζέρινα ομοιώματα. Πέρνω λοιπόν στο μαχαζί μου, σε ορισμένα άλλα μαχαζιά τζαι προμηθεύκω τζαι εκκλησίες.

- **Ποια είναι η διαδικασία για τα κέρινα ομοιώματα;**

Σήμερα γίνονται με καλούπια. Παλιά εβάλλαμεν πάνω σε κλωστή κομμάτι τζερκού τζαι αφού πρώτα εβράζαμεν το σε βαθμό που να μεν λιώνει, αλλά να είναι εύπλαστο, επλάθαμεν το με τα χέρκα μας στο σχήμα που ηθέλαμεν.

- **Ποιος είναι ο σκοπός των κέρινων ομοιωμάτων;**

Τα πέρνουν οι πιστοί στις εκκλησίες. Τούτα τα ομοιώματα κρεμμάζονται τζαι μεινίσκουν για λιον τζαιρό μπροστά ή δίπλα που εικόνες Μετά ξεκρεμάζονται τζαι επιστρέφει μας τα η εκκλησία. Λιώνουμεν τα τζαι ξανακάμνουμεν τα λαμπάδες ή τζερκά.

- **Γίνεται κάτι παρόμοιο και με τα κεριά;**

Ναι, τζαι τα τζερκά επιστρέφουν μας τα οι εκκλησίες, αφαιρούνται τα παλιά φυτίλια τζαι ξανακάμνουμεν τζερκά.

- **Ποια είναι δηλαδή τα προϊόντα που κάνετε;**

Κεριά για εκκλησίες, λαμπάδες για εκκλησίες, ομοιώματα μικρών παιδιών τζαι μελών του σώματος όπως χέρι, πόδι, αυτί, κεφάλι και μάτια.

- **Πώς βλέπετε την πορεία του επαγγέλματός σας;**

Με τον παραδοσιακό τρόπο κανένας δεν συνεχίζει, δεν μπορεί να επιβιώσει. Γι' αυτό τζαι εγώ αναγκάστηκα να εκσυγχρονιστώ. Ακόμα ένα άλλο πρόβλημα είναι ότι σήμερα πολλές εκκλησίες ανέλαβαν να κάμνουν μόνες τους τα τζερκά. Προς το παρόν όμως έχει δουλεία. Εμείς δαμέ δουλεύουμεν τρία άτομα τζαι το εισόδημα είναι αρκετά ικανοποιητικό. Για πόσα χρόνια όμως θα είναι η ίδια κατάσταση δεν μπορώ να υπολογίσω.

- **Κύριε Άθω ευχαριστώ πολύ.**

Τίποτα.

Συνέντευξη 11: Τενεκετζή

Ονοματεπώνυμο: Φιλίππου Λεωνίδας

Ηλικία: 65 ετών

Μορφωτικό Επίπεδο: Απόφοιτος Δημοτικού

Τόπος Γέννησης: Λεμεσός

Τόπος κατοικίας: Λεμεσός

- **Από ποιον μάθατε την τέχνη;**

Έμαθε με ο τζύρης μου. Που τον τζαιρό που ήμουν 12 χρονών άρχισε τζαι εμάθαινε με για να τον βοηθώ, τζαι με τον τζαιρό έγινα τζαι εγώ τενεκετζής.

- **Από πότε έχετε το εργαστήριο εδώ;**

Που το 1960.

- **Ποιες είναι οι πρώτες ύλες που χρησιμοποιείται;**

Πρώτα απ' όλα οι λαμαρίνες που είναι σε φύλλο. Έχουν διαστάσεις ένα μέτρο ύψος τζαι δκυο μέτρα πλάτος. Πουλούνται στην αγορά, που διάφορους εμπόρους τζαι είναι εισαγόμενες. Το υλικό που χρησιμοποιώ για να κολλώ εν το νισιατήριν, το καλάι, τζαι το ασίτ. Χρειάζομαι ττέλλι για την κατασκευή χερουλιών τζαι για τον σχηματισμό του χείλους των σκευών τζαι σπόντες για να καρφώνω τζαι να δυναμώνει η κόλληση των χερουλιών.

- **Ποια είναι τα εργαλεία σας;**

Η κορδονιέρα, δηλαδή η μηχανή που κάμνει κορδόνια τζαι που την χρησιμοποιώ τζαι σαν μέγγενη για να λυγίζω τις λαμαρίνες τζαι να κάμω τις χολέτρες με γωνιές, οι μόλες που εν χάρτινες τζαι χρησιμοποιώ τες για να σχεδιάζω τα κομμάθκια της λαμαρίνας ανάλογα με το τι θα κατασκευάσεις, η γωνιά για να σημαδεύκω τις γραμμές πριν το κόψιμο της λαμαρίνας. Η λαμαρίνα κόφκεται με ψαλίδι. Πριν περίπου δέκα χρόνια ήρτεν το ψαλίδι με ρεύμα. Εκτός που τούτα χρησιμοποιώ τζαι σφυρκά, κουπάνιν, πινέλο για το άπλωμα του ασίτ πριν τη κόλληση, πύραυνον που φκάλλει φωθκιά τζαι τζιπάνω βράζω συνέχεια χαφκιά που χρησιμοποιώ για τη συγκόλληση.

- **Η χαφκιά τι είναι;**

Η χαφκιά εν το σφυρί αλλά η τζεφαλή της είναι που χαλκό. Γι' αυτό βράζει γλήορα, εν σκουρκάζει τζαι γίνεται πιο εύκολα το κόλλημα με το καλάι.

- **Ποια είναι η διαδικασία που ακολουθείτε στη δουλειά σας;**

Η τέχνη του τενεκετζή βασίζεται σε τέσσερα στάδια: το σημάδκιασμα της λαμαρίνας σύμφωνα με τη μόλα, το κόψιμο, το γέρμα τζαι η κόλληση. Οι μόλες χρειάζονται γιατί τα πιο πολλά σκεύη πρέπει να έχουν συγκεκριμένο μέγεθος. Με τα χρόνια όμως χρησιμοποιάς τες πιο λλίον λόγω της πείρας. Το κόψιμο γίνεται με ψαλίδκια. Αφού χαράξω το ένα κομμάτι της λαμαρίνας που θα κόψω, σηκώνω το προς τα πάνω. Όταν ετοιμάσω τα κομμάδκια, βάλλω τα στην μηχανή τζαι κάμνω ό,τι σχήμα θέλω, στρογγυλό, τετράγωνο κλπ. Το τελευταίο στάδιο εν η κόλληση που γίνεται με τις χαφκίες πάνω σε πύραυνο.

- **Περιγράψετε μου με λίγα λόγια το στάδιο της κόλλησης.**

Κάθομαι σε καρέκλα μπροστά που τον πάγκο που έχω τον πύραυνο τζαι ούλλα τα χρειαζόμενα μου. Κρατώ πάνω στα πόδκια μου το αντικείμενο που κάμνω τζαι με ένα μιτσί πινέλο, βάλλω ασίτ τζαμέ που θα γίνει η ένωση για να φύουν οι ακαθαρσίες. Μετά τρίφκω τη χαφκιά, που έβρασα καλά στον πύραυνο, πάνω στο νισιατίριν που εν στερεό για να καθαρίσει τζαι τούτη. Ύστερα ακουμπώ τη χαφκιά πάνω στο καλάι για να πιάσει μερικές σταγόνες τζαι να κάμω το μιτσί κομμάτι που καθάρισα. Σιγά – σιγά κολλώ ούλλη την περιοχή που χρειάζεται τζαι μετά σκουπίζω το για να γυαλίσει τζαι να μεν σκουρκάσει. Σε ούλλα τα αντικείμενα που κάμνω ο τενεκές εν διπλωμένος για να μεν υπάρχει κίνδυνος να προκαλέσει κοψίματα.

- **Ποια είναι τα προϊόντα που κάνετε;**

Τενεκέδες, χωνιά, σίκλες, γαλευτήрка, μαστραπάες, μιτσιά ντεπόζιτα νερού με φουντάνα για νίψιμο, χαρκούδκια, λαμαρίνες για το ψητό του φούρνου, ό,τι εχρειάζετον ο καφετζής – τζισβέες για τον καφέ, ζαχαρόλλες για τον καφέ τζαι τη ζάχαρη, φουκούες τζαι φουγάρα για τις ψησταρκιές, χαρτζιά που τα χρησιμοποιούσαν στους γάμους για να κάμουν το ρέσιν, λαμπίκκο για το ροδόστεμμα. Για να κάμω λαμπίκκο έπρεπε να έχω παραγγελία ενώ για τα άλλα που εγοράζονταν συνέχεια έκαμνα τζαι είχα αποθηκευμένα στο μαχαζί. Ξέχασα να σου πω τις χολέτρες, που είναι που τα βασικά προϊόντα μας τζαι τα χωνιά των χολετρών.

- **Πού χρησιμοποιούνται οι χολέτρες;**

Όσα σπίδικια έχουν στέγη με τσεραμίδικια έπρεπε οι χολέτρες τους που μαζεύουν τα νερά της βροχής να είναι που λευκοσίδηρο. Αφήνουν καλά λεφτά επειδή έχουν πολλή φασαρία να γίνουν αλλά εν τζαι επικίνδυνα να τις βάλεις, επειδή πρέπει να φκεις πάνω στη στέγη του σπιθκιού.

- **Με ποιο τρόπο γινόταν η διάθεση των προϊόντων σας;**

Όπως σου είπα έκαμνα συνέχεια τζαι είχα στο μαχαζί διάφορα αντικείμενα τζαι όποιος ήθελε έρκετουν τζαι εγόραζεν. Για συγκεκριμένα προϊόντα όπως ο λαμπίκκος εδέχουμουν παραγγελίες.

- **Σήμερα τι προϊόντα κατασκευάζετε και πώς γίνεται η διάθεσή τους; Έχουν αλλάξει οι συνθήκες;**

Σίγουρα. Σήμερα κάμνω μόνο χολέτρες, φουγάρα, χαρτζιά τζαι γωνιές φουγάρων. Δουλεύω με παραγγελίες. Αν κάποιος θέλει κάτι άλλο κάμνω του.

- **Τι είναι αυτό που άλλαξε;**

Η αιτία είναι το πλαστικό. Που τον τζαιρό που ήρτεν το πλαστικό εμειώθηκε πολλά η δουλειά μας. Ούλλα σχεδόν τα πράματα που κάμναμεν γίνονται τζαι που πλαστικό τζαι ο κόσμος προτιμά τα.

- **Πόσοι τενεκετζήδες υπάρχουν σήμερα στη Λεμεσό;**

Περίπου δέκα. Ορισμένοι που τούτους εβιομηχανοποιηθήκαν για να έχουν πιο πολύ μέλλον. Εγώ όμως επαρέμεινα στον παλιό τρόπο παρόλο που έτσι δεν έχει μέλλον, αφού ούτε το μεροκάματον δεν φκαίνει. Αγαπώ όμως τη δουλειά μου. Που 12 χρονών που είμαι τενεκετζής δεν ξέρω τίποτε άλλο να κάμνω. Σε λλία χρόνια θα σταματήσω γι' αυτό δεν άξιζε τον κόπο να βιομηχανοποιηθώ, αφού κανένα που τα παιδικιά μου δεν ξέρει την τέχνη.

- **Κύριε Λεωνίδα ευχαριστώ πολύ για τη βοήθεια.**

Ευχαρίστησή μου.

Συνέντευξη 12: Υφάντριας

Ονοματεπώνυμο: Χαραλάμπους Νίκη

Ηλικία: 68 ετών

Μορφωτικό Επίπεδο: Απόφοιτος Δημοτικού

Τόπος Γέννησης: Κονιά Πάφου

Τόπος κατοικίας: Λεμεσός

- ***Πώς μάθατε την τέχνη της υφαντικής;***

Ο παπάς μου επέθανεν όταν ήμουν 6 χρονών. Η οικογένεια μου ασχολείται με τη γεωργία. Είχαμε πολλά οικονομικά προβλήματα. Υπεύθυνη για το ανάγινωμά μου ήταν η μάνα μου. Ετέλειωσα μόνο το δημοτικό. Μετά έπρεπε να μάθω μια τέχνη. Ο πιο μεγάλος που τα αδέρφια μου ήταν γιος, μετά δκυο κόρες τζαι μετά εγώ. Οι δύο οι αρφάες μου έγιναν ράφτενες έτσι εγώ έπρεπε να μάθω κάτι άλλο. Σε ηλικία 13 χρονών ξεκίνησα να μαθαίνω υφαντική. Εμάθαινε μου μια γειτόνισσά μας. Στο σπίτι, είχαμε τον αργαλειό της γιαγιάς μου, που πέθανε πριν προλάβει να με μάθει. Η μάμα μου εν ήξερε πολλά καλά την τέχνη.

- ***Η υφαντική είναι δύσκολη τέχνη;***

Εγώ νομίζω όχι. Στην αρχή παρακολουθούσα την γειτόνισσα μου για ένα - δκυο μήνες τζαι μετά έμαθα να υφαίνω. Συνολικά επήεννα κοντά της για πέντε - έξι μήνες. Εμάθαινε μου την τέχνη χωρίς να την πληρώνω τζαι σε αντάλλαγμα ύφαινα της άμα είχε άλλες δουλειές να κάμει. Μετά τους έξι μήνες άρχισα να υφαίνω μόνη μου στο πατρικό μου σπίτι, στη βούφα που είχα που τη γιαγιά μου τζαι πλέον ήταν δική μου. Όταν παντρεύτηκα τζαι ήρτα στη Λεμεσό έφερα τζαι τη βούφα μου μαζί μου.

- ***Για τον αργαλειό τι μπορείτε να μου πείτε; Αρχικά, πού τοποθετούσατε τον αργαλειό και ποιες ώρες υφαίνατε;***

Τον αργαλειό όταν ήρτα στη Λεμεσό τον έβαλα σε ένα βοηθητικό δωμάτιο, δίπλα που το σπίτι μου. Έκτισε μου το ο άντρας μου για τούτο το σκοπό. Ήταν ένα μικρό τετράγωνό δωμάτιο. Στο κέντρο ήταν ο αργαλειός, στη γωνιά η ανέμη με το δουλάππι τζαι δεξιά μου είχα ούλλα τα εργαλεία που εχρειάζουμουν. Οι ώρες που

ύφαινα ήταν τις ώρες που κοιμούνται οι άλλοι. Τις νύχτες εμείνισκα ως τις έντεκα τζαι το πρωί εξυπνούσα πριν ξυπνήσει ο άντρας μου τζαι τα μωρά μου. Τις νύχτες είχα τη λάμπα του πετρελαίου για να μπορώ να υφαίνω, γιατί εν είχαμε ρεύμα. Η λάμπα εβοηθούσε με να είμαι συγκεντρωμένη στις κλωστές που θα περνούσα για να κάμω το σχέδιο του υφαντού τζαι να μεν κάμνω λάθη.

- ***Μιλήστε μου για τον αργαλειό σας.***

Τον αργαλειό ελέαμεν τον τζαι βούφα ή αρκαστήριν τζαι εν το σημαντικότερο εργαλείο για την ύφανση. Ο αργαλειός μου εν με οριζόντιο στημόνι τζαι πατίθκια. Έχει το μπροστινό ξύλο του στημονιού σε σχήμα κυλίνδρου, το «αντίν» τζαι το πίσω που λέγεται «πισάντιν». Εστερεώνετον η αρχή του στημονιού με τη διαστάυρωση στο «αντίν» τζαι το στημόνι ετυλίγετον στο «πισάντιν» ή εκρεμμάζετον μπλεγμένο σε αλυσίδα κάτω που την «κάτζη».

- ***Τα εργαλεία της υφάντριας ποια είναι;***

Τα εργαλεία χωρίζονται σε τζίνα που είναι μέρη της βούφας τζαι σε τζίνα που είναι εκτός της βούφας.

- ***Τα μέρη της βούφας ποια είναι;***

Το χτένιν που έχει 45 «χιλίτζια», δηλαδή μιτσιές ξύλινες βέρκες που μέσα τους περνούν οι κλωστές του στημονιού. Το χτένιν είναι στην κάτω μερκά του πετάλου. Το πέταλο είναι το ξύλινο μέρος της βούφας που πηαινοέρκεται μπροστά πίσω. Με το πέταλο κτυπώ το υφαντό τζαι έτσι στερεώνεται η τελευταία κλωστή. Έχουμε τις βέρκες του πετάλου που είναι ξύλινες βέρκες στο πάνω μέρος της βούφας. Που τούτες κρέμονται λεπτά σχοινιά, τα καρκούδκια. Μέσα στα καρκούδκια εν τα μηλούδκια που βοηθούν τα λεπτά σχοινιά να ανεβοκατεβάζουν τις «μιταρόβερκες». Οι μιταρόβερκες εν δκυο βέρκες που στερεώνουν τα μιτάρκα. Τα μιτάρκα είναι δύο ζευκάρκα κάθετων κλωστών που χωρίζουν τις κλωστές του πανιού. Όταν πατώ τα πατίδκια τα μιτάρκα ανεβοκατεβαίνουν εναλλάξ τζαι με βοηθούν να υφαίνω το πανί. Τα καρκούδκια, που είπαμε πριν, είναι δκυο ξύλινα εργαλεία που κρατούν τα μηλούδκια. Τα μηλούδκια είναι ξύλινοι τροχοί. Υπάρχουν δκυο σε κάθε αργαλειό, ένα στο κάθε καρκούδι. Βοηθά με να ρυθμίσω το μήκος του σχοινιού. Τα πατίδκια είναι κομμάδκια ξύλου που συνδέονται με σχοινιά με τις μιταρόβερκες. Άλλη βούφα μπορεί να έχει δκυο άλλη τρεις. Η δική μου έχει δκυο. Πατώντας το ένα πατίδι

κατεβαίνει το ένα ζευκάρι μιταροβέρκων ενώ το άλλο ανεβαίνει. Τότε αλλάσσουν θέση τζαι τα κοκκαλούδκια τζαι έτσι ανοίει ο κόρφος, δηλαδή το μισό σύνολο κλωστών για να περάσει το «μακούτζιν». Το αντίν εν μια χοντρή ξύλινη βέρκα τζαι σε τούτο τυλίεται το πανί που υφαίνω. Ο στρέφτης εν μια μικρή ξύλινη ράβδος που μπαίνει σε μια τρύπα που υπάρχει στην άκρια του αντιού. Βοηθά να γυρίζει το υφαντό τζαι να τυλίεται στο αντί. Η κάτζη εν ξύλινη βέρκα. Πάνω που τούτην περνά το σύρμα, δηλαδή οι κλωστές, τζαι στερεώνονται με τη γείστρα (ένα κομμάτι καλάμι που είναι δεμένο με ένα σχοινί) στο βραχιόλι. Το πισάντιν εν μια ξύλινη βέκρα που μέσα της περνά το σύρμαν κατεβαίνοντας που την κάτζη. Τούτα εν τα εργαλεία της βούφας.

- ***Τα εργαλεία εκτός της βούφας ποια είναι;***

Καταρχήν εν η ανέμη που εν ξύλινη τζαι έχει οκτώ τμήματα καλαμιού. Για να μπορεί να γυρίζει έχει ένα ξύλο που συνδέεται με τη βάση της. Η ανέμη εν τζίνη που βοηθά να μεινίσκει η θηλιά ανοικτή, να μεν σακουλώνει. Μετά έχουμε το δουλάπι που έχει μια ξύλινη βάση τζαι τζαμέ υπάρχουν δκυο κατακόρυφοι δίσκοι που συνδέονται μεταξύ τους με κλωστές που γυρίζουν με το σιέριν του δουλαπιού. Που τούτους τους δίσκους ξεκινά το νήμα που καταλήγει στο καννορόανο που εν απέναντι. Το καννορόανο εν μια ξύλινη ράβδος που σε τούτη μπαίνει το καννίν τζαι πάνω του τυλίεται το νήμα που έρκεται που την ανέμη. Το καννορόανο το στήρίζουν τζαι οι κλαππούες. Έχουμε τζαι το αδράχτιν που είναι ξύλινο. Στο πάνω μέρος της εν η κεφαλή με ένα μιτσή μεταλλικό «αγκίστρι». Ακόμα υπάρχει το μακούτζιν που εν πάλε ξύλινο αντικείμενο με κούφωμα μες στη μέση. Ένα τελευταίο εργαλείο είναι ο μιτίτης που είναι σιδερένιος ή ξύλινος τζαι κρατά το υφαντό τεντωμένο. Τούτα εν ούλλα τα εργαλεία που χρησιμοποιώ.

- ***Ποιες ήταν οι υφαντικές ύλες που χρησιμοποιούσατε;***

Βασικά χρησιμοποιούσαμε μαλλί, μετάξι ή βαμβάκι. Τα κατεργαζόμασταν πρώτα ώστε να γίνουν νήμα κατάλληλο για ύφανση. Μερικές φορές χρησιμοποιούσαμε «λούρες», δηλαδή λεπτές λωρίδες που παλιά υφάσματα. Παλιά οι πιο πολλές πελάτισσες εφέρνην μου την πρώτη ύλη που ήθελαν να χρησιμοποιήσω. Τωρά με την με τες έτοιμες κλωστές που υπάρχουν τες φορές που θα υφαίνω αγοράζω τες που την

αγορά. Τες λούρες εξακολουθώ να τες κάμνω μόνη μου ή φέρνουν τες οι πελάτισσες μου.

- ***Να μου πείτε λίγα λόγια για τις πρώτες ύλες που χρησιμοποιούσατε;***

Το μαλλί που χρησιμοποιούσαμε ήταν που κατσίκες τζαι πρόβατα. Επλυνίσαμε το καλά τζαι αφήναμε το να στεγνώσει. Μετά εγίνετον το ξάσιμο με το χέρι ή με οδοντωτή χτενιά. Το μαλακό μαλλί του μικρού προβάτου εκάμναμεν με ξύλινο τόξο, το «τοξάρι». Για να το κάμουμεν κλωστή τραβούσαμεν το τζαι εκλώθαμεν το σιγά – σιγά με τη βοήθεια του αδραχτιού. Το βαμβάκι επιάναμεν το που τα καρύδκια της βαμβακιάς. Καθαρίζαμε τα καρύδκια που τους σπόρους με το δουλάπι. Μετά εγίνετον το ξάσιμο του με το τοξάρι τζαι εκλώθαμεν το με το αδράχτι τζαι έτσι εγινόταν η βαμβακερή κλωστή. Το μετάξι επαράγετον που έμπειρο τεχνίτη, τον μεταξά, ο οποίος έπιανεν τα κουκούλια των μεταξοσκώληκων, έβαλε τα σε μια λέενη που ήταν τοποθετημένη πάνω στη φωτιά. Ανάλογα με το πάχος της κλωστής που ήθελε να έχει εμάζευκε με μια βέρκα τις κλωστές από τα κουκούλια τζαι μετά ετύλιεν την κλωστή στο δουλάπι. Οι λούρες ήταν παλιά ρούχα που δεν τα εχρησιμοποιούσαμεν. Τα κόφκαμεν λεπτές λωρίδες τζαι τα χρησιμοποιούσαμεν για να κάμνουμεν πευκούδκια τζαι κιλίμνια.

- ***Ποια είναι η τέχνη της υφάντριας;***

Η πρώτη της δουλειά είναι να βάλει τη θηλιά στην ανέμη. Αφού στερεώσω τη μια άκρια του νήματος σε ένα κομμάτι καννίν το βάλλω στο δουλάπι τζαι συγκεκριμένα στο σημείο που λέγεται «καννορόανο». Όταν γυρίζω το σιέριν του δουλαπιού, το νήμα τυλίεται στο καννίν, δηλαδή εκαννίζετον. Όταν γεμώσω πολλά κανιά με νήματα τα βάλλω σε μια ξύλινη βάση. Μετά περνώ το νήμα σε σιδερένια βέρκα που εν στερεωμένη στον τοίχο τζαι τραβώ τες άκριες των νημάτων που την μια άκρια του τοίχου ως την άλλην που έχω άλλες βέρκες. Κάθε άκρια του νήματος περνώ την τζαι σε μια από τις βέρκες. Αφού περάσουν τα νήματα το κάθε ένα τζαι σε μια βέρκα, όταν γυρίζουν πίσω προς την πρώτη βέρκα έχει μιαν άλλη με δύο μισιά ξύλα όπου τζαι σταυρώνουνται. Τούτη τη διαδικασία του πήγαινε-έλα κάμνω την πολλές φορές τζαι έτσι γίνεται το σύρμαν του νήματος που πρέπει να έχει 45 κλωστές. Μετά πιάννω τες που τον τοίχο για να τες βάλλω στη βούφα να τερκαστούν στην δikiάστραν

τζαι να γίνει το ρέξιμον του χτενιού τζαι η πειραμάτιση στα μιτάρκα. Μετά βάλλω το στημόνι στον αργαλειό για να μπει το υφάδι τζαι να ξεκινήσει η ύφανση.

- ***Ποια ήταν τα προϊόντα που υφαίνατε;***

Παλιά με την βούφα ύφαιναν ούλλα τα είδη παραδοσιακού ρουχισμού, που τα καθημερινά σεντόνια τζαι εσώρουχα ως τις καλές φορεσιές και τα προικιά. Συγκεκριμένα εκατασκευάζαμεν την «αλατζιά» που ήταν ένα μεγάλο πανί τζαι μετά το μετατρέπαμεν σε ότι εχρηιαζούμασταν. Τα πιο συνηθισμένα είδη που ύφαινα ήταν τα σεντόνια, τα ιραμοσέντονα τα οποία έκαμνα τα που άσπρο νήμα τζαι μαλλί, οι πατανίες που ήταν κυρίως μάλλινες, οι μαντηλιές που λεπτό νήμα, την τίρα, τζαι τα κιλίμια, πεφκούδκια που γίνονταν από λούρες. Τις πιο πολλές φορές ήταν πλουμιστά: καμαρωτά (με καμάρες) ή φακωτά (με στρογγυλά σχήματα). Σήμερα τα μόνα που κάμνω εν τα πεφκούδκια. Έχουν συνήθως οκτώ πήχες μάκρος τζαι πλάτος μια πήχη. Γίνονται σε πολλά χρώματα ανάλογα με το υφάσματα που θα κοπούν σε λωρίδες.

- ***Πώς γινόταν η διάθεση των προϊόντων παλιά και πώς σήμερα;***

Παλιά η κύρια πώληση των υφαντών γινόταν στα παναήρκα αλλά τζαι σπίτι μου. Κάποια που δεν είχε βούφα έφερνε μου τα κατάλληλα νήματα τζαι επαράγγελεν μου τι ήθελε να της κάμω. Το έκαμνα τζαι πληρωνόμουν τον κόπο μου. Σήμερα οι λίες πωλήσεις που κάμνω γίνονται με παραγγελίες. Τα κιλίμια εν περίπου 20 λίρες ενώ παλιά ήταν μόλις 8 σελίνια, τα σεντόνια κυμαίνεται η τιμή τους ανάλογα με το πλάτος τους από 20-30 λίρες τζαι οι μαντιλιές περίπου 8 λίρες.

- ***Πώς βλέπετε το μέλλον του επαγγέλματος σας;***

Βασικά δεν υπάρχει μέλλον. Έχουμε μείνει πολλά λίες υφάντριες σε ούλλη την Κύπρο τζαι σιγά σιγά εν να χαθεί τζαι τούτη η τέχνη όπως πολλές άλλες. Χάρηκα πολλά με την έρευνα σου γιατί φαίνεται ότι κάποιοι ακόμα νοιάζονται για τες παραδόσεις μας.

- ***Κυρία Νίκη σας ευχαριστώ πολλά για τον χρόνο σας και ελπίζω να κρατήσει το επάγγελμα σας όπως και τα υπόλοιπα επαγγέλματα.***

Εγώ σε ευχαριστώ κόρη μου τζαι ελπίζω ούλλα να σου παν καλά.

Συνέντευξη 13: Κεντήστρα

Ονοματεπώνυμο: Χατζηστυλλή Μέλπω

Ηλικία: 60 ετών

Μορφωτικό Επίπεδο: Απόφοιτος Δημοτικού

Τόπος Γέννησης: Λεμεσός

Τόπος κατοικίας: Λεμεσός

- ***Πότε ασχοληθήκατε με την τέχνη της κεντητικής;***

Που πολλά μισιά. Πρέπει να ήμουν 8 – 9 χρονών όταν άρχισεν η μάμα μου να μου δείχνει.

- ***Παλιά γνώριζαν όλες οι γυναίκες να κεντούν;***

Σίγουρα. Ούλλες οι νεαρές κοπέλες άρχιζαν να ετοιμάζουν που πολλά μισιές την προίκα τους τζαι οπωσδήποτε το πιο σημαντικό που ούλλην την προίκα ήταν τα κεντήματα. Έτσι, σχεδόν ούλλες οι γαινέτζες στην Κύπρο ηξέραν να κεντούν. Εμαθαίναν ούλλες που τη μάμα τους, που τη γιαγιά τους, κάποια γυναίκα μέσα στην οικογένεια θα ήξερε να κεντά τζαι εμάθαινε τζαι τες πιο μισιές. Ήταν σχεδόν απαραίτητο να ξέρεις να κεντάς.

- ***Ποια είδη κεντημάτων κεντούσατε;***

Στην αρχή εκάμναμεν τα *ασπροπλούμια*.

- ***Μιλήστε μου λίγο για αυτά.***

Τα *ασπροπλούμια* ήταν άσπρα κεντήματα με απλά σχέδια χωρίς πολλές λεπτομέρειες. Συνήθως ήταν γεωμετρικά τα σχέδια που εκάμναμεν.

- ***Τι ύφασμα χρησιμοποιούσατε;***

Άσπρο βαμβακερό τζαι με τούτα εκάμναμεν σεντόνια τζαι μαντηλιές κυρίως.

- ***Τι άλλο κεντούσατε;***

Πιο μετά, εξελίκτηκε στο λευκαρίτικο τζαι ακόμα εκάμναμεν τζαι τις δαντέλες.

- ***Τι χρώμα ήταν το ύφασμα για τα λευκαρίτικα;***

Τζαι για τούτα ήταν άσπρο. Μόνο άσπρα κεντήματα έκαμνα. Χρωματιστά εκάμναν πολλά στην Πάφο.

- ***Τι είδος υφάσματος χρησιμοποιούσατε για τα λευκαρίτικα κεντήματα;***

Παλιά τα λευκαρίτικα εκάμναμεν τα πάνω σε χοντρό βαμβακερό ύφασμα που επαράγετον που κλωστές που τες εκλώθαμεν εμείς στο χέρι για τούτον το σκοπό. Ύστερα εχρησιμοποιούσαμεν λινό ύφασμα που το εκάμναν στη Μόρφου, ενώ τωρά χρησιμοποιούμεν πάλε λινό αλλά εισαγόμενο τζαι εν πιο λεπτό που τζίνου που εχρησιμοποιούσαμεν παλιά.

- ***Τι κλωστές χρησιμοποιούσατε για το κέντημα;***

Παλιά είχαμεν το *αδρακτήσιμο*, που ήταν λεπτή κλωστή που βαμβακερό νήμα που την εκλώθαμεν στη ρόκα. Σήμερα κυρίως χρησιμοποιούμε την κλωστή «κοτόν περλέ». Τζαι τούτη είναι εισαγόμενη.

- ***Μιλήστε μου λίγο για τα λευκαρίτικα κεντήματα.***

Το λευκαρίτικο κεντιέται με μονή κλωστή. Είναι πολλά καλά δουλεμένο τζαι εν έχει ίσιαν τζαι ανάποδη. Απλώνουμεν το ύφασμα πάνω σε ένα μαξιλαράκι, καρφισώνουμεν τζαι βάλλουμεν το ένα χέρι που κάτω για να το κρατούμεν καλά τζαι με το άλλο κεντούμεν. Τα σχέδια του εν κυρίως γεωμετρικά τζια μες τζίνα μπαίνουν οι κοφτές τζαι τα ανεβατά.

- ***Τι είναι οι κοφτές και τι τα ανεβατά;***

Οι κοφτές εν τα τρυπημένα σημεία του κεντήματος που γίνονται με το κόψιμο τζαι το τράβημα των κλωστών τζαι ύστερα στερεώνουμεν τες κομμένες κλωστές. Τα ανεβατά γίνονται με ανεβατή βελονιά. Ούλλα τα κεντήματα στην άκρια του σχεδίου τους κάμνουμεν τα γαζιά τζαι στο τέλος εν η δαντέλα.

- ***Τι είναι τα γαζιά;***

Τα γαζιά μπαίνουν για να χωρίζουν τα διάφορα σχέδια του κεντήματος. Έχει διάφορα είδη γαζιών, το *παραγάζι*, το *γαζί*, το *βενετικό γαζί*.

- ***Πώς γίνεται η αποτύπωση σχεδίου πάνω στο ύφασμα;***

Κάποια καινούρια σχέδια βλέπω τα τζαι κάμνω τα. Πολλές φορές πιάνω ιδέες που διάφορα αγγεία τζαι αντιγράφω το σχέδιο. Άλλα όμως τα κάμνω πολύ τζαιρό έμαθα τζαι υπολογίζω που μόνη μου. Μετρώ τις κλωστές που χρειάζομαι τζαι κόφκω τες με το ψαλίδι.

- ***Με ποιο τρόπο γίνεται το κέντημα, στο χέρι ή με τελάρο;***

Στο χέρι.

- ***Ποια είναι τα θέματα που κεντάτε στο λευκαρίτικο κέντημα;***

Το κύριο σχέδιο των λευκαρίτικων εν ο ποταμός. Περνά ανάμεσα που ούλλο το κέντημα τζαι σχηματίζει τρίγωνα τζαι ρόμβους, τζαι μες τούτα μπαίνουν τα κοφτά τζαι τα ανεβατά που σου είπα πριν. Κόβονται τζαι αφαιρούνται κλωστές με τρόπο που να δημιουργούν ένα σχήμα ζικ – ζακ. Έχει διάφορα είδη ποταμών, ο αμματωτός, ο ποταμωτός, ο ματσωτός κλπ.

- ***Τι άλλο κεντούσατε εκτός από τα λευκαρίτικα;***

Εν οι δαντέλλες του βελονιού, η πιππίλα όπως την ελέαμεν, ο κροσιές και το φερβολιτέ.

- ***Μιλήστε μου πρώτα για τη δαντέλα του βελονιού.***

Τούτη γίνεται με λεπτή βαμβακερή κλωστή ούλλο με το βελόνι. Κυρίως στες δαντέλες κάμνουμεν το βελονόκομπο τζαι έχουν γεωμετρικά σχέδια. Κάμνουμεν τες δαντέλες «βενίς» που τα σχέδια τους ενεν γεωμετρικά, αλλά λουλούδια, φύλλα, θέματα που τη φύση.

- ***Ο κροσιές τι ήταν;***

Ο κροσιές εν τζαι τούτος ένα είδος δαντέλας που γίνεται με βελονάκι τζαι βαμβακερή κλωστή. Τα σχέδια του εν μόνο γεωμετρικά τζαι χρησιμοποιούμεντον για το τέλειωμα τραπεζομάντηλων, σκεπασμάτων των κρεβαδικιών τζαι των κουρτίνων.

- ***Το φερβολιτέ τι ήταν;***

Το φερβολιτέ εν ένα άλλο είδος δαντέλας που γίνεται με ένα ειδικό εργαλείο, το «μακουκούδι». Χρησιμοποιώ τα δάκτυλα μου τζαι πλέκονται κυκλικά από ένα σημείο στο κέντρο του κεντήματος διάφορα σχέδια.

- ***Ποιος ήταν ο προορισμός των κεντημάτων;***

Παλιά εχρησιμοποιούσαν τα ούλλα τα σπίδικια. Με τα πετσετάκια εστολίζαν τα τραπεζούδκια τους, εκάμναμεν κουρτίνες, σκεπάσματα, σεντόνια, μαξιλαροθήκες πολλά πράματα. Εκάμναν τα προικιά τους οι κοπέλες. Σήμερα χρησιμοποιούνται μόνο για διακόσμηση τζαι πάλε οι τόσο όσον παλιά. Τωρά κυρίως γοράζουν πολλοί τουρίστες.

- ***Ποιοι είναι οι πελάτες σας τώρα και ποιοι παλιά;***

Παλιά κυρίως εκάμναμεν για μας τους ίδιους τζαι για την προίκα των κόρων μας. Μερικές φορές επαράγγελλεν μου κάποια τζαι έκαμνα της ό,τι ήθελε. Σήμερα πάλε δουλεύω με παραγγελίες που διάφορες γαινέτζες τζαι έχω τζαι μερικά μαχαζιά στην

τουριστική περιοχή που τους πέρνω κεντήματα να τα πουλήσουν, συνήθως στους τουρίστες.

- ***Κυρία Μέλπω σας ευχαριστώ πολύ για τη βοήθεια.***

Να'σαι καλά.